

Конституційний Суд України

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
ВИСНОВКИ
2004

Книга 5

Відповідальний редактор
П. Б. Євграфов,
*суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України*

Київ
Юрінком Інтер
2005

ББК 67.9(4УКР)300.1
У45

Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2004 / Відповід.
редакт. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. –
480 с.

ISBN 966-667-201-4

Пропоноване видання – продовження публікації рішень і висновків Конституційного Суду України (2004). Збірку укладено за хронологічним порядком українською, російською та англійською (анотації) мовами.

Видання розраховане на фахівців органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, депутатів, юристів-практиків, наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів юридичних вузів, а також усіх, хто цікавиться проблемами судової перевірки конституційності нормативних актів.

ББК 67.9(4УКР)300.1

ISBN 966-667-201-4

© Конституційний Суд України, 2005
© Юрінком Інтер, 2005

ПЕРЕДМОВА

П'ята книга містить рішення та висновки Конституційного Суду України, ухвалені з 27 січня по 24 грудня 2004 року. Загалом – 22 рішення та 2 висновки.

Вони відображають реалізацію завдання єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні – забезпечувати притаманними йому правовими засобами гарантування верховенства Основного Закону держави на всій території України. Висновки стосуються відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції нашої держави.

Як і раніше, крім відповідей на питання, поставлені суб'єктами права на конституційне подання, конституційне звернення, читачі знайдуть у багатьох рішеннях, вміщених у цій книзі, правові позиції Конституційного Суду України з проблем, які поставали під час розгляду конкретних справ конституційного провадження.

Такі позиції визначають орієнтири підходів до правового вирішення питань, що розглядатимуться в подальшому самим Конституційним Судом України, судами загальної юрисдикції, іншими органами державної влади. Прикладом у цьому сенсі може бути, зокрема, Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання. У його мотивувальній частині наведено правову позицію Суду щодо дотримання справедливості як однієї з основних засад права, висловлену в його Рішенні від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора. У сфері реалізації права, підкреслив Суд, справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання тощо.

У Рішенні Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 20-рп/2004 у справі про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій містяться посилання на правові позиції Суду, раніше сформульовані в Рішенні від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій, а також в інших його рішеннях. У них акцентовано увагу на недопустимість звуження змісту та обсягу конституційного права на забезпечення достатнього життєвого рівня шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів, оскільки для значної кількості громадян України пільги, компенсації і гарантії, право на які передбачено чинним законодавством, є додатком до основних джерел існування, необхідною складовою зазначеного конституційного права.

Правові позиції Конституційного Суду України, крім того, є запорукою стабільності вирішення конкретних питань у судовій та іншій правозасто-

совній практиці, мають враховуватись у нормотворчій діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування.

Рішення та висновки Конституційного Суду України, вміщені у цій та попередніх чотирьох книгах, – потужний арсенал засобів конституційно-правового розв'язання проблем, пов'язаних із нормативним регулюванням відповідних суспільних відносин, і, поза всяким сумнівом, знадобляться в практиці застосування приписів Конституції та законів України.

У міру ухвалення нового масиву рішень та висновків Конституційного Суду України вони друкуватимуться в наступних виданнях, аналогічних нинішньому та попереднім публікаціям.

Голова
Конституційного Суду України

М. Ф. СЕЛІВОН

ПРЕДИСЛОВИЕ

Пятая книга содержит решения и заключения Конституционного Суда Украины, принятые с 27 января по 24 декабря 2004 года. В целом – 22 решения и 2 заключения.

Они отражают реализацию задачи единого органа конституционной юрисдикции в Украине – обеспечивать присущими ему правовыми средствами гарантирование верховенства Основного Закона государства на всей территории Украины. Заключения касаются соответствия законопроектов о внесении изменений в Конституцию Украины требованиям статей 157 и 158 Конституции нашего государства.

Как и ранее, кроме ответов на вопросы, поставленные субъектами права на конституционное представление, конституционное обращение, читатели найдут во многих решениях, помещенных в этой книге, правовые позиции Конституционного Суда Украины по проблемам, возникшим во время рассмотрения конкретных дел конституционного производства.

Такие позиции определяют ориентиры подходов к правовому решению вопросов, которые будут рассматриваться в дальнейшем самим Конституционным Судом Украины, судами общей юрисдикции, иными органами государственной власти. Примером в этом смысле может быть, в частности, Решение Конституционного Суда Украины от 2 ноября 2004 года № 15-рп/2004 по делу о назначении судом более мягкого наказания. В его мотивировочной части приведена правовая позиция Суда относительно соблюдения справедливости как одной из главных основ права, высказанная в его Решении от 30 января 2003 года № 3-рп/2003 по делу о рассмотрении судом отдельных постановлений следователя и прокурора. В сфере реализации права, подчеркнул Суд, справедливость проявляется, в частности, в равенстве всех перед законом, соответствии преступления и наказания и т. п.

В Решении Конституционного Суда Украины от 1 декабря 2004 года № 20-рп/2004 по делу об остановке действия или ограничении льгот, компенсаций и гарантий содержатся ссылки на правовые позиции Суда, ранее сформулированные в Решении от 20 марта 2002 года № 5-рп/2002 по делу о льготах, компенсациях и гарантиях, а также в других его решениях. В них акцентируется внимание на недопустимости сужения содержания и объема конституционного права на обеспечение достаточного жизненного уровня с помощью принятия новых законов или внесения изменений в действующие законы, поскольку для значительного числа граждан Украины льготы, компенсации и гарантии, право на которые предусмотрены действующим законодательством, являются прибавлением к основным источникам существования, необходимой составной частью указанного конституционного права.

Правовые позиции Конституционного Суда Украины, кроме того, являются залогом стабильности решения конкретных вопросов в судебной и иной правоприменительной практике, должны учитываться в нормотворческой деятельности государственных органов и органов местного самоуправления.

Решения и заключения Конституционного Суда Украины, помещенные в этой и предшествующих четырех книгах, – мощный арсенал средств конституционно-правового решения проблем, связанных с нормативным регулированием соответствующих общественных отношений, и, вне всякого сомнения, будут эффективно использованы в практике применения предписаний Конституции и законов Украины.

По мере принятия нового массива решений и заключений Конституционного Суда Украины они будут печататься в следующих изданиях, аналогичных этому и предшествующим публикациям.

Председатель
Конституционного Суда Украины

М. Ф. СЕЛИВОН

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним зверненням
Управління виконавчої дирекції
Фонду соціального страхування від нещасних випадків
на виробництві та професійних захворювань України
у Кіровоградській області
про офіційне тлумачення
положення частини третьої статті 34 Закону України
«Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування
від нещасного випадку на виробництві
та професійного захворювання,
які спричинили втрату працездатності»
(справа про відшкодування моральної шкоди
Фондом соціального страхування)

м. Київ
27 січня 2004 року
№ 1-рп/2004

Справа № 1-9/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича – суддя-доповідач, **Тимченка** Івана Артемовича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Кіровоградській області про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 46–47, ст. 403).

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Кіровоградській області.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність неоднозначного застосування судами України положення частини третьої статті 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

Заслухавши суддю-доповідача Скомороху В. Є. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне звернення – Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Кіровоградській області (далі – Управління Фонду) – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини третьої статті 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі – Закон), зокрема словосполучення «школа, заподіяна умовами виробництва, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності», і роз'яснити, чи повинна відшкодуватися Фондом соціального страхування від нещасних випадків моральна (немайнова) шкода у разі стійкої втрати потерпілим професійної працездатності.

Частиною третьою статті 34 Закону передбачено, що моральна (немайнова) шкода, заподіяна умовами виробництва, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності, відшкодується Фондом соціального страхування від нещасних випадків за заявою потерпілого з викладом характеру заподіяної моральної (немайнової) шкоди та за поданням відповідного висновку медичних органів.

Управління Фонду вважає, що виплата грошової суми за моральну шкоду провадиться лише за умов, визначених частиною третьою статті 34 Закону, і не поширюється на випадки стійкої втрати професійної працездатності та смерті потерпілого. На думку суб'єкта права на конституційне звернення, Закон не містить приписів, відповідно до яких на Фонд соціального страхування від нещасних випадків покладался б обов'язок відшкодувати моральну шкоду, яка призвела до стійкої втрати потерпілим професійної працездатності, а також у разі смерті застрахованої особи. Моральна шкода, що зумовила стійку втрату професійної працездатності або смерть потерпілого, підлягає відшкодуванню на підставах, передбачених статтею 440¹ Цивільного кодексу Української РСР (далі – Цивільний

кодекс). Аналогічна за змістом норма міститься у статті 1167 Цивільного кодексу України, який набрав чинності з 1 січня 2004 року.

2. Президент України в листі до Конституційного Суду України зазначив, що частина третя статті 34 Закону з урахуванням положення другого речення частини першої статті 440¹ Цивільного кодексу покладає на Фонд соціального страхування від нещасних випадків обов'язок відшкодувати моральну (немайнову) шкоду всім потерпілим, у тому числі тим, які втратили професійну працездатність, і виплатити їм грошову суму за моральну шкоду за наявності факту заподіяння цієї шкоди.

Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці стверджує, що моральна (немайнова) шкода, заподіяна умовами виробництва, яка не спричинила втрати професійної працездатності, відшкодовується Фондом соціального страхування від нещасних випадків. Моральна (немайнова) шкода, заподіяна умовами виробництва, яка спричинила втрату потерпілим професійної працездатності, відшкодовується роботодавцем відповідно до статті 237¹ Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України).

Міністерство праці та соціальної політики України вважає, що відшкодування роботодавцем моральної шкоди відповідно до статті 237¹ КЗпП України забезпечує справедливе навантаження на Фонд соціального страхування від нещасних випадків та на роботодавця, який повинен відшкодувати потерпілому моральну шкоду, заподіяну умовами виробництва, якщо визнано вину роботодавця в ушкодженні здоров'я і зниженні працездатності працівника.

Генеральна прокуратура України зазначає, що відшкодування потерпілому моральної шкоди повинно здійснюватися з урахуванням положення частини першої статті 24, статей 32, 56, 62 Конституції України, а також статті 1, частини третьої статті 28 Закону. Моральна (немайнова) шкода повинна стягуватися з Фонду соціального страхування від нещасних випадків і в разі стійкої втрати потерпілим професійної працездатності.

Верховний Суд України в листі до Конституційного Суду України додержується позиції, ухвалені Судовою палатою у цивільних справах Верховного Суду України за касаційною скаргою відкритого акціонерного товариства «Алчевський металургійний комбінат» на рішення апеляційного суду Луганської області від 20 травня 2002 р., згідно з якою в разі заподіяння моральної шкоди потерпілому її відшкодування повинно проводитися Фондом соціального страхування від нещасних випадків на підставі статей 1, 28, 34 Закону незалежно від втрати потерпілим професійної працездатності.

Виконавча дирекція Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України вважає, що норми підпункту «е» пункту 1 частини першої статті 21, частини третьої статті 28 та частини третьої статті 34 Закону підлягають застосуванню лише в тому разі, коли потерпілому не встановлено стійкої втрати професійної працездатності. Моральна шкода, заподіяна в разі стійкої втрати про-

фесійної працездатності, підлягає відшкодуванню потерпілому від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання на загальних засадах цивільного права за рахунок особи, з вини якої таку шкоду заподіяно (стаття 440¹ Цивільного кодексу).

У листі Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого зазначається, що поряд з іншими соціальними послугами стаття 21 Закону встановлює обов'язок Фонду соціального страхування від нещасних випадків виплачувати грошову суму за моральну шкоду за наявності факту заподіяння цієї шкоди потерпілому навіть у випадку втрати потерпілим професійної працездатності.

У надісланому на запит Конституційного Суду України листі Київського національного університету імені Тараса Шевченка стверджується, що моральна шкода, заподіяна умовами виробництва, повинна бути відшкодована працівникові Фондом соціального страхування від нещасних випадків незалежно від наявності чи відсутності факту тимчасової, стійкої часткової чи повної втрати потерпілим професійної працездатності.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушене у конституційному зверненні, виходить з такого.

3.1. Відповідно до статей 1, 3, 21, 43 (частина четверта), 46 (частина перша) Конституції України, Україна як соціальна держава, зміст і спрямованість діяльності якої визначають права і свободи людини та їх гарантії, проголосила право громадян на належні, безпечні і здорові умови праці, соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника тощо. Право на соціальний захист гарантується, зокрема, загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення (частина друга статті 46 Конституції України).

3.2. Окремим видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, згідно з абзацом п'ятим частини першої статті 4 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – Основи), є страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Основами передбачено відшкодування збитків, заподіяних працівникові каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним своїх трудових обов'язків (пункт 4 частини першої статті 25).

Відповідно до частини другої статті 4 Закону України «Про охорону праці» в редакції від 21 листопада 2002 року державна політика в галузі охорони праці базується, зокрема, на принципах пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці, соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Згідно з частиною

першою статті 9 цього Закону відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі смерті працівника, здійснюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

Преамбулою Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» передбачено, що він визначає правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві.

Зазначені закони України, по-перше, спрямовані на соціальний захист працівників, які внаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання отримали ушкодження, що призвели до втрати професійної працездатності, і по-друге, передбачають відшкодування Фондом соціального страхування від нещасних випадків шкоди шляхом надання потерпілим соціальних послуг та виплат, у тому числі відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

З урахуванням конституційної значущості здоров'я як невідчужуваного та непорушного блага, що належить людині від народження і охороняється державою, законодавець урегулював обсяг та характер відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я нещасним випадком чи професійним захворюванням, і передбачив комплекс заходів, спрямованих на відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей (абзац четвертий статті 1 Закону), своєчасне та повне відшкодування потерпілому або особам, які перебували на його утриманні, матеріальної шкоди (абзац третій статті 5, пункт 1 частини першої статті 21 Закону). Відшкодуванню підлягають: втрачений заробіток (або відповідна його частина) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності; страхова виплата в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого); страхова виплата пенсії по інвалідності потерпілому тощо (стаття 28 Закону). Також відшкодовуються додатково понесені витрати на медичну та соціальну допомогу, в тому числі на додаткове харчування, придбання ліків, спеціальний медичний, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, протезування, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних засобів пересування тощо, якщо потребу в них визначено висновками медико-соціальної експертної комісії (частина четверта статті 34 Закону).

Враховуючи особливості захисту здоров'я потерпілого, поряд із відшкодуванням матеріальної шкоди компенсується і моральна шкода за наявності факту заподіяння цієї шкоди потерпілому (підпункт «е» пункту 1 частини першої статті 21, частина третя статті 28 Закону).

4. За змістом статті 6 Закону об'єктом страхування є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Страхування здійснюється в безособовій формі. Дія цього Закону поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту), та на інших осіб, зазначених у статті 8, що підлягають обов'язковому страхуванню від нещасного випадку. Всі ці особи вважаються застрахованими з моменту набрання чинності Законом незалежно від фактичного виконання страхувальником своїх зобов'язань щодо сплати страхових внесків (частина перша статті 10). Добровільно, за письмовою заявою, від нещасного випадку у Фонді соціального страхування від нещасних випадків можуть застраховуватися особи, зазначені у статті 11 цього Закону.

Відшкодування моральної (немайнової) шкоди застрахованим особам незалежно від відшкодування майнової шкоди передбачено статтею 1 Закону і є одним із способів захисту особистих немайнових прав працівника.

Одним із основних принципів страхування від нещасного випадку відповідно до абзацу третього статті 5 Закону є своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком.

Згідно з частиною першою статті 25 Закону всі види страхових виплат і соціальних послуг застрахованим та особам, які перебувають на їх утриманні, а також усі види профілактичних заходів провадяться Фондом соціального страхування від нещасних випадків за рахунок його коштів.

Укладаючи з роботодавцем угоду про обов'язкове страхування від нещасного випадку, страховик (Фонд соціального страхування від нещасних випадків) тим самим бере на себе зобов'язання надати застрахованим особам передбачені Законом (стаття 21) соціальні послуги та виплати. Надаючи соціальні послуги застрахованим та здійснюючи страхові виплати грошових сум, Фонд соціального страхування від нещасних випадків здійснює забезпечення соціального захисту громадян у разі тимчасової, стійкої часткової або повної втрати працездатності.

До страхових виплат належить, зокрема, грошова сума, яка виплачується застрахованому за моральну шкоду за наявності факту заподіяння цієї шкоди потерпілому (підпункт «е» пункту 1 частини першої статті 21, частина третя статті 28 Закону).

4.1. Відповідно до статей 23, 1167 Цивільного кодексу України моральна шкода потерпілого від нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання полягає, зокрема, у фізичному болю, фізичних та душевних стражданнях, яких він зазнає у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я. Як наслідок, моральна шкода, заподіяна умовами виробництва, спричинює порушення таких особистих немайнових прав, як право на життя, право на охорону здоров'я тощо.

Ушкодження здоров'я, заподіяні потерпілому під час виконання трудових обов'язків, незалежно від ступеня втрати професійної працездатності спричиняють йому моральні та фізичні страждання. У випадку каліцтва потерпілий втрачає працездатність і зазнає значно більшої моральної шко-

ди, ніж заподіяна працівникові, який не втратив професійної працездатності. Відмова потерпілому у праві на отримання грошової суми за моральну шкоду від Фонду соціального страхування від нещасних випадків залежно від ступеня втрати професійної працездатності має обмежувальний характер.

Встановлення Законом обов'язку Фонду соціального страхування від нещасних випадків відшкодувати моральну шкоду є засобом реалізації потерпілим гарантованого державою усім застрахованим громадянам забезпечення прав у страхуванні від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання (стаття 3).

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою (частина четверта статті 14 Закону). До набрання чинності Законом відшкодування моральної шкоди потерпілим від нещасного випадку і професійного захворювання передбачалося статтею 12 Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року і було можливим без втрати потерпілим працездатності.

Відповідно до абзацу третього пункту 3 розділу XI «Прикінцеві положення» Закону, зокрема, на Фонд соціального страхування від нещасних випадків покладено виплату заборгованості потерпілим на виробництві та членам їх сімей, яким до набрання чинності цим Законом не відшкодували матеріальної і моральної (немайнової) шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я, ліквідовані без правонаступника підприємства, установи та організації.

Відшкодування Фондом соціального страхування від нещасних випадків моральної шкоди, заподіяної умовами виробництва, лише потерпілим, які не втратили професійної працездатності, означало б звуження сфери соціального захисту за станом здоров'я.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що правова норма, викладена у частині третій статті 34 Закону, яка передбачає обов'язок Фонду соціального страхування від нещасних випадків відшкодувати працівникам моральну (немайнову) шкоду, заподіяну умовами виробництва, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності, за своїм характером є спеціальною і стосується окремого випадку.

Зазначене положення частини третьої статті 34 Закону не позбавляє застрахованого працівника, який втратив професійну працездатність, права на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної умовами виробництва, і не виключає обов'язку Фонду соціального страхування від нещасних випадків відшкодувати моральну шкоду, заподіяну умовами виробництва, у випадках тимчасової чи стійкої втрати потерпілим професійної працездатності (статті 1, 5, частина п'ята статті 6, частина друга статті 13, підпункт «е» пункту 1 частини першої статті 21, частина третя статті 28).

4.2. Передбачене статтею 237¹ КЗпП України і статтею 1167 Цивільного кодексу України відшкодування моральної шкоди як один зі способів

захисту особистих немайнових прав громадян, що відшкодовується особою, яка заподіяла шкоду, або власником чи уповноваженим ним органом, не застосовується до осіб, що підлягають обов'язковому соціальному страхуванню відповідно до Закону. Зазначені норми регламентують відшкодування моральної шкоди всім іншим особам, які не є суб'єктами страхування від нещасного випадку і на яких не поширюється дія Закону, в тому числі працівникам, що виконують роботу не на основі трудового договору (контракту), а на інших підставах.

5. Щодо клопотання Управління Фонду про офіційне тлумачення словосполучення «шкода, заподіяна умовами виробництва, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності», то Конституційний Суд України виходить з такого.

Втрата потерпілим професійної працездатності завжди пов'язана з неможливістю виконувати роботу за своєю професією (фахом), про що зазначається у висновку медичного органу, який видається потерпілому відповідно до вимог частини третьої статті 34 Закону.

У нормативно-правових актах дається визначення понять «працездатність», «загальна працездатність», «професійна працездатність», «повна загальна працездатність», «часткова працездатність». Ці поняття відтворюються, зокрема, у Додатку до «Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи», затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6.

Відповідно до пункту 3 названого Додатка професійна працездатність – здатність даного працівника до роботи за своєю професією (фахом) і кваліфікацією чи за іншою адекватною їй професією (фахом).

Системний аналіз положень статей 30, 34 Закону дає підстави віднести до осіб, що втратили працездатність, як потерпілих, які відповідно до частин першої, другої статті 34 мають стійку втрату професійної працездатності, так і тих, які відповідно до абзаців другого, третього частини четвертої статті 34 Закону тимчасово втратили працездатність. Тимчасова втрата працездатності в сенсі абзаців другого, третього частини четвертої статті 34 Закону означає втрату працездатності лише на певний час – до відновлення працездатності у потерпілого (період лікування, реабілітації).

В аспекті конституційного звернення про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 34 Закону під шкодою, заподіяною умовами виробництва, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності, треба розуміти таку шкоду, за якої не втрачається здатність працівника до роботи за своєю професією (фахом) і кваліфікацією або за іншою адекватною їй професією (фахом).

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного звернення положення частини третьої статті 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» треба розуміти як визначення порядку, процедури та розмірів відшкодування Фондом соціального страхування від нещасних випадків моральної (немайнової) шкоди, заподіяної умовами виробництва, в окремому випадку – лише у разі відсутності втрати потерпілим професійної працездатності. Зазначене положення не виключає обов'язку Фонду відшкодувати моральну шкоду, заподіяну умовами виробництва, в інших випадках, коли здійснення права застрахованих на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної умовами виробництва, має забезпечуватися Фондом на підставі статей 1, 5, 6, 13, 21 та частини третьої статті 28 цього Закону всім потерпілим, у тому числі в разі тимчасової, стійкої часткової чи повної втрати професійної працездатності.

Під шкодою, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності, треба розуміти таку шкоду, за якої не втрачається здатність працівника до роботи за своєю професією (фахом) і кваліфікацією або за іншою адекватною їй професією (фахом).

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании
положения части третьей статьи 34 Закона Украины
«Об всеобщем государственном
социальном страховании от несчастного случая
на производстве и профессионального заболевания,
повлекших утрату трудоспособности»
по конституционному обращению
Управления исполнительной дирекции
Фонда социального страхования
от несчастных случаев на производстве
и профессиональных заболеваний Украины
в Кировоградской области
(дело о возмещении морального ущерба
Фондом социального страхования)**

г. Киев
27 января 2004 года
№ 1-рп/2004

Дело № 1-9/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича — председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича – судья-докладчик, **Тимченко** Ивана Артемовича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело об официальном толковании положения части третьей статьи 34 Закона Украины «Об всеобщем государственном социальном страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности» от 23 сентября 1999 года № 1105-XIV (Ведомости Верховной Рады Украины, 1999 г., № 46–47, ст. 403) по конституционному обращению Управления исполнительной дирекции Фонда социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний Украины в Кировоградской области.

Поводом к рассмотрению дела в соответствии со статьями 42, 43 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное обращение Управления исполнительной дирекции Фонда социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний Украины в Кировоградской области.

Основанием к рассмотрению дела согласно статье 94 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие неоднозначного применения судами Украины положения части третьей статьи 34 Закона Украины «Об общеобязательном государственном социальном страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности».

Заслушав судью-докладчика Скомороху В. Е. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное обращение – Управление исполнительной дирекции Фонда социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний Украины в Кировоградской области (далее – Управление Фонда) – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование положения части третьей статьи 34 Закона Украины «Об общеобязательном государственном социальном страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности» (далее – Закон), в частности словосочетания «ущерб, причиненный условиями производства, не повлекший утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности», и разъяснить, должен ли возмещаться Фондом социального страхования от несчастных случаев моральный (неимущественный) ущерб в случае стойкой утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности.

Частью третьей статьи 34 Закона предусмотрено, что моральный (неимущественный) ущерб, причиненный условиями производства, не повлекший утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности, возмещается Фондом социального страхования от несчастных случаев по заявлению потерпевшего с изложением характера причиненного морального (неимущественного) ущерба и по представлению соответствующего заключения медицинских органов.

Управление Фонда считает, что выплата денежной суммы за моральный ущерб осуществляется лишь при условиях, определенных частью третьей статьи 34 Закона, и не распространяется на случаи стойкой утраты профессиональной трудоспособности и смерти потерпевшего. По мнению субъекта права на конституционное обращение, Закон не содержит предписаний, в соответствии с которыми на Фонд социального страхования от несчастных случаев возлагалась бы обязанность возмещать моральный ущерб, приведший к стойкой утрате потерпевшим профессиональной трудоспособности, а также в случае смерти застрахованного лица. Моральный ущерб, который привел к стойкой утрате профессиональной трудо-

способности или смерти потерпевшего, подлежит возмещению на основаниях, предусмотренных статьей 440¹ Гражданского кодекса Украинской ССР (далее – Гражданский кодекс). Аналогичная по смыслу норма содержится в статье 1167 Гражданского кодекса Украины, вступившего в действие с 1 января 2004 года.

2. Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины отметил, что часть третья статьи 34 Закона с учетом положения второго предложения части первой статьи 440¹ Гражданского кодекса возлагает на Фонд социального страхования от несчастных случаев обязанность возместить моральный (неимущественный) ущерб всем потерпевшим, в том числе утратившим профессиональную трудоспособность, и выплатить денежную сумму за моральный ущерб при наличии факта причинения этого ущерба.

Комитет Верховной Рады Украины по вопросам социальной политики и труда утверждает, что моральный (неимущественный) ущерб, причиненный условиями производства, не повлекший утрату профессиональной трудоспособности, возмещается Фондом социального страхования от несчастных случаев. Моральный (неимущественный) ущерб, причиненный условиями производства, послуживший причиной утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности, возмещается работодателем в соответствии со статьей 237¹ Кодекса законов о труде Украины (далее – КЗоТ Украины).

Министерство труда и социальной политики Украины считает, что возмещение работодателем морального ущерба согласно статье 237¹ КЗоТ Украины обеспечивает справедливую нагрузку на Фонд социального страхования от несчастных случаев и на работодателя, который должен возместить потерпевшему моральный ущерб, причиненный условиями производства, если признана вина работодателя в повреждении здоровья и снижении трудоспособности работника.

Генеральная прокуратура Украины отмечает, что возмещение потерпевшему морального ущерба должно осуществляться с учетом положения части первой статьи 24, статей 32, 56, 62 Конституции Украины, а также статьи 1, части третьей статьи 28 Закона. Моральный (неимущественный) ущерб должен возмещаться из Фонда социального страхования от несчастных случаев и в случае стойкой утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности.

Верховный Суд Украины в письме в Конституционный Суд Украины придерживается позиции, принятой Судебной палатой по гражданским делам Верховного Суда Украины по кассационной жалобе открытого акционерного общества «Алчевский металлургический комбинат» на решение апелляционного суда Луганской области от 20 мая 2002 года, в соответствии с которой в случае причинения морального ущерба потерпевшему его возмещение должно проводиться Фондом социального страхования от несчастных случаев на основании статей 1, 28, 34 Закона независимо от утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности.

Исполнительная дирекция Фонда социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний Украины считает, что нормы подпункта «е» пункта 1 части первой статьи 21, части третьей статьи 28 и части третьей статьи 34 Закона подлежат применению лишь в том случае, когда потерпевшему не установлена стойкая утрата профессиональной трудоспособности. Моральный ущерб, причиненный в случае стойкой утраты профессиональной трудоспособности, подлежит возмещению потерпевшему от несчастного случая на производстве или профессионального заболевания на общих основаниях гражданского права за счет лица, по вине которого такой ущерб причинен (статья 440¹ Гражданского кодекса).

В письме Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого отмечается, что наряду с другими социальными услугами статья 21 Закона устанавливает обязанность Фонда социального страхования от несчастных случаев выплачивать денежную сумму за моральный ущерб при наличии факта причинения этого ущерба потерпевшему даже в случае утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности.

В полученном на запрос Конституционного Суда Украины письме Киевского национального университета имени Тараса Шевченко утверждается, что моральный ущерб, причиненный условиями производства, должен возмещаться работнику Фондом социального страхования от несчастных случаев независимо от наличия или отсутствия факта временной, стойкой частичной или полной утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности.

3. Конституционный Суд Украины, решая вопрос, поставленный в конституционном обращении, исходит из следующего.

3.1. В соответствии со статьями 1, 3, 21, 43 (часть четвертая), 46 (часть первая) Конституции Украины, Украина как социальное государство, содержание и направленность деятельности которого определяют права и свободы человека и их гарантии, провозгласила право граждан на надлежащие, безопасные и здоровые условия труда, социальную защиту, включающую право на обеспечение их в случае полной, частичной или временной утраты трудоспособности, потери кормильца и т. д. Право на социальную защиту гарантируется, в частности, общеобязательным государственным социальным страхованием за счет страховых взносов граждан, предприятий, учреждений и организаций, а также бюджетных и иных источников социального обеспечения (часть вторая статьи 46 Конституции Украины).

3.2. Отдельным видом общеобязательного государственного социального страхования, в соответствии с абзацем пятым части первой статьи 4 Основ законодательства Украины об общеобязательном государственном социальном страховании (далее – Основы), является страхование от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности.

Основами предусмотрено возмещение убытков, причиненных работ-

нику увечьем либо иным повреждением здоровья, связанным с выполнением им своих трудовых обязанностей (пункт 4 части первой статьи 25).

В соответствии с частью второй статьи 4 Закона Украины «Об охране труда» в редакции от 21 ноября 2002 года государственная политика в области охраны труда базируется, в частности, на принципах приоритета жизни и здоровья работников, полной ответственности работодателя за создание надлежащих, безопасных и здоровых условий труда, социальной защиты работников, полного возмещения ущерба лицам, потерпевшим от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний. Согласно части первой статьи 9 этого Закона возмещение ущерба, причиненного работнику вследствие повреждения его здоровья или в случае смерти работника, осуществляется Фондом социального страхования от несчастных случаев в соответствии с Законом Украины «Об общеобязательном государственном социальном страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности».

Преамбулой Закона Украины «Об общеобязательном государственном социальном страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности» предусмотрено, что он определяет правовую основу, экономический механизм и организационную структуру общеобязательного государственного социального страхования граждан от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности или гибель застрахованных на производстве.

Указанные законы Украины, во-первых, направлены на социальную защиту работников, которые вследствие несчастного случая или профессионального заболевания получили повреждения, повлекшие утрату профессиональной трудоспособности, и во-вторых, предусматривают возмещение Фондом социального страхования от несчастных случаев ущерба путем предоставления потерпевшим социальных услуг и выплат, в том числе возмещение морального (неимущественного) ущерба.

С учетом конституционной значимости здоровья как неотчуждаемого и незыблемого блага, принадлежащего человеку от рождения и охраняемого государством, законодатель урегулировал объем и характер возмещения ущерба, причиненного работнику вследствие повреждения его здоровья несчастным случаем или профессиональным заболеванием, и предусмотрел комплекс мероприятий, направленных на возмещение материального и морального ущерба застрахованным и членам их семей (абзац четвертый статьи 1 Закона), своевременное и полное возмещение потерпевшему или лицам, находящимся на его содержании, материального ущерба (абзац третий статьи 5, пункт 1 части первой статьи 21 Закона). Возмещению подлежат: утраченный заработок (или соответствующая его часть) в зависимости от степени утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности; страховая выплата в установленных случаях единовременного пособия потерпевшему (членам его семьи и лицам, находящимся на иждивении умершего); страховая выплата пенсии по инвалид-

ности потерпевшему и т. д. (статья 28 Закона). Также возмещаются дополнительно понесенные затраты на медицинскую и социальную помощь, в том числе на дополнительное питание, приобретение лекарств, специальный медицинский, постоянный посторонний уход, бытовое обслуживание, протезирование, санаторно-курортное лечение, приобретение специальных средств передвижения и т. д., если потребность в них определена заключениями медико-социальной экспертной комиссии (часть четвертая статьи 34 Закона).

Учитывая особенности защиты здоровья потерпевшего, наряду с возмещением материального ущерба компенсируется и моральный ущерб при наличии факта причинения этого ущерба потерпевшему (подпункт «е» пункта 1 части первой статьи 21, части третьей статьи 28 Закона).

4. По содержанию статьи 6 Закона объектом страхования являются жизнь застрахованного, его здоровье и трудоспособность.

Для страхования от несчастного случая на производстве не требуется согласия или заявления работника. Страхование осуществляется в безличной форме. Действие этого Закона распространяется на лиц, работающих на условиях трудового договора (контракта), и на иных лиц, указанных в статье 8, подлежащих обязательному страхованию от несчастного случая. Все эти лица считаются застрахованными с момента вступления в действие настоящего Закона независимо от фактического выполнения страхователем своих обязательств по уплате страховых взносов (часть первая статьи 10). Добровольно, по письменному заявлению, от несчастного случая в Фонде социального страхования от несчастных случаев могут быть застрахованы лица, указанные в статье 11 этого Закона.

Возмещение морального (неимущественного) ущерба застрахованным лицам независимо от возмещения имущественного ущерба предусмотрено статьей 1 Закона и является одним из способов защиты личных неимущественных прав работника.

Одним из основных принципов страхования от несчастного случая в соответствии с абзацем третьим статьи 5 Закона является своевременное и полное возмещение ущерба страхователем.

В соответствии с частью первой статьи 25 Закона все виды страховых выплат и социальных услуг застрахованным и лицам, находящимся на их иждивении, а также все виды профилактических мер производятся Фондом социального страхования от несчастных случаев за счет его средств.

Заключая с работодателем договор об обязательном страховании от несчастного случая, страхователь (Фонд социального страхования от несчастных случаев) тем самым берет на себя обязательство предоставить застрахованным лицам предусмотренные Законом (статья 21) социальные услуги и выплаты. Предоставляя социальные услуги застрахованным и осуществляя страховые выплаты денежных сумм, Фонд социального страхования от несчастных случаев осуществляет обеспечение социальной защиты граждан в случае временной, стойкой частичной или полной утраты трудоспособности.

К страховым выплатам относится, в частности, денежная сумма, выплачиваемая застрахованному за моральный ущерб при наличии факта причинения этого ущерба потерпевшему (подпункт «е» пункта 1 части первой статьи 21, части третьей статьи 28 Закона).

4.1. В соответствии со статьями 23, 1167 Гражданского кодекса Украины моральный ущерб потерпевшего от несчастного случая на производстве или профессионального заболевания состоит, в частности, в физической боли, физических и душевных страданиях, которые он испытывает в связи с увечьем или иным повреждением здоровья. Как следствие, моральный ущерб, причиненный условиями производства, вызывает нарушения таких личных неимущественных прав, как право на жизнь, право на охрану здоровья и т. д.

Повреждения здоровья, причиненные потерпевшему во время выполнения трудовых обязанностей, независимо от степени утраты профессиональной трудоспособности вызывают у него моральные и физические страдания. В случае увечья потерпевший утрачивает трудоспособность и испытывает значительно больший моральный ущерб, чем причиненный работнику, который не утратил профессиональной трудоспособности. Отказ потерпевшему в праве на получение денежной суммы за моральный ущерб Фондом социального страхования от несчастных случаев в зависимости от степени утраты профессиональной трудоспособности имеет ограничительный характер.

Установление Законом обязанности Фонда социального страхования от несчастных случаев возместить моральный ущерб является средством реализации потерпевшим гарантированного государством всем застрахованным гражданам обеспечения прав в страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания (статья 3).

К профессиональному заболеванию относится заболевание, которое возникло вследствие профессиональной деятельности застрахованного и обуславливается исключительно или преимущественно воздействием вредных веществ и определенных видов работ и иных факторов, связанных с работой (часть четвертая статьи 14 Закона). До вступления в действие Закона возмещение морального ущерба потерпевшим от несчастного случая и профессионального заболевания предусматривалось статьей 12 Закона Украины «Об охране труда» от 14 октября 1992 года и было возможным без утраты потерпевшим трудоспособности.

В соответствии с абзацем третьим пункта 3 раздела XI «Заключительные положения» Закона, в частности, на Фонд социального страхования от несчастных случаев возложена выплата задолженности потерпевшим на производстве и членам их семей, которым до вступления в действие этого Закона не возместили материальный и моральный (неимущественный) ущерб, причиненный повреждением здоровья, ликвидированные без правопреемника предприятия, учреждения и организации.

Возмещение Фондом социального страхования от несчастных случаев морального ущерба, причиненного условиями производства, лишь потерпевшим, не утратившим профессиональной трудоспособности, означало бы сужение сферы социальной защиты по состоянию здоровья.

Учитывая изложенное, Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что правовая норма, изложенная в части третьей статьи 34 Закона, которая предусматривает обязанность Фонда социального страхования от несчастных случаев возмещать работникам моральный (неимущественный) ущерб, причиненный условиями производства, не повлекший утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности, по своему характеру является специальной и касается отдельного случая.

Указанное положение части третьей статьи 34 Закона не лишает застрахованного работника, утратившего профессиональную трудоспособность, права на возмещение морального (неимущественного) ущерба, причиненного условиями производства, и не исключает обязанности Фонда социального страхования от несчастных случаев возмещать моральный ущерб, причиненный условиями производства, в случаях временной или стойкой утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности (статьи 1, 5, часть пятая статьи 6, часть вторая статьи 13, подпункт «е» пункта 1 части первой статьи 21, часть третья статьи 28).

4.2. Предусмотренное статьей 237¹ КЗоТ Украины и статьей 1167 Гражданского кодекса Украины возмещение морального ущерба, который возмещается лицом, причинившим ущерб, либо собственником или уполномоченным им органом, как один из способов защиты личных неимущественных прав граждан, не применяется к лицам, подлежащим обязательному социальному страхованию в соответствии с Законом. Указанные нормы регламентируют возмещение морального ущерба всем иным лицам, которые не являются субъектами страхования от несчастного случая и на которых не распространяется действие Закона, в том числе работникам, выполняющим работу не на основе трудового договора (контракта), а на иных основаниях.

5. Относительно ходатайства Управления Фонда дать официальное толкование словосочетания «ущерб, причиненный условиями производства, который не вызвал утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности», Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

Утрата потерпевшим профессиональной трудоспособности всегда связана с невозможностью выполнять работу по профессии (специальности), о чем отмечается в заключении медицинского органа, которое выдается потерпевшему в соответствии с требованиями части третьей статьи 34 Закона.

В нормативно-правовых актах дается определение понятий «трудоспособность», «общая трудоспособность», «профессиональная трудоспособность», «полная общая трудоспособность», «частичная трудоспособность». Эти понятия воссоздаются, в частности, в Приложении к «Правилам проведения комиссионных судебно-медицинских экспертиз в бюро судебно-медицинской экспертизы», утвержденных приказом Министерства здравоохранения Украины от 17 января 1995 года № 6.

В соответствии с пунктом 3 названного Приложения профессиональная трудоспособность – способность данного работника к работе по про-

фессии (специальности) и квалификации или по другой адекватной ей профессии (специальности).

Системный анализ положений статей 30, 34 Закона дает основания отнести к лицам, утратившим трудоспособность, как потерпевших, которые в соответствии с частями первой, второй статьи 34 имеют стойкую утрату профессиональной трудоспособности, так и тех, которые в соответствии с абзацами вторым, третьим части четвертой статьи 34 Закона временно утратили трудоспособность. Временная утрата трудоспособности в соответствии с абзацами вторым, третьим части четвертой статьи 34 Закона означает утрату трудоспособности лишь на определенное время – до восстановления трудоспособности у потерпевшего (период лечения, реабилитации).

В аспекте конституционного обращения об официальном толковании положения части третьей статьи 34 Закона под ущербом, причиненным условиями производства, не повлекшим утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности, следует понимать ущерб, при котором не утрачивается способность работника к работе по своей профессии (специальности) и квалификации или по иной адекватной ей профессии (специальности).

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 63, 94 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. В аспекте конституционного обращения положения части третьей статьи 34 Закона Украины «Об общеобязательном государственном социальном страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности» надо понимать как определение порядка, процедуры и размеров возмещения Фондом социального страхования от несчастных случаев морального (неимущественного) ущерба, причиненного условиями производства, в отдельном случае – лишь при отсутствии утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности. Это положение не исключает обязанности Фонда возмещать моральный ущерб, причиненный условиями производства, в иных случаях, когда осуществление права застрахованных на возмещение морального (неимущественного) ущерба, причиненного условиями производства, должно обеспечиваться Фондом на основании статей 1, 5, 6, 13, 21 и части третьей статьи 28 этого Закона всем потерпевшим, в том числе в случае временной, стойкой частичной или полной утраты профессиональной трудоспособности.

Под ущербом, не повлекшим утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности, следует понимать такой ущерб, при котором не утрачивается способность работника к работе по своей профессии (специальности) и квалификации или иной адекватной ей профессии (специальности).

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

● *Summary to the Decision No. 1-рп/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of January 27, 2004*

The grounds for the examination of the case was the constitutional appeal of the Department of executive directorate of the Fund for social insurance against occupational accidents and diseases of Ukraine in Kirovohrad region, which applied for the official interpretation of the provisions laid down in Article 34.3 of the Law «On the compulsory public social insurance against occupational accidents and diseases, which caused loss of labor ability», and, in particular, the phrase «damage, caused by the production conditions, which caused no loss of labor ability by those injured», and to explain whether the Fund for social insurance against occupational accidents should provide reimbursement of moral (non-pecuniary) damage in cases of permanent loss of labor ability by those injured.

As per Article 9.1 of the Law «On the protection of labor» reimbursement of the damage, caused to an employee owing to impairment of his/her health or in case of death of such employee, shall be provided by the Fund for social insurance against occupational accidents in accordance with the Law «On the compulsory public social insurance against occupational accidents and diseases which caused loss of labor ability», hereinafter referred to as «the Law».

Taking into account the specific features of health protection of the injured, alongside with the reimbursement of material damage there shall be also compensated the moral damage subject to the availability of the fact of causing such damage to those injured (subsection «e» of Article 21.1.1, Article 28.3 of the Law). Reimbursement of moral (non-pecuniary) damage to the insured persons is independent of any reimbursement of the property damage stipulated by Article 1 of the Law and is one of the methods of the protection of personal non-property rights of employees. The determination by the law of the responsibility on the part of the Fund for social insurance against occupational accidents to reimburse moral damage is a means of exercising by those injured of the provision of the right guaranteed by the state to all insured citizens as to insurance against occupational accidents and diseases (Article 3).

The provisions laid down in Article 34.3 of the Law does not deprive the insured employee, who lost labor ability, of the right to reimbursement of moral (non-pecuniary) damage caused by production conditions and do not rule out the responsibility of the Fund for social insurance against occupational accidents to reimburse moral damage, caused by production conditions, in case of temporary or permanent loss of labor ability by those injured (Articles 1, 5, 6.5, 13.2, subsection «e» of Article 21.1.1, Article 28.3).

The systemic analysis of the provisions laid down in Articles 30, 34 of the Law provides grounds to treat persons, who lost their labor ability, as those injured, who, in accordance with Articles 34.1, 34.2, have permanently lost their labor ability, and those, who, in accordance with the second and the third paragraphs of article 34.4 of the Law lost their employability temporarily. Temporary loss of labor ability for the purposes of the second paragraph and the third paragraph of Article 34.4 of the Law means loss of employability only for a certain period until the labor ability of the injured person is recovered (period of treatment, rehabilitation).

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
Світязької сільської ради
Шацького району Волинської області
про офіційне тлумачення терміна «передача»,
який вживається у підпункті 5.1.17 пункту 5.1 статті 5
Закону України «Про податок на додану вартість»
(справа про тлумачення терміна
«передача земельних ділянок»)**

м. Київ
5 лютого 2004 року
№ 2-рп/2004

Справа № 1-5/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Івашенка** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича – суддя-доповідач, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тимченка** Івана Артемовича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення терміна «передача», який вживається у словосполученні «звільняються від оподаткування операції з передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості, або незабудованої землі» підпункту 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 21, ст. 156).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання Світязької сільської ради Шацького району Волинської області.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність у з'ясуванні змісту терміна «передача», який вживається у словосполученні «звіль-

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

няються від оподаткування операції з передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості, або незабудованої землі» підпункту 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону України «Про податок на додану вартість» (далі – Закон).

Заслухавши суддю-доповідача Савенка М. Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Світязька сільська рада Шацького району Волинської області – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення терміна «передача», що вживається у підпункті 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону, і роз'яснити, чи охоплює передача земельних ділянок продаж або передачу в оренду зазначених у підпункті земельних ділянок.

У конституційному поданні стверджується, що відповідно до цієї норми звільняються від оподаткування операції з передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості, або незабудованої землі у разі, коли така передача дозволена Земельним кодексом України (далі – Кодекс).

Необхідність в офіційному тлумаченні терміна «передача» суб'єкт права на конституційне подання обґрунтовує неоднозначним застосуванням органами державної влади положень підпункту 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону.

2. У листі до Конституційного Суду України Голова Верховної Ради України наголошує на тому, що термін «передача», застосований у підпункті 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону, включає операції платників податку щодо об'єктів оподаткування податком на додану вартість, передбачені Кодексом. Цей термін не стосується операцій, які не є об'єктом оподаткування відповідно до Закону, та операцій з купівлі-продажу земельних ділянок, що регулюються підзаконними актами.

Комітет Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин стверджує, що термін «передача», який вживається в Законі, охоплює випадки відчуження земельної ділянки із земель державної та комунальної власності у приватну власність, якщо така передача здійснюється відповідно до положень Кодексу.

Державна податкова адміністрація України у своєму поясненні зазначає, що передача земельних ділянок згідно зі статтями 121, 124, 128, 129 Кодексу «підпадає під визначення терміна «передача» підпункту 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону».

Позиція Державного комітету України по земельних ресурсах полягає в тому, що не підлягають оподаткуванню податком на додану вартість операції з передачі земельних ділянок та операції з продажу земельних ділянок, суб'єктом яких є фізичні особи, які не займаються діяльністю, віднесеною до підприємницької.

Під передачею земельних ділянок, як зазначають фахівці Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України, слід розуміти набуття громадянами та юридичними особами права власності на земельні ділянки із земель державної і комунальної власності шляхом передачі їх у приватну власність будь-яким дозволеним Кодексом способом. Закріплені в Кодексі види і форми набуття громадянами та юридичними особами права на землю із земель державної і комунальної власності є передачею земельної ділянки згідно з підпунктом 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону.

Фахівці Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національної академії державної податкової служби України додержуються думки, що передача земельних ділянок на платній чи безоплатній основі є операцією, яка звільняється від оподаткування податком на додану вартість. Передбачені Законом податкові пільги обмежуються сферою дії Кодексу, тому передача земельних ділянок поза межами його чинності повинна оподатковуватися податком на додану вартість.

3. Законом України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» дію підпункту 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону зупинено на 2004 рік (пункт 49 частини першої статті 80).

4. Вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить із того, що відповідно до статей 78, 80 Кодексу земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності, а суб'єктами права власності на землю відповідно є: громадяни та юридичні особи; територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування; держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади. Кодекс встановлює підстави та порядок набуття права на землю у власність або в користування.

Закон визначає платників податку на додану вартість, об'єкти оподаткування, перелік неоподатковуваних та звільнених від оподаткування операцій тощо. До об'єктів оподаткування Законом віднесено, зокрема, операції платників податку з продажу товарів (робіт, послуг) на митній території України, в тому числі операції з оплати вартості послуг за договорами оренди (лізингу) та операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору) для погашення кредиторської заборгованості заставодавця (стаття 3). За змістом Закону до об'єктів оподаткування віднесено також операції, пов'язані із земельними ділянками.

Поняттям «продаж товарів» охоплюються будь-які операції, що здійснюються згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на такі товари за компенсацію незалежно від строків її надання, а також операції з безоплатного надання товарів та операції з передачі майна орендодавцем (лізингодавцем) на баланс орендаря (лізингоотримувача) згідно з договорами фінансової оренди (лізингу) або надання майна згідно

з будь-якими іншими договорами, умови яких передбачають відстрочення оплати та передачу права власності на таке майно не пізніше дати останнього платежу (пункт 1.4 статті 1 Закону).

5. Конституційний Суд України вважає, що порушене в конституційному поданні питання про офіційне тлумачення терміна «передача» має розглядатися у словосполученні «звільняються від оподаткування операції з передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості, або незабудованої землі» у контексті статті 5 Закону, яка містить перелік операцій, що звільнені від оподаткування податком на додану вартість.

Підпункт 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону звільняє від оподаткування операції з передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості, або незабудованої землі у випадках, передбачених Кодексом.

Слово «передача» у загальному розумінні означає: віддавати, вручати щось кому-небудь у чиєсь відання, володіння; передавати у власність і т. ін.

У Кодексі термін «передача» вживається в багатьох нормах і пов'язується з набуттям (виникненням) права на землю. Зокрема, громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень шляхом передачі земельних ділянок у власність або надання їх у користування (стаття 116), в постійне користування (статті 122, 123), в оренду (стаття 124), шляхом продажу земельних ділянок державної та комунальної власності (стаття 127), а також на підставі інших цивільно-правових угод – міни, дарування, успадкування тощо (стаття 131). Отже, вживаний у Кодексі термін «передача» охоплює всі види набуття права на землю як у власність на підставі відповідних рішень власника землі, цивільно-правових угод, договорів купівлі-продажу, в тому числі на конкурентних засадах, міни, безоплатної приватизації земельних ділянок та земельних паїв, так і надання у користування (постійне або тимчасове), за договорами оренди тощо.

Виходячи з того, що в підпункті 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону немає застережень щодо конкретних операцій з передачі земельних ділянок і міститься відсилання до Кодексу, терміном «передача», який вживається у Законі, охоплюється набуття (виникнення) права власності, права користування земельними ділянками у випадках, передбачених Кодексом, зокрема на підставі рішення власника, договору купівлі-продажу, міни, інших цивільно-правових угод.

Разом з тим терміном «передача», який вживається у словосполученні «звільняються від оподаткування операції з передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості, або незабудованої землі» підпункту 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону, не охоплюється передача землі в оренду, оскільки Закон не відніс операції з оренди землі до об'єктів оподаткування податком на додану вартість (підпункт 3.2.2 пункту 3.2 статті 3), безоплатна приватизація присадибних земельних ділянок та земельних паїв, а також надання послуг (робіт), операції з яких звільнені від податку на додану вартість підпунктом 5.1.19 пункту 5.1 статті 5 Закону.

Таким чином, термін «передача», який вживається у словосполученні «звільняються від оподаткування операції з передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості, або незабудованої землі» підпункту 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону України «Про податок на додану вартість», необхідно розуміти як набуття (перехід) права на вказані земельні ділянки (права власності, права користування) на підставі відповідних юридичних актів, у тому числі за договорами купівлі-продажу, коли така передача дозволена Кодексом.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 65, 67 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного подання термін «передача», який вживається у словосполученні «звільняються від оподаткування операції з передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості, або незабудованої землі» підпункту 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону України «Про податок на додану вартість», означає набуття (перехід) права на вказані земельні ділянки (права власності, права користування) на підставі відповідних юридичних актів, у тому числі за договорами купівлі-продажу, коли така передача дозволена Земельним кодексом України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании термина «передача»,
употребляемого в подпункте 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5
Закона Украины «О налоге на добавленную стоимость»
по конституционному представлению
Свитязского сельского совета
Шацкого района Волынской области
(дело о толковании термина «передача земельных участков»)**

г. Киев
5 февраля 2004 года
№ 2-рп/2004

Дело № 1-5/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича – судья-докладчик, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тимченко** Ивана Артемовича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело об официальном толковании термина «передача», употребляемого в словосочетании «освобождаются от налогообложения операции по передаче земельных участков, находящихся под объектами недвижимости, или незастроенной земли» подпункта 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона Украины «О налоге на добавленную стоимость» от 3 апреля 1997 года № 168/97–ВР (Ведомости Верховной Рады Украины, 1997 г., № 21, ст. 156).

Поводом к рассмотрению дела в соответствии со статьями 39, 41 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление Свитязского сельского совета Шацкого района Волынской области.

Основанием к рассмотрению дела согласно статье 93 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является практическая необходимость в уяснении содержания термина «передача», употребляемого в сло-

восочетании «освобождаются от налогообложения операции по передаче земельных участков, находящихся под объектами недвижимости, или незастроенной земли» подпункта 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона Украины «О налоге на добавленную стоимость» (далее – Закон).

Заслушав судью-докладчика Савенко Н. А. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – Свитязский сельский совет Шацкого района Волынской области – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование термина «передача», употребляемого в подпункте 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона, и разъяснить, охватывает ли передача земельных участков продажу или передачу в аренду указанных в подпункте земельных участков.

В конституционном представлении утверждается, что в соответствии с этой нормой освобождаются от налогообложения операции по передаче земельных участков, находящихся под объектами недвижимости, или незастроенной земли в случае, если такая передача разрешена Земельным кодексом Украины (далее – Кодекс).

Необходимость в официальном толковании термина «передача» субъект права на конституционное представление обосновывает неоднозначным применением органами государственной власти положений подпункта 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона.

2. В письме в Конституционный Суд Украины Председатель Верховной Рады Украины акцентирует внимание на том, что термин «передача», примененный в подпункте 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона, включает операции налогоплательщиков относительно объектов налогообложения налогом на добавленную стоимость, предусмотренные Кодексом. Этот термин не касается операций, не являющихся объектом налогообложения в соответствии с Законом, и операций по купле-продаже земельных участков, регулирующихся подзаконными актами.

Комитет Верховной Рады Украины по вопросам аграрной политики и земельных отношений утверждает, что термин «передача», употребляемый в Законе, охватывает случаи отчуждения земельного участка из земель государственной и коммунальной собственности в частную собственность, если такая передача осуществляется в соответствии с положениями Кодекса.

Государственная налоговая администрация Украины в своем объяснении отмечает, что передача земельных участков согласно статьям 121, 124, 128, 129 Кодекса «подпадает под определение термина «передача» подпункта 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона».

Позиция Государственного комитета Украины по земельным ресурсам состоит в том, что не подлежат налогообложению налогом на добавленную стоимость операции по передаче земельных участков и операции по продаже земельных участков, субъектом которых являются физические лица, не занимающиеся деятельностью, относящейся к предпринимательской.

Под передачей земельных участков, как отмечают специалисты Института государства и права имени В. М. Корецкого Национальной академии наук Украины, следует понимать обретение гражданами и юридическими лицами права собственности на земельные участки из земель государственной и коммунальной собственности путем передачи их в частную собственность любым разрешенным Кодексом способом. Закрепленные в Кодексе виды и формы обретения гражданами и юридическими лицами права на землю из земель государственной и коммунальной собственности являются передачей земельного участка согласно подпункту 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона.

По мнению специалистов Киевского национального университета имени Тараса Шевченко и Национальной академии государственной налоговой службы Украины, передача земельных участков на платной или бесплатной основе является операцией, освобождающейся от налогообложения налогом на добавленную стоимость. Предусмотренные Законом налоговые льготы ограничиваются сферой действия Кодекса, поэтому передача земельных участков вне пределов его действия должна облагаться налогом на добавленную стоимость.

3. Законом Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год» действие подпункта 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона остановлено на 2004 год (пункт 49 части первой статьи 80).

4. Решая поставленный в конституционном представлении вопрос, Конституционный Суд Украины исходит из того, что в соответствии со статьями 78, 80 Кодекса земля в Украине может находиться в частной, коммунальной и государственной собственности, а субъектами права собственности на землю соответственно являются: граждане и юридические лица; территориальные громады, реализующие это право непосредственно или через органы местного самоуправления; государство, реализующее это право через соответствующие органы государственной власти. Кодекс устанавливает основания и порядок приобретения права на землю в собственность или в пользование.

Закон определяет плательщиков налога на добавленную стоимость, объекты налогообложения, перечень не облагаемых налогами и освобожденных от налогообложения операций и т. д. К объектам налогообложения Законом отнесены, в частности, операции плательщиков налога с продажи товаров (работ, услуг) на таможенной территории Украины, в том числе операции по оплате стоимости услуг по договорам аренды (лизинга) и операции по передаче права собственности на объекты залога заемщику (кредитору) для погашения кредиторской задолженности залогодателя (статья 3). Согласно содержанию Закона к объектам налогообложения отнесены операции, связанные с земельными участками.

Понятием «продажа товаров» охватываются любые операции, осуществляемые в соответствии с договорами купли-продажи, мены, поставки и иными гражданско-правовыми договорами, которые предусматривают передачу права собственности на такие товары за компенсацию независи-

мо от сроков ее предоставления, а также операции по безвозмездному предоставлению товаров и операции по передаче имущества арендодателем (лизингодателем) на баланс арендатора (лизингополучателя) в соответствии с договорами финансовой аренды (лизинга) или предоставления имущества в соответствии с любыми другими договорами, предусматривающими отсрочку оплаты и передачи права собственности на такое имущество не позднее даты последнего платежа (пункт 1.4 статьи 1 Закона).

5. Конституционный Суд Украины считает, что поставленный в конституционном представлении вопрос об официальном толковании термина «передача» может рассматриваться в словосочетании «освобождаются от налогообложения операции по передаче земельных участков, находящихся под объектами недвижимости, или незастроенной земли» в контексте статьи 5 Закона, содержащей перечень операций, освобожденных от налогообложения налогом на добавленную стоимость.

Подпункт 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона освобождает от налогообложения операции по передаче земельных участков, находящихся под объектами недвижимости, или незастроенной земли в случаях, предусмотренных Кодексом.

Слово «передача» в общем понимании означает: отдавать, вручать что-то кому-нибудь в чье-то ведение, владение; передавать в собственность и т. п.

В Кодексе термин «передача» употребляется во многих нормах и связан с приобретением (возникновением) права на землю. В частности, граждане и юридические лица приобретают право собственности и право пользования земельными участками по решению органов исполнительной власти или органов местного самоуправления в пределах их полномочий путем передачи земельных участков в собственность или предоставления их в пользование (статья 116), в постоянное пользование (статьи 122, 123), в аренду (статья 124), путем продажи земельных участков государственной и коммунальной собственности (статья 127), а также на основании других гражданско-правовых соглашений – мены, дарения, унаследования и т. п. (статья 131). Итак, употребленный в Кодексе термин «передача» охватывает все виды приобретения права на землю как в собственность на основании соответствующих решений собственника земли, гражданско-правовых соглашений, договоров купли-продажи, в том числе на конкурентных основаниях, мены, безвозмездной приватизации земельных участков и земельных паев, так и предоставление в пользование (постоянное или временное), по договорам аренды и т. п.

Исходя из того, что в подпункте 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона нет оговорки относительно конкретных операций по передаче земельных участков и содержится отсылка к Кодексу, термином «передача», употребляемым в Законе, охватывается приобретение (возникновение) права собственности, права пользования земельными участками в случаях, предусмотренных Кодексом, в частности на основании решения собственника, договора купли-продажи, мены, других гражданско-правовых соглашений.

Вместе с тем термином «передача», употребляемым в словосочетании «освобождаются от налогообложения операции по передаче земельных участков, находящихся под объектами недвижимости, или незастроенной земли» подпункта 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона, не охватывается передача земли в аренду, поскольку Закон не отнес операции по аренде земли к объектам налогообложения налогом на добавленную стоимость (подпункт 3.2.2 пункта 3.2 статьи 3), безвозмездная приватизация приусадебных земельных участков и земельных паев, а также предоставление услуг (работ), операции по которым освобождены от налога на добавленную стоимость подпунктом 5.1.19 пункта 5.1 статьи 5 Закона.

Таким образом, термин «передача», употребляемый в словосочетании «освобождаются от налогообложения операции по передаче земельных участков, находящихся под объектами недвижимости, или незастроенной земли» подпункта 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона Украины «О налоге на добавленную стоимость», необходимо понимать как приобретение (переход) права на указанные земельные участки (права собственности, права пользования) на основании соответствующих юридических актов, в том числе по договорам купли-продажи, когда такая передача разрешена Кодексом.

Учитывая изложенное и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 63, 65, 67 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. В аспекте конституционного представления термин «передача», употребляемый в словосочетании «освобождаются от налогообложения операции по передаче земельных участков, находящихся под объектами недвижимости, или незастроенной земли» подпункта 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона Украины «О налоге на добавленную стоимость», означает приобретение (переход) права на указанные земельные участки (права собственности, права пользования) на основании соответствующих юридических актов, в том числе по договорам купли-продажи, когда такая передача разрешена Земельным кодексом Украины.

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

• *Summary to the Decision No. 2-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of February 5, 2004*

The subject of the right to constitutional petition applied to the Constitutional Court with a submission to provide the official interpretation of the term «transfer» used in Article 5.1.17 of the Law «On the value added tax», hereinafter referred to as «the Law», and to explain whether the transfer of land plots includes sale or letting on lease of land plots as indicated in the said Article.

The Constitutional Court finds that the issue raised shall be examined as to the phrase «exempt from taxation transfer operations of land plots occupied by real properties or undeveloped land» in the context of Article 5 of the Law, which contains the list of operations exempt from the value added tax.

Article 5 of the Law exempts from taxation transfer operations of land plots occupied by properties or undeveloped land in cases stipulated by the Land Code, hereinafter referred to as «the Code».

In the Code, the term «transfer» is used in many norms and is related to acquiring of (giving rise to) the right to land. In particular, citizens and legal entities acquire property rights and rights to use land plots upon the decision of the bodies of executive power or bodies of local self-government within the limits of their authorities by transfer of land plots for ownership or letting them on use (Article 116), permanent use (Articles 122, 123), lease (Article 124), by sales of a land plots being the state or municipal property (Article 127), and based on other civil law agreements such as exchange, gift, succession, etc. (Article 131). Therefore, the term «transfer» used in the Code includes all types of acquiring the right to land whether for ownership based on the relevant decision of the land owner, civil law agreement, contract of sale and purchase, including the same on a competitive basis, exchange, gratuitous privatization of land plots and land shares, letting on use (permanent or temporary) under the lease agreements, etc.

At the same time, the term «transfer» used in the phrase «to exempt from taxation operations of transfer of land plots occupied by real properties or undeveloped land» in Article 5.1.17 of the Law, does not include letting the land on lease, as the Law does not refer operations of leasing the land to objects of taxation with value added tax (Article 3.2.2), gratuitous privatization of farmland plots and land shares, and rendering of services (work) being the operations exempt from value added tax pursuant to Article 5.1.19 of the Law.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним зверненням
спільного підприємства
«Мукачівський плодоовочевий консервний завод»
про офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3
Закону України «Про виконавче провадження»
(справа про виконання рішень третейських судів)**

м. Київ
24 лютого 2004 року
№ 3-рп/2004

Справа № 1-8/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича – суддя-доповідач, **Тимченка** Івана Артемовича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне звернення Хабенського Давида Леонідовича – юрисконсульта спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод»; залучених до участі у розгляді справи представників: Верховної Ради України – Селіванова Анатолія Олександровича, Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Лукашової Надії Павлівни – Постійного представника Верховного Суду України в Конституційному Суді України; Кузя Олександра Родіоновича – першого заступника директора Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» про офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606-XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 24, ст. 207; 2001 р., № 44, ст. 226; 2003 р., № 5, ст. 46; 2004 р., № 6, ст. 37; Офіційний вісник України, 2003 р., № 52, ст. 2734).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод».

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність неоднозначного застосування судами України і органами державної виконавчої служби положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження».

Заслухавши суддю-доповідача Скомороху В. Є., пояснення Хабенсько-го Д. Л., Селіванова А. О., Лукашової Н. П., Кузя О. Р. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне звернення – спільне підприємство «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» (далі – Закон), згідно з яким виконанню Державною виконавчою службою підлягають рішення третейських судів відповідно до законів України, і роз'яснити, чи є рішення третейських судів споживчої кооперації в Україні виконавчими документами.

Необхідність в офіційному тлумаченні положення пункту 10 статті 3 Закону суб'єкт права на конституційне звернення обґрунтовує неоднозначним застосуванням цього положення окремими судами та органами державної виконавчої служби, що призвело до порушення його прав.

Неоднозначність застосування положення пункту 10 статті 3 Закону суб'єкт права на конституційне звернення вбачає в тому, що державний виконавець виніс постанову від 8 листопада 2000 року про відмову у відкритті виконавчого провадження за заявою спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» щодо примусового виконання рішення третейського суду Закарпатської облспоживспілки, мотивуючи це тим, що згідно зі статтею 116 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) виконавчим документом є наказ господарського суду.

У листах Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України спільному підприємству «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» роз'яснено, що у разі невиконання відповідачем рішення третейського суду позивач має право звернутися до господарського суду із заявою про видачу виконавчого документа – наказу цього суду.

Протилежної позиції додержуються господарські суди, які відмовляють у видачі наказу суду, керуючись роз'ясненням президії Вищого господарського суду України «Про виконання рішень третейських судів» від 17 лютого 1997 року № 02-5/57 (з наступними змінами). Цим роз'ясненням, зокрема, передбачено, що згідно з пунктом 10 статті 3 Закону рішення третейських судів підлягають виконанню Державною виконавчою службою відповідно до законів України, а пункт 16 Положення про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підпри-

емствами, організаціями і установами, затвердженого постановою Державного арбітражу при Раді Міністрів СРСР від 30 грудня 1975 року № 121, не повинен застосовуватися.

2. До початку розгляду справи на пленарному засіданні Конституційного Суду України Верховна Рада України внесла ряд змін до Закону, серед яких ті, що стосуються визначення виконавчих документів для забезпечення примусового виконання рішень третейських судів. Так, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» від 28 листопада 2002 року № 327-IV Закон доповнено, зокрема, статтею 181, у котрій наведено перелік виконавчих документів, одним з яких є рішення третейських судів відповідно до законів України. Законом України «Про внесення змін до законів України «Про державну виконавчу службу» та «Про виконавче провадження» від 10 липня 2003 року № 1095-IV з пункту 10 статті 3 Закону виключено слова «відповідно до законів України». Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 року № 1255-IV змінено назву статті 3 Закону на «Документи, що підлягають виконанню Державною виконавчою службою».

Оскільки ці зміни мають значення для прийняття рішення і не зняли існуючої проблеми, Конституційний Суд України виходить із того, що офіційне тлумачення повинно проводитися з урахуванням змін, внесених до пункту 10 статті 3 Закону, та доповнення його статтею 181.

3. У листі до Конституційного Суду України Голова Верховної Ради України зазначає, що пунктом 7 статті 181 Закону рішення третейських судів включено до переліку документів, виконання яких здійснюється Державною виконавчою службою. Процедура виконання рішень третейських судів врегульовано розділом V Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України).

У листі Верховного Суду України стверджується, що рішення третейських судів підлягають виконанню Державною виконавчою службою безпосередньо – без видачі наказу господарського суду.

Міністерство юстиції України вважає, що за відсутності закону, який регулював би діяльність третейських судів, на території України діє Положення про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями і установами, затверджене постановою Державного арбітражу при Раді Міністрів СРСР від 30 грудня 1975 року № 121. Питання щодо виконання рішень третейських судів може бути вирішено лише у законодавчому порядку.

Такої ж позиції про відсутність законодавчої регламентації діяльності третейських судів дотримується Голова Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, але зазначає, що згадане Положення регулює механізм виконання рішень третейських судів, утворених для розгляду конкретної справи, і не стосується постійно діючих третейських судів; Укоопспілка як громадська організація не мо-

же визначати форму виконавчого документа, на підставі якого Державна виконавча служба має здійснювати примусове виконання рішень третейських судів.

На думку фахівців Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, рішення арбітражного (третейського) суду облспоживспілки не може бути виконано примусово. У разі невиконання рішення третейського суду добровільно заявник має звернутися до господарського суду в загальному порядку відповідно до положень ГПК України.

Висновки фахівців Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Львівського державного університету імені Івана Франка з порушених у конституційному зверненні питань зводяться до того, що рішення третейських судів є одночасно виконавчими документами і підлягають виконанню Державною виконавчою службою.

4. У процесі розгляду справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України Хабенський Д. Л. підтримав доводи конституційного звернення, Селіванов А. О., Лукашова Н. П. та Кузь О. Р. – відповідно Голови Верховної Ради України, Верховного Суду України та Міністерства юстиції України, викладені у листах до Конституційного Суду України.

5. Одним із способів захисту прав суб'єктів цивільних та господарських правовідносин є звернення до третейських судів, що передбачено статтею 25 ЦПК України та частиною другою статті 12 ГПК України.

Відповідно до частини другої статті 8 Закону України «Про споживчу кооперацію» спілки споживчих товариств можуть вирішувати господарські спори між організаціями і підприємствами споживчої кооперації. Вирішення таких спорів здійснюється, зокрема, шляхом звернення до третейських судів.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (частина четверта статті 13 Конституції України).

За змістом статті 1 Закону виконавче провадження – це сукупність дій органів і посадових осіб, зазначених у цьому Законі, спрямованих на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які здійснюються на підставах, у спосіб та в межах повноважень, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, виданими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

Статтею 3 Закону визначено перелік документів, що підлягають виконанню Державною виконавчою службою, до яких належать і рішення третейських судів (пункт 10).

Відповідно до частини першої статті 2 Закону примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу. Завданням державної виконавчої служби є своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом (частина друга статті 1 Закону України «Про державну виконавчу службу»). Крім терміна «рішення»,

у зазначеному Законі використовується термін «виконавчий документ», за забезпечення реального, своєчасного і законного виконання якого державні виконавці одержують винагороду (частина друга статті 17 зазначеного Закону). Згідно з пунктом 1 статті 181 Закону виконавчими документами є: виконавчі листи, що видаються судами на підставі рішень, вироків, ухвал, постанов судів; рішень іноземних судів і арбітражів, якщо вони визнані й допущені на території України у встановленому законом порядку. Виконавчими документами є також накази господарських судів (пункт 3 статті 181 Закону).

Умовою відкриття виконавчого провадження на підставі виконавчого документа згідно зі статтею 18 Закону є заява стягувача або його представника про примусове виконання рішення, зазначеного в статті 3 Закону, а виконавчими документами – рішення третейських судів (пункт 7 статті 181 Закону).

Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 року змінено назву статті 3 Закону, яку викладено в такій редакції: «Документи, що підлягають виконанню Державною виконавчою службою». Ними є рішення, ухвали і постанови судів у цивільних справах та господарських судів, рішення третейських судів тощо.

Аналіз законодавства свідчить, що згідно з пунктом 1 статті 18 Закону державний виконавець відкриває виконавче провадження на підставі виконавчого документа за заявою стягувача або його представника про примусове виконання рішення, зазначеного в статті 3 цього Закону. Такими виконавчими документами відповідно до пункту 7 статті 181 Закону є рішення третейських судів відповідно до законів України. Отже, рішення третейських судів є одночасно й виконавчими документами.

Відповідно до абзацу другого частини другої статті 5 Закону державний виконавець здійснює необхідні заходи щодо своєчасного і повного виконання рішення, зазначеного в документі на примусове виконання рішення (далі – виконавчий документ), у спосіб і порядок, визначені виконавчим документом. Встановлення переліку рішень, які підлягають виконанню, у Законі в редакції від 21 квітня 1999 року (рішень третейських судів, а не переліку безпосередньо виконавчих документів) не могло бути підставою для відмови у примусовому виконанні рішень цих судів органами державної виконавчої служби. На час виникнення конкретних правовідносин щодо примусового виконання рішення третейського суду органи державної виконавчої служби мали забезпечити примусове виконання цього рішення відповідно до вимог чинного законодавства. Невиконання рішення означало б позбавлення заявника права отримати суму, присутню третейським судом, обмеження гарантованого державою додержання прав і законних інтересів споживчої кооперації та її членів.

Отже, системний аналіз Закону із внесеними до нього змінами свідчить, що виконавчими документами, на підставі яких органами державної виконавчої служби повинно здійснюватися примусове виконання рішень третейських судів, треба вважати рішення цих судів.

Зазначені положення Закону вказують на наявність правових підстав для відкриття державним виконавцем виконавчого провадження, коли є рішення третейського суду та заява стягувача або його представника про примусове виконання цього рішення, якщо інше не передбачено законом.

Оскільки Законом визначено порядок примусового виконання рішень третейських судів, Конституційний Суд України вважає помилковою позицію щодо застосування в Україні пункту 16 Положення про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями і установами, затвердженого постановою Державного арбітражу при Раді Міністрів СРСР від 30 грудня 1975 року № 121, у разі невиконання цих рішень у добровільному порядку.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» у взаємозв'язку зі статтею 181 цього Закону треба розуміти так, що рішення третейських судів водночас є виконавчими документами, на підставі яких за заявою стягувача або його представника про примусове виконання рішення державні виконавці районних, міських (міст обласного значення), районних у містах відділів державної виконавчої служби мають забезпечити примусове виконання рішень цих судів, якщо інше не передбачено законом.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании
положения пункта 10 статьи 3 Закона Украины
«Об исполнительном производстве»
по конституционному обращению совместного предприятия
«Мукачевский плодоовощной консервный завод»
(дело о выполнении решений третейских судов)**

г. Киев
24 февраля 2004 года
№ 3-рп/2004

Дело № 1-8/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицко** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича – судья-докладчик, **Тимченко** Ивана Артемовича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителя субъекта права на конституционное обращение **Хабенского** Давыда Леонидовича – юрисконсульта совместного предприятия «Мукачевский плодоовощной консервный завод»; привлеченных к участию в рассмотрении дела представителей: Верховной Рады Украины – **Селиванова** Анатолия Александровича, Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины; **Лукашовой** Надежды Павловны – Постоянного представителя Верховного Суда Украины в Конституционном Суде Украины; **Кузя** Александра Родионовича – первого заместителя директора Департамента государственной исполнительной службы Министерства юстиции Украины,

рассмотрел в пленарном заседании дело об официальном толковании положения пункта 10 статьи 3 Закона Украины «Об исполнительном производстве» от 21 апреля 1999 года № 606–XIV (Ведомости Верховной Рады Украины, 1999 г., № 24, ст. 207; 2001 г., № 44, ст. 226; 2003 г., № 5, ст. 46; 2004 г., № 6, ст. 37; Официальный вестник Украины, 2003 г., № 52,

ст. 2734) по конституционному обращению совместного предприятия «Мукачевский плодоовощной консервный завод».

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 42, 43 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное обращение совместного предприятия «Мукачевский плодоовощной консервный завод».

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьей 94 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие неоднозначного применения судами Украины и органами государственной исполнительной службы положения пункта 10 статьи 3 Закона Украины «Об исполнительном производстве».

Заслушав судью-докладчика Скомороху В. Е., объяснения Хабенского Д. Л., Селиванова А. А., Лукашовой Н. П., Кузя А. Р. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное обращение – совместное предприятие «Мукачевский плодоовощной консервный завод» – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование положения пункта 10 статьи 3 Закона Украины «Об исполнительном производстве» (далее – Закон), согласно которому исполнению Государственной исполнительной службой подлежат решения третейских судов в соответствии с законами Украины, и разъяснить, являются ли решения третейских судов потребительской кооперации в Украине исполнительными документами.

Необходимость в официальном толковании положения пункта 10 статьи 3 Закона субъект права на конституционное обращение обосновывает неоднозначным применением этого положения отдельными судами и органами государственной исполнительной службы, что привело к нарушению его прав.

Неоднозначность применения положения пункта 10 статьи 3 Закона субъект права на конституционное обращение усматривает в том, что государственный исполнитель вынес постановление от 8 ноября 2000 года об отказе в открытии исполнительного производства по заявлению совместного предприятия «Мукачевский плодоовощной консервный завод» о принудительном исполнении решения третейского суда Закарпатского облпотребсоюза, мотивируя это тем, что согласно статье 116 Хозяйственного процессуального кодекса Украины (далее – ХПК Украины) исполнительным документом является приказ хозяйственного суда.

В письмах Департамента государственной исполнительной службы Министерства юстиции Украины совместному предприятию «Мукачевский плодоовощной консервный завод» разъяснено, что в случае невыполнения ответчиком решения третейского суда истец имеет право обратиться в хозяйственный суд с заявлением о выдаче исполнительного документа – приказа этого суда.

Противоположную позицию занимают хозяйственные суды, отказывающиеся выдавать приказ суда, руководствуясь разъяснением президиума

Высшего хозяйственного суда Украины «О выполнении решений третейских судов» от 17 февраля 1997 года № 02-5/57 (с последующими изменениями). Этим разъяснением, в частности, предусмотрено, что в соответствии с пунктом 10 статьи 3 Закона решения третейских судов подлежат исполнению Государственной исполнительной службой в соответствии с законами Украины, а пункт 16 Положения о третейском суде для решения хозяйственных споров между объединениями, предприятиями, организациями и учреждениями, утвержденного постановлением Государственного арбитража при Совете Министров СССР от 30 декабря 1975 года № 121, не должен применяться.

2. До начала рассмотрения дела в пленарном заседании Конституционного Суда Украины Верховная Рада Украины внесла в Закон ряд изменений, среди которых касающиеся определения исполнительных документов для обеспечения принудительного выполнения решений третейских судов. Так, Законом Украины «О внесении изменений в Закон Украины «Об исполнительном производстве» от 28 ноября 2002 года № 327-IV Закон дополнен, в частности, статьей 181, в которой дан перечень исполнительных документов, одним из которых является решение третейских судов в соответствии с законами Украины. Законом Украины «О внесении изменений в законы Украины «О государственной исполнительной службе» и «Об исполнительном производстве» от 10 июля 2003 года № 1095-IV из пункта 10 статьи 3 Закона исключены слова «в соответствии с законами Украины». Законом Украины «Об обеспечении требований кредиторов и регистрацию отягощений» от 18 ноября 2003 года № 1255-IV изменено название статьи 3 Закона на «Документы, подлежащие исполнению Государственной исполнительной службой».

Поскольку эти изменения имеют значение для принятия решения и не сняли существующей проблемы, Конституционный Суд Украины исходит из того, что официальное толкование должно проводиться с учетом изменений, внесенных в пункт 10 статьи 3 Закона, и дополнения его статьей 181.

3. В письме в Конституционный Суд Украины Председатель Верховной Рады Украины отмечает, что пунктом 7 статьи 181 Закона решения третейских судов включены в перечень документов, исполнение которых осуществляется Государственной исполнительной службой. Процедура выполнения решений третейских судов урегулирована разделом V Гражданского процессуального кодекса Украины (далее – ГПК Украины).

В письме Верховного Суда Украины утверждается, что решения третейских судов подлежат исполнению Государственной исполнительной службой непосредственно – без выдачи приказа хозяйственного суда.

Министерство юстиции Украины считает, что ввиду отсутствия закона, регулирующего деятельность третейских судов, на территории Украины действует Положение о третейском суде для решения хозяйственных споров между объединениями, предприятиями, организациями и учреждени-

ями, утвержденное постановлением Государственного арбитража при Совете Министров СССР от 30 декабря 1975 года № 121. Вопрос об исполнении решений третейских судов может быть решен лишь в законодательном порядке.

Такой же позиции об отсутствии законодательной регламентации деятельности третейских судов придерживается Председатель Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Украины, но отмечает, что упомянутое Положение регулирует механизм исполнения решений третейских судов, образованных для рассмотрения конкретного дела, и не касается постоянно действующих третейских судов; Укрпотребсоюз как общественная организация не может определять форму исполнительного документа, на основании которого Государственная исполнительная служба может осуществлять принудительное исполнение решений третейских судов.

По мнению специалистов Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого, решение арбитражного (третейского) суда облпотребсоюза не может быть исполнено принудительно. В случае неисполнения решения третейского суда добровольно заявитель должен обратиться в хозяйственный суд в общем порядке в соответствии с положениями ХПК Украины.

Выводы специалистов Киевского национального университета имени Тараса Шевченко и Львовского государственного университета имени Ивана Франко по поставленным в конституционном обращении вопросам сводятся к тому, что решения третейских судов являются одновременно исполнительными документами и подлежат исполнению Государственной исполнительной службой.

4. В процессе рассмотрения дела в открытом пленарном заседании Конституционного Суда Украины Хабенский Д. Л. поддержал доводы конституционного обращения, Селиванов А. А., Лукашова Н. П. и Кузь А. Р. – соответственно Председателей Верховной Рады Украины, Верховного Суда Украины и Министерства юстиции Украины, изложенные в письмах в Конституционный Суд Украины.

5. Одним из способов защиты прав субъектов гражданских и хозяйственных правоотношений является обращение к третейским судам, предусмотренное статьей 25 ХПК Украины и частью второй статьи 12 ХПК Украины.

В соответствии с частью второй статьи 8 Закона Украины «О потребительской кооперации» союзы потребительских обществ могут решать хозяйственные споры между организациями и предприятиями потребительской кооперации. Решения таких споров осуществляется, в частности, посредством обращения в третейские суды.

Государство обеспечивает защиту прав всех субъектов права собственности и хозяйствования (часть четвертая статьи 13 Конституции Украины).

Согласно содержанию статьи 1 Закона исполнительное производство – это совокупность действий органов и должностных лиц, указанных в настоящем Законе, направленных на принудительное исполнение решений судов и других органов (должностных лиц), которые осуществляются на основаниях, способом и в пределах полномочий, определенных настоящим Законом, иными нормативно-правовыми актами, изданными в соответствии с настоящим Законом и другими законами, а также решениями, которые в соответствии с настоящим Законом подлежат принудительному исполнению.

Статьей 3 Закона определен перечень документов, подлежащих исполнению Государственной исполнительной службой, к которым принадлежат и решения третейских судов (пункт 10).

В соответствии с частью первой статьи 2 Закона принудительное исполнение решений в Украине возлагается на Государственную исполнительную службу. Задачей государственной исполнительной службы является своевременное, полное и непредвзятое принудительное исполнение решений, предусмотренных законом (часть вторая статьи 1 Закона Украины «О государственной исполнительной службе»). Кроме термина «решение», в указанном Законе используется термин «исполнительный документ», за обеспечение реального, своевременного и законного исполнения которого государственные исполнители получают вознаграждение (часть вторая статьи 17 указанного Закона). В соответствии с пунктом 1 статьи 181 Закона исполнительными документами являются: исполнительные письма, которые издаются судами на основании решений, приговоров, заключений, постановлений судов; решений иностранных судов и арбитражей, если они признаны и допущены на территории Украины в установленном законом порядке. Исполнительными документами являются также приказы хозяйственных судов (пункт 3 статьи 181 Закона).

Условием открытия исполнительного производства на основании исполнительного документа согласно статье 18 Закона является заявление истца или его представителя о принудительном исполнении решения, указанного в статье 3 Закона, а исполнительными документами – решения третейских судов (пункт 7 статьи 181 Закона).

Законом Украины «Об обеспечении требований кредиторов и регистрации отягощений» от 18 ноября 2003 года изменено название статьи 3 Закона, которая изложена в такой редакции: «Документы, подлежащие исполнению Государственной исполнительной службой». Ими являются решения, заключения и постановления судов по гражданским делам и хозяйственных судов, решения третейских судов и т. п.

Анализ законодательства свидетельствует, что согласно пункту 1 статьи 18 Закона государственный исполнитель открывает исполнительное производство на основании исполнительного документа по заявлению взыскателя или его представителя о принудительном исполнении решения, указанного в статье 3 настоящего Закона. Такими исполнительными документами в соответствии с пунктом 7 статьи 181 Закона являются решения третейских судов в соответствии с законами Украины. Таким

образом, решения третейских судов являются одновременно и исполнительными документами.

В соответствии с абзацем вторым части второй статьи 5 Закона государственный исполнитель осуществляет необходимые меры по своевременному и полному исполнению решения, указанного в документе на принудительное исполнение решения (далее – исполнительный документ), способом и порядком, определенными исполнительным документом. Установление перечня решений, подлежащих исполнению, в Законе в редакции от 21 апреля 1999 года (решений третейских судов, а не перечня непосредственно исполнительных документов) не могло быть основанием для отказа в принудительном исполнении решений этих судов органами государственной исполнительной службы. На время возникновения конкретных правоотношений относительно принудительного исполнения решения третейского суда органы государственной исполнительной службы обязаны были обеспечить принудительное исполнение этого решения в соответствии с требованиями действующего законодательства. Неисполнение решения означало бы лишение заявителя права получить сумму, присужденную третейским судом, ограничение гарантированного государством соблюдения прав и законных интересов потребительской кооперации и ее членов.

Итак, системный анализ Закона с внесенными в него изменениями свидетельствует, что исполнительными документами, на основании которых органами государственной исполнительной службы должно осуществляться принудительное исполнение решений третейских судов, надо считать решения этих судов.

Названные положения Закона указывают на наличие правовых оснований для открытия государственным исполнителем исполнительного производства, когда есть решение третейского суда и заявление взыскателя или его представителя о принудительном исполнении этого решения, если иное не предусмотрено законом.

Поскольку Законом определен порядок принудительного исполнения решений третейских судов, Конституционный Суд Украины считает ошибочной позицию относительно применения в Украине пункта 16 Положения о третейском суде для разрешения хозяйственных споров между объединениями, предприятиями, организациями и учреждениями, утвержденного постановлением Государственного арбитража при Совете Министров СССР от 30 декабря 1975 года № 121, в случае неисполнения этих решений в добровольном порядке.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 65, 94 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Положение пункта 10 статьи 3 Закона Украины «Об исполнительном производстве» во взаимосвязи со статьей 181 этого Закона надо понимать так, что решения третейских судов одновременно являются исполнитель-

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ными документами, на основании которых по заявлению взыскателя или его представителя о принудительном исполнении решения государственных исполнителей районных, городских (городов областного значения), районных в городах отделов государственной исполнительной службы должны обеспечить принудительное исполнение решений этих судов, если другое не предусмотрено законом.

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 3-рр/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of February 24, 2004*

The grounds for the examination of the case was the constitutional appeal of the joint enterprise named «Mukachivsky Fruit and Vegetable Cannery», submitted to the Constitutional Court for the official interpretation of the provisions laid down in Article 3.10 of the Law «On the enforcement proceedings», based on which the enforcement by the State enforcement service shall be provided for the decisions of the arbitration tribunal in accordance with the laws of Ukraine, and for the explanation, whether the decision of the arbitration tribunal of consumer cooperation in Ukraine is the enforcement document.

In accordance with Article 2.1 of the Law, the enforcement of the decisions in Ukraine is assigned to the State enforcement service. The task of the State enforcement service is the timely, complete and unbiased enforcement of the decisions stipulated by the law (Article 1.2 of the Law «On the state enforcement service»).

The grounds to initiate the enforcement proceedings based on the enforcement document as per Article 18 of the Law is the application of the recoverer or a representative thereof for enforcement of the decision indicated in Article 3 of the Law and the enforcement document shall be the decision of the arbitration tribunal (Article 18-1.7 of the Law).

The analysis of the legislation shows that as per the Article 18.1 of the Law, the state enforcement officer shall take the enforcement proceedings based on the enforcement document on the application of the recoverer or a representative thereof for enforcement of the decision indicated in Article 3 of the said Law. Such enforcement document in accordance with Article 18–1.7 of the Law is the decision of the arbitration tribunal made in pursuance of the Ukrainian law. The decisions of the arbitration tribunals shall be simultaneously the enforcement documents.

In accordance with the second paragraph of Article 5.2 of the Law, the state enforcement officer shall implement the necessary activities for timely and complete enforcement of the decision specified in the documents on the enforcement of the decision, in a manner and procedure specified in the enforcement document.

The system analysis of the Law with the amendments made thereto shows that the enforcement document on the basis of which the bodies of the state enforcement service should provide the enforcement of the decision made by the arbitration tribunal, shall be deemed the decision of such tribunals.

The said provisions of the Law show the availability of the legal grounds for taking the enforcement proceedings by the state enforcement officer where there is the decision of the arbitration court and the application of the recoverer or a representative thereof for enforcement of such decision unless otherwise stipulated by the law.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним зверненням
Ярового Сергія Івановича та інших громадян
про офіційне тлумачення положень пункту 2 статті 10
Закону України**

**«Про приватизацію державного житлового фонду»
та за конституційним поданням
60 народних депутатів України про офіційне тлумачення
положень статей 1, 10 цього Закону
(справа про права співвласників
на допоміжні приміщення
багатоквартирних будинків)**

м. Київ
2 березня 2004 року
№ 4-рп/2004

Справа № 1-2/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тимченка** Івана Артемовича – суддя-доповідач, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шапвала** Володимира Миколайовича,

за участю суб'єктів права на конституційне звернення: Ярового Сергія Івановича, Плішки Ірени Василівни; представника інших суб'єктів права на конституційне звернення – Березовчука Михайла Олександровича; представника суб'єкта права на конституційне подання – Семенюк Валентини Петрівни, народного депутата України, голови Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації; залучених до участі у розгляді справи представників: Верховної Ради України – Селіванова Анатолія Олександровича, Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Президента України – Носова Владислава Васильовича, Постійного представника Президента

України в Конституційному Суді України; Кабінету Міністрів України та Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства – Альохіна Володимира Ілліча, першого заступника Голови цього Комітету; Державного комітету України з будівництва та архітектури – Авдієнка Олександра Петровича, начальника Управління архітектурно-конструктивних та інженерних систем будинків і споруд житлово-цивільного призначення; Київської міської державної адміністрації – Данькевича Івана Петровича, заступника голови Київської міської державної адміністрації; Фонду державного майна України – Шмуляра Олега Васильовича, заступника директора Юридичного департаменту, начальника Управління претензійно-позовної роботи та експертизи договорів; Асоціації інвесторів «Сучасна архітектура та будівництво» – Балацької Олесі Олегівни, виконавчого директора Асоціації,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина України Ярового Сергія Івановича та інших громадян про офіційне тлумачення положень пункту 2 статті 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 року № 2482-ХІІ (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 36, ст. 524; 1994 р., № 24, ст. 182; 1997 р., № 12, ст. 100; 1998 р., № 10, ст. 36) та за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статей 1, 10 цього Закону.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 39 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали конституційне звернення громадян України та конституційне подання 60 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 93, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність у роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень статті 1 та пункту 2 статті 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду», наявність неоднозначного застосування цих положень Законом органами державної влади, в тому числі судами, та органами місцевого самоврядування.

Заслухавши суддю-доповідача Тимченка І. А., пояснення Березовчука М. О., Ярового С. І., Плішки І. В., Семенюк В. П., Селіванова А. О., Носова В. В., Авдієнка О. П., Альохіна В. І., Данькевича І. П., Шмуляра О. В., Балацької О. О. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкти права на конституційне звернення – Яровий С. І. та інші громадяни, суб'єкт права на конституційне подання – 60 народних депутатів України – звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статей 1, 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» (далі – Закон).

У конституційному зверненні та конституційному поданні йдеться, зокрема, про те, що положення пункту 2 статті 10 Закону по-різному застосовуються органами державної влади, в тому числі судами, та органами місцевого самоврядування.

Так, окремі органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, а також деякі суди дотримуються точки зору, згідно з якою власники приватизованих квартир водночас є і співвласниками допоміжних приміщень багатоквартирного будинку (підвалів, горищ, сходів, колясочних тощо). Таке право у власників квартир, на їх думку, виникає з моменту приватизації житла, а тому без їхньої згоди не можна здійснювати будь-які юридичні дії щодо допоміжних приміщень (продавати, здавати в оренду, передавати у користування, перебудовувати тощо).

Інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, а також окремі суди виходять з того, що власники приватизованих квартир для набуття права спільної власності на допоміжні приміщення мають здійснити з цією метою ще й додаткові дії – створити товариство чи об'єднання співвласників багатоквартирного будинку і обов'язково вступити до нього, прийняти будинок на свій баланс, укласти договір з постачальниками комунальних послуг, сплатити збір за користування цими послугами, зареєструвати допоміжні приміщення в бюро технічної інвентаризації.

Таке розуміння і відповідно застосування цих положень Закону призвело, на думку суб'єктів права на конституційне звернення і конституційне подання, до порушення гарантованих частинами першою, четвертою статті 41 Конституції України прав громадян на здійснення ними права власності, а також права на його захист у судовому порядку (стаття 55).

2. У листі до Конституційного Суду України Президент України наголосив на тому, що право власності на квартиру породжує й право спільної власності на допоміжні приміщення багатоквартирного будинку, технічне обладнання тощо, які призначені для обслуговування житлового комплексу і забезпечують його використання. В процесі приватизації державного житлового фонду одночасно відчужуються на користь громадян не тільки квартири, але й допоміжні приміщення. Тому момент виникнення права власності на квартиру є й моментом виникнення права спільної власності на допоміжні приміщення.

Спеціальна контрольна комісія Верховної Ради України з питань приватизації виходить з того, що орган місцевого самоврядування не має права без згоди співвласників багатоквартирного будинку – власників приватизованих квартир – продавати, здавати в оренду або вирішувати питання перебудови, надбудови, добудови до нього споруд, забудови сходових клітин та в'їзно-виїзних брам, облаштування на фасадах будинків спеціального технічного обладнання промислового призначення тощо, за винятком проведення ремонтних робіт згідно із законодавством.

Позиція Міністерства юстиції України з цих питань полягає в тому, що факт створення об'єднання власників квартир багатоквартирного будинку не може бути підставою для збільшення або зменшення обсягу їхніх прав щодо володіння, користування та розпорядження власним майном. Такі об'єднання створюються на добровільних засадах з метою сприяння управління, утриманню, а також ефективного використання квартир та іншого нерухомого майна, приватизованого відповідно до Закону.

Державний комітет України з будівництва та архітектури наголошує на тому, що порядок отримання дозволу на улаштування мансардного поверху над багатоквартирними житловими будинками вирішується на підставі чинного законодавства залежно від форми власності на житло або власником будинку, або виключно на підставі рішення загальних зборів членів об'єднання співвласників багатоквартирного будинку про реконструкцію та ремонт будинку чи про зведення господарських споруд. У житлових будинках, де частина або всі квартири приватизовані, улаштування мансард може здійснюватись за погодженням із власниками приватизованих квартир та власником будинку.

Право спільної власності на допоміжні приміщення багатоквартирного будинку, як зазначається у листі Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства, виникає з моменту приватизації квартири. Але до моменту створення об'єднання співвласників житлові будинки перебувають у комунальній власності, у віданні органів виконавчої влади (відомчий житловий фонд) або у власності громадських організацій, їх об'єднань (громадський житловий фонд). Відповідно до статті 11 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» після набуття статусу юридичної особи об'єднання може вирішити питання про прийняття на власний баланс усього житлового комплексу.

З точки зору Фонду державного майна України, право спільної власності на допоміжні приміщення у власників квартир виникає з моменту укладення суб'єктами права спільної власності відповідної угоди, а приватизація всіх квартир не є обов'язковою умовою виникнення у них права спільної власності.

3. Представники суб'єктів права на конституційне звернення і конституційне подання, інші учасники конституційного провадження на пленарному засіданні підтримали позиції з порушених питань, викладені відповідно у конституційному зверненні і конституційному поданні та у письмових поясненнях до Конституційного Суду України.

Представник Асоціації інвесторів «Сучасна архітектура та будівництво» Балацька О. О. на пленарному засіданні Конституційного Суду України стверджувала, що частка власності окремого громадянина в загальній власності законодавством не визначена, як не визначено і саме поняття «співвласність», і що не розроблено механізму передачі або набуття права

власності на багатоквартирний будинок. Лише право власності громадян на квартиру оформляється свідоцтвом про право власності на неї.

4. Вирішуючи питання про офіційне тлумачення положень статей 1, 10 Закону, Конституційний Суд України, в аспекті конституційного звернення і конституційного подання, виходить з такого.

4.1. У конституційному поданні народні депутати України, порушивши питання про офіційне тлумачення статті 10 Закону, не навели правового обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень пунктів 1, 3, 4, 5, 6, 7 цієї статті. Фактично у конституційному поданні, як і в конституційному зверненні, обґрунтовано твердження про необхідність в офіційній інтерпретації положень лише пункту 2 статті 10 Закону. Це було підтверджено і в процесі дослідження матеріалів справи на відкритій частині пленарного засідання Конституційного Суду України.

4.2. Згідно з частиною першою статті 1 Закону суть приватизації державного житлового фонду полягає у відчуженні на користь громадян України, а отже, у їхню власність як квартир (будинків), кімнат у квартирах та одноквартирних будинках, де мешкають два і більше наймачів, так і належних до них господарських споруд і приміщень (підвалів, сараїв тощо) державного житлового фонду. Закон врегульовує також відносини, пов'язані з виникненням, оформленням та набуттям права приватної власності на квартири та інші об'єкти приватизації державного житлового фонду.

Допоміжні приміщення, відповідно до пункту 2 статті 10 Закону, стають об'єктами права спільної власності співвласників багатоквартирного будинку, тобто їх спільним майном, одночасно з приватизацією громадянами квартир, що засвідчується єдиним документом – свідоцтвом про право власності на квартиру. Для підтвердження набутого в такий спосіб права не потребується вчинення будь-яких інших додаткових юридичних дій. Власникам квартир немає необхідності створювати з цією метою об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Набуте громадянами право на квартири державного житлового фонду та належні до них допоміжні приміщення є непорушним (стаття 41 Конституції України), забезпечується державою і захищається судом (стаття 55 Конституції України).

4.3. Відповідно до Конституції України всі суб'єкти права власності рівні перед законом. У багатоквартирних будинках, де не всі квартири приватизовані чи приватизовані повністю, власник (власники) неприватизованих квартир (їх правонаступники) і власники приватизованих квартир багатоквартирного будинку є рівноправними співвласниками допоміжних приміщень. Вони є рівними у праві володіти, користуватися і розпоряджатися допоміжними приміщеннями. Ніхто з власників квартир не має пріоритетного права користуватися та розпоряджатися цими приміщеннями, в тому числі і з питань улаштування мансард, надбудови поверхів і т. ін.

Аналізуючи порушені у конституційному зверненні і конституційному поданні питання щодо права власників приватизованих і неприватизованих квартир багатоквартирних будинків та органів місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій розпоряджатися допоміжними приміщеннями, а також конструктивними елементами таких будинків (фундамент, несучі стіни, міжповерхові перекриття, сходові марші і т. ін.), Конституційний Суд України виходить з правової характеристики спільного майна власників квартир, конкретизованої у Законі України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку».

Правовий режим майна, що перебуває у спільній власності власників квартир, має визначатися, відповідно до Конституції України (пункт 7 частини першої статті 92), виключно законами України.

Згідно зі статтею 19 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» спільне майно власників квартир складається з неподільного та загального майна. Неподільне майно перебуває у їх спільній сумісній власності і не підлягає відчуженню, загальне майно – у спільній частковій власності. Відповідно до цього Закону співвласники допоміжних приміщень мають право розпоряджатися ними в межах, встановлених зазначеним Законом та цивільним законодавством.

Таким чином, питання щодо згоди власників квартир – співвласників допоміжних приміщень багатоквартирного будинку – на надбудову поверхів, улаштування мансард і т. ін. з використанням при цьому конструктивних елементів будинку, як і на вчинення інших дій стосовно допоміжних приміщень (оренда тощо), має вирішуватися відповідно до законів про власність та інших законів України, передусім Цивільного кодексу України.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 67, 69, 93, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного звернення і конституційного подання положення частини першої статті 1, положення пункту 2 статті 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» треба розуміти так:

1.1. Допоміжні приміщення (підвали, сараї, кладовки, горища, колясочні і т. ін.) передаються безоплатно у спільну власність громадян одночасно з приватизацією ними квартир (кімнат у квартирах) багатоквартирних будинків. Підтвердження права власності на допоміжні приміщення не потребує здійснення додаткових дій, зокрема створення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, вступу до нього.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

1.2. Власник (власники) неприватизованих квартир багатоквартирного будинку є співвласником (співвласниками) допоміжних приміщень нарівні з власниками приватизованих квартир.

1.3. Питання щодо згоди співвласників допоміжних приміщень на надбудову поверхів, улаштування мансард у багатоквартирних будинках, на вчинення інших дій стосовно допоміжних приміщень (оренда тощо) вирішується відповідно до законів України, які визначають правовий режим власності.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании
положений пункта 2 статьи 10 Закона Украины
«О приватизации государственного жилищного фонда»
по конституционным обращениям
Ярового Сергея Ивановича и других граждан
и об официальном толковании положений статей 1, 10
этого Закона по конституционному представлению
60 народных депутатов Украины
(дело о правах совладельцев на вспомогательные помещения
многоквартирных домов)**

г. Киев
2 марта 2004 года
№ 4-рп/2004

Дело № 1-2/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Ивашенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тимченко** Ивана Артемовича – судья-докладчик, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием субъектов права на конституционное обращение: Ярового Сергея Ивановича, Плишки Ирэны Васильевны; представителя других субъектов права на конституционное обращение – Березовчука Михаила Александровича; представителя субъекта права на конституционное представление – Семенюк Валентины Петровны, народного депутата Украины, председателя Специальной контрольной комиссии Верховной Рады Украины по вопросам приватизации; привлеченных к участию в рассмотрении дела представителей: Верховной Рады Украины – Селиванова Анатолия Александровича, Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины; Президента Украины – Носова Владимира Васильевича, Постоянного представителя Президента Украины в

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Конституційному Суде України; Кабінета Міністрів України і Государственного комитета Украины по вопросам жилищно-коммунального хозяйства – Алехина Владимира Ильича, первого заместителя Председателя этого Комитета; Государственного комитета Украины по строительству и архитектуре – Авдиенко Александра Петровича, начальника Управления архитектурно-конструктивных и инженерных систем домов и сооружений жилищно-гражданского назначения; Киевской городской государственной администрации – Данькевича Ивана Петровича, заместителя председателя Киевской городской государственной администрации; Фонда государственного имущества Украины – Шмуляра Олега Васильевича, заместителя директора Юридического департамента, начальника Управления претензионно-исковой работы и экспертизы договоров; Ассоциации инвесторов «Современная архитектура и строительство» – Балацкой Олеси Олеговны, исполнительного директора Ассоциации,

рассмотрел в пленарном заседании дело об официальном толковании положений пункта 2 статьи 10 Закона Украины «О приватизации государственного жилищного фонда» от 19 июня 1992 года № 2482-ХІІ (Ведомости Верховной Рады Украины, 1992 г., № 36, ст. 524; 1994 г., № 24, ст. 182; 1997 г., № 12, ст. 100; 1998 г., № 10, ст. 36) по конституционным обращениям гражданина Украины Ярового Сергея Ивановича и других граждан и об официальном толковании положений статей 1, 10 этого Закона по конституционному представлению 60 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела в соответствии со статьями 42, 39 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стали конституционное обращение граждан Украины и конституционное представление 60 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно статьям 93, 94 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является практическая необходимость в разъяснении, официальной интерпретации положений статьи 1 и пункта 2 статьи 10 Закона Украины «О приватизации государственного жилищного фонда», наличие неоднозначного применения этих положений Закона органами государственной власти, в том числе судами, и органами местного самоуправления.

Заслушав судью-докладчика Тимченко И. А., объяснения Березовчука М. А., Ярового С. И., Плишки И. В., Семенюк В. П., Селиванова А. А., Носова В. В., Авдиенко А. П., Алехина В. И., Данькевича И. П., Шмуляра О. В., Балацкой О. О. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъекты права на конституционное обращение – Яровой С. И. и другие граждане, субъект права на конституционное представление – 60 народных депутатов Украины – обратились в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование положений ста-

тей 1, 10 Закона Украины «О приватизации государственного жилищного фонда» (далее – Закон).

В конституционном обращении и конституционном представлении речь идет, в частности, о том, что положения пункта 2 статьи 10 Закона по-разному применяются органами государственной власти, в том числе судами, и органами местного самоуправления.

Так, отдельные органы исполнительной власти, органы местного самоуправления, их должностные лица, а также некоторые суды придерживаются точки зрения, согласно которой собственники приватизированных квартир одновременно являются и совладельцами вспомогательных помещений многоквартирного дома (подвалов, чердаков, лестниц, колясочных и т. д.). Такое право у собственников квартир, по их мнению, возникает с момента приватизации жилья, а потому без их согласия нельзя осуществлять любые юридические действия относительно вспомогательных помещений (продавать, сдавать в аренду, передавать в пользование, перестраивать и т. п.).

Другие органы исполнительной власти, органы местного самоуправления, их должностные лица, а также отдельные суды исходят из того, что собственники приватизированных квартир для приобретения права общей собственности на вспомогательные помещения должны осуществить с этой целью еще и дополнительные действия – создать общество или объединение совладельцев многоквартирного дома и обязательно вступить в него, принять дом на свой баланс, заключить договор с поставщиками коммунальных услуг, уплатить сбор за пользование этими услугами, зарегистрировать вспомогательные помещения в бюро технической инвентаризации.

Такое понимание и соответственно применение этих положений Закона привело, по мнению субъектов права на конституционное обращение и конституционное представление, к нарушению гарантированных частями первой, четвертой статьи 41 Конституции Украины прав граждан на осуществление ими права собственности, а также права на его защиту в судебном порядке (статья 55).

2. В письме в Конституционный Суд Украины Президент Украины подчеркнул, что право собственности на квартиру порождает и право общей собственности на вспомогательные помещения многоквартирного дома, техническое оснащение и т. д., предназначенные для обслуживания жилищного комплекса и обеспечивающие его использование. В процессе приватизации государственного жилищного фонда одновременно отчуждаются в пользу граждан не только квартиры, но и вспомогательные помещения. Поэтому момент возникновения права собственности на квартиру является и моментом возникновения права общей собственности на вспомогательные помещения.

Специальная контрольная комиссия Верховной Рады Украины по вопросам приватизации исходит из того, что орган местного самоуправления не имеет права без согласия совладельцев многоквартирного дома –

собственников приватизированных квартир – продавать, сдавать в аренду или решать вопросы перестройки, надстройки, достройки к нему сооружений, застройки лестничных клеток и въездно-выездных ворот, обустройства на фасадах домов специального технического оснащения промышленного назначения и т. д., за исключением проведения ремонтных работ согласно законодательству.

Позиция Министерства юстиции Украины по этим вопросам состоит в том, что факт создания объединения собственников квартир многоквартирного дома не может быть основанием для увеличения или уменьшения объема их прав относительно владения, пользования и распоряжения собственным имуществом. Такие объединения создаются на добровольных началах с целью содействия управлению, содержанию, а также эффективного использования квартир и другого недвижимого имущества, приватизированного в соответствии с Законом.

Государственный комитет Украины по строительству и архитектуре подчеркивает, что порядок получения разрешения на устройство мансардного этажа над многоквартирными жилыми домами решается на основании действующего законодательства в зависимости от формы собственности на жилье или собственником дома, или исключительно на основании решения общего собрания членов объединения совладельцев многоквартирного дома о реконструкции и ремонте дома или о возведении хозяйственных сооружений. В жилых домах, где часть или все квартиры приватизированы, устройство мансард может осуществляться по согласованию с собственниками приватизированных квартир и собственником дома.

Право общей собственности на вспомогательные помещения многоквартирного дома, как отмечается в письме Государственного комитета Украины по вопросам жилищно-коммунального хозяйства, возникает с момента приватизации квартиры. Но к моменту создания объединения совладельцев жилые дома находятся в коммунальной собственности, в ведении органов исполнительной власти (ведомственный жилищный фонд) или в собственности общественных организаций, их объединений (общественный жилищный фонд). В соответствии со статьей 11 Закона Украины «Об объединении совладельцев многоквартирного дома» после приобретения статуса юридического лица объединение может решить вопрос о принятии на собственный баланс всего жилищного комплекса.

С точки зрения Фонда государственного имущества Украины, право общей собственности на вспомогательные помещения у собственников квартир возникает с момента заключения субъектами права общей собственности соответствующего соглашения, а приватизация всех квартир не является обязательным условием возникновения в них права общей собственности.

3. Представители субъектов права на конституционное обращение и конституционное представление, другие участники конституционного производства в пленарном заседании поддержали позиции по поднятым во-

просам, изложенные соответственно в конституционном обращении и конституционном представлении и в письменных объяснениях в Конституционный Суд Украины.

Представитель Ассоциации инвесторов «Современная архитектура и строительство» Балацкая О. О. в пленарном заседании Конституционного Суда Украины утверждала, что доля собственности отдельного гражданина в общей собственности законодательством не определена, как не определено и само понятие «совместная собственность», и что не разработан механизм передачи или приобретения права собственности на многоквартирный дом. Лишь право собственности граждан на квартиру оформляется свидетельством о праве собственности на нее.

4. Решая вопрос об официальном толковании положений статей 1, 10 Закона, Конституционный Суд Украины, в аспекте конституционного обращения и конституционного представления, исходит из следующего.

4.1. В конституционном представлении народные депутаты Украины, подняв вопрос об официальном толковании статьи 10 Закона, не дали правового обоснования необходимости в официальном толковании положений пунктов 1, 3, 4, 5, 6, 7 этой статьи. Фактически в конституционном представлении, как и в конституционном обращении, обосновано утверждение о необходимости в официальной интерпретации положений лишь пункта 2 статьи 10 Закона. Это было подтверждено и в процессе исследования материалов дела в открытой части пленарного заседания Конституционного Суда Украины.

4.2. В соответствии с частью первой статьи 1 Закона суть приватизации государственного жилищного фонда состоит в отчуждении в пользу граждан Украины, а значит, в их собственность как квартир (домов), комнат в квартирах и многоквартирных домах, где живут два и больше нанимателя, так и относящихся к ним хозяйственных сооружений и помещений (подвалов, сараев и т. д.) государственного жилищного фонда. Закон регулирует также отношения, связанные с возникновением, оформлением и приобретением права частной собственности на квартиры и иные объекты приватизации государственного жилищного фонда.

Вспомогательные помещения, в соответствии с пунктом 2 статьи 10 Закона, становятся объектами права общей собственности совладельцев многоквартирного дома, то есть их общим имуществом, одновременно с приватизацией гражданами квартир, что удостоверяется единым документом – свидетельством о праве собственности на квартиру. Для подтверждения приобретенного таким способом права не требуется совершения никаких других дополнительных юридических действий. Собственникам квартир нет необходимости создавать с этой целью объединение совладельцев многоквартирного дома.

Приобретенное гражданами право на квартиры государственного жилищного фонда и относящиеся к ним вспомогательные помещения является незыблемым (статья 41 Конституции Украины), обеспечивается государством и защищается судом (статья 55 Конституции Украины).

4.3. В соответствии с Конституцией Украины все субъекты права собственности равны перед законом. В многоквартирных домах, где не все квартиры приватизированы или приватизированы полностью, собственник (собственники) неприватизированных квартир (их правопреемники) и собственники приватизированных квартир многоквартирного дома являются равноправными совладельцами вспомогательных помещений. Они равны в праве владеть, пользоваться и распоряжаться вспомогательными помещениями. Никто из собственников квартир не имеет приоритетного права пользоваться и распоряжаться этими помещениями, в том числе и в вопросах устройства мансард, надстройки этажей и т. п.

Анализируя поставленные в конституционном обращении и конституционном представлении вопросы о праве собственников приватизированных и неприватизированных квартир многоквартирных домов и органов местного самоуправления и местных государственных администраций распоряжаться вспомогательными помещениями, а также конструктивными элементами таких домов (фундамент, несущие стены, междуэтажные перекрытия, лестничные марши и т. п.), Конституционный Суд Украины исходит из правовой характеристики общего имущества собственников квартир, конкретизированной в Законе Украины «Об объединении совладельцев многоквартирного дома».

Правовой режим имущества, которое находится в общей собственности собственников квартир, должен определяться, в соответствии с Конституцией Украины (пункт 7 части первой статьи 92) исключительно законами Украины.

Согласно статье 19 Закона Украины «Об объединении совладельцев многоквартирного дома» общее имущество собственников квартир состоит из неделимого и общего имущества. Неделимое имущество находится в их общей совместной собственности и не подлежит отчуждению, общее имущество – в общей частичной собственности. В соответствии с этим Законом совладельцы вспомогательных помещений имеют право распоряжаться ими в пределах, установленных указанным Законом и гражданским законодательством.

Таким образом, вопрос о согласии собственников квартир – совладельцев вспомогательных помещений многоквартирного дома – на надстройку этажей, устройство мансард с использованием при этом конструктивных элементов дома, как и на совершение иных действий относительно вспомогательных помещений (аренда и т. п.), может решаться в соответствии с законами о собственности, иными законами Украины, прежде всего Гражданским кодексом Украины.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 63, 65, 67, 69, 93, 94 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. В аспекте конституционного обращения и конституционного представления положения части первой статьи 1, положения пункта 2 статьи 10 Закона Украины «О приватизации государственного жилищного фонда» надо понимать так:

1.1. Вспомогательные помещения (подвалы, сараи, кладовки, чердака, колясочные и т. п.) передаются безвозмездно в общую собственность граждан одновременно с приватизацией ими квартир (комнат в квартирах) многоквартирных домов. Подтверждение права собственности на вспомогательные помещения не требует осуществления дополнительных действий, в частности создания объединения совладельцев многоквартирного дома, вступления в него.

1.2. Собственник (собственники) неприватизированных квартир многоквартирного дома является совладельцем (совладельцами) вспомогательных помещений наравне с собственниками приватизированных квартир.

1.3. Вопрос относительно согласия совладельцев вспомогательных помещений на надстройку этажей, устройство мансард в многоквартирных домах, на совершение иных действий относительно вспомогательных помещений (аренда и т. п.) решается в соответствии с законами Украины, определяющими правовой режим собственности.

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 4-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of March 2, 2004*

The subjects of the right to constitutional appeal and constitutional petition made a submission to provide the official interpretation of the provisions laid down in Articles 1 and 10 of the Law «On the privatization of the state dwelling stock», hereinafter referred to as «the Law», specifying, among other, that the provisions laid down in Article 10.2 of the Law are applied differently by the bodies of state power, courts, and bodies of local self-government that resulted, in their opinion, in the violation of the rights of citizens to exercise their rights

to property and the right to protection thereof in the judicial procedure (Article 55) as guaranteed by Articles 41.1, 41.4 of the Constitution.

Therefore, some bodies share a view that the owners of the privatized apartments at the same time are also the co-owners of the auxiliary premises of the apartment houses (basements, attics, stairways, trolley rooms, etc.). Such right of the apartment owners, in their opinion, arises from privatization of the residence and, therefore, their consent is required in order to perform any legal act as to the auxiliary premises (sale, letting on lease, transfer to use, reconstruction, etc.). The others proceed from the fact that the owners of the privatized apartments for acquiring the right of joint property to auxiliary premises should perform additional activities for this purpose.

The Constitutional Court, deciding on the case, proceeded from the following. Auxiliary premises, in accordance with Article 10.2 of the Law, become an object of common property right of the apartment house co-owners, i.e. their joint property, simultaneously with the privatization of the apartments by citizens that is evidenced by a single document – the certificate of the property right to the apartment. The acknowledgement of the right so acquired does not require performance of any other additional legal act. The owners of the apartments are not required to establish for this purpose associations of apartment house co-owners. The right to apartments of the state dwelling stock and auxiliary premises belonging to them so acquired by the citizens is inviolable (Article 41 of the Constitution), provided by the state and protected by the court (Article 55 of the Constitution).

In accordance with the Constitution, any and all subjects of the property right shall be equal before the law. In the apartment houses, where not every apartment is privatized or completely privatized, the owner(s) of non-privatized apartments (their assignees) and owners of the privatized apartments in the apartment houses shall be co-owners of auxiliary premises equal in their rights. They are equal in their right to possess, use, and dispose of such auxiliary premises.

Analyzing the issue of the right of privatized and non-privatized apartments owners in apartment houses and bodies of local self-government and local state administrations to dispose of auxiliary premises, and also structural components of such houses (foundation, partition walls, floor slabs, stairways etc.), the Constitutional Court proceeded from the legal characteristics of the apartment owners' joint property, concretized in the Law «On the apartment house co-owners associations». As per Article 19 of the said Law, the joint property of the apartment owners consists of indivisible and common property. The indivisible property is subject to their common joint ownership and is not subject to disposal, the joint property is subject to joint partial ownership. In accordance with the said Law, co-owners of auxiliary premises have the right to dispose of them in the limits specified by the said Law and civil legislation.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням
50 народних депутатів України
про офіційне тлумачення положень
частини третьої статті 53 Конституції України
«держава забезпечує доступність і безоплатність
дошкільної, повної загальної середньої,
професійно-технічної, вищої освіти
в державних і комунальних навчальних закладах»
(справа про доступність і безоплатність освіти)**

м. Київ
4 березня 2004 року
№ 5-рп/2004

Справа № 1-4/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Івашенка** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни – суддя-доповідач, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Рудковського Миколи Миколайовича – народного депутата України; залучених до участі у розгляді справи представників: від Верховної Ради України – Устенка Олександра Андрійовича, народного депутата України, голови підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти; Селіванова Анатолія Олександровича, Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; від Президента України – Носова Владислава Васильовича, Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; від Кабінету Міністрів України – Богомолова Анатолія Григоровича, Степка Михайла Філімоновича, Огнев'юка Віктора Олександровича, заступників Міністра освіти і науки України, Воробйова Віктора Анатолійовича, начальни-

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ка Управління фінансів освіти, науки та культури Департаменту зведеного бюджету Міністерства фінансів України, Горбунової Лідії Миколаївни, заступника Міністра юстиції України; від Міністерства освіти і науки України – Свириденка Анатолія Михайловича, начальника Юридичного відділу Міністерства освіти і науки України

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах».

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність в офіційній інтерпретації зазначених положень частини третьої статті 53 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Малинникову Л. Ф., пояснення Рудьковського М. М., Устенка О. А., Селіванова А. О., Носова В. В., Богомолова А. Г., Огнев'юка В. О., Степка М. Ф., Воробйова В. А., Горбунової Л. М., Свириденка А. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 50 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України щодо забезпечення доступності і безоплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах.

У конституційному поданні, по-перше, наголошується, що хоча прийом дітей у дошкільні навчальні заклади проводиться за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють (стаття 34 Закону України «Про освіту»), це не звільняє державу від зобов'язання «забезпечити обов'язкову початкову освіту», оскільки міжнародні акти «гарантують права дітей на дошкільну освіту».

Крім того, народні депутати України стверджують, що недостатнє державне фінансування та скорочення у зв'язку з цим мережі державних і комунальних дошкільних освітніх закладів призвело до того, що громадяни, не маючи можливості влаштувати дітей у ці заклади через їх недостатню кількість у певному населеному пункті, водночас не спроможні оплатити дошкільну освіту в закладах іншої форми власності.

По-друге, народні депутати України просять роз'яснити, чи включає гарантована частиною третьою статті 53 Конституції України безоплатність повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах «обов'язок держави фінансувати витрати на забезпечення процесу навчання».

По-третє, суб'єкт права на конституційне подання зазначає, що «частина третя статті 53 Конституції України не передбачає виключень з конституційного права на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах», тому звертається за роз'ясненням, чи «обсяг безоплатної вищої освіти (на конкурсній основі) обмежується виключно обсягом державного замовлення» або ж «чи є пріоритетним для державних і комунальних навчальних закладів забезпечення права громадян безоплатно здобувати вищу освіту».

2. Президент України у листі до Конституційного Суду України зазначив, що держава забезпечує здобуття безоплатної освіти лише у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах державної і комунальної форм власності. У навчальних закладах інших форм власності держава забезпечує розвиток освіти не шляхом їх фінансування, а засобами державного управління, які визначені у законодавстві про освіту.

Президент України вважає, що положення частини третьої статті 53 Конституції України, яке стосується вищої освіти, та положення частини четвертої цієї статті про конкурсну основу її здобуття слід розглядати з урахуванням положень частини другої статті 43, частини другої статті 95 Конституції України, тобто безоплатне здобуття вищої освіти за рахунок державних коштів здійснюється «лише для суспільних потреб, які визначаються обсягом державного замовлення на підготовку фахівців».

На думку Голови Верховної Ради України, державні гарантії доступності і безоплатності освіти у державних і комунальних навчальних закладах визначаються переважно фінансово-економічною спроможністю держави, проте бюджетні асигнування на освіту держава зобов'язана забезпечувати у розмірі не менше 10 відсотків національного доходу.

Держава і територіальна громада, як зазначається у листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України, зобов'язані забезпечити фінансування дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів як їх власники. Разом з тим законодавством України не заборонено залучення державними і комунальними закладами освіти додаткових джерел фінансування, зокрема, за надання додаткових освітніх послуг. Такий же обов'язок щодо фінансування цих навчальних закладів лежить на власниках, які самостійно повинні вирішувати питання їх реорганізації та фінансування, у тому числі дошкільних навчальних закладів, створених колишніми державними підприємствами та організаціями.

Голова Верховної Ради України звернув увагу на те, «що метою здобуття вищої освіти в Україні є забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях», а також, що «вищі навчальні заклади можуть

здійснювати прийом студентів та слухачів у межах чисельності, обумовленої ліцензією, з оплатою вартості навчання на договірній основі».

Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин стверджують, що обсяг безоплатної вищої освіти в навчальних закладах державної і комунальної форм власності (на конкурсній основі в межах ліцензованого обсягу) регулюється державним замовленням і фінансується за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів. Положення частин другої, третьої статті 53 Конституції України не покладають на державу обов'язку фінансування навчальних закладів інших форм власності.

Позиція Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України полягає в тому, що національним законодавством України реалізовано положення Конституції України щодо забезпечення доступності і безоплатності всіх видів освіти у державних і комунальних навчальних закладах. Забезпечення фінансування зазначених у частині третій статті 53 Конституції України видів освіти здійснюється за відповідними державними стандартами і нормативами за рахунок бюджетних асигнувань.

3. На пленарному засіданні Конституційного Суду України Рудьковський М. М. підтримав викладені у конституційному поданні доводи і звернув увагу на неповноту правового забезпечення фінансування та розвитку освіти, що має наслідком звуження змісту і обсягу конституційного права на її здобуття.

Устенко О. А. висловив позицію Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, наголосивши на тому, що доступність освіти держава забезпечує як фінансуванням державних і комунальних навчальних закладів, так і за допомогою залучення різноманітних передбачених законом коштів, фондів тощо.

Носов В. В. і Селіванов А. О. свої виступи зацентрували на аргументах, викладених відповідно у листах Президента України і Голови Верховної Ради України.

Богомолів А. Г., Огнев'юк В. О., Степко М. Ф., Воробйов В. А., Горбунова Л. М., Свириденко А. М. підтримали позицію Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, інших залучених до участі у розгляді справи центральних органів виконавчої влади, звернувши увагу, зокрема, на те, що вища освіта, на їх думку, має забезпечити як соціальну, пов'язану з розвитком особистості, так і економічну функції держави, що визначається процесом виробництва, підготовкою кваліфікованої робочої сили і наукових кадрів для потреб держави і суспільства в цілому.

4. Вирішуючи справу про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України щодо забезпечення державою доступності і безоплатності освіти в державних і комунальних навчальних закла-

дах, Конституційний Суд України виходить з того, що Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, в якій людина визнається найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини (статті 1, 3 Конституції України).

4.1 Освіта визнається однією з пріоритетних сфер соціально-економічного, духовного та культурного розвитку суспільства.

Право на освіту – це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, які необхідні для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства. Освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання з метою набуття встановлених державою освітніх рівнів.

За положеннями статті 53 Конституції України право на освіту гарантовано кожному (частина перша); держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах (частина третя). Право на освіту гарантується кожній людині на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України. Визнання права кожної людини на освіту відповідає, зокрема, Загальній декларації прав людини (стаття 26), Міжнародному пакту про економічні, соціальні та культурні права (стаття 13).

Освіта в Україні здійснюється згідно з законами України («Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» тощо), іншими нормативно-правовими актами, якими, зокрема, вирішуються питання створення мережі навчальних закладів освіти, їх фінансування, оплати праці та встановлення державних соціальних гарантій і пільг для працівників цих закладів.

4.2 Розглядаючи порушені у конституційному поданні питання, Конституційний Суд України вважає, що при тлумаченні терміна «доступність» стосовно освіти в державних і комунальних навчальних закладах слід виходити із граматичного визначення слова «доступність» як «доступ для всіх отримати, користуватись, придбати щось», «відповідність силам, здібностям, можливостям кого-небудь».

Системний аналіз положень Конституції України, в яких вживається термін «доступність», дає підстави для висновку, що поняття «доступність освіти» у частині третій статті 53 Конституції України означає створення державою можливостей для реалізації права людини на освіту. При цьому необхідно зазначити, що доступність дошкільної і загальної середньої освіти є гарантією права кожного на здобуття такої освіти, якому кореспондує обов'язок держави забезпечити реалізацію цього права. Доступність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах полягає у створенні державою відповідних умов для їх функціонування і

розвитку, за яких особа змогла б реалізувати своє право на здобуття вищої освіти на основі конкурсного відбору, з урахуванням своїх здібностей та інтересів у вільному виборі типу вищого навчального закладу, напряду підготовки і спеціальності, профілю навчання.

Таким чином, виходячи із змісту поняття «доступність», яке вживається у положеннях Основного Закону України, відповідних законах про освіту, інших нормативно-правових актах, Конституційний Суд України вважає, що доступність освіти за конституційно-правовим смыслом необхідно розуміти так, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості реалізувати це право.

4.3 Аналізуючи положення статей Основного Закону України, де вживається термін «безоплатність», а також виходячи з тлумачення цього терміна в Рішенні Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 (справа про безоплатну медичну допомогу) Конституційний Суд України дійшов висновку, що «безоплатність» зазначених у положеннях частини третьої статті 53 Конституції України рівнів освіти у державних і комунальних навчальних закладах слід розуміти як можливість здобуття освіти у цих закладах без оплати, тобто без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги, відповідно до державного стандарту в межах тих видів освіти, безоплатність яких визначена у цих положеннях. Забезпечення безоплатності освіти на всіх рівнях є однією з гарантій її доступності.

Безоплатність здобуття громадянами освіти забезпечується фінансуванням навчальних закладів цих форм власності за рахунок державних і місцевих бюджетних асигнувань згідно з визначеними законами та іншими правовими актами нормативами їх фінансового і матеріально-технічного забезпечення, що, однак, не виключає можливості фінансування галузі освіти за рахунок розвитку позабюджетних механізмів залучення додаткових коштів, як це визначено законодавством про освіту.

5. Стосовно порушеного у конституційному поданні питання про застосування положень статті 53 Конституції України, за якими держава має забезпечити доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти, зокрема щодо влаштування дітей у дошкільні навчальні заклади державної і комунальної форм власності, Конституційний Суд України виходить з такого.

Аналіз положень статей Конституції України (статті 51, 52, 53) та прийнятих на їх реалізацію законів України про освіту свідчить, що хоча відповідно до Закону України «Про освіту» прийом дітей у дошкільні навчальні заклади проводиться за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють (частина друга статті 34), тобто за вибором ними типу дошкільного навчального закладу чи форми навчання, це, проте, не обмежує права дітей на освіту і не ставить здобуття дошкільної освіти в залежність від бажання батьків. Як

передбачено частиною першою статті 8 Закону України «Про дошкільну освіту», сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Відповідно до статті 18 Закону України «Про дошкільну освіту» та статті 14 Закону України «Про освіту» на органи управління системою дошкільної освіти держава покладає, зокрема, ведення обліку дітей дошкільного віку та контроль за виконанням вимог щодо їх навчання. В Україні функціонує система безперервної освіти, обов'язковою первинною складовою частиною якої є дошкільна освіта. Громадяни мають рівні права на її здобуття у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім'ї (статті 4, 9 Закону України «Про дошкільну освіту»).

Щодо порушеного у конституційному поданні питання про збереження мережі дошкільних навчальних закладів, у тому числі недержавних і некомунальних, за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів, то, як вважає Конституційний Суд України, забезпечення доступності та безоплатності дошкільної освіти покладено на державу лише щодо навчальних закладів державної і комунальної форм власності (частина третя статті 53 Конституції України). Відповідно до частини другої статті 3 Закону України «Про дошкільну освіту» держава тільки сприяє розвитку та збереженню мережі дошкільних навчальних закладів інших форм власності.

Тому частиною шостою статті 16 зазначеного Закону забороняється безпідставна ліквідація дошкільних навчальних закладів лише державної і комунальної форм власності. Реорганізація або ліквідація діючих комунальних дошкільних навчальних закладів, у тому числі створених колишніми сільськогосподарськими колективними та державними господарствами (несільськогосподарськими підприємствами, організаціями), допускається лише у випадках і в порядку, визначених цим Законом.

Фінансування дошкільної освіти залежить від форми власності дошкільного навчального закладу, обов'язок фінансування якого покладається на власника (засновника). Стосовно дошкільних навчальних закладів інших, ніж державної і комунальної, форм власності рішення про ліквідацію приймається засновником (власником) за погодженням з відповідним органом виконавчої влади з питань освіти.

6. У контексті положень статті 53 Конституції України, які передбачають обов'язковість повної загальної середньої освіти (частина друга), забезпечення доступності і безоплатності повної загальної середньої освіти покладає на державу обов'язок створити умови для безоплатного здобуття такої освіти в державних і комунальних навчальних закладах (частина третя). На виконання зазначених положень Конституції України обов'язковою основною складовою безперервної освіти визнано загальну серед-

ню освіти (частина друга статті 3 Закону України «Про загальну середню освіту»).

Для забезпечення реалізації права кожного на обов'язкову повну загальну середню освіту та створення для цього належних умов держава сформувала систему загальної середньої освіти (стаття 4 Закону України «Про загальну середню освіту»).

Нормативи матеріально-технічного та фінансового забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів затверджуються Кабінетом Міністрів України згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти. Матеріально-технічна база цих закладів фінансується за рахунок коштів їх засновників (власників). Фінансування за визначеними нормативами, зміцнення матеріальної бази державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів передбачають покриття витрат на навчально-виховний процес за рахунок коштів відповідних бюджетів згідно з державними стандартами освіти.

Конституційний Суд України у Рішенні від 21 листопада 2002 року № 18-рп/2002 (справа про безоплатне користування шкільними підручниками), виклавши свою позицію щодо фінансування витрат на забезпечення загальноосвітніх закладів засобами навчання та навчальним обладнанням, зазначив, що обов'язок створити умови для здобуття повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах Конституцією України покладено на державу.

Виходячи з того, що безоплатність і доступність повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах пов'язані з її обов'язковістю, держава повинна фінансувати у повному обсязі процес навчання учнів в межах Державного стандарту загальної середньої освіти.

7. Конституційний Суд України вважає, що положення статті 53 Конституції України про забезпечення державою безоплатності вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах необхідно розглядати у контексті гарантованого Основним Законом України права на освіту та доступу громадян України до її здобуття в цих навчальних закладах на конкурсній основі. За змістом положень цієї статті здобуття вищої освіти не є обов'язковим. У Рішенні Конституційного Суду України від 21 листопада 2002 року № 18-рп/2002 саме з обов'язковістю повної загальної середньої освіти пов'язана її безоплатність.

На виконання положень статті 23 Конституції України, якими гарантується право людини на вільний розвиток своєї особистості, та частини третьої статті 53 Конституції України у законах України про освіту закріплено право на вільний вибір форми здобуття вищої освіти, виду вищого навчального закладу, напрямку підготовки і спеціальності. Реалізація права громадян на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах здійснюється на конкурсній основі (частина четверта статті 53 Конституції України).

За Конституцією України (частина друга статті 43) держава створює умови для підготовки кадрів за основними напрямками відповідно до суспільних потреб, на задоволення яких виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які бюджетні видатки держави (частина друга статті 95). Виходячи з суспільних потреб та розмірів бюджетних призначень, визначених у законі про Державний бюджет України, формується державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Тому обсяги фінансування вищих державних і комунальних навчальних закладів за рахунок бюджетних коштів пов'язані передусім з підготовкою такої кількості фахівців з вищою освітою, яка визначається щорічно у державному замовленні.

Проте здобуття освіти в цих закладах не може обмежуватись лише обсягом державного замовлення, фінансовою основою якого є бюджетні кошти. Підготовка фахівців з вищою освітою за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах державної і комунальної форм власності може здійснюватися також за рахунок інших джерел фінансування, не заборонених законом, що є додатковим засобом здобуття і забезпечення права на вищу освіту. У законодавстві України визначено, що понад установлений обсяг, який фінансується за рахунок бюджетних коштів, вищі навчальні заклади можуть здійснювати прийом студентів у межах чисельності, обумовленої ліцензією, з оплатою вартості навчання на договірній основі.

Отже, безоплатність вищої освіти (безоплатність навчання) в державних і комунальних навчальних закладах зобов'язує державу створити відповідні можливості, за яких громадянин України на рівних конкурсних умовах (частина четверта статті 53 Конституції України) може здобути без внесення плати у будь-якій формі вищу освіту в межах обсягу потрібних державі та суспільству фахівців.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного подання положення частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» у контексті частин першої, другої, четвертої зазначеної статті необхідно розуміти так:

– доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права;

– безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України.

Виходячи з положень частин другої, третьої статті 53 Конституції України, за якими повна загальна середня освіта є обов'язковою і безоплатною, витрати на забезпечення навчально-виховного процесу в державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах здійснюються на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі.

Безоплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта статті 53 Конституції України) в межах обсягу підготовки фахівців для загальносуспільних потреб (державного замовлення).

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании
положений части третьей статьи 53 Конституции Украины
«государство обеспечивает доступность
и бесплатность дошкольного, полного общего среднего,
профессионально-технического, высшего образования
в государственных и коммунальных учебных заведениях»
по конституционному представлению
50 народных депутатов Украины
(дело о доступности и бесплатности образования)**

г. Киев
4 марта 2004 года
№ 5-рп/2004

Дело № 1-4/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Ивашенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны – судья-докладчик, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителя субъекта права на конституционное представление Рудьковского Николая Николаевича – народного депутата Украины; привлеченных к участию в рассмотрении дела представителей: от Верховной Рады Украины – Устенко Александра Андреевича, народного депутата Украины, председателя подкомитета Комитета Верховной Рады Украины по вопросам науки и образования; Селиванова Анатолия Александровича, Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины; от Президента Украины – Носова Владислава Васильевича, Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины; от Кабинета Министров Украины – Богомолова Анатолия Григорьевича, Степко Михаила Филимоновича, Огневьюка Виктора Александровича, заместителей Министра образования и

науки Украины, Воробьева Виктора Анатольевича, начальника Управления финансов образования, науки и культуры Департамента сведенного бюджета Министерства финансов Украины, Горбуновой Лидии Николаевны, заместителя Министра юстиции Украины; от Министерства образования и науки Украины – Свириденко Анатолия Михайловича, начальника Юридического отдела Министерства образования и науки Украины,

рассмотрел в пленарном заседании дело об официальном толковании положений части третьей статьи 53 Конституции Украины «государство обеспечивает доступность и бесплатность дошкольного, полного общего среднего, профессионально-технического, высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях» по конституционному представлению 50 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела в соответствии со статьей 39 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно статье 93 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является практическая необходимость в официальной интерпретации указанных положений части третьей статьи 53 Конституции Украины.

Заслушав судью-докладчика Малинникову Л. Ф., объяснения Рудьковского Н. Н., Устенко А. А., Селиванова А. А., Носова В. В., Богомолова А. Г., Огневьюка В. А., Степко М. Ф., Воробьева В. А., Горбуновой Л. Н., Свириденко А. М. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 50 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование положений части третьей статьи 53 Конституции Украины относительно обеспечения доступности и бесплатности дошкольного, полного общего среднего, профессионально-технического, высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях.

В конституционном представлении, во-первых, подчеркивается, что хотя прием детей в дошкольные учебные заведения проводится по желанию родителей или лиц, их заменяющих (статья 34 Закона Украины «Об образовании»), это не освобождает государство от обязательства «обеспечить обязательное начальное образование», поскольку международные акты «гарантируют права детей на дошкольное образование».

Кроме того, народные депутаты Украины утверждают, что недостаточное государственное финансирование и сокращение в связи с этим сети государственных и коммунальных дошкольных образовательных учреждений привело к тому, что граждане, не имея возможности устроить детей в эти учреждения по причине недостаточного количества их в определен-

ном населенном пункте, вместе с тем не в состоянии оплатить дошкольное образование в учреждениях другой формы собственности.

Во-вторых, народные депутаты Украины просят разъяснить, включает ли гарантированная частью третьей статьи 53 Конституции Украины бесплатность полного общего среднего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях «обязанность государства финансировать затраты на обеспечение процесса обучения».

В-третьих, субъект права на конституционное представление отмечает, что «часть третья статьи 53 Конституции Украины не предусматривает исключений из конституционного права на бесплатное получение высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях», поэтому обращается за разъяснением, «ограничивается ли объем бесплатного высшего образования (на конкурсной основе) исключительно объемом государственного заказа» или же «является ли приоритетным для государственных и коммунальных учебных заведений обеспечение права граждан бесплатно получать высшее образование».

2. Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины отметил, что государство обеспечивает получение бесплатного образования лишь в дошкольных и общеобразовательных учебных заведениях государственной и коммунальной форм собственности. В учебных заведениях других форм собственности государство обеспечивает развитие образования не путем их финансирования, а средствами государственного управления, которые определены в законодательстве об образовании.

Президент Украины считает, что положения части третьей статьи 53 Конституции Украины, касающиеся высшего образования, и положение части четвертой этой статьи о конкурсной основе его получения следует рассматривать с учетом положений части второй статьи 43, части второй статьи 95 Конституции Украины, то есть бесплатное получение высшего образования за счет государственных средств осуществляется «лишь для общественных потребностей, которые определяются объемом государственного заказа на подготовку специалистов».

По мнению Председателя Верховной Рады Украины, государственные гарантии доступности и бесплатности образования в государственных и коммунальных учебных заведениях определяются преимущественно финансово-экономической возможностью государства, однако бюджетные ассигнования на образование государство обязано обеспечивать в размере не менее 10 процентов национального дохода.

Государство и территориальная громада, как отмечается в письме Председателя Верховной Рады Украины в Конституционный Суд Украины, обязаны обеспечить финансирование дошкольных и общеобразовательных учебных заведений как их собственники. Вместе с тем законодательством Украины не запрещено привлечение государственными и коммунальными учебными заведениями дополнительных источников финансирования, в частности, за предоставление дополнительных образовательных услуг. Такая же обязанность относительно финансирования этих

учебных заведений возлагается на собственников, которые самостоятельно должны решать вопросы их реорганизации и финансировании, в том числе дошкольных учебных заведений, созданных бывшими государственными предприятиями и организациями.

Председатель Верховной Рады Украины обратил внимание на то, «что целью получения высшего образования в Украине является обеспечение потребностей общества и государства в квалифицированных специалистах», а также, что «высшие учебные заведения могут осуществлять прием студентов и слушателей в пределах численности, обусловленной лицензией, с оплатой стоимости обучения на договорной основе».

Комитет Верховной Рады Украины по вопросам науки и образования, Комитет Верховной Рады Украины по вопросам прав человека, национальных меньшинств и межнациональных отношений утверждают, что объем бесплатного высшего образования в учебных заведениях государственной и коммунальной форм собственности (на конкурсной основе в пределах лицензированного объема) регулируется государственным заказом и финансируется за счет средств государственного и местного бюджетов. Положения частей второй, третьей статьи 53 Конституции Украины не возлагают на государство обязанности финансирования учебных заведений других форм собственности.

Позиция Кабинета Министров Украины, Министерства юстиции Украины, Министерства образования и науки Украины, Министерства финансов Украины состоит в том, что национальным законодательством Украины реализованы положения Конституции Украины относительно обеспечения доступности и бесплатности всех видов образования в государственных и коммунальных учебных заведениях. Обеспечение финансирования указанных в части третьей статьи 53 Конституции Украины видов образования осуществляется по соответствующим государственным стандартам и нормативам за счет бюджетных ассигнований.

3. В пленарном заседании Конституционного Суда Украины Рудковский Н. Н. поддержал изложенные в конституционном представлении доводы и обратил внимание на неполноту правового обеспечения финансирования и развития образования, вследствие чего наблюдается сужение содержания и объема конституционного права на его получение.

Устенко А. А. высказал позицию Комитета Верховной Рады Украины по вопросам науки и образования, подчеркнув, что доступность образования государство обеспечивает как финансированием государственных и коммунальных учебных заведений, так и с помощью привлечения разнообразных, предусмотренных законом средств, фондов и т. п.

Носов В. В. и Селиванов А. А. свои выступления акцентировали на аргументах, изложенных соответственно в письмах Президента Украины и Председателя Верховной Рады Украины.

Богомоллов А. Г., Огневьюк В. А., Степко М. Ф., Воробьев В. А., Горбунова Л. Н., Свириденко А. М. поддержали позицию Кабинета Министров Украины, Министерства образования и науки Украины, других привле-

ченных к участию в рассмотрении дела центральных органов исполнительной власти, обратив внимание, в частности, на то, что высшее образование, по их мнению, должно обеспечить как социальную, связанную с развитием личности, так и экономическую функции государства, что определяется процессом производства, подготовкой квалифицированной рабочей силы и научных кадров для потребностей государства и общества в целом.

4. Решая вопрос об официальном толковании положений части третьей статьи 53 Конституции Украины относительно обеспечения государством доступности и бесплатности образования в государственных и коммунальных учебных заведениях, Конституционный Суд Украины исходит из того, что Украина является демократическим, социальным, правовым государством, в котором человек признается наивысшей социальной ценностью. Права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства, главной обязанностью которого является утверждение и обеспечение прав и свобод человека (статьи 1, 3 Конституции Украины).

4.1 Образование является одной из приоритетных сфер социально-экономического, духовного и культурного развития общества.

Право на образование – это право человека на получение определенного объема знаний, культурных навыков, профессиональной ориентации, которые необходимы для нормальной жизнедеятельности в условиях современного общества. Образование – это целенаправленный процесс воспитания и обучения с целью приобретения установленных государством образовательных уровней.

Положениями статьи 53 Конституции Украины право на образование гарантировано каждому (часть первая); государство обеспечивает доступность и бесплатность дошкольного, полного общего среднего, профессионально-технического, высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях (часть третья). Право на образование гарантируется каждому человеку на принципах равенства, определенных статьей 24 Конституции Украины. Признание права каждого человека на образование отвечает, в частности, Всеобщей декларации прав человека (статья 26), Международному пакту об экономических, социальных и культурных правах (статья 13).

Образование в Украине осуществляется в соответствии с законами Украины («Об образовании», «О дошкольном образовании», «Об общем среднем образовании», «О профессионально-техническом образовании», «О высшем образовании» и др.), иными нормативно-правовыми актами, которыми, в частности, решаются вопросы создания сети учебных заведений образования, их финансирования, оплаты труда и установления государственных социальных гарантий и льгот работникам этих учреждений.

4.2. Рассматривая поставленные в конституционном представлении вопросы, Конституционный Суд Украины считает, что при толковании термина «доступность» относительно образования в государственных и ком-

мунальных учебных заведениях следует исходить из грамматического определения слова «доступность» как «доступ для всех получить, пользоваться, приобрести что-то», «соответствие силам, способностям, возможностям кого-нибудь».

Системный анализ положений Конституции Украины, в которых употребляется термин «доступность», дает основания для вывода, что понятие «доступность образования» в части третьей статьи 53 Конституции Украины означает создание государством возможностей для реализации права человека на образование. При этом необходимо отметить, что доступность дошкольного и общего среднего образования является гарантией права каждого на получение такого образования, которому корреспондирует обязанность государства обеспечить реализацию этого права. Доступность высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях состоит в создании государством соответствующих условий для их функционирования и развития, при которых лицо смогло бы реализовать свое право на получение высшего образования на основе конкурсного отбора, с учетом своих способностей и интересов в свободном выборе типа высшего учебного заведения, направления подготовки и специальности, профиля обучения.

Таким образом, исходя из содержания понятия «доступность», употребляемого в положениях Основного Закона Украины, соответствующих законах об образовании, других нормативно-правовых актах, Конституционный Суд Украины считает, что доступность образования в конституционно-правовом смысле необходимо понимать так, что никому не может быть отказано в праве на образование, и государство обязано создать возможности реализовать это право.

4.3 Анализируя положения статей Основного Закона Украины, где употребляется термин «бесплатность», а также исходя из толкования этого термина в Решении Конституционного Суда Украины от 29 мая 2002 года № 10-рп/2002 (дело о бесплатной медицинской помощи) Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что «бесплатность» указанных в положениях части третьей статьи 53 Конституции Украины уровней образования в государственных и коммунальных учебных заведениях следует понимать как возможность получения образования в этих заведениях без оплаты, то есть без внесения платы в любой форме за образовательные услуги, в соответствии с государственным стандартом в пределах тех видов образования, бесплатность которых определена в этих положениях. Обеспечение бесплатности образования на всех уровнях является одной из гарантий его доступности.

Бесплатность получения гражданами образования обеспечивается финансированием учебных заведений этих форм собственности за счет государственных и местных бюджетных ассигнований в соответствии с определенными законами и другими правовыми актами нормативами их финансового и материально-технического обеспечения, что, однако, не исключает возможности финансирования отрасли образования за счет развития

внебюджетных механизмов привлечения дополнительных средств, как это определено законодательством об образовании.

5. Относительно поставленного в конституционном представлении вопроса о применении положений статьи 53 Конституции Украины, согласно которым государство должно обеспечить доступность и бесплатность получения дошкольного образования, в частности относительно устройства детей в дошкольные учебные заведения государственной и коммунальной форм собственности, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

Анализ положений статей Конституции Украины (статьи 51, 52, 53) и принятых на их реализацию законов Украины об образовании свидетельствует, что хотя в соответствии с Законом Украины «Об образовании» прием детей в дошкольные учебные заведения проводится по желанию родителей или лиц, их заменяющих (часть вторая статьи 34), то есть по выбору ими типа дошкольного учебного заведения или формы обучения, это, однако, не ограничивает права детей на образование и не ставит получение дошкольного образования в зависимость от желания родителей. Как предусмотрено частью первой статьи 8 Закона Украины «О дошкольном образовании», семья обязана оказывать содействие получению ребенком образования в дошкольных и других учебных заведениях или обеспечить дошкольное образование в семье согласно требованиям Базового компонента дошкольного образования.

В соответствии со статьей 18 Закона Украины «О дошкольном образовании» и статьи 14 Закона Украины «Об образовании» на органы управления системой дошкольного образования государство возлагает, в частности, ведение учета детей дошкольного возраста и контроль за выполнением требований относительно их обучения. В Украине функционирует система непрерывного образования, обязательной первичной составной частью которой является дошкольное образование. Граждане имеют равные права на его получение в дошкольных учебных заведениях независимо от подчинения, типов и формы собственности, а также в семье (статьи 4, 9 Закона Украины «О дошкольном образовании»).

Относительно поставленного в конституционном представлении вопроса о сохранении сети дошкольных учебных заведений, в том числе негосударственных и некоммунальных, за счет средств государственного и местного бюджетов, Конституционный Суд Украины считает, что обеспечение доступности и бесплатности дошкольного образования возложено на государство только относительно учебных заведений государственной и коммунальной форм собственности (часть третья статьи 53 Конституции Украины). В соответствии с частью второй статьи 3 Закона Украины «О дошкольном образовании» государство только содействует развитию и сохранению сети дошкольных учебных заведений иных форм собственности.

Поэтому частью шестой статьи 16 названного Закона запрещается безосновательная ликвидация дошкольных учебных заведений только государственной и коммунальной форм собственности. Реорганизация или

ликвидация действующих коммунальных дошкольных учебных заведений, в том числе созданных бывшими сельскохозяйственными коллективными и государственными хозяйствами (несельскохозяйственными предприятиями, организациями), допускается лишь в случаях и в порядке, определенных этим Законом.

Финансирование дошкольного образования зависит от формы собственности дошкольного учебного заведения, обязанность финансирования которого возлагается на собственника (учредителя). Относительно дошкольных учебных заведений иных, чем государственной и коммунальной, форм собственности решение о ликвидации принимается учредителем (собственником) по согласованию с соответствующим органом исполнительной власти по вопросам образования.

6. В контексте положений статьи 53 Конституции Украины, предусматривающих обязательность полного общего среднего образования (часть вторая), обеспечение доступности и бесплатности полного общего среднего образования возлагает на государство обязанность создать условия для бесплатного получения такого образования в государственных и коммунальных учебных заведениях (часть третья). Во исполнение указанных положений Конституции Украины обязательной основной составной беспрерывного образования признано общее среднее образование (часть вторая статьи 3 Закона Украины «Об общем среднем образовании»).

Для обеспечения реализации права каждого на обязательное полное общее среднее образование и создание для этого надлежащих условий государство сформировало систему общего среднего образования (статья 4 Закона Украины «Об общем среднем образовании»).

Нормативы материально-технического и финансового обеспечения общеобразовательных учебных заведений утверждаются Кабинетом Министров Украины согласно Государственному стандарту общего среднего образования. Материально-техническая база этих учреждений финансируется за счет средств их учредителей (собственников). Финансирование по определенным нормативам, укрепление материальной базы государственных и коммунальных общеобразовательных учебных заведений предусматривают покрытие затрат на учебно-воспитательный процесс за счет средств соответствующих бюджетов согласно государственным стандартам образования.

Конституционный Суд Украины в Решении от 21 ноября 2002 года № 18-рп/2002 (дело о бесплатном пользовании школьными учебниками), изложив свою позицию относительно финансирования затрат на обеспечение общеобразовательных учреждений средствами обучения и учебным оснащением, отметил, что обязанность создать условия для получения полного общего среднего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях Конституцией Украины возложена на государство.

Исходя из того, что бесплатность и доступность полного общего среднего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях

ях связаны с его обязательностью, государство обязано финансировать в полном объеме процесс обучения учащихся в пределах Государственного стандарта общего среднего образования.

7. Конституционный Суд Украины считает, что положения статьи 53 Конституции Украины об обеспечении государством бесплатного высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях необходимо рассматривать в контексте гарантированного Основным Законом Украины права на образование и доступность получения его гражданами Украины в этих учебных заведениях на конкурсной основе. В соответствии с содержанием этой статьи получение высшего образования не является обязательным. В Решении Конституционного Суда Украины от 21 ноября 2002 года № 18-рп/2002 именно с обязательностью полного общего среднего образования связана его бесплатность.

Во исполнение положений статьи 23 Конституции Украины, которыми гарантируется право человека на свободное развитие своей личности, и части третьей статьи 53 Конституции Украины в законах Украины об образовании закреплено право на свободный выбор формы получения высшего образования, вида высшего учебного заведения, направления подготовки и специальности. Реализация права граждан на бесплатное получение высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях осуществляется на конкурсной основе (часть четвертая статьи 53 Конституции Украины).

По Конституции Украины (часть вторая статьи 43) государство создает условия для подготовки кадров по основным направлениям в соответствии с общественными потребностями, на удовлетворение которых исключительно законом о Государственном бюджете Украины определяются любые бюджетные расходы государства (часть вторая статьи 95). Исходя из общественных потребностей и размеров бюджетных назначений, определенных в законе о Государственном бюджете Украины, формируется государственный заказ на подготовку специалистов с высшим образованием по направлениям и специальностям соответствующих образовательно-квалификационных уровней. Поэтому объемы финансирования высших государственных и коммунальных учебных заведений за счет бюджетных средств связаны прежде всего с подготовкой такого количества специалистов с высшим образованием, которое определяется ежегодно в государственном заказе.

Однако получение образования в этих учреждениях не может ограничиваться лишь объемом государственного заказа, финансовой основой которого являются бюджетные средства. Подготовка специалистов с высшим образованием по направлениям и специальностям соответствующих образовательно-квалификационных уровней в высших учебных заведениях государственной и коммунальной форм собственности может осуществляться также за счет других источников финансирования, не запрещенных

законом, которые являются дополнительным средством получения и обеспечения права на высшее образование. В законодательстве Украины определено, что свыше установленного объема, который финансируется за счет бюджетных средств, высшие учебные заведения могут осуществлять прием студентов в пределах количества, обусловленного лицензией, с оплатой стоимости обучения на договорной основе.

Следовательно, бесплатность высшего образования (бесплатность обучения) в государственных и коммунальных учебных заведениях обязывает государство создать соответствующие возможности, при которых гражданин Украины на равных конкурсных условиях (часть четвертая статьи 53 Конституции Украины) может получить без внесения платы в любой форме высшее образование в пределах объема нужных государству и обществу специалистов.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 63, 67, 69 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. В аспекте конституционного представления положение части третьей статьи 53 Конституции Украины «государство обеспечивает доступность и бесплатность дошкольного, полного общего среднего, профессионально-технического, высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях» в контексте частей первой, второй, четвертой указанной статьи необходимо понимать так:

– доступность образования как конституционная гарантия реализации права на образование на принципах равенства, определенных статьей 24 Конституции Украины, означает, что никому не может быть отказано в праве на образование, и государство должно создать возможности для реализации этого права;

– бесплатность образования как конституционная гарантия реализации права на образование означает возможность получения образования в государственных и коммунальных учебных заведениях без внесения платы в любой форме за образовательные услуги определенных законодательством уровня, содержания, объема и в пределах тех видов образования, бесплатность которых предусмотрена частью третьей статьи 53 Конституции Украины.

Исходя из положений частей второй, третьей статьи 53 Конституции Украины, согласно которым полное общее среднее образование является обязательным и бесплатным, затраты на обеспечение учебно-воспитательного процесса в государственных и коммунальных общеобразовательных учебных заведениях осуществляются на нормативной основе за счет средств соответствующих бюджетов в полном объеме.

Бесплатность высшего образования означает, что гражданин имеет право получить его в соответствии со стандартами высшего образования без

внесения платы в государственных и коммунальных учебных заведениях на конкурсной основе (часть четвертая статьи 53 Конституции Украины) в пределах объема подготовки специалистов для общественных потребностей (государственного заказа).

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 5-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of March 4, 2004*

The grounds for the examination of the case was the constitutional petition of the People's Deputies of Ukraine who applied to the Constitutional Court for the official interpretation of the provisions laid down in Article 53.3 of the Constitution on ensuring the accessibility and gratuitousness of preschool, complete general secondary, vocational, higher education in the state and municipal educational institutions.

The system analysis of the provisions laid down in the Constitution, which use the term «accessibility», gives reason to conclude that the concept of «accessibility of education» in the third part of Article 53 of the Constitution means ensuring by the state of the opportunity to exercise the right of individuals for education.

Analyzing the provisions laid down in the articles of the Fundamental law, the Court came to the conclusion that «gratuitousness» indicated in the provisions laid down in Article 53.3 of the Constitution for the levels of education in the state and municipal educational institutions shall be understood as an opportunity to obtain education in these institutions without payment, i.e. without making payment in any form for educational services, in accordance with the state standard within the limits of those education types which gratuitousness is specified in these provisions. Ensuring gratuitousness of education at all levels is one of the guarantees of the accessibility thereof.

The Constitutional Court finds that the provision of accessibility and gratuitousness of preschool education is assigned to the state only to the extent related to educational institutions of state and municipal ownership forms (Article 53.3 of the Constitution). In accordance with Article 3.2 of the Law «On the preschool education» the state only renders assistance to the development and preservation of the preschool educational institution networks of other forms of ownership.

Proceeding from the fact that gratuitousness and accessibility of the complete general secondary education in the state and municipal educational institutions are related with the compulsion thereof, the state should finance in the full amount the process of educating the students within the scope of the State standard of general secondary education.

As per the Constitution (Article 43.2) the state provides conditions for training of the staff in fundamental areas in accordance with the public needs for whose satisfaction the Law on the State Budget of Ukraine shall exclusively set forth any budget costs of the state (Article 95.2). Proceeding from public needs and the amount of the budget allocations specified in the Law on the State Budget of Ukraine, the public order of training the specialists in higher education in the areas and fields of the relevant levels of instruction and qualification shall be formed.

Training specialists in higher education in the areas and fields of relevant levels of instruction and qualification in higher educational institutions of state and municipal forms of ownership may also be implemented for the account of other sources of financing not prohibited by the law, which are an additional means to acquiring and providing the right to higher education. The legislation of Ukraine determined that higher educational institutions may enroll students within the limits of the numbers stipulated by the license in excess of the specified amount financed for the account of budget funds with payment of the costs of training on a contractual basis.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
46 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення частини другої статті 9 Закону України
«Про державну підтримку засобів масової інформації
та соціальний захист журналістів»
(справа про друковані періодичні видання)**

м. Київ
16 березня 2004 року
№ 6-рп/2004

Справа № 1-3/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Івашенка** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича – суддя-доповідач, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тимченка** Івана Артемовича, **Тихого** Володимира Павловича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шапвала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 9 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 50, ст. 302; 2002 р., № 29, ст. 200, № 50, ст. 368).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 46 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 9 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів».

Заслухавши суддю-доповідача Німченка В. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 46 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини другої статті 9 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (далі – Закон), згідно з яким тариф на оформлення передплати та доставку передплатникам друкованих періодичних видань повинен становити не більше 40 відсотків собівартості виготовлення одного примірника передплатного видання.

Собівартість виготовлення одного примірника передплатного видання визначена Законом як будь-які прямі матеріальні і загальновиробничі витрати, пов'язані із створенням друкованих періодичних засобів масової інформації (видань), без урахування колірності друку видання та витрат на оформлення передплати, доставку передплатникам друкованих періодичних видань чи будь-яких інших витрат розповсюджувача (стаття 1).

Автори клопотання вважають, що зазначеною нормою Закону Верховна Рада України врегулювала тариф на оформлення передплати та доставку періодичних видань, тим самим вийшла за межі своєї компетенції, визначеної статтями 85, 92 Конституції України, і перебрала на себе повноваження органу виконавчої влади, оскільки згідно зі статтею 116 Конституції України проведення цінової політики забезпечує Кабінет Міністрів України.

2. Після відкриття конституційного провадження у справі до Конституційного Суду України надійшло письмове звернення від 15 народних депутатів України про відкликання своїх підписів під конституційним поданням.

Мотивів щодо причин відклику підпису кожного народного депутата України не наведено. Оскільки відповідно до статті 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» підпис депутата не відкликається, Конституційний Суд України звернення народних депутатів України залишив без задоволення.

3. Президент України в листі до Конституційного Суду України зазначив, що право громадян України на інформацію закріплене Законом України «Про інформацію». Саме з метою забезпечення захисту цього права Верховна Рада України в частині другій статті 9 Закону встановила граничний тариф на оформлення передплати та доставку передплатникам друкованих періодичних видань.

Вказаною нормою, на його думку, не просто встановлено тариф на

оформлення передплати та доставку передплатникам друкованих періодичних видань, а визначено відносний рівень цього тарифу, вище якого витрати розповсюджувача повинні компенсуватися за рахунок коштів Державного бюджету України. Це є визначенням цінової політики і має здійснюватися Верховною Радою України згідно з пунктами 4, 5 частини першої статті 85, пунктом 8 частини першої статті 92 Конституції України.

4. Голова Верховної Ради України в листі до Конституційного Суду України стверджує, що, приймаючи редакцію частини другої статті 9 Закону, Верховна Рада України не скасувала встановлених тарифів, а лише уточнила їх граничний рівень, що є реалізацією її повноважень, передбачених пунктом 8 частини першої статті 92 Конституції України, щодо визначення правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання.

Крім того, він вважає, що, оскільки під терміном «державна підтримка засобів масової інформації» розуміється сукупність правових, економічних, соціальних, організаційних та інших заходів державного сприяння зміцненню і розвитку інформаційної галузі, її інфраструктури, то всі норми Закону (в тому числі і статті 9) спрямовані на реалізацію вимог статті 92 Конституції України, і, отже, Верховна Рада України діяла в межах своїх повноважень.

5. На думку Голови Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, Верховна Рада України, приймаючи редакцію частини другої статті 9 Закону, не скасувала і не встановлювала тарифів, а лише уточнила їх граничний рівень. Норми Закону спрямовані на реалізацію вимог пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України, відповідно до якого Верховна Рада України виключно законами визначає основи соціального захисту, в тому числі й захисту журналістів. А частина друга статті 9 Закону не суперечить основним конституційним принципам вільного підприємництва, сприяє поліпшенню державної підтримки засобів масової інформації та посиленню соціального захисту журналістів, є економічно і соціально доцільною.

Цю позицію підтримують Державний комітет телебачення і радіомовлення України та Антимонопольний комітет України.

Міністерство юстиції України на виконання доручення Кабінету Міністрів України наголошує, що конституційне повноваження Верховної Ради України щодо визначення засад цінової політики реалізоване нею в Законі України «Про ціни і ціноутворення», а забезпечення цієї політики, в тому числі щодо контролю за цінами (тарифами), покладено на Кабінет Міністрів України. Зазначені повноваження Кабінету Міністрів України у сфері ціноутворення передбачені пунктом 3 статті 116 Конституції України, а тому, на його думку, Верховна Рада України, здійснивши регулювання цін і тарифів на передплату та доставку періодичних друкованих ви-

дань, перебрала на себе його повноваження, чим порушила закріплений Конституцією України принцип поділу державної влади в Україні.

Такої ж думки дотримуються Українське державне підприємство поштового зв'язку «Укрпошта», Державний комітет зв'язку та інформатизації України, фахівці Одеської національної юридичної академії, Київського національного торговельно-економічного університету.

6. Конституційний Суд України, вирішуючи порушене у конституційному поданні питання, виходить з такого.

Конституція України встановила, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а реалізація зазначеного принципу поділу влади забезпечена перш за все приписами, за якими органи державної влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України (стаття 6).

Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні (стаття 75 Конституції України) здійснює свої повноваження відповідно до статті 85 Конституції України, в тому числі визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики (пункт 5 частини першої).

При цьому виключно до законодавчого регулювання Конституція України відносить, зокрема, визначення прав і свобод людини і громадянина, гарантій цих прав і свобод, основ соціального захисту, виховання, освіти, культури, правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання, засад діяльності засобів масової інформації (пункти 1, 6, 8, 11 частини першої статті 92).

Закон, конституційність норми якого оспорується, визначає правові, економічні, організаційні засади державної підтримки засобів масової інформації та соціального захисту журналістів і як складова законодавства України про свободу слова та інформаційну діяльність посилює систему правового регулювання в інформаційній сфері (преамбула Закону).

Виходячи із системного тлумачення нормативно-правових приписів Закону Конституційний Суд України констатує наявність зв'язку між змістом статті 4 щодо організації державної фінансово-економічної підтримки засобів масової інформації і статті 9, виконання якої забезпечує цю підтримку.

Так, частиною другою статті 9 Закону встановлений граничний рівень тарифу на оформлення передплати та доставку передплатникам друкованих періодичних видань, а частинами першою, другою, третьою статті 4 Закону передбачені умови та порядок забезпечення фінансової допомоги з боку держави щодо відшкодування розповсюджувачам періодичних видань різниці в разі перевищення фіксованого тарифу та надання економічної підтримки і фінансової допомоги в іншій формі. При цьому необхідні для фінансової допомоги кошти визначаються в Державному бюджеті України окремим рядком, обслуговуються Державним казначейством Украї-

ни і використовуються насамперед для відшкодування різниці між розрахунковим (за собівартістю) та фіксованим (стаття 9 Закону) тарифом на доставку друкованих засобів масової інформації передплатникам.

Відповідно до статті 95 Конституції України виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків. Прагнення держави до збалансованості та наповнення бюджету України реалізується через визначення джерел надходження до державного бюджету і потреб на видатки, що безпосередньо чи опосередковано пов'язано зі сферою цінової політики, яка має бути спрямована на забезпечення соціальних гарантій у першу чергу для низькооплачуваних і малозабезпечених громадян. Це, зокрема, передбачено статтею 3 Закону України «Про ціни і ціноутворення».

Соціальне значення надання таких послуг, як оформлення передплати та доставка передплатникам друкованих періодичних видань, зумовлене тим, що ці послуги стосуються більшості населення України. Тому державне регулювання вартості їх надання є одним із засобів соціального захисту громадян України.

7. Встановлення граничного рівня тарифу Верховною Радою України у сфері надання послуг щодо оформлення передплатних видань та доставки їх передплатникам не є безпосереднім регулюванням (встановленням) цін, а отже, відповідно до статті 116 Конституції України, Кабінет Міністрів України, забезпечуючи проведення цінової політики в цій сфері, уповноважений коригувати ціни (тарифи) у визначених законодавцем межах.

Зазначене право Кабінет Міністрів України реалізував, зокрема, в Постанові від 8 жовтня 1997 року № 1132, якою зобов'язав Державний комітет зв'язку України знизити тарифи на передплату і доставку вітчизняних періодичних друкованих видань, а Міністерство фінансів України – передбачити у проекті державного бюджету компенсацію збитків у зв'язку із зниженням тарифів.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що встановлення частиною другою статті 9 Закону граничного рівня тарифу на оформлення передплати та доставку передплатникам друкованих періодичних видань є політикою ціноутворення як складової засад внутрішньої економічної і соціальної політики. Вона спрямована на забезпечення соціальних гарантій у першу чергу для малозабезпечених громадян, включаючи систему компенсаційних виплат і дотацій з державного бюджету, створення умов для реалізації громадянами конституційного права на інформацію, свободу думки і слова і повинна визначатися виключно законами.

Тому, приймаючи зазначену норму Закону, Верховна Рада України діяла в межах, визначених статтею 92 Конституції України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), положення частини другої статті 9 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», за яким тариф на оформлення передплати та доставку передплатникам друкованих періодичних видань повинен становити не більше 40 відсотків собівартості виготовлення одного примірника передплатного видання.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии Конституции Украины
(конституционности) положения части второй статьи 9
Закона Украины «О государственной поддержке
средств массовой информации
и социальной защите журналистов»
по конституционному представлению
46 народных депутатов Украины
(дело о печатных периодических изданиях)**

г. Киев
16 марта 2004 года
№ 6-рп/2004

Дело № 1-3/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Ивашенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича – судья-докладчик, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тимченко** Ивана Артемовича, **Тихого** Владимира Павловича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения части второй статьи 9 Закона Украины «О государственной поддержке средств массовой информации и социальной защите журналистов» от 23 сентября 1997 года № 540/97-ВР (Ведомости Верховной Рады Украины, 1997 г., № 50, ст. 302; 2002 г., № 29, ст. 200, № 50, ст. 368) по конституционному представлению 46 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела в соответствии со статьями 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 46 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно статьям 71, 75 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения части второй статьи 9 Закона Украины «О государственной поддержке средств массовой информации и социальной защите журналистов».

Заслушав судью-докладчика Нимченко В. И. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 46 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством признать не соответствующим Конституции Украины (неконституционным), положение части второй статьи 9 Закона Украины «О государственной поддержке средств массовой информации и социальной защите журналистов» (далее – Закон), согласно которому тариф на оформление подписки и доставку подписчикам печатных периодических изданий должен составлять не более 40 процентов себестоимости изготовления одного экземпляра подписного издания.

Себестоимость изготовления одного экземпляра подписного издания определена Законом как любые прямые материальные и общепроизводственные затраты, связанные с созданием печатных периодических средств массовой информации (изданий), без учета цветности печати издания и затрат на оформление подписки, доставку подписчикам печатных периодических изданий или любых других затрат распространителя (статья 1).

Авторы ходатайства считают, что указанной нормой Закона Верховная Рада Украины урегулировала тариф на оформление подписки и доставку периодических изданий, тем самым вышла за пределы своей компетенции, определенной статьями 85, 92 Конституции Украины, и взяла на себя полномочия органа исполнительной власти, поскольку согласно статье 116 Конституции Украины проведение ценовой политики обеспечивает Кабинет Министров Украины.

2. После открытия конституционного производства по делу в Конституционный Суд Украины поступило письменное обращение от 15 народных депутатов Украины об отзыве своих подписей под конституционным представлением.

Мотивы относительно причин отзыва подписей каждого народного депутата Украины не приведены. Поскольку в соответствии со статьей 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» подпись депутата не отзывается, Конституционный Суд Украины обращение народных депутатов Украины оставил без удовлетворения.

3. Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины отметил, что право граждан Украины на информацию закреплено Законом Украины «Об информации». Именно с целью обеспечения защиты этого права Верховная Рада Украины в части второй статьи 9 Закона установила предельный тариф на оформление подписки и доставку подписчикам печатных периодических изданий.

Указанной нормой, по его мнению, не просто установлен тариф на оформление подписки и доставку подписчикам печатных периодических изданий, а определен относительный уровень этого тарифа, выше которо-

го затраты распространителя должны компенсироваться за счет средств Государственного бюджета Украины. Это является определением ценовой политики и должно осуществляться Верховной Радой Украины в соответствии с пунктами 4, 5 части первой статьи 85, пунктом 8 части первой статьи 92 Конституции Украины.

4. Председатель Верховной Рады Украины в письме в Конституционный Суд Украины утверждает, что, принимая редакцию части второй статьи 9 Закона, Верховная Рада Украины не отменила установленных тарифов, а лишь уточнила их предельный уровень, что является реализацией ее полномочий, предусмотренных пунктом 8 части первой статьи 92 Конституции Украины, относительно определения правовых основ и гарантий предпринимательства, правил конкуренции и норм антимонопольного регулирования.

Кроме того, он считает, что, поскольку под термином «государственная поддержка средств массовой информации» понимается совокупность правовых, экономических, социальных, организационных и иных мер государственного содействия укреплению и развитию информационной отрасли, ее инфраструктуры, то все нормы Закона (в том числе и статьи 9) направлены на реализацию требований статьи 92 Конституции Украины, и, следовательно, Верховная Рада Украины действовала в пределах своих полномочий.

5. По мнению Председателя Межведомственной комиссии по вопросам финансовой безопасности при Совете национальной безопасности и обороны Украины, Верховная Рада Украины, принимая редакцию части второй статьи 9 Закона, не отменила и не устанавливала тарифов, а лишь уточнила их предельный уровень. Нормы Закона направлены на реализацию требований пункта 6 части первой статьи 92 Конституции Украины, в соответствии с которым Верховная Рада Украины исключительно законом определяет основы социальной защиты, в том числе и защиты журналистов. А часть вторая статьи 9 Закона не противоречит основным конституционным принципам свободного предпринимательства, способствует улучшению государственной поддержки средств массовой информации и усилению социальной защиты журналистов, является экономически и социально целесообразной.

Эту позицию поддерживают Государственный комитет телевидения и радиовещания Украины и Антимонопольный комитет Украины.

Министерство юстиции Украины во исполнение поручения Кабинета Министров Украины подчеркивает, что конституционное полномочие Верховной Рады Украины относительно определения основ ценовой политики реализовано ею в Законе Украины «О ценах и ценообразовании», а обеспечение этой политики, в том числе относительно контроля за ценами (тарифами), возложено на Кабинет Министров Украины. Эти полномочия Кабинета Министров Украины в сфере ценообразования предусмотрены пунктом 3 статьи 116 Конституции Украины, а потому, по его мнению,

Верховная Рада Украины, осуществив регулирование цен и тарифов на подписку и доставку периодических печатных изданий, взяла на себя его полномочия, чем нарушила закрепленный Конституцией Украины принцип разделения государственной власти в Украине.

Такого же мнения придерживаются Украинское государственное предприятие почтовой связи «Укрпочта», Государственный комитет связи и информатизации Украины, специалисты Одесской национальной юридической академии, Киевского национального торгово-экономического университета.

6. Конституционный Суд Украины, решая поставленный в конституционном представлении вопрос, исходит из следующего.

Конституция Украины установила, что государственная власть в Украине осуществляется по принципу разделения ее на законодательную, исполнительную и судебную, а реализация указанного принципа разделения власти обеспечена прежде всего предписаниями, по которым органы государственной власти осуществляют свои полномочия в установленных Конституцией Украины пределах и в соответствии с законами Украины (статья 6).

Верховная Рада Украины как единственный орган законодательной власти в Украине (статья 75 Конституции Украины) осуществляет свои полномочия в соответствии со статьей 85 Конституции Украины, в том числе определяет основы внутренней и внешней политики (пункт 5 части первой).

При этом исключительно к законодательному регулированию Конституция Украины относит, в частности, определения прав и свобод человека и гражданина, гарантий этих прав и свобод, основ социальной защиты, воспитания, образования, культуры, правовых основ и гарантий предпринимательства, правил конкуренции и норм антимонопольного регулирования, основ деятельности средств массовой информации (пункты 1, 6, 8, 11 части первой статьи 92).

Закон, конституционность нормы которого оспаривается, определяет правовые, экономические, организационные основы государственной поддержки средств массовой информации и социальной защиты журналистов и как составная законодательства Украины о свободе слова и информационной деятельности усиливает систему правового регулирования в информационной сфере (преамбула Закона).

Исходя из системного толкования нормативно-правовых предписаний Закона Конституционный Суд Украины констатирует наличие связи между содержанием статьи 4 относительно организации государственной финансово-экономической поддержки средств массовой информации и статьи 9, исполнение которой обеспечивает эту поддержку.

Так, частью второй статьи 9 Закона установлен предельный уровень тарифа на оформление подписки и доставку подписчикам печатных периодических изданий, а частями первой, второй, третьей статьи 4 Закона предусмотрены условия и порядок обеспечения финансовой помощи со

стороны государства относительно возмещения распространителям периодических изданий разницы в случае превышения фиксированного тарифа и предоставления экономической поддержки и финансовой помощи в иной форме. При этом необходимые для финансовой помощи средства определяются в Государственном бюджете Украины отдельной строкой, обслуживаются Государственным казначейством Украины и используются прежде всего для возмещения разницы между расчетным (по себестоимости) и фиксированным (статья 9 Закона) тарифом на доставку печатных средств массовой информации подписчикам.

В соответствии со статьей 95 Конституции Украины исключительно законом о Государственном бюджете Украины определяются любые расходы государства на общественные нужды, размер и целевое назначение этих расходов. Стремление государства к сбалансированности и наполнению бюджета Украины реализуется путем определения источников поступления в государственный бюджет и потребностей на расходы, что непосредственно или опосредовано связано со сферой ценовой политики, которая должна быть направлена на обеспечение социальных гарантий в первую очередь для низкооплачиваемых и малообеспеченных граждан. Это, в частности, предусмотрено статьей 3 Закона Украины «О ценах и ценообразовании».

Социальное значение предоставления таких услуг, как оформление подписки и доставка подписчикам печатных периодических изданий, обусловлено тем, что эти услуги касаются большинства населения Украины. Поэтому государственное регулирование стоимости их предоставления является одним из средств социальной защиты граждан Украины.

7. Установление предельного уровня тарифа Верховной Радой Украины в сфере предоставления услуг относительно оформления подписных изданий и доставки их подписчикам не является непосредственным регулированием (установлением) цен, а следовательно, в соответствии со статьей 116 Конституции Украины, Кабинет Министров Украины, обеспечивая проведение ценовой политики в этой сфере, уполномочен корректировать цены (тарифы) в определенных законодателем пределах.

Это право Кабинет Министров Украины реализовал, в частности, в Постановлении от 8 октября 1997 года № 1132, которым обязал Государственный комитет связи Украины снизить тарифы на подписку и доставку отечественных периодических печатных изданий, а Министерство финансов Украины – предусмотреть в проекте государственного бюджета компенсацию убытков в связи со снижением тарифов.

Учитывая указанное, Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что установление частью второй статьи 9 Закона предельного уровня тарифа на оформление подписки и доставку подписчикам печатных периодических изданий является политикой ценообразования как составной части основ внутренней экономической и социальной политики. Она направлена на обеспечение социальных гарантий в первую очередь для малообеспеченных граждан, включая систему компенсационных выплат и

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

дотаций из государственного бюджета, создание условий для реализации гражданами конституционного права на информацию, свободу мысли и слова и должна определяться исключительно законами.

Поэтому, принимая указанную норму Закона, Верховная Рада Украины действовала в пределах, определенных статьей 92 Конституции Украины.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 65, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать соответствующим Конституции Украины (конституционным) положение части второй статьи 9 Закона Украины «О государственной поддержке средств массовой информации и социальной защите журналистов», согласно которому тариф на оформление подписки и доставку подписчикам печатных периодических изданий должен составлять не более 40 процентов себестоимости изготовления одного экземпляра подписного издания.

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

• *Summary to the Decision No. 6-рр/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of March 16, 2004*

The People's Deputies of Ukraine applied to the Constitutional Court for recognizing unconstitutional the provisions laid down in Article 9.2 of the Law «On the public support of mass media and social protection of journalists», hereinafter referred to as «the Law», based on which the tariff for execution of the subscription and delivery to the subscribers of printed periodicals should not exceed 40 percent of the cost price of manufacturing of one copy of subscription publication. The authors of the submission believe that having enacted the said norm, the Verkhovna Rada of Ukraine acted beyond the limits of the competence specified in Articles 85 and 92 of the Constitution and undertook the authorities of the bodies of executive power, as under the Article 116 of the Constitution, the implementation of pricing policies shall be provided by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The Constitutional Court, deciding on the issue, proceeded from the following. The Constitution refers to strictly legislative regulation, among other, the determination of human and citizens' rights and freedoms, guarantees of such rights and freedoms, grounds for social protection, education, training, culture, legal grounds and guarantees of business, rules of competition and norms of antimonopoly regulation, grounds for the activities of mass media (Articles 92.1.1, 92.1.6, 92.1.8, and 92.1.11). The social importance of rendering such services as execution of the subscription and delivery to subscribers of printed periodicals, is stipulated by the fact that these services affect the majority of the population of Ukraine. Therefore, the state regulation of the cost of their rendering is one of the means to social protection of Ukrainian citizens.

The Constitutional Court established the relation between the contents of Article 4 of the Law in respect of the organization of public financial and economic support of mass media and Article 9 of the Law which performance provides for such support. Therefore, Article 9.2 specifies the limiting level of the tariff for execution of the subscription and delivery to the subscribers of printed periodicals and Articles 4.1, 4.2, and 4.3 of the Law stipulated the conditions and procedure for provision of financial assistance on the part of the state on reimbursement to the periodicals distributors of the difference in cases when the fixed tariff is exceeded and rendering of economic support and financial assistance in other forms. At the same time, the funds necessary for financial assistance set forth in the state budget of Ukraine in individual lines, shall be served by the State Treasury of Ukraine and used first and foremost for reimbursement of the difference between the settled (at the cost price) and fixed (Article 9 of the Law) tariff for the delivery of printed mass media to subscribers.

The determination of the limiting level of the tariff by the Verkhovna Rada of Ukraine in the area of rendering services of executing the subscriptions to publications and delivery of them to subscribers is not a direct regulation (establishment) of prices, and therefore, in accordance with Article 116 of the Constitution, the Cabinet of Ministers of Ukraine, providing the implementation of the price policies in this area, is authorized to adjust prices (tariff) in the limits specified by the law maker.

The Constitutional Court came to the conclusion that the determination in Article 9.2 of the Law of the limiting level of the tariff for execution of subscriptions and delivery to the subscribers of printed periodicals is a pricing policy being a component of internal economic and social policies. It is oriented towards provision of social guarantees first and foremost for low income citizens, including the system of compensatory payments and subsidies from the state budget, provision of conditions for exercising by the citizens of constitutional right to information, freedom of thought and speech and should be determined exclusively by the Law. The Verkhovna Rada of Ukraine, enacting the said norm of the law, acted in the limits, specified in the Constitution (Article 92).

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**В И С Н О В О К
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за зверненням Верховної Ради України
про надання висновку щодо відповідності законопроекту
«Про внесення змін до Конституції України»
вимогам статей 157 і 158 Конституції України
(справа про законопроект № 4105
з внесеними до нього поправками)**

м. Київ
16 березня 2004 року
№ 1-в/2004

Справа № 1-23/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича – суддя-доповідач, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тимченка** Івана Артемовича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шопвала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності законопроекту «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно з статтею 159 Конституції України стало надходження до Конституційного Суду України законопроекту «Про внесення змін до Конституції України» для надання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 159 Конституції України є необхідність висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України для подальшого його розгляду Верховною Радою України.

Заслухавши суддю-доповідача Мироненка О. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4105)» від 24 грудня 2003 року № 1399-IV Верховна Рада України звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням надати висновок щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту «Про внесення змін до Конституції України» (далі – Законопроект).

У Законопроекті пропонується:

«І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141) такі зміни:

1) статті 76, 78, 81–83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112–115, 120 викласти в такій редакції:

«Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

До Верховної Ради України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років»;

«Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади (крім посад членів Кабінету Міністрів України), займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисто заяву про складення повноважень народного депутата України»;

«Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;

- 3) визнання його судом неієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;
- 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції;
- 7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України неієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи

надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження та поєднання політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до Конституції України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до Конституції України вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України та є відповідальною за його діяльність.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією»;

«Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 7) призначення виборів Президента України, обрання Президента України;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпічменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України та Голови Служби безпеки України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати України;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення та звільнення половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади

Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення половини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів строком на десять років;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання»;

«Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльно-

сті Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України»;

«Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;
- 2) протягом трьох місяців Верховною Радою України відповідно до статті 103 Конституції України не обрано Президента України;
- 3) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 4) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України, за винятком випадку, передбаченого пунктом 2 частини другої цієї статті»;

«Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово»;

«Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата України»;

«Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6–8, 10–13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

Стаття 113. Кабінет Міністрів України (Уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Прем'єр-міністр України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Прем'єр-міністр України зобов'язаний подати Верховній Раді України заяву про відставку Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято Верховною Ра-

дою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України»;

«Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України»;

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

«Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю березня п'ятого року повноважень Верховної Ради України»;

3) частину третю статті 88 викласти в такій редакції:

«Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України»;

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

«Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України за його підписом»;

5) у статті 103:

а) частину першу замінити трьома новими частинами такого змісту:

«Стаття 103. Президент України обирається Верховною Радою України.

Президент України вважається обраним, якщо за його обрання шляхом таємного голосування проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Президент України обирається строком на п'ять років».

У зв'язку з цим частини другу–шосту вважати відповідно частинами четвертою–восьмою;

б) частину сьому викласти в такій редакції:

«У разі дострокового припинення повноважень Президента України обрання Президента України проводиться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень»;

6) у статті 106:

а) у частині першій:

пункти 8–12 викласти в такій редакції:

«8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією України;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованій відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Голови Служби безпеки України»;

пункт 14 виключити;

пункти 15, 16, 19, 22 і 30 викласти в такій редакції:

«15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції і законам України, актам Президента України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим»;

«19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань»;

«22) призначає половину складу Конституційного Суду України»;

«30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України»;

б) частину четверту викласти у такій редакції:

«Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання»;

7) статтю 116 доповнити пунктами 9¹, 9² і 9³ такого змісту:

«9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади відповідно до Конституції України та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій;

9³) призначає половину складу Ради Національного банку України»;

8) у статті 118:

а) частини четверту, восьму–десяту викласти в такій редакції:

«Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України»;

«Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Кон-

ституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обгрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації»;

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

«5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами»;

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

«Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади»;

11) у статті 126:

а) частину четверту викласти в такій редакції:

«Судді обираються на посади строком на десять років, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше»;

б) пункт 2 частини п'ятої викласти в такій редакції:

«2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років, а суддями Конституційного Суду України та Верховного Суду України – сімдесяти років»;

12) частину першу статті 128 викласти в такій редакції:

«Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України строком на десять років у порядку, встановленому законом»;

13) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки»;

14) частину другу статті 148 викласти в такій редакції:

«Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України»;

15) доповнити розділом XVI «Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України» такого змісту:

«РОЗДІЛ XVI
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ,
ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

1. Зміни до Конституції України, що вносяться Законом України від _____ «Про внесення змін до Конституції України», набирають чинності через чотири місяці після його прийняття Верховною Радою України, за винятком випадків, передбачених цим розділом.

2. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

3. Строк повноважень Верховної Ради України, обраної у 2002 році, – чотири роки.

Частина п'ята нової редакції статті 76 Конституції України набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

4. Президент України відповідно до змін до Конституції України, внесених цим Законом, обирається Верховною Радою України в тримісячний строк після набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

5. Президент України на чергових виборах в останню неділю жовтня 2004 року обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Президент України набуває повноважень відповідно до цього Закону після вступу на пост за результатами виборів Президента України у 2004 році.

6. Повноваження Президента України, обраного у 2004 році, припиняються з моменту вступу на пост новообраного Верховною Радою України Президента України у 2006 році.

7. Судді Конституційного Суду України, призначені з'їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до закінчення визначеного цією Конституцією строку. Після закінчення строку повноважень цих суддів Президент України та Верховна Рада України призначають по три нових судді Конституційного Суду України.

У разі дострокового припинення повноважень суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України, нові судді Конституційного Суду України призначаються по чергово Президентом України та Верховною Радою України.

8. Зміни щодо обрання суддів строком на десять років застосовуються до суддів, які обираються, починаючи з дня набрання чинності Законом України від _____ «Про внесення змін до Конституції України».

2. Конституційний Суд України 5 листопада 2003 року надав Висновок № 2-в/2003 на Законопроект щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Але під час попереднього схвалення Законопроект більшістю від конституційного складу Верховної Ради України 24 грудня 2003 року до нього було внесено певні доповнення, зміни і правки. У зв'язку з цим подальший розгляд Законопроект можливий лише після нової його перевірки Конституційним Судом України на предмет відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

3. 3 лютого 2004 року Верховна Рада України ухвалила Постанову Верховної Ради України № 1403-IV «Про внесення доповнення до Постанови Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4105)», виклавши пункт 1 Постанови Верховної Ради України від 24 грудня 2003 року у такій редакції:

«1. Доопрацьований відповідно до Постанови Верховної Ради України від 26 грудня 2002 року «Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України по опрацюванню проектів законів України про внесення змін до Конституції України» законопроект про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4105), за винятком змін, що стосуються виборів Президента України Верховною Радою України (до статті 103, слів «обрання Президента України» у пункті 7 статті 85, пункту 2 частини другої статті 90, слів «за винятком випадку, передбаченого пунктом 2 частини другої цієї статті» у частині четвертій статті 90, пунктів 4, 5 і 6 розділу XVI «Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України»), строків, на які обираються судді Верховною Радою України (пункт 27 статті 85, частина четверта статті 126, частина перша статті 128, пункт 8 розділу XVI «Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України»), попередньо схвалити і направити до Конституційного Суду України».

Зазначена Постанова Верховної Ради України під час розгляду Конституційним Судом України справи врахована.

4. Порівняльний аналіз пропонованих у Законопроекті приписів частин третьої і четвертої статті 76, частин першої і третьої статті 78, частин першої, пунктів 1, 3 частини другої статті 81, частин першої, другої і першого речення частини третьої статті 82, частин першої і четвертої статті 83, пунктів 1–3, 5, 6, 8–11, 13, 14, 17–23, 28–31, 33–35 частини першої статті 85, частини першої статті 88, частин другої–п'ятої статті 89, частини першої статті 90, частини другої статті 93, частини третьої статті 113, частини п'ятої статті 114, частини третьої статті 120 Конституції України дає підстави констатувати, що вони повністю збігаються з відповідними положеннями статей 76, 78, 81, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 93, 113, 114, 120 чинної Конституції України.

5. Стосовно змін і доповнень до Конституції України, передбачених у Законопроекті щодо частин першої, другої та п'ятої статті 76, другого ре-

чення частини третьої статті 82, частин другої, третьої та п'ятої статті 83, пунктів 15, 16, 24–26 частини першої статті 85, частини другої статті 87, частини третьої статті 88, першого абзацу і пунктів 3, 4 частини другої статті 90, частини першої статті 93, пунктів 8, 10, 11, 15, 16, 22 частини першої статті 106, частин першої та другої статті 113, частин першої, другої та четвертої статті 114, частин першої–третьої статті 115, частин четвертої, дев'ятої статті 118, частини першої статті 122, частини першої статті 141, частини другої статті 148, пунктів 1, 2, абзацу другого пункту 3, абзацу першого пункту 7 розділу XVI «Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України», то ці зміни і доповнення визнані у Висновку Конституційного Суду України від 5 листопада 2003 року № 2-в/2003 такими, що відповідають вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

6. Низка змін і доповнень до Конституції України, викладена у Законопроекті, внесена відповідно до пропозицій Конституційного Суду України, висловлених у згаданому Висновку, і не суперечить статтям 157 і 158 Конституції України. Це стосується і нової редакції частини першої статті 77, і додаткової частини десятої статті 83, і нових редакцій статті 112, частини третьої статті 114, частини другої статті 120, пункту 5 статті 121, і відновлення приписів частин другої–п'ятої статті 89 Конституції України.

7. До деяких положень Законопроекту, вже визнаних Конституційним Судом України такими, що відповідають вимогам статей 157 і 158 Конституції України, внесено поправки, які не впливають на раніше запропонований зміст тексту Законопроекту, а отже – і не суперечать вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Йдеться про певні уточнення формулювань частини четвертої статті 78, пунктів 2, 4–7 частини другої, частин третьої–шостої статті 81, частин шостої–дев'ятої статті 83, пунктів 4, 12, 32, 36, 37 частини першої, частини другої статті 85, частини першої статті 87, частини першої статті 89, пункту 1 частини другої та частини третьої статті 90, статті 98, пунктів 12, 19, 30 частини першої статті 106, додаткових пунктів 91, 92, 93 статті 116, частини десятої статті 118, частини першої статті 120, пункту 2 частини п'ятої статті 126 та абзацу першого пункту 3, абзацу другого пункту 7 розділу XVI Конституції України.

8. Наслідком доопрацювання Законопроекту після надання Висновку Конституційного Суду України від 5 листопада 2003 року № 2-в/2003 є зміни і доповнення, які потребують додаткової їх перевірки на предмет відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Таку перевірку Конституційним Судом України було здійснено щодо вилучення запропонованого раніше суб'єктом права законодавчої ініціативи припису пункту 9 розділу XVI Конституції України «органи прокуратури України виконують повноваження, передбачені пунктом 5 статті 121 цього Закону, протягом п'яти років з дня набрання ним чинності», а також таких сформульованих у Законопроекті змін і доповнень до Конституції України:

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

– у частині другій статті 78 і частині другій статті 120 Законопроектом передбачається, що народні депутати України можуть обіймати посади членів Кабінету Міністрів України, а члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України. Посади керівників інших центральних органів виконавчої влади з цих приписів виключено;

– у частині четвертій статті 94 Законопроект передбачає невідкладне офіційне оприлюднення Головою Верховної Ради України за його підписом закону, який Президент України не підписав у встановлений термін;

– у пункті 9 частини першої статті 106 та частині третій статті 114 Законопроект не містить, як пропонувалося раніше, проведення Президентом України консультацій з керівниками коаліції депутатських фракцій і депутатських груп при внесенні подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України;

– у частині четвертій статті 106 Законопроект не передбачає необхідність скріплення підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання, акта Президента України про припинення повноваження Верховної Ради України;

– у частині четвертій статті 115 Законопроектом виключається словосполучення «не довше ніж шістьдесят днів», протягом яких Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новоствореного Кабінету Міністрів України;

– у частині восьмій статті 118 Законопроект передбачає, що рішення голів місцевих державних адміністрацій, які суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути скасовані відповідно до закону не тільки Президентом України чи головою місцевої державної адміністрації вищого рівня, а й Кабінетом Міністрів України.

Після перевірки цих змін і доповнень Конституційний Суд України дійшов висновку, що всі вони не суперечать вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

9. Залишення без змін Постановою Верховної Ради України «Про внесення доповнення до Постанови Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4105)» від 3 лютого 2004 року № 1403-IV чинних приписів пунктів 7, 27 частини першої статті 85, статті 103, частини четвертої статті 126, частини першої статті 128 Конституції України і скасування пропонованих раніше у Законопроекті деяких нових положень, сформульованих у додаткових редакціях пункту 2 частини другої, частини четвертої статті 90, пунктів 4–6 і 8 розділу XVI, не можуть вважатися змінами і доповненнями до чинної Конституції України, оскільки залишають її приписи незмінними.

10. Разом з тим Конституційний Суд України констатує наявність у Законопроекті певних неузгодженостей у самому його тексті і з приписами чинної Конституції України. Але усунення такого роду неузгодженостей, оскільки вони не скасовують і не обмежують прав і свобод людини і громадянина, не спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України, виходить за межі повноважень Конституційного Суду України.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 155, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 70 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

Д І Й Ш О В В И С Н О В К У :

1. Визнати наведений у мотивувальній частині цього Висновку законопроект «Про внесення змін до Конституції України» (Постанови Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4105)» від 24 грудня 2003 року № 1399-IV, «Про внесення доповнення до Постанови Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4105)» від 3 лютого 2004 року № 1403-IV), таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

2. Висновок Конституційного Суду України є остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о даче заключения о соответствии законопроекта
«О внесении изменений в Конституцию Украины»
требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины
по обращению Верховной Рады Украины
(дело о законопроекте № 4105
с внесенными в него поправками)**

г. Киев
16 марта 2004 года
№ 1-в/2004

Дело № 1-23/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Ивашенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича – судья-докладчик, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тимченко** Ивана Артемовича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии законопроекта «О внесении изменений в Конституцию Украины» требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статье 159 Конституции Украины стало поступление в Конституционный Суд Украины законопроекта «О внесении изменений в Конституцию Украины» для дачи заключения относительно его соответствия требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно статье 159 Конституции Украины является необходимость заключения Конституционного Суда Украины относительно соответствия законопроекта «О внесении изменений в Конституцию Украины» требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины для дальнейшего его рассмотрения Верховной Радой Украины.

Заслушав судью-докладчика Мироненко А. Н. и изучив материалы дела, Конституционный Суд Украины

установил:

1. Согласно Постановлению Верховной Рады Украины «О предварительном одобрении законопроекта о внесении изменений в Конституцию Украины (регистр. № 4105)» от 24 декабря 2003 года № 1399-IV Верховная Рада Украины обратилась в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать заключение относительно соответствия требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины законопроекта «О внесении изменений в Конституцию Украины» (далее – Законопроект).

В Законопроекте предлагается:

«I. Внести в Конституцию Украины (Ведомости Верховной Рады Украины, 1996 г., № 30, ст. 141) такие изменения:

1) статьи 76, 78, 81–83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112–115, 120 изложить в такой редакции:

«Статья 76. Конституционный состав Верховной Рады Украины – четыреста пятьдесят народных депутатов Украины, которые избираются на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права путем тайного голосования.

В Верховную Раду Украины может быть избран гражданин Украины, достигший на день выборов двадцати одного года, имеющий право голоса и проживающий в Украине в течение последних пяти лет.

Не может быть избран в Верховную Раду Украины гражданин, имеющий судимость за совершение умышленного преступления, если эта судимость не погашена и не снята в установленном законом порядке.

Полномочия народных депутатов Украины определяются Конституцией и законами Украины.

Срок полномочий Верховной Рады Украины составляет пять лет»;

«Статья 78. Народные депутаты Украины осуществляют свои полномочия на постоянной основе.

Народные депутаты Украины не могут иметь другой представительский мандат, состоять на государственной службе, занимать другие оплачиваемые должности (кроме должностей членов Кабинета Министров Украины), заниматься иной оплачиваемой или предпринимательской деятельностью (кроме преподавательской, научной и творческой деятельности), входить в состав руководящего органа или наблюдательного совета предприятия или организации, что имеет целью получение прибыли.

Требования относительно несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности устанавливаются законом.

В случае возникновения обстоятельств, нарушающих требования о несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности, народный депутат Украины в двадцатидневный срок со дня возникновения таких обстоятельств прекращает такую деятельность или подает личное заявление о сложении полномочий народного депутата Украины»;

«Статья 81. Полномочия народных депутатов Украины прекращаются одновременно с прекращением полномочий Верховной Рады Украины.

Полномочия народного депутата Украины прекращаются досрочно в случае:

- 1) сложения полномочий по его личному заявлению;
- 2) вступления в законную силу обвинительного приговора суда в отношении его;
- 3) признания его судом недееспособным или безвестно отсутствующим;
- 4) прекращения его гражданства или его выезда на постоянное проживание за пределы Украины;
- 5) если в течение двадцати дней со дня возникновения обстоятельств, приводящих к нарушению требований относительно несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности, эти обстоятельства им не устранены;
- 6) невхождение народного депутата Украины, избранного от политической партии (избирательного блока политических партий), в состав депутатской фракции этой политической партии (избирательного блока политических партий) или выхода (исключения) народного депутата Украины из состава такой фракции;
- 7) его смерти.

Полномочия народного депутата Украины прекращаются досрочно также в случае досрочного прекращения согласно Конституции Украины полномочий Верховной Рады Украины – в день открытия первого заседания Верховной Рады Украины нового созыва.

Решение о досрочном прекращении полномочий народного депутата Украины в случаях, предусмотренных пунктами 1, 4 части второй этой статьи, принимается Верховной Радой Украины, а в случае, предусмотренном пунктом 5 части второй этой статьи, – судом.

В случае обретения законной силы обвинительным приговором суда относительно народного депутата Украины, признания народного депутата Украины недееспособным или безвестно отсутствующим его полномочия прекращаются со дня обретения законной силы решением суда, а в случае смерти народного депутата Украины – со дня смерти, удостоверенной свидетельством о смерти.

В случае невхождения народного депутата Украины, избранного от политической партии (избирательного блока политических партий), в состав депутатской фракции этой политической партии (избирательного блока политических партий) или выхода (исключения) народного депутата Украины из состава такой фракции его полномочия прекращаются досрочно на основании закона по решению высшего руководящего органа соответствующей политической партии (избирательного блока политических партий) со дня принятия такого решения.

Статья 82. Верховная Рада Украины работает сессионно.

Верховная Рада Украины является полномочной при условии избрания не менее двух третей от ее конституционного состава.

Верховная Рада Украины собирается на первую сессию не позднее чем на тридцатый день после официального объявления результатов выборов.

Первое заседание новоизбранной Верховной Рады Украины открывает старший по возрасту народный депутат Украины.

Статья 83. Очередные сессии Верховной Рады Украины начинаются в первый вторник февраля и первый вторник сентября каждого года.

Внеочередные сессии Верховной Рады Украины, с указанием повестки дня, созываются Председателем Верховной Рады Украины по требованию Президента Украины или по требованию не менее трети народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

В случае объявления указа Президента Украины о введение военного или чрезвычайного положения в Украине или отдельных ее местностях Верховная Рада Украины собирается на заседание в двухдневный срок без созыва.

В случае окончания срока полномочий Верховной Рады Украины во время действия военного или чрезвычайного положения ее полномочия продолжают до дня первого заседания первой сессии Верховной Рады Украины, избранной после отмены военного или чрезвычайного положения.

Порядок работы Верховной Рады Украины устанавливается Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины.

В Верховной Раде Украины по результатам выборов и на основе согласования и объединения политических позиций формируется коалиция депутатских фракций, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины формируется в течение одного месяца со дня открытия первого заседания Верховной Рады Украины, которое проводится после очередных или внеочередных выборов Верховной Рады Украины, или в течение месяца со дня прекращения деятельности коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины.

Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины согласно Конституции Украины вносит предложения Президенту Украины относительно кандидатуры Премьер-министра Украины, а также согласно Конституции Украины вносит предложения относительно кандидатур в состав Кабинета Министров Украины и является ответственной за его деятельность.

Основы формирования, организации деятельности и прекращения деятельности коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины устанавливаются Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины.

Депутатская фракция в Верховной Раде Украины, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины, имеет права коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, предусмотренные настоящей Конституцией»;

«Статья 85. К полномочиям Верховной Рады Украины относится:

1) внесения изменений в Конституцию Украины в пределах и порядке, предусмотренных разделом XIII настоящей Конституции;

- 2) назначение всеукраинского референдума по вопросам, определенным статьей 73 настоящей Конституции;
- 3) принятие законов;
- 4) утверждение Государственного бюджета Украины и внесение изменений в него, контроль за исполнением Государственного бюджета Украины, принятие решения по отчету о его исполнении;
- 5) определение основ внутренней и внешней политики;
- 6) утверждение общегосударственных программ экономического, научно-технического, социального, национально-культурного развития, охраны окружающей среды;
- 7) назначение выборов Президента Украины, избрание Президента Украины;
- 8) заслушивание ежегодных и внеочередных посланий Президента Украины о внутреннем и внешнем положении Украины;
- 9) объявление по представлению Президента Украины состояния войны и заключение мира, одобрение решения Президента Украины об использовании Вооруженных Сил Украины и иных воинских формирований в случае вооруженной агрессии против Украины;
- 10) отстранение Президента Украины с поста в порядке особой процедуры (импичмента), установленном статьей 111 настоящей Конституции;
- 11) рассмотрение и принятие решения относительно одобрения Программы деятельности Кабинета Министров Украины;
- 12) назначение по представлению Президента Украины Премьер-министра Украины, Министра обороны Украины, Министра иностранных дел Украины и Председателя Службы безопасности Украины, назначение по представлению Премьер-министра Украины других членов Кабинета Министров Украины, Председателя Антимонопольного комитета Украины, Председателя Государственного комитета телевидения и радиовещания Украины, Председателя Фонда государственного имущества Украины, увольнение указанных лиц с должностей, решение вопроса об отставке Премьер-министра Украины, членов Кабинета Министров Украины;
- 13) осуществление контроля за деятельностью Кабинета Министров Украины в соответствии с настоящей Конституции;
- 14) утверждение решений о предоставлении Украиной займов и экономической помощи иностранным государствам и международным организациям, а также о получении Украиной от иностранных государств, банков и международных финансовых организаций займов, не предусмотренных Государственным бюджетом Украины, осуществление контроля за их использованием;
- 15) принятие Регламента Верховной Рады Украины;
- 16) назначение на должность и освобождение от должности Председателя и других членов Счетной палаты Украины;
- 17) назначение на должность и освобождение от должности Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека; заслушивание его ежегодных докладов о состоянии соблюдения и защиты прав и свобод человека в Украине;

- 18) назначение на должность и освобождение от должности Председателя Национального банка Украины по представлению Президента Украины;
- 19) назначение и освобождение половины состава Совета Национального банка Украины;
- 20) назначение половины состава Национального совета Украины по вопросам телевидения и радиовещания;
- 21) назначение на должность и прекращение полномочий членов Центральной избирательной комиссии по представлению Президента Украины;
- 22) утверждение общей структуры, численности, определение функций Вооруженных Сил Украины, Службы безопасности Украины, иных созданных в соответствии с законами Украины воинских формирований, а также Министерства внутренних дел Украины;
- 23) одобрение решения о предоставлении военной помощи другим государствам, о направлении подразделений Вооруженных Сил Украины в другое государство или о допуске подразделений вооруженных сил других государств на территорию Украины;
- 24) установление государственных символов Украины;
- 25) дача согласия на назначение на должность и освобождение от должностей Президентом Украины Генерального прокурора Украины; выражение недоверия Генеральному прокурору Украины, что влечет его отставку с должности;
- 26) назначение половины состава Конституционного Суда Украины;
- 27) избрание судей сроком на десять лет;
- 28) досрочное прекращение полномочий Верховной Рады Автономной Республики Крым при наличии заключения Конституционного Суда Украины о нарушении ею Конституции Украины или законов Украины; назначение внеочередных выборов в Верховную Раду Автономной Республики Крым;
- 29) образование и ликвидация районов, установление и изменение границ районов и городов, отнесение населенных пунктов к категории городов, наименование и переименование населенных пунктов и районов;
- 30) назначение очередных и внеочередных выборов в органы местного самоуправления;
- 31) утверждение в течение двух дней с момента обращения Президента Украины указов о введении военного или чрезвычайного положения в Украине либо в отдельных ее местностях, о всеобщей или частичной мобилизации, об объявлении отдельных местностей зонами чрезвычайной экологической ситуации;
- 32) дача законом согласия на обязательность международных договоров Украины и денонсация международных договоров Украины;
- 33) осуществление парламентского контроля в пределах, определенных настоящей Конституцией;
- 34) принятие решения о направлении запроса Президенту Украины по требованию народного депутата Украины, группы народных депутатов или комитета Верховной Рады Украины, предварительно поддержанному

не менее чем одной третьей от конституционного состава Верховной Рады Украины;

35) назначение на должность и освобождение от должности руководителя аппарата Верховной Рады Украины; утверждение сметы Верховной Рады Украины и структуры ее аппарата;

36) утверждение перечня объектов права государственной собственности, не подлежащих приватизации, определение правовых основ изъятия объектов права частной собственности;

37) утверждение законом Конституции Автономной Республики Крым, изменений к ней.

Верховная Рада Украины осуществляет также иные полномочия, отнесенные в соответствии с Конституцией Украины к ее ведению»;

«Статья 87. Верховная Рада Украины по предложению Президента Украины или не менее одной трети народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины может рассмотреть вопрос об ответственности Кабинета Министров Украины и принять резолюцию недоверия Кабинету Министров Украины большинством от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Вопрос об ответственности Кабинета Министров Украины не может рассматриваться Верховной Радой Украины более одного раза в течение одной очередной сессии, а также в течение года после одобрения Программы деятельности Кабинета Министров Украины или в течение последней сессии Верховной Рады Украины»;

«Статья 89. Верховная Рада Украины для осуществления законопроектной работы, подготовки и предварительного рассмотрения вопросов, отнесенных к ее полномочиям, выполнения контрольных функций в соответствии с Конституцией Украины создает из числа народных депутатов Украины комитеты Верховной Рады Украины и избирает председателей, первых заместителей, заместителей председателей и секретарей этих комитетов.

Верховная Рада Украины в пределах своих полномочий может создавать временные специальные комиссии для подготовки и предварительного рассмотрения вопросов.

Верховная Рада Украины для проведения расследования по вопросам, представляющим общественный интерес, создает временные следственные комиссии, если за это проголосовало не менее одной трети от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Выводы и предложения временных следственных комиссий не являются решающими для следствия и суда.

Организация и порядок деятельности комитетов Верховной Рады Украины, ее временных специальных и временных следственных комиссий устанавливаются законом.

Статья 90. Полномочия Верховной Рады Украины прекращаются в день открытия первого заседания Верховной Рады Украины нового созыва.

Президент Украины может досрочно прекратить полномочия Верховной Рады Украины, если:

1) в течение одного месяца в Верховной Раде Украины не сформирована коалиция депутатских фракций в соответствии со статьей 83 настоящей Конституции;

2) в течение трех месяцев Верховной Радой Украины в соответствии со статьей 103 Конституции Украины не избран Президент Украины;

3) в течение шестидесяти дней после отставки Кабинета Министров Украины не сформирован персональный состав Кабинета Министров Украины;

4) в течение тридцати дней одной очередной сессии пленарные заседания не могут начаться.

Решение о досрочном прекращении полномочий Верховной Рады Украины принимается Президентом Украины после консультаций с Председателем Верховной Рады Украины, его заместителями и председателями депутатских фракций в Верховной Раде Украины.

Полномочия Верховной Рады Украины не могут быть досрочно прекращены Президентом Украины в последние шесть месяцев срока полномочий Верховной Рады Украины и Президента Украины, за исключением случая, предусмотренного пунктом 2 части второй настоящей статьи»;

«Статья 93. Право законодательной инициативы в Верховной Раде Украины принадлежит Президенту Украины, народным депутатам Украины и Кабинету Министров Украины.

Законопроекты, определенные Президентом Украины как неотложные, рассматриваются Верховной Радой Украины вне очереди»;

«Статья 98. Контроль от лица Верховной Рады Украины за поступлением средств в Государственный бюджет Украины и их использованием осуществляет Счетная палата Украины»;

«Статья 112. В случае досрочного прекращения полномочий Президента Украины в соответствии со статьями 108, 109, 110, 111 настоящей Конституции исполнение обязанностей Президента Украины на период до избрания и вступления на пост нового Президента Украины возлагается на Председателя Верховной Рады Украины. Председатель Верховной Рады Украины в период исполнения им обязанностей Президента Украины не может осуществлять полномочия, предусмотренные пунктами 2, 6–8, 10, 13, 22, 24, 25, 27, 28 статьи 106 Конституции Украины.

Статья 113. Кабинет Министров Украины (Правительство Украины) является высшим органом в системе органов исполнительной власти.

Кабинет Министров Украины ответствен перед Президентом Украины и Верховной Радой Украины, подконтролен и подотчетен Верховной Раде Украины в пределах, предусмотренных Конституцией Украины.

Кабинет Министров Украины в своей деятельности руководствуется Конституцией и законами Украины, актами Президента Украины.

Статья 114. В состав Кабинета Министров Украины входят Премьер-министр Украины, Первый вице-премьер-министр, вице-премьер министры, министры.

Премьер-министр Украины назначается Верховной Радой Украины по представлению Президента Украины.

Кандидатуру для назначения на должность Премьер-министра Украины вносит Президент Украины по представлению коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, сформированной в соответствии со статьей 83 Конституции Украины, или депутатской фракции, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Министр обороны Украины, Министр иностранных дел Украины назначаются Верховной Радой Украины по представлению Президента Украины, другие члены Кабинета Министров Украины назначаются Верховной Радой Украины по представлению Премьер-министра Украины.

Премьер-министр Украины руководит работой Кабинета Министров Украины, направляет ее на выполнение Программы деятельности Кабинета Министров Украины, одобренной Верховной Радой Украины.

Статья 115. Премьер-министр Украины слагает полномочия перед новоизбранной Верховной Радой Украины.

Премьер-министр Украины, другие члены Кабинета Министров Украины имеют право заявить Верховной Раде Украины о своей отставке.

Отставка Премьер-министра Украины, принятие Верховной Радой Украины резолюции недоверия Кабинету Министров Украины влечет отставку всего состава Кабинета Министров Украины. В этих случаях Премьер-министр Украины обязан подать Верховной Раде Украины заявление об отставке Кабинета Министров Украины.

Кабинет Министров Украины, отставка которого принята Верховной Радой Украины, продолжает осуществлять свои полномочия до начала работы вновь сформированного Кабинета Министров Украины»;

«Статья 120. Члены Кабинета Министров Украины, руководители центральных и местных органов исполнительной власти не имеют права совмещать свою служебную деятельность с другой работой (кроме случаев, предусмотренных частью второй этой статьи, а также преподавательской, научной и творческой работы во внерабочее время), входить в состав руководящего органа или наблюдательного совета предприятия или организации, что имеет целью получение прибыли.

Члены Кабинета Министров Украины могут совмещать свою должность с мандатом народного депутата Украины.

Организация, полномочия и порядок деятельности Кабинета Министров Украины, других центральных и местных органов исполнительной власти определяются Конституцией и законами Украины»;

2) часть первую статьи 77 изложить в такой редакции:

«Очередные выборы в Верховную Раду Украины проводятся в последнее воскресенье марта пятого года полномочий Верховной Рады Украины»;

3) часть третью статьи 88 изложить в такой редакции:

«Председатель Верховной Рады Украины осуществляет полномочия, предусмотренные настоящей Конституцией, в порядке, установленном Регламентом Верховной Рады Украины»;

4) часть четвертую статьи 94 изложить в такой редакции:

«Если при повторном рассмотрении закон будет вновь принят Верхов-

ной Радой Украины не менее чем двумя третями от ее конституционного состава, Президент Украины обязан его подписать и официально обнародовать в течение десяти дней. В случае если Президент Украины не подписал такой закон, он безотлагательно официально обнародуется Председателем Верховной Рады Украины за его подписью»;

5) в статье 103:

а) часть первую заменить тремя новыми частями следующего содержания:

«Статья 103. Президент Украины избирается Верховной Радой Украины.

Президент Украины считается избранным, если за его избрание путем тайного голосования проголосовало не менее чем две трети от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Президент Украины избирается сроком на пять лет».

В связи с этим части вторую–шестую считать соответственно частями четвертой–восьмой;

б) часть седьмую изложить в такой редакции:

«В случае досрочного прекращения полномочий Президента Украины избрание Президента Украины проводится в течение девяноста дней со дня прекращения полномочий»;

6) в статье 106:

а) в части первой:

пункты 8–12 изложить в такой редакции:

«8) прекращает полномочия Верховной Рады Украины в случаях, предусмотренных Конституцией Украины;

9) вносит по предложению коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, сформированной в соответствии со статьей 83 Конституции Украины, представление о назначении Верховной Радой Украины Премьер-министра Украины в срок не позднее чем на пятнадцатый день после получения такого предложения;

10) вносит в Верховную Раду Украины представление о назначении Министра обороны Украины, Министра иностранных дел Украины;

11) назначает на должность и освобождает от должности с согласия Верховной Рады Украины Генерального прокурора Украины;

12) вносит в Верховную Раду Украины представление о назначении Председателя Службы безопасности Украины»;

пункт 14 исключить;

пункты 15, 16, 19, 22 и 30 изложить в такой редакции:

«15) останавливает действие актов Кабинета Министров Украины по мотивам несоответствия Конституции и законам Украины, актам Президента Украины с одновременным обращением в Конституционный Суд Украины относительно их конституционности;

16) отменяет акты Совета министров Автономной Республики Крым»;

«19) вносит в Верховную Раду Украины представление об объявлении состояния войны и в случае вооруженной агрессии против Украины принимает решение об использовании Вооруженных Сил Украины и других

образованных в соответствии с законами Украины воинских формирований»;

«22) назначает половину состава Конституционного Суда Украины»;

«30) имеет право вето относительно принятых Верховной Радой Украины законов (кроме законов о внесении изменений в Конституцию Украины) с последующим возвращением их на повторное рассмотрение Верховной Рады Украины»;

б) часть четвертую изложить в такой редакции:

«Акты Президента Украины, изданные в пределах полномочий, предусмотренных пунктами 5, 18, 21, 23 настоящей статьи, скрепляются подписями Премьер-министра Украины и министра, ответственного за акт и его исполнение»;

7) статью 116 дополнить пунктами 9¹, 9² и 9³ следующего содержания:

«9¹) образует, реорганизует и ликвидирует министерства и другие центральные органы исполнительной власти, действуя в пределах средств, предусмотренных на содержание органов исполнительной власти;

9²) назначает на должности в соответствии с Конституцией Украины и освобождает от должностей по представлению Премьер-министра Украины руководителей центральных органов исполнительной власти, не входящих в состав Кабинета Министров Украины, председателей местных государственных администраций;

9³) назначает половину состава Совета Национального банка Украины»;

8) в статье 118:

а) части четвертую, восьмую–десятую изложить в следующей редакции:

«Председатели местных государственных администраций назначаются на должность и освобождаются от должности Кабинетом Министров Украины по представлению Премьер-министра Украины»;

«Решения председателей местных государственных администраций, противоречащие Конституции и законам Украины, иным актам законодательства Украины, могут быть в соответствии с законом отменены Президентом Украины, Кабинетом Министров Украины или председателем местной государственной администрации высшего уровня.

Областной или районный совет может выразить недоверие председателю соответствующей местной государственной администрации, на основании чего Кабинет Министров Украины принимает решение и дает обоснованный ответ.

Если недоверие председателю районной или областной государственной администрации выразили две трети депутатов от состава соответствующего совета, Кабинет Министров Украины принимает решение об отставке председателя соответствующей местной государственной администрации»;

9) статью 121 дополнить пунктом 5 следующего содержания:

«5) надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина, соблюдением законов по этим вопросам органами исполнительной власти, органами местного самоуправления, их должностными и служебными лицами»;

10) часть первую статьи 122 изложить в такой редакции:

«Прокуратуру возглавляет Генеральный прокурор Украины, который назначается на должность и освобождается от должности с согласия Верховной Рады Украины Президентом Украины. Верховная Рада Украины может выразить недоверие Генеральному прокурору Украины, что влечет его отставку с должности»;

11) в статье 126:

а) часть четвертую изложить в следующей редакции:

«Судьи избираются на должности сроком на десять лет, кроме судей Конституционного Суда Украины и судей, назначаемых на должность судьи впервые»;

б) пункт 2 части пятой изложить в следующей редакции:

«2) достижение судьей шестидесяти пяти лет, а судьями Конституционного Суда Украины и Верховного Суда Украины – семидесяти лет»;

12) часть первую статьи 128 изложить в следующей редакции:

«Первое назначение на должность профессионального судьи сроком на пять лет осуществляется Президентом Украины. Все другие судьи, кроме судей Конституционного Суда Украины, избираются Верховной Радой Украины сроком на десять лет в порядке, установленном законом»;

13) часть первую статьи 141 изложить в следующей редакции:

«В состав сельского, поселкового, городского, районного, областного совета входят депутаты, которые избираются жителями села, поселка, города, района, области на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права путем тайного голосования сроком на четыре года»;

14) часть вторую статьи 148 изложить в такой редакции:

«Президент Украины, Верховная Рада Украины назначают по девять судей Конституционного Суда Украины»;

15) дополнить разделом XVI «Заключительные положения, касающиеся изменений Конституции Украины» следующего содержания:

«РАЗДЕЛ XVI ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ, КАСАЮЩИЕСЯ ИЗМЕНЕНИЙ К КОНСТИТУЦИИ УКРАИНЫ

1. Изменения к Конституции Украины, которые вносятся Законом Украины от _____ «О внесении изменений в Конституцию Украины», вступают в силу через четыре месяца после его принятия Верховной Радой Украины, за исключением случаев, предусмотренных этим разделом.

2. Конституционный состав Верховной Рады Украины в количестве 450 народных депутатов Украины избирается в 2006 году на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права путем тайного голосования на основах пропорциональной системы с избранием народных депутатов Украины в многомандатном общегосударственном избирательном округе по избирательным спискам кандидатов в депутаты от политических партий, избирательных блоков политических партий в соответствии с законом.

3. Срок полномочий Верховной Рады Украины, избранной в 2002 году, – четыре года.

Часть пятая новой редакции статьи 76 Конституции Украины вступает в силу со дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году.

4. Президент Украины в соответствии с изменениями к Конституции Украины, внесенными этим Законом, избирается Верховной Радой Украины в трехмесячный срок после обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году.

5. Президент Украины на очередных выборах в последнее воскресенье октября 2004 года избирается гражданами Украины на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права путем тайного голосования.

Президент Украины приобретает полномочия в соответствии с этим Законом после вступления на пост по результатам выборов Президента Украины в 2004 году.

6. Полномочия Президента Украины, избранного в 2004 году, прекращаются с момента вступления на пост новоизбранного Верховной Радой Украины Президента Украины в 2006 году.

7. Судьи Конституционного Суда Украины, назначенные съездом судей Украины, продолжают исполнять свои полномочия до окончания определенного настоящей Конституцией срока. После окончания срока полномочий этих судей Президент Украины и Верховная Рада Украины назначают по три новых судьи Конституционного Суда Украины.

В случае досрочного прекращения полномочий судей Конституционного Суда Украины, назначенных съездом судей Украины, новые судьи Конституционного Суда Украины назначаются поочередно Президентом Украины и Верховной Радой Украины.

8. Изменения, касающиеся избрания судей сроком на десять лет, применяются к судьям, которые избираются, начиная со дня вступления в силу Закона Украины от _____ «О внесении изменений в Конституцию Украины».

2. Конституционный Суд Украины 5 ноября 2003 года дал Заключение № 2-в/2003 на Законопроект относительно его соответствия требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины. Но во время предварительного одобрения Законопроекта большинством от конституционного состава Верховной Рады Украины 24 декабря 2003 года в него были внесены определенные дополнения, изменения и поправки. В связи с этим дальнейшее рассмотрение Законопроекта возможно только после новой его проверки Конституционным Судом Украины на предмет соответствия требованиям статьей 157 и 158 Конституции Украины.

3. 3 февраля 2004 года Верховная Рада Украины одобрила Постановление Верховной Рады Украины № 1403-IV «О внесении дополнений в Постановление Верховной Рады Украины «О предварительном одобрении законопроекта о внесении изменений в Конституцию Украины (регистр.

№ 4105)», изложив пункт 1 Постановления Верховной Рады Украины от 24 декабря 2003 года в следующей редакции:

«1. Доработанный в соответствии с Постановлением Верховной Рады Украины от 26 декабря 2002 года «Об образовании Временной специальной комиссии Верховной Рады Украины по доработке проектов законов Украины о внесении изменений в Конституцию Украины» законопроект о внесении изменений в Конституцию Украины (регистр № 4105), за исключением изменений, касающихся выборов Президента Украины Верховной Радой Украины (в статью 103, слов «избрание Президента Украины» в пункте 7 статьи 85, пункта 2 части второй статьи 90, слов «за исключением случая, предусмотренного пунктом 2 части второй этой статьи» в части четвертой статьи 90, пунктов 4, 5 и 6 раздела XVI «Заключительные положения, касающиеся изменений к Конституции Украины»), сроков, на которые избираются судьи Верховной Радой Украины (пункт 27 статьи 85, часть четвертая статьи 126, часть первая статьи 128, пункт 8 раздела XVI «Заключительные положения, касающиеся изменений Конституции Украины»), предварительно одобрить и направить в Конституционный Суд Украины».

Указанное Постановление Верховной Рады Украины во время рассмотрения Конституционным Судом Украины дела учтено.

4. Сравнительный анализ предлагаемых в Законопроекте предписаний частей третьей и четвертой статьи 76, частей первой и третьей статьи 78, части первой, пунктов 1, 3 части второй статьи 81, частей первой, второй и первого предложения части третьей статьи 82, частей первой и четвертой статьи 83, пунктов 1–3, 5, 6, 8–11, 13, 14, 17–23, 28–31, 33–35 части первой статьи 85, части первой статьи 88, частей второй–пятой статьи 89, части первой статьи 90, части второй статьи 93, части третьей статьи 113, части пятой статьи 114, части третьей статьи 120 Конституции Украины дает основания констатировать, что они полностью совпадают с соответствующими положениями статей 76, 78, 81, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 93, 113, 114, 120 действующей Конституции Украины.

5. Что касается изменений и дополнений к Конституции Украины, предусмотренных в Законопроекте относительно частей первой, второй и пятой статьи 76, второго предложения части третьей статьи 82, частей второй, третьей и пятой статьи 83, пунктов 15, 16, 24–26 части первой статьи 85, части второй статьи 87, части третьей статьи 88, первого абзаца и пунктов 3, 4 части второй статьи 90, части первой статьи 93, пунктов 8, 10, 11, 15, 16, 22 части первой статьи 106, частей первой и второй статьи 113, частей первой, второй и четвертой статьи 114, частей первой–третьей статьи 115, частей четвертой, девятой статьи 118, части первой статьи 122, части первой статьи 141, части второй статьи 148, пунктов 1, 2, абзаца второго пункта 3, абзаца первого пункта 7 раздела XVI «Заключительные положения, касающиеся изменений к Конституции Украины», то эти изменения и дополнения признаны в Заключении Конституционного

Суда Украины от 5 ноября 2003 года № 2-в/2003 отвечающими требованиями статей 157 и 158 Конституции Украины.

6. Ряд изменений и дополнений к Конституции Украины, изложенный в Законопроекте, внесен в соответствии с предложениями Конституционного Суда Украины, высказанными в упомянутом Заключении, и не противоречит статьям 157 и 158 Конституции Украины. Это касается и новой редакции части первой статьи 77, и дополнительной части десятой статьи 83, и новых редакций статьи 112, части третьей статьи 114, части второй статьи 120, пункта 5 статьи 121, и восстановления предписаний частей второй–пятой статьи 89 Конституции Украины.

7. К некоторым положениям Законопроекта, уже признанным Конституционным Судом Украины отвечающими требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины, внесены поправки, не влияющие на ранее предлагаемое содержание текста Законопроекта, а следовательно, и не противоречащие требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины. Речь идет об определенных уточнениях формулировок части четвертой статьи 78, пунктов 2, 4–7 части второй, частей третьей–шестой статьи 81, частей шестой–девятой статьи 83, пунктов 4, 12, 32, 36, 37 части первой, части второй статьи 85, части первой статьи 87, части первой статьи 89, пункта 1 части второй и части третьей статьи 90, статьи 98, пунктов 12, 19, 30 части первой статьи 106, дополнительных пунктов 91, 92, 93 статьи 116, части десятой статьи 118, части первой статьи 120, пункта 2 части пятой статьи 126 и абзаца первого пункта 3, абзаца второго пункта 7 раздела XVI Конституции Украины.

8. Следствием доработки Законопроекта после дачи Заключения Конституционного Суда Украины от 5 ноября 2003 года № 2-в/2003 являются изменения и дополнения, требующие дополнительной их проверки на предмет соответствия требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

Такая проверка Конституционным Судом Украины была осуществлена относительно исключения предлагаемого ранее субъектом права законодательной инициативы предписания пункта 9 раздела XVI Конституции Украины «органы прокуратуры Украины выполняют полномочия, предусмотренные пунктом 5 статьи 121 настоящего Закона, в течение пяти лет со дня вступления его в силу», а также таких сформулированных в Законопроекте изменений и дополнений к Конституции Украины:

– в части второй статьи 78 и части второй статьи 120 Законопроектом предусматривается, что народные депутаты Украины могут занимать должности членов Кабинета Министров Украины, а члены Кабинета Министров Украины могут совмещать свою должность с мандатом народного депутата Украины. Должности руководителей других центральных органов исполнительной власти из этих предписаний исключены;

– в части четвертой статьи 94 Законопроект предусматривает немедленное официальное обнародование Председателем Верховной Рады Ук-

раины за его подписью закона, не подписанного Президентом Украины в установленный срок;

– в пункте 9 части первой статьи 106 и части третьей статьи 114 Законопроект не содержит, как предлагалось ранее, проведение Президентом Украины консультаций с руководителями коалиции депутатских фракций и депутатских групп при внесении представления о назначении Верховной Радой Украины Премьер-министра Украины;

– в части четвертой статьи 106 Законопроект не предусматривает необходимость скрепления подписями Премьер-министра Украины и министра, ответственного за акт и его исполнение, акта Президента Украины о прекращении полномочия Верховной Рады Украины;

– в части четвертой статьи 115 Законопроектом исключается словосочетание «не более шестидесяти дней», в течение которых Кабинет Министров Украины, отставку которого приняла Верховная Рада Украины, продолжает выполнять свои полномочия до начала работы новосформированного Кабинета Министров Украины;

– в части восьмой статьи 118 Законопроект предусматривает, что решения председателей местных государственных администраций, противоречащие Конституции и законам Украины, иным актам законодательства Украины, могут быть отменены в соответствии с законом не только Президентом Украины или председателем местной государственной администрации высшего уровня, а и Кабинетом Министров Украины.

После проверки этих изменений и дополнений Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что все они не противоречат требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

9. Оставление без изменений Постановлением Верховной Рады Украины «О внесении дополнения к Постановлению Верховной Рады Украины «О предварительном одобрении законопроекта о внесении изменений в Конституцию Украины (регистр. № 4105)» от 3 февраля 2004 года № 1403-IV действующих предписаний пунктов 7, 27 части первой статьи 85, статьи 103, части четвертой статьи 126, части первой статьи 128 Конституции Украины и отмена предлагаемых ранее в Законопроекте некоторых новых положений, сформулированных в дополнительных редакциях пункта 2 части второй, части четвертой статьи 90, пунктов 4–6 и 8 раздела XVI, не могут считаться изменениями и дополнениями к действующей Конституции Украины, поскольку оставляют ее предписания неизменными.

10. Вместе с тем Конституционный Суд Украины констатирует наличие в Законопроекте определенных несогласований в самом его тексте и с предписаниями действующей Конституции Украины. Но устранение такого рода несогласований, поскольку они не отменяют и не ограничивают прав и свобод человека и гражданина, не направлены на ликвидацию независимости либо на нарушение территориальной целостности Украины, выходит за пределы полномочий Конституционного Суда Украины.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 155, 159 Конституции Украины, статьями 51, 63, 66, 70 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

пришел к заключению:

1. Признать приведенный в мотивировочной части настоящего Заключения законопроект «О внесении изменений в Конституцию Украины» (Постановления Верховной Рады Украины «О предварительном одобрении законопроекта о внесении изменений в Конституцию Украины (регистр. № 4105)» от 24 декабря 2003 года № 1399-IV, «О внесении дополнения в Постановление Верховной Рады Украины «О предварительном одобрении законопроекта о внесении изменений в Конституцию Украины (регистр. № 4105)» от 3 февраля 2004 года № 1403-IV) отвечающим требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

2. Заключение Конституционного Суда Украины является окончательным и не может быть обжаловано.

Заключение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Opinion No. 1-v/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of March 16, 2004*

In compliance with the Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the preliminary approval of the draft-law on introducing amendments to the Constitution of Ukraine (Reg. No. 4105)» as of December 24, 2003 No.1399-IV, the Verkhovna Rada of Ukraine applied to the Constitutional Court with a submission to provide opinion on the compliance of the draft-law «On introducing amendments to the Constitution of Ukraine», hereinafter referred to as «the draft-law» with the requirements laid down in Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine.

The draft-law suggested the following:

To make the following amendments to the Constitution of Ukraine: to state in the new wording Articles 76, 77.1, 78, 81–83, 85, 87, 88.3, 89, 90, 93, 94.4, 98, 103, 106.1.8–12, 106.1.15, 106.1.16, 106.1.19, 106.1.22, 106.1.30, 106.4, 112–115, 116.1.9–93, 118, 120, 121.1.5, 122.2, 126, 128.1, 141.1, and 148.2, Chapter XVI; to remove Article 106.1.14.

The comparative analysis of the provisions laid down in Articles 76.3 and 76.4; 78.1 and 78.3; 81.1, 81.2.1 and 81.2.3; 82.1, 82.2 and the first sentence of Article 82.3; 83.1 and 83.4; 85.1.1–3, 85.1.5, 85.1.6, 85.1.8–11, 85.1.13, 85.1.14, 85.1.17–23, 85.1.28–31, 85.1.33–35; 88.1; 89.2–5; 90.1; 93.2; 113.3; 114.5; 120.3 of the Constitution proposed in the draft-law, gives reason to establish that they fully comply with the relevant provisions laid down in Articles 76, 78, 81, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 93, 113, 114, and 120 of the effective Constitution.

As for the amendments and supplements to the Constitution, stipulated in the draft-law in respect of Articles 76.1, 76.2, and 76.5; the second sentence of Article 82.3; Article 83.2, 83.3, 83.5; Articles 85.1.15, 85.1.16, 85.1.24–26; Article 87.2; Article 88.3; Articles 90.1, 90.2.3, 90.2.4; Article 93.1; Articles 106.18, 106.1.10, 106.1.11, 106.1.15, 106.1.16, 106.1.22; Articles 113.1, 113.2; Articles 114.1, 114.2, 114.4; Article 115.1–3; Article 118.4, 118.9; Article 122.1; Article 141.1; Article 148.2; section 1, 2, the second paragraph of section 3, the first paragraph of section 7 of Chapter XVI «Final provisions concerning the amendments to the Constitution of Ukraine», these amendments and supplements were recognized as non-compliant with the requirements laid down in Articles 157 and 158 of the Constitution by the Opinion No.2–v/2003 of the Constitutional Court as of November 5, 2003.

A number of amendments and supplements to the Constitution stated in the draft-law, was introduced in accordance with the proposal of the Constitutional Court, stated in the said Opinion, and does not contradict Articles 157 and 158 of the Constitution. This also concerns the new wording of Article 77.1, additional Article 83.10, and the new wording of Article 112, Article 114.3, Article 120.2, Article 121.1.5, and the recovering of the provisions laid down in Article 89.2–5 of the Constitution.

Some provisions laid down in the draft-law, already recognized by the Constitutional Court as non-compliant with the requirements laid down in Articles 157 and 158 of the Constitution, were amended, which does not affect previously proposed contents of the text of the draft-law, and, therefore, does not contradict the requirements laid down in Articles 157 and Article 158 of the Constitution. This concerns certain clarifications in the wording of Article 78.4; Articles 81.2.2, 81.2.4–7, 81.3–6; Article 83.6–9; Articles 85.1.4, 85.1.12, 85.1.32, 85.1.36, 85.1.37, 85.2; Article 87.1; Articles 90.2.1, 90.3; Article 98; Articles 106.1.12, 106.1.19, 106.1.30; additional section of Article 116.1.91–93; Article 118.10; Article 120.1; Article 126.5.2 and the first paragraph of section 3, the second paragraph of section 7 Chapter XVI of the Constitution.

The revisions made to the draft-law upon rendering the Opinion No. 2–v/2003 by the Constitutional Court on November 5, 2003 resulted in the amendments and supplements, which require additional examination for compliance with the requirements of Articles 157 and 158 of the Constitution.

Such examination was made by the Constitutional Court as to the withdrawal of the provisions (previously proposed by the subject of the right to legislative initiative) laid down in section 9 of Chapter XVI of the Constitution «bodies of prosecutor's office of Ukraine shall exercise authorities stipulated by section 5

of Article 121 of the said Law during 5 years since the day of their taking effect», and those worded in the draft-law amendments and supplements to the Constitution, in particular, Articles 78.2; 94.4; 106.1.9; 106.4; 114.4; 115.4; 118.8; and 120.2.

Leaving unchanged (by the Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine «On introducing amendments to the Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the preliminary approval of the draft-law on introducing amendments to the Constitution of Ukraine (Reg. No. 4105)» as of February 3, 2004, No.1403–IV) the effective provisions laid down in Article 85.1.7 and 85.1.27, Article 103, 126.4, 128.1 of the Constitution and cancellation of some new provisions previously proposed in the draft-law and specified in additional wordings Articles 90.2.2, 90.4, sections 4–6 and 8 of Chapter XVI, may not be deemed amendments and supplements to the effective Constitution, as they make no change to the provisions of the Constitution.

At the same time, the Constitutional Court shall specify the availability of certain inconsistencies in the draft-law between the text thereof and the provisions of the effective Constitution. However, the removal of such inconsistencies, as far as they do not cancel or limit human and citizens' rights and freedoms, and are not oriented towards the liquidation of independence or violation of the territorial integrity of Ukraine, is beyond the limits of the authorities of the Constitutional Court.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням
45 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положень частин третьої, четвертої статті 59 Закону України
«Про Державний бюджет України на 2003 рік»
(справа про соціальний захист військовослужбовців
та працівників правоохоронних органів)**

м. Київ
17 березня 2004 року
№ 7-рп/2004

Справа № 1-13/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іваценка** Володимира Івановича – суддя-доповідач, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тимченка** Івана Артемовича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шоповала** Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Крючкова Георгія Корнійовича – народного депутата України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони; представників Верховної Ради України: Пономаренка Георгія Григоровича, Челнокова Сергія Дмитровича – народних депутатів України, членів Комітету Верховної Ради України з питань бюджету та Константного Олександра Володимировича – головного консультанта Відділу зв'язків з органами правосуддя Апарату Верховної Ради України; Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представників Кабінету Міністрів України: Мярковського Анатолія Івановича – заступника Міністра фінансів України, Юхименко Лілії Віталіївни – заступника директора департаменту фінансового законодавства Міністерства юстиції України,

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, четвертої статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» від 26 грудня 2002 року № 380-IV (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 10–11, ст. 86).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 45 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статей 71, 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначених положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік».

Заслухавши суддю-доповідача Іващенко В. І., пояснення Крючкова Г. К., Пономаренка Г. Г., Челнокова С. Д., Константного О. В., Носова В. В., Мярковського А. І., Юхименко Л. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 45 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з письмовим клопотанням визнати положення частин третьої, четвертої статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» (далі – Закон) такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

На думку народних депутатів України, зазначені положення Закону фактично зупиняють дію пільг, компенсацій і гарантій, на які згідно з законами України «Про Збройні Сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про пожежну безпеку», «Про Службу безпеки України» тощо мають право окремі військовослужбовці та працівники правоохоронних органів. Позбавлення цієї категорії громадян України та членів їх сімей права на пільги щодо оплати житла, комунальних послуг, які вони мали протягом усього періоду перебування на службі, та права на безоплатний проїзд, за відсутності відповідної матеріальної компенсації, є порушенням їхнього конституційного права на соціальний захист та суперечить положенням Конституції України (частина п'ята статті 17, частина третя статті 22).

2. Президент України у листі до Конституційного Суду України з приводу питань, порушених у конституційному поданні, підкреслює, що Конституція України і закони України закріплюють за людиною права і свободи, які дають їй можливість забезпечити собі максимально досяжний (відповідно до своїх здібностей) рівень життя, зокрема шляхом реалізації прав на працю, підприємницьку діяльність. Обмеження зазначених прав і

можливостей громадянина без надання достойної компенсації, на думку Президента України, є неконституційним. Проте, якщо цю компенсацію здійснювати так, щоб сукупні доходи працівників (військовослужбовців) бюджетних установ (військових формувань) не перевищували величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб, як це передбачено частинами третьою, четвертою статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік», то, як стверджує Президент України, це означатиме, що зазначені працівники, яких обмежено у праві заробляти собі матеріальні блага відповідно до своїх здібностей, приречені на пожиттєвий мінімальний прожитковий мінімум.

У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України зазначається, що пільги, компенсації і гарантії, встановлені законодавством України для військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, повинні мати високий, з точки зору їх забезпеченості державою, ступінь, і їх не слід пов'язувати з отриманням цими особами грошових доходів на рівні прожиткового мінімуму як гранично мінімальною величиною пенсій та інших соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування певної особи.

Голова Верховної Ради України стверджує, що встановлені законами України норми матеріального і побутового забезпечення військовослужбовців і працівників правоохоронних органів, їх соціальний захист не можуть бути скасовані або зупинені без запровадження механізму компенсації цій категорії громадян проходження служби екстремального характеру.

Позицію Президента України і Голови Верховної Ради України поділяють науковці юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної академії внутрішніх справ України.

У листі Кабінету Міністрів України до Конституційного Суду України зазначено, що частини третю, четверту статті 59 включено до Закону «з метою забезпечення соціальної справедливості при наданні пільг шляхом запровадження критерію, який дає право на їх отримання та визначає обсяг наданої пільги – величина прожиткового мінімуму, що відповідає частині третій статті 46 Конституції України». Це, як наголошується в листі, є реалізацією положень Конституції України в частині забезпечення державою доходів громадян на рівні прожиткового мінімуму (стаття 48).

Представники суб'єкта права на конституційне подання, Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України у своїх виступах підтримали позиції, викладені у конституційному поданні і в листах до Конституційного Суду України.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

Згідно зі статтею 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, част-

кової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з не залежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (частина перша); пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (частина третя). Відповідно до зазначених норм держава бере на себе обов'язок щодо утримання тих громадян, які внаслідок втрати працездатності або з інших не залежних від них обставин не мають достатніх засобів для існування.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав проблему, пов'язану з реалізацією права на соціальний захист, і сформулював правову позицію, згідно з якою Конституція України виокремлює певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави. До них, зокрема, належать громадяни, які відповідно до статті 17 Конституції України перебувають на службі у військових формуваннях та правоохоронних органах держави, забезпечуючи суверенітет і територіальну цілісність України, її економічну та інформаційну безпеку, а саме – у Збройних Силах України, органах Служби безпеки України, міліції, прокуратури, охорони державного кордону України, податкової міліції, Управління державної охорони України, державної пожежної охорони, Державного департаменту України з питань виконання покарань тощо (Рішення Конституційного Суду України від 6 липня 1999 року № 8-рп/99 у справі щодо права на пільги та від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій).

Необхідність додаткових гарантій соціальної захищеності цієї категорії громадян як під час проходження служби, так і після її закінчення зумовлена насамперед тим, що служба в Збройних Силах України, інших військових формуваннях та правоохоронних органах держави пов'язана з ризиком для життя і здоров'я, підвищеними вимогами до дисципліни, професійної придатності, фахових, фізичних, вольових та інших якостей (Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій).

Порядок проходження служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях врегульовано спеціальними нормативно-правовими актами, які покладають на громадян, які перебувають на такій службі, додаткові обов'язки і відповідальність.

Зокрема, громадяни України, які перебувають на військовій службі та працюють у правоохоронних органах (далі – військовослужбовці та працівники правоохоронних органів) зобов'язані виконувати свої професійні обов'язки і в неробочий час або поза службою. Приміром, військові навчання, походи кораблів, бойові стрільби та бойове чергування, несення служби у добовому наряді здійснюються у будь-які дні тижня без обмеження загальної тривалості службового часу (частина третя статті 199 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженого Зако-

ном України від 24 березня 1999 року). Працівник міліції на території України, незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу, зобов'язаний вжити заходів до попередження і припинення правопорушень (частина друга статті 10 Закону України «Про міліцію»). Особи рядового та начальницького складу державної пожежної охорони при виявленні пожежі у позаслужбовий час зобов'язані повідомити про неї пожежну охорону і до її прибуття взяти на себе керівництво гасінням пожежі та рятуванням людей (частина п'ята статті 18 Закону України «Про пожежну безпеку»).

Крім цього, до військовослужбовців та працівників правоохоронних органів у випадках, передбачених Конституцією України, у законодавчому порядку запроваджено певні обмеження окремих конституційних прав і свобод.

Так, на підставі частини першої статті 33 Конституції України у частині четвертій статті 17 Закону України «Про Збройні Сили України» визначено, що військовослужбовці та працівники Збройних Сил України можуть бути обмежені у свободі пересування, вільному виборі місця проживання та праві вільно залишати територію України. Згідно з положеннями частини другої статті 36 Конституції України законами України «Про Збройні Сили України» (частина перша статті 17), «Про міліцію» (частина сьома статті 18), «Про прокуратуру» (частина друга статті 6), «Про Службу безпеки України» (частина друга статті 6) та іншими встановлено, що військовослужбовці та працівники правоохоронних органів не можуть бути членами політичних партій та громадських організацій, які мають політичну мету.

Військовослужбовці та працівники правоохоронних органів також обмежені у встановлених Конституцією України правах на підприємницьку діяльність (стаття 42), працю (стаття 43) та інших, пов'язаних із забезпеченням собі і своїй родині максимально досяжного (відповідно до своїх здібностей) рівня життя, та на захист своїх економічних і соціальних інтересів. Зокрема, на підставі положень частини другої статті 42, частини четвертої статті 44 Конституції України Законом України «Про прокуратуру» заборонено сумісництво служби в органах прокуратури з роботою на підприємствах, в установах чи організаціях, а також з будь-яким підприємництвом (частина п'ята статті 46), Законом України «Про міліцію» встановлено, що працівники міліції не можуть займатися будь-якими видами підприємницької діяльності, а так само організовувати страйки або брати в них участь (частина восьма статті 18), законами України «Про Збройні Сили України» (частина сьома статті 17), «Про пожежну безпеку» (частина п'ята статті 20) заборонено брати участь у страйках відповідно військовослужбовцям та рядовому, начальницькому складу, робітникам і службовцям державної пожежної охорони.

Таким чином, визначений законами України відповідно до положень статті 17 Конституції України комплекс організаційно-правових та еконо-

мічних заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, зумовлений не їх непрацездатністю або відсутністю достатніх засобів для існування (стаття 46 Конституції України), а особливістю професійних обов'язків, пов'язаних з ризиком для життя та здоров'я, певним обмеженням конституційних прав і свобод, у тому числі права заробляти матеріальні блага для забезпечення собі і своїй сім'ї рівня життя, вищого за прожитковий мінімум.

Тобто соціальні гарантії військовослужбовців та працівників правоохоронних органів випливають з характеру покладених на них службових обов'язків у зв'язку з виконанням ними державних функцій.

4. Як пояснив представник Кабінету Міністрів України заступник Міністра фінансів України, середньомісячна заробітна плата військовослужбовців та працівників правоохоронних органів у 2003 році перевищувала прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений Законом України «Про прожитковий мінімум на 2003 рік». Таким чином, положення частин третьої, четвертої статті 59 Закону фактично зупинили дію передбачених ними пільг, оскільки відповідно до цих положень зазначені пільги надаються лише у разі, якщо грошові доходи військовослужбовців та працівників правоохоронних органів менше величини прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, а розмір наданих пільг у грошовому еквіваленті разом з грошовими доходами не повинен перевищувати величини прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб.

Треба також зазначити, що відповідно до правової позиції Конституційного Суду України багато пільг, встановлених законами України «Про міліцію», «Про прокуратуру» тощо, є не пільгами, а гарантіями та іншими засобами забезпечення професійної діяльності окремих категорій громадян, ефективного функціонування відповідних органів. Зупинення пільг, компенсацій і гарантій для військовослужбовців та працівників правоохоронних органів без відповідної матеріальної компенсації є порушенням гарантованого державою права на їх соціальний захист та членів їхніх сімей (Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій).

Отже, положення частин третьої, четвертої статті 59 Закону про те, що пільги, компенсації і гарантії, на які згідно з законами України мають право військовослужбовці та працівники правоохоронних органів щодо знижки плати за користування житлом (квартирної плати), паливом, телефоном та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична та теплова енергія), щодо безоплатного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі) та автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських

маршрутів, надаються у разі якщо грошові доходи цих працівників (військовослужбовців) менше величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб, а розмір наданих пільг у грошовому еквіваленті разом з грошовими доходами зазначених працівників (військовослужбовців) не повинен перевищувати величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб, є неконституційними.

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частин третьої, четвертої статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік», в частині, за якою пільги, компенсації і гарантії, на які згідно з законами України мають право окремі працівники (військовослужбовці) військових формувань та правоохоронних органів щодо знижки плати за користування житлом (квартирної плати), паливом, телефоном та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична та теплова енергія), щодо безоплатного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі) та автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів, надаються у разі якщо грошові доходи цих працівників (військовослужбовців) менше величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб, а розмір наданих пільг у грошовому еквіваленті разом з грошовими доходами зазначених працівників (військовослужбовців) не повинен перевищувати величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб.

2. Положення частин третьої, четвертої статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік», визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии Конституции Украины
(конституционности) положений частей третьей,
четвертой статьи 59 Закона Украины
«О Государственном бюджете Украины на 2003 год»
по конституционному представлению
45 народных депутатов Украины
(дело о социальной защите военнослужащих
и работников правоохранительных органов)**

г. Киев
17 марта 2004 года
№ 7-рп/2004

Дело № 1-13/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича – судья-докладчик, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тимченко** Ивана Артемовича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителя субъекта права на конституционное представление **Крючкова** Георгия Корнеевича – народного депутата Украины, Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам национальной безопасности и обороны; представителей Верховной Рады Украины: **Пономаренко** Георгия Григорьевича, **Челнокова** Сергея Дмитриевича – народных депутатов Украины, членов Комитета Верховной Рады Украины по вопросам бюджета и **Константного** Александра Владимировича – главного консультанта Отдела связей с органами правосудия Аппарата Верховной Рады Украины; **Носова** Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины; представителей Кабинета Министров Украины: **Мяркового** Анатолия Ивановича – заместителя Министра финансов Украины, **Юхимен-**

ко Лилии Витальевны – заместителя директора департамента финансового законодательства Министерства юстиции Украины,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений частей третьей, четвертой статьи 59 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2003 год» от 26 декабря 2002 года № 380-IV (Ведомости Верховной Рады Украины, 2003 г., № 10–11, ст. 86) по конституционному представлению 45 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 45 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьями 71, 75 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о конституционности указанных положений Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2003 год».

Заслушав судью-докладчика Иващенко В. И., объяснения Крючкова Г. К., Пономаренко Г. Г., Челнокова С. Д., Константного А. В., Носова В. В., Мярковского А. И., Юхименко Л. В. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 45 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с письменным ходатайством признать положения частей третьей, четвертой статьи 59 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2003 год» (далее – Закон) не соответствующими Конституции Украины (неконституционными).

По мнению народных депутатов Украины, указанные положения Закона фактически останавливают действие льгот, компенсаций и гарантий, на которые в соответствии с законами Украины «О Вооруженных Силах Украины», «О социальной и правовой защите военнослужащих и членов их семей», «О прокуратуре», «О милиции», «О пожарной безопасности», «О Службе безопасности Украины» и др. имеют право отдельные военнослужащие и работники правоохранительных органов. Лишение этой категории граждан Украины и членов их семей права на льготы относительно оплаты жилья, коммунальных услуг, которые они имели на протяжении всего периода пребывания на службе, и права на бесплатный проезд, при отсутствии соответствующей материальной компенсации, является нарушением их конституционного права на социальную защиту и противоречит положениям Конституции Украины (часть пятая статьи 17, часть третья статьи 22).

2. Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины по поводу вопросов, поставленных в конституционном представлении, подчеркивает, что Конституция Украины и законы Украины закрепляют за

человеком права и свободы, дающие ему возможность обеспечить себе максимально достижимый (соответствующий своим способностям) уровень жизни, в частности путем реализации права на труд, предпринимательскую деятельность. Ограничение указанных прав и возможностей гражданина без предоставления достойной компенсации, по мнению Президента Украины, является неконституционным. Тем не менее, если эту компенсацию осуществлять так, чтобы совокупные доходы работников (военнослужащих) бюджетных учреждений (воинских формирований) не превышали величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц, как это предусмотрено частями третьей, четвертой статьи 59 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2003 год», то, как утверждает Президент Украины, это будет означать, что указанные работники, которые ограничены в праве зарабатывать себе материальные блага в соответствии со своими способностями, обречены на пожизненный минимальный прожиточный минимум.

В письме Председателя Верховной Рады Украины в Конституционный Суд Украины отмечается, что льготы, компенсации и гарантии, установленные законодательством Украины для военнослужащих и работников правоохранительных органов, должны иметь высокую, с точки зрения их обеспечения государством, степень, и их не следует связывать с получением этими лицами денежных доходов на уровне прожиточного минимума как предельно минимальным размером пенсий и других социальных выплат и пособий, являющихся основным источником существования определенного лица.

Председатель Верховной Рады Украины утверждает, что установленные законами Украины нормы материального и бытового обеспечения военнослужащих и работников правоохранительных органов, их социальная защита не могут быть упразднены или остановлены без внедрения механизма компенсаций этой категории граждан прохождения службы экстремального характера.

Позицию Президента Украины и Председателя Верховной Рады Украины разделяют ученые юридического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Национальной академии внутренних дел Украины.

В письме Кабинета Министров Украины в Конституционный Суд Украины отмечено, что части третью, четвертую статьи 59 включили в Закон «с целью обеспечения социальной справедливости при предоставлении льгот путем введения критерия, который дает право на их получение и определяет объем предоставленной льготы – величина прожиточного минимума, которая отвечает части третьей статьи 46 Конституции Украины». Это, как подчеркивается в письме, является реализацией положений Конституции Украины в части обеспечения государством доходов граждан на уровне прожиточного минимума (статья 48).

Представители субъекта права на конституционное представление, Президента Украины, Верховной Рады Украины и Кабинета Министров Украи-

ны в своих выступлениях поддержали позиции, изложенные в конституционном представлении и в письмах в Конституционный Суд Украины.

3. Конституционный Суд Украины, решая поставленные в конституционном представлении вопросы, исходит из следующего.

Согласно статье 46 Конституции Украины граждане имеют право на социальную защиту, включающее право на обеспечение их в случае полной, частичной или временной потери трудоспособности, потери кормильца, безработицы по не зависящим от них обстоятельствам, а также в старости и в иных случаях, предусмотренных законом (часть первая); пенсии, другие виды социальных выплат и пособий, являющиеся основным источником существования, должны обеспечивать уровень жизни не ниже прожиточного минимума, установленного законом (часть третья). В соответствии с указанными нормами государство возлагает на себя обязанность по содержанию тех граждан, которые вследствие потери трудоспособности или иных не зависящих от них обстоятельств не имеют достаточных средств для существования.

Конституционный Суд Украины неоднократно рассматривал проблему, связанную с реализацией права на социальную защиту, и сформулировал правовую позицию, согласно которой Конституция Украины выделяет определенные категории граждан Украины, которые требуют дополнительных гарантий социальной защиты со стороны государства. К ним, в частности, относятся граждане, которые в соответствии со статьей 17 Конституции Украины находятся на службе в воинских формированиях и правоохранительных органах государства, обеспечивая суверенитет и территориальную целостность Украины, ее экономическую и информационную безопасность, а именно – в Вооруженных Силах Украины, органах Службы безопасности Украины, милиции, прокуратуры, охраны государственной границы Украины, налоговой милиции, Управления государственной охраны Украины, Государственной пожарной охраны, Государственного департамента Украины по вопросам выполнения наказаний и иные (Решения Конституционного Суда Украины от 6 июля 1999 года № 8-рп/99 в деле о праве на льготы и от 20 марта 2002 года № 5-рп/2002 в деле о льготах, компенсациях и гарантиях).

Необходимость дополнительных гарантий социальной защищенности этой категории граждан как во время прохождения службы, так и после ее окончания обусловлена прежде всего тем, что служба в Вооруженных Силах Украины, иных воинских формированиях и правоохранительных органах государства связана с риском для жизни и здоровья, повышенными требованиями к дисциплине, профессиональной пригодности, профессиональных, физических, волевых и других качеств (Решение Конституционного Суда Украины от 20 марта 2002 года № 5-рп/2002 в деле о льготах, компенсациях и гарантиях).

Порядок прохождения службы в Вооруженных Силах Украины и иных воинских формированиях урегулирован специальными нормативно-пра-

новыми актами, которые возлагают на граждан, находящихся на такой службе, дополнительные обязанности и ответственность.

В частности, граждане Украины, находящиеся на воинской службе и работающие в правоохранительных органах (далее – военнослужащие и работники правоохранительных органов) обязаны выполнять свои профессиональные обязанности и в нерабочее время или вне службы. Например, военные учения, походы кораблей, боевые стрельбы и боевое дежурство, несение службы в суточном наряде осуществляются в любые дни недели без ограничения общей продолжительности служебного времени (часть третья статьи 199 Устава внутренней службы Вооруженных Сил Украины, утвержденного Законом Украины от 24 марта 1999 года). Работник милиции на территории Украины, независимо от занимаемой должности, местонахождения и времени, обязан принять меры по предупреждению и прекращению правонарушений (часть вторая статьи 10 Закона Украины «О милиции»). Лица рядового и начальственного состава государственной пожарной охраны при выявлении пожара во внеслужебное время обязаны сообщить о нем пожарной охране и до ее прибытия взять на себя руководство тушением пожара и спасанием людей (часть пятая статьи 18 Закона Украины «О пожарной безопасности»).

Кроме этого, относительно военнослужащих и работников правоохранительных органов в случаях, предусмотренных Конституцией Украины, в законодательном порядке введены определенные ограничения отдельных конституционных прав и свобод.

Так, на основании части первой статьи 33 Конституции Украины в части четвертой статьи 17 Закона Украины «О Вооруженных Силах Украины» определено, что военнослужащие и работники Вооруженных Сил Украины могут быть ограничены в свободе передвижения, свободном выборе местожительства и праве свободно оставлять территорию Украины. В соответствии с положениями части второй статьи 36 Конституции Украины законами Украины «О Вооруженных Силах Украины» (часть первая статьи 17), «О милиции» (часть седьмая статьи 18), «О прокуратуре» (часть вторая статьи 6), «О Службе безопасности Украины» (часть вторая статьи 6) и другими установлено, что военнослужащие и работники правоохранительных органов не могут быть членами политических партий и общественных организаций, имеющих политическую цель.

Военнослужащие и работники правоохранительных органов также ограничены в установленных Конституцией Украины правах на предпринимательскую деятельность (статья 42), работу (статья 43) и других, связанных с обеспечением себе и своей семье максимально достижимого (в соответствии со своими способностями) уровня жизни, и на защиту своих экономических и социальных интересов. В частности, на основании положений части второй статьи 42, части четвертой статьи 44 Конституции Украины Законом Украины «О прокуратуре» запрещено совместительство службы в органах прокуратуры с работой на предприятиях, в учреждениях или организациях, а также с любым предпринимательством (часть пятая статьи 46), Законом Украины «О милиции» установлено, что работники ми-

лиции не могут заниматься любыми видами предпринимательской деятельности, а также организовывать забастовки или принимать в них участие (часть восьмая статьи 18), законами Украины «О Вооруженных Силах Украины» (часть седьмая статьи 17), «О пожарной безопасности» (часть пятая статьи 20) запрещено принимать участие в забастовках соответственно военнослужащим и рядовому, начальственному составу, рабочим и служащим государственной пожарной охраны.

Таким образом, определенный законами Украины в соответствии с положениями статьи 17 Конституции Украины комплекс организационно-правовых и экономических мер, направленных на обеспечение социальной защиты военнослужащих и работников правоохранительных органов, обусловлен не их нетрудоспособностью или отсутствием достаточных средств к существованию (статья 46 Конституции Украины), а особенностью профессиональных обязанностей, связанных с риском для жизни и здоровья, определенным ограничением конституционных прав и свобод, в том числе права зарабатывать материальные блага для обеспечения себе и своей семье уровня жизни выше прожиточного минимума.

То есть социальные гарантии военнослужащих и работников правоохранительных органов вытекают из характера возложенных на них служебных обязанностей в связи с выполнением ими государственных функций.

4. Как объяснил представитель Кабинета Министров Украины заместитель Министра финансов Украины, среднемесячная заработная плата военнослужащих и работников правоохранительных органов в 2003 году превышала прожиточный минимум для трудоспособных лиц, установленный Законом Украины «О прожиточном минимуме на 2003 год». Таким образом, положения частей третьей, четвертой статьи 59 Закона фактически остановили действие предусмотренных ими льгот, поскольку в соответствии с этими положениями указанные льготы предоставляются лишь в случае, если денежные доходы военнослужащих и работников правоохранительных органов меньше величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц, а размер предоставленных льгот в денежном эквиваленте вместе с денежными доходами не должен превышать величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц.

Следует также отметить, что в соответствии с правовой позицией Конституционного Суда Украины много льгот, установленных законами Украины «О милиции», «О прокуратуре» и других, являются не льготами, а гарантиями и иными средствами обеспечения профессиональной деятельности отдельных категорий граждан, эффективного функционирования соответствующих органов. Приостановление льгот, компенсаций и гарантий для военнослужащих и работников правоохранительных органов без соответствующей материальной компенсации является нарушением гарантированного государством права на их социальную защиту и членов их семей (Решение Конституционного Суда Украины от 20 марта 2002 года № 5-рп/2002 в деле о льготах, компенсациях и гарантиях).

Следовательно, положения частей третьей, четвертой статьи 59 Закона о том, что льготы, компенсации и гарантии, на которые в соответствии с законами Украины имеют право военнослужащие и работники правоохранительных органов относительно снижения платы за пользование жильем (квартирной платы), топливом, телефоном и платы за коммунальные услуги (водоснабжение, газ, электрическая и тепловая энергия), относительно бесплатного проезда всеми видами городского пассажирского транспорта (за исключением такси) и автомобильным транспортом общего пользования в сельской местности, а также железнодорожным и водным транспортом пригородного сообщения и автобусами пригородных маршрутов, предоставляются в случае, если денежные доходы этих работников (военнослужащих) меньше величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц, а размер предоставленных льгот в денежном эквиваленте вместе с денежными доходами указанных работников (военнослужащих) не должен превышать величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц, являются неконституционными.

Исходя из изложенного и руководствуясь статьями 147, 150, 152 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 65, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать не соответствующими Конституции Украины (неконституционными), положения частей третьей, четвертой статьи 59 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2003 год», в части, согласно которой льготы, компенсации и гарантии, на которые в соответствии с законами Украины имеют право отдельные работники (военнослужащие) воинских формирований и правоохранительных органов относительно снижения платы за пользование жильем (квартирной платы), топливом, телефоном и платы за коммунальные услуги (водоснабжение, газ, электрическая и тепловая энергия), относительно бесплатного проезда всеми видами городского пассажирского транспорта (за исключением такси) и автомобильным транспортом общего пользования в сельской местности, а также железнодорожным и водным транспортом пригородного сообщения и автобусами пригородных маршрутов, предоставляются в случае, если денежные доходы этих работников (военнослужащих) меньше величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц, а размер предоставленных льгот в денежном эквиваленте вместе с денежными доходами указанных работников (военнослужащих) не должен превышать величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц.

2. Положения частей третьей, четвертой статьи 59 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2003 год», признанные неконституционными, утрачивают силу со дня принятия Конституционным Судом Украины этого Решения.

3. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

• *Summary to the Decision No. 7-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of March 17, 2004*

In accordance with provisions of the Constitution, citizens have the right to social protection, which includes the right of their provision in case of complete, partial or temporary loss of labor ability, loss of a bread-winner, unemployment caused by circumstances independent of them, and also in the old age and other cases, stipulated by the law (Article 46.1); pensions, other types of social payments and assistance, which is a fundamental source of existence, should provide for the level of life not lower than the minimum of subsistence, specified by the law (Article 46.3). In accordance with the said norm, the state undertakes the responsibility to provide those citizens, who due to loss of labor ability or other circumstances beyond their control have no sufficient means for existence.

The Constitution distinguishes among certain categories of Ukrainian citizens, who require additional guarantees of social protection on the part of the state. They, in particular, include citizens serving in military units and law enforcement bodies of the state, providing the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, its economic and information security, and specifically, in the Armed Forces of Ukraine, bodies of the Security Service of Ukraine, militia, prosecutor's office, protection of the state border of Ukraine, tax police, the Department of State Border Protection of Ukraine, the State Fire Protection Service, State Department of Ukraine for Enforcement of Punishments, etc. (Article 17).

A necessity of additional guarantees of social security for these categories of citizens both at the time of their service and thereafter upon cessation thereof is stipulated first and foremost by the fact that service in the Armed Forces of Ukraine, other military units and law enforcement bodies of the state is related with risks for life and health, higher requirements to discipline, professional qualifications, professional, physical, moral, and other performance data.

The procedure for serving in the Armed Forces of Ukraine and other military units is established by special regulatory and legal acts, which provide citizens, being on such service, with additional responsibilities and duties.

In particular, citizens of Ukraine, being on military service and working in law enforcement bodies, hereinafter referred to as «servicemen and employees of law enforcement bodies» shall carry out their professional duties beyond their working hours or service (for instance, Article 199.3 of the Internal service regulations of the Armed Forces of Ukraine; Article 10.2 of the Law of Ukraine «On the militia»; and Article 18.5 of the Law of Ukraine «On fire safety»).

Except for this, servicemen and employees of law enforcement bodies in cases stipulated by the Constitution of Ukraine, are subject to certain legislatively provided limitations of individual constitutional rights and freedoms. In particular, servicemen and employees of the Armed Forces of Ukraine may be limited in their freedom of movement, free choice of the place of residence and right to freely leave the territory of Ukraine (Article 33.1 of the Constitution, Article 17.4 of the Law of Ukraine «On the Armed Forces of Ukraine»); they may not be members of political parties and public organizations pursuing political purposes (Article 36.2 of the Constitution, Article 17.1. of the Law «On the Armed Forces of Ukraine», Article 18.7. of the Law «On the militia », Article 6.2 of the Law «On the prosecutor's office», Article 6.2 of the Law «On the Security Service of Ukraine»).

In addition, the said individuals are limited by the Constitution in their rights to business activities (Article 42), employment (Article 43) and other related with the provision of themselves and their families with maximum achievable (in accordance with their abilities) level of life and protection of their economic and social interests. In particular, combining the service in the bodies of prosecutor's office and employment with enterprises, establishments or organizations, or with any business is prohibited (Article 42.2, Article 44.4 of the Constitution, Article 46.5 of the Law «On the prosecutor's office»); participation in strikes is prohibited for servicemen and privates, commanders, employees, and officers of the state fire protection service (Article 18.8 of the Law «On militia », Article 17.7 of the Law «On the Armed Forces of Ukraine», Article 20.5 of the Law «On fire safety»).

A complex of organizational, legal, and economic measures specified in the Constitution and the law and oriented towards ensuring the social protection of servicemen and employees of law enforcement bodies not stipulated by their invalidity or absence of sufficient means for existence (Article 46 of the Constitution), and specific features of their professional duties, related with risk for their lives and health, certain limitations of their constitutional rights and freedoms, including the right to earn material goods for provision of themselves and their families with the level of life higher than minimum of subsistence.

Many privileges specified in the Law of Ukraine «On militia», «On the prosecutor's office» etc., are not privileges and guarantees and other means of provision of professional activities for individual categories of citizens, effective functioning of the relevant bodies. Termination of privileges, indemnifications, and guarantees for servicemen and employees of law enforcement bodies without the relevant material indemnification is a violation of the right to social protection of them and members of their families guaranteed by the state.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням
50 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
Указу Президента України
«Про заходи щодо запровадження державної монополії
у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту,
алкогольних напоїв і тютюнових виробів»
(справа про запровадження державної монополії
у сфері контролю за виробництвом окремих видів продукції)

м. Київ
31 березня 2004 року
№ 8-рп/2004

Справа № 1-16/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, Євграфова Павла Борисовича, Костицького Михайла Васильовича, Малинникової Людмили Федорівни, Німченка Василя Івановича, Пшеничного Валерія Григоровича – суддя-доповідач, Розенка Віталія Івановича, Савенка Миколи Дмитровича, Скоморохи Віктора Єгоровича, Тихого Володимира Павловича, Ткачука Павла Миколайовича, Чубар Людмили Пантеліївни, Шаповала Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про заходи щодо запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів» від 27 грудня 2002 року № 1234 (Офіційний вісник України, 2003 р., № 1, ст. 10).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 50 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору стосовно повноважень Президента України, реалізованих в Указі Президента України «Про заходи щодо запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів».

Заслухавши суддю-доповідача Пшеничного В. Г. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 50 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про заходи щодо запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів» (далі – Указ).

Народні депутати України стверджують, що Президент України, запровадивши статтею 1 Указу державну монополію у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, вийшов за межі своїх повноважень, встановлених розділом V Конституції України, порушивши при цьому положення статей 1, 5, 6, 8, 19, 42, пункту 8 частини першої статті 92, статті 102, пункту 31 частини першої, частини третьої статті 106 Основного Закону України.

Крім того, суб'єкт права на конституційне подання зазначає, що Президент України дав доручення Кабінету Міністрів України, які завідомо передбачають порушення Конституції України та законів України «Про власність», «Про підприємства в Україні», «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби», «Про захист економічної конкуренції», «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» та «Про приватизацію державного майна».

Автори подання звертаються до Конституційного Суду України з клопотанням «прийняти рішення про визнання неконституційним Указу Президента України «Про заходи щодо запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів».

2. Президент України в листі до Конституційного Суду України зазначив, що видання Указу зумовлено необхідністю підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, збільшення надходжень до державного бюджету і в кінцевому підсумку забезпечення економічної безпеки держави. Саме тому він як глава держави, який виступає від її імені, видаючи Указ, діяв у межах повноважень, наданих йому Конституцією України (частина третя статті 106).

Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство аграрної політики України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України висловили подібну позицію, зазначивши, що Указ не встановлює правових норм, які згідно з Конституцією України визначаються виключно законами України. В ньому дано доручення Кабінету

Міністрів України здійснити відповідні заходи з питань, віднесених законами України до компетенції останнього.

Фахівці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого вважають положення Указу такими, що не відповідають Конституції України.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

3.1. Відповідно до Конституції України держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпекою продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (частина четверта статті 42).

Основні засади державної політики щодо регулювання виробництва, експорту, імпорту, оптової і роздрібною торгівлі алкогольною та тютюновою продукцією, забезпечення її високої якості визначаються Законом України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 року № 481/95-ВР. Контроль за дотриманням норм цього Закону покладено на уповноважений Кабінетом Міністрів України орган виконавчої влади, а також інші органи в межах компетенції, визначеної законами України (статті 3, 16).

Аналіз змісту положень статті 2 Указу дає підстави вважати, що вони впливають із норм Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» і спрямовані на вжиття, зокрема, таких організаційно-практичних заходів:

- впорядкування механізму реєстрації виробників і споживачів спирту, що мають право на його замовлення, виробництво та використання;
- перевірку достовірності даних, що подаються для обґрунтування замовлень на придбання та виробництво спирту, визначення резерву спирту, розподілу квот на його виробництво та інших питань, пов'язаних із розподілом спирту етилового між споживачами;
- надання пропозицій щодо приватизації підприємств спиртової, лікеро-горілчаної та виноробної галузі в Україні, які необхідно врахувати у програмі розвитку цієї галузі на 2003–2007 роки;
- виготовлення акцизних марок для алкогольних напоїв та тютюнових виробів, які б мали більш високий ступінь захисту від підробки;
- розробку та внесення на розгляд Верховної Ради України проектів законодавчих актів, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства, яке регулює правові відносини в цій сфері.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що стаття 2 Указу не містить положень, які неправомірно обмежують конкуренцію, допускають недобросовісну конкуренцію у підприємницькій діяльно-

сті або зловживання монополієм становисем на ринку. Приписи зазначеної статті Указу мають характер доручень Кабінету Міністрів України.

Таким чином, підстав вважати положення статті 2 Указу такими, що не відповідають вимогам Конституції України, крім положення, яке зазначене в підпункті 3.2 пункту 3 мотивувальної частини цього Рішення, немає.

3.2. Основний Закон України передбачає, що види і межі монополії (частина третя статті 42), правові засади і гарантії підприємництва, правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання (пункт 8 частини першої статті 92) визначаються законами.

У положеннях статті 42 Конституції України закріплено право кожного на не заборонену законом підприємницьку діяльність, гарантії забезпечення державного захисту конкуренції, недопущення зловживання монополієм становисем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (частина третя статті 106 Конституції України).

Як вбачається з преамбули Указу, метою його видання є підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та збільшення надходжень до державного бюджету.

Разом з тим у положеннях статті 1 Указу про запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів фактично визначено вид та межі монополії в даній сфері діяльності, що не є повноваженням Президента України.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що зазначене положення про запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, яке міститься у назві, статті 1, пункті 1 статті 2 Указу, не відповідає вимогам частини третьої статті 42 Конституції України, якою встановлено, що види і межі монополії визначаються законом.

3.3. Автори подання також стверджують, що оспорюваний Указ суперечить законам України «Про підприємства в Україні», «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби», «Про захист економічної конкуренції», «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», «Про власність» та «Про приватизацію державного майна».

Стаття 150 Конституції України не відносить до повноважень Конституційного Суду України питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, які належать до компетенції судів загальної юрисдикції.

Тому Конституційний Суд України не розглядає питання відповідності Указу зазначеним вище законам.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Указ Президента України «Про заходи щодо запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів» від 27 грудня 2002 року № 1234, крім положення щодо запровадження державної монополії, яке міститься у назві, статті 1, пункті 1 статті 2 цього Указу, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Положення, визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии Конституции Украины
(конституционности) Указа Президента Украины
«О мероприятиях по внедрению государственной монополии
в сфере контроля за производством и обращением спирта,
алкогольных напитков и табачных изделий»
по конституционному представлению
50 народных депутатов Украины
(дело о внедрении государственной монополии
в сфере контроля за производством
отдельных видов продукции)**

г. Киев
31 марта 2004 года
№ 8-рп/2004

Дело № 1-16/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Евграфова** Павла Борисовича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича – судья-докладчик, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) Указа Президента Украины «О мероприятиях по внедрению государственной монополии в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий» от 27 декабря 2002 года № 1234 (Официальный вестник Украины, 2003 г., № 1, ст. 10).

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 50 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьями 71, 75 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора относительно полномочий Президента Украины, реализованных в Указе Президента Украины «О мероприятиях по внедрению государ-

ственной монополии в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий».

Заслушав судью-докладчика Пшеничного В. Г. и изучив материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 50 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством рассмотреть вопрос о соответствии Конституции Украины (конституционности) Указа Президента Украины «О мероприятиях по внедрению государственной монополии в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий» (далее – Указ).

Народные депутаты Украины утверждают, что Президент Украины, установив статьей 1 Указа государственную монополию в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий, вышел за пределы своих полномочий, определенных разделом V Конституции Украины, нарушив при этом положения статей 1, 5, 6, 8, 19, 42, пункта 8 части первой статьи 92, статьи 102, пункта 31 части первой, части третьей статьи 106 Основного Закона Украины.

Кроме того, субъект права на конституционное представление отмечает, что Президент Украины дал поручения Кабинету Министров Украины, которые заведомо предусматривают нарушение Конституции Украины и законов Украины «О собственности», «О предприятиях в Украине», «Об акцизном сборе на алкогольные напитки и табачные изделия», «О защите экономической конкуренции», «О закупке товаров, работ и услуг за государственные средства» и «О приватизации государственного имущества».

Авторы представления обращаются в Конституционный Суд Украины с ходатайством «принять решение о признании неконституционным Указа Президента Украины «О мероприятиях по внедрению государственной монополии в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий».

2. Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины отметил, что издание Указа обусловлено необходимостью повышения эффективности реализации государственной политики в сфере государственного контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий, увеличения поступлений в государственный бюджет и в конечном итоге обеспечения экономической безопасности государства. Именно поэтому он как глава государства, который выступает от его имени, издавая Указ, действовал в пределах полномочий, предоставленных ему Конституцией Украины (часть третья статьи 106).

Кабинет Министров Украины, Министерство юстиции Украины, Министерство аграрной политики Украины, Антимонопольный комитет Украины, Фонд государственного имущества Украины высказали подобную

позицию, отметив, что Указ не устанавливает правовых норм, которые в соответствии с Конституцией Украины определяются исключительно законами Украины. В нем даны поручения Кабинету Министров Украины осуществить соответствующие мероприятия по вопросам, отнесенным законами Украины к компетенции последнего.

Специалисты Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого считают положения Указа не соответствующими Конституции Украины.

3. Конституционный Суд Украины, решая поставленные в конституционном представлении вопросы, исходит из следующего.

3.1. В соответствии с Конституцией Украины государство защищает права потребителей, осуществляет контроль за качеством и безопасностью продукции и всех видов услуг и работ, содействует деятельности общественных организаций потребителей (часть четвертая статьи 42).

Основные принципы государственной политики относительно регулирования производства, экспорта, импорта, оптовой и розничной торговли алкогольной и табачной продукцией, обеспечения ее высокого качества определяются Законом Украины «О государственном регулировании производства и обращения спирта этилового, коньячного и плодового, алкогольных напитков и табачных изделий» от 19 декабря 1995 года № 481/95-ВР. Контроль за соблюдением норм этого Закона возложен на уполномоченный Кабинетом Министров Украины орган исполнительной власти, а также иные органы в пределах компетенции, определенной законами Украины (статьи 3, 16).

Анализ содержания положений статьи 2 Указа дает основания считать, что они вытекают из норм Закона Украины «О государственном регулировании производства и обращения спирта этилового, коньячного и плодового, алкогольных напитков и табачных изделий» и направлены на принятие, в частности, таких организационно-практических мер:

- упорядочение механизма регистрации производителей и потребителей спирта, имеющих право на его заказ, производство и использование;
- проверку достоверности данных, представленных для обоснования заказов на приобретение и производство спирта, определение резерва спирта, распределение квот на его производство и других вопросов, связанных с распределением спирта этилового между потребителями;
- внесение предложений относительно приватизации предприятий спиртовой, ликеро-водочной и винодельческой отрасли в Украине, которые необходимо учесть в программе развития этой отрасли на 2003–2007 годы;
- изготовление акцизных марок для алкогольных напитков и табачных изделий, которые имели бы более высокую степень защиты от подделки;
- разработку и внесение на рассмотрение Верховной Рады Украины проектов законодательных актов, направленных на усовершенствование действующего законодательства, регулирующего правовые отношения в этой сфере.

Исходя из изложенного Конституционный Суд Украины считает, что статья 2 Указа не содержит положений, неправомерно ограничивающих

конкуренцию, допускающих недобросовестную конкуренцию в предпринимательской деятельности или злоупотребление монопольным положением на рынке. Предписания данной статьи Указа имеют характер поручений Кабинету Министров Украины.

Таким образом, оснований считать положения статьи 2 Указа не отвечающими требованиям Конституции Украины, кроме положения, указанного в подпункте 3.2 пункта 3 мотивировочной части этого Решения, нет.

3.2. Основной Закон Украины предусматривает, что виды и пределы монополии (часть третья статьи 42), правовые основы и гарантии предпринимательства, правила конкуренции и нормы антимонопольного регулирования (пункт 8 части первой статьи 92) определяются законами.

В положениях статьи 42 Конституции Украины закреплено право каждого на не запрещенную законом предпринимательскую деятельность, гарантии обеспечения государственной защиты конкуренции, недопущения злоупотребления монопольным положением на рынке, неправомерного ограничения конкуренции и недобросовестной конкуренции.

Президент Украины на основе и во исполнение Конституции и законов Украины издает указы и распоряжения, являющиеся обязательными к исполнению на территории Украины (часть третья статьи 106 Конституции Украины).

Как видно из преамбулы Указа, целью его издания является повышение эффективности реализации государственной политики в сфере государственного контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий и увеличение поступлений в государственный бюджет.

Вместе с тем в положениях статьи 1 Указа о внедрении государственной монополии в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий фактически определен вид и пределы монополии в данной сфере деятельности, что не является полномочием Президента Украины.

Учитывая изложенное, Конституционный Суд Украины пришел к заключению, что указанное положение о внедрении государственной монополии в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий, содержащееся в названии, статье 1, пункте 1 статьи 2 Указа, не отвечает требованиям части третьей статьи 42 Конституции Украины, устанавливающей, что виды и пределы монополии определяются законом.

3.3. Авторы представления также утверждают, что оспариваемый Указ противоречит законам Украины «О предприятиях в Украине», «Об акцизном сборе на алкогольные напитки и табачные изделия», «О защите экономической конкуренции», «О закупке товаров, работ и услуг за государственные средства», «О собственности» и «О приватизации государственного имущества».

Статья 150 Конституции Украины не относит к полномочиям Конституционного Суда Украины вопрос о законности актов органов государственной власти, органов власти Автономной Республики Крым и орга-

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

нов местного самоуправления, а также другие вопросы, принадлежащие к компетенции судов общей юрисдикции.

Поэтому Конституционный Суд Украины не рассматривает вопрос о соответствии Указа вышеупомянутым законам.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150, 152 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать соответствующим Конституции Украины (конституционным) Указ Президента Украины «О мероприятиях по внедрению государственной монополии в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий» от 27 декабря 2002 года № 1234, кроме положения относительно внедрения государственной монополии, содержащегося в названии, статье 1, пункте 1 статьи 2 этого Указа, что не соответствует Конституции Украины (является неконституционным).

Положение, признанное неконституционным, теряет силу со дня принятия Конституционным Судом Украины настоящего Решения.

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 8-рп/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of March 31, 2004*

The People's Deputies of Ukraine applied to the Constitutional Court for recognizing unconstitutional the Decree of the President of Ukraine «On the activities for introduction of the state monopoly in the sphere of control of production and turnover of alcohol, alcohol drinks and tobacco products», hereinafter referred to as «the Decree», asserting that, having introduced (by

Article 1 of the Decree) the state monopoly in the said sphere, the President of Ukraine acted beyond the authorities specified in the Constitution.

The Constitutional Court, deciding on the case, proceeded from the following. The fundamentals of the state policies on regulation of production, export, import, wholesale and retail trade of alcoholic and tobacco products, provision of their high quality are specified in the Law «On the state regulation of production and turnover of ethyl, cognac, and fruit alcohol, alcoholic drinks, and tobacco products», hereinafter referred to as «the Law». The control of compliance with the norms of the said Law is assigned to the bodies of executive power authorized by the Cabinet of Ministers of Ukraine and other bodies within the limits of their competence specified in the Law (Articles 3, 16). The provisions laid down in Article 2 of the Decree follow from the norms of the said Law and are oriented towards performance of individual organizational and practical activities and contain no provisions, which wrongfully limit competition, allow unfair competition in business activities or abuse of exclusive position in the market. By their nature, the provisions of the said article in the Decree are assigned to the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The Regulations of introduction of the state monopoly in the sphere of control of production and turnover of alcohol, alcohol drinks, and tobacco products, contained in the title and Articles 1, 2.1 of the Decree, are non-compliant with the requirements laid down in Article 42.3 of the Constitution, which specify that the type and limits of the monopoly shall be set forth by the law.

Article 150 of the Constitution does not include into the authorities of the Constitutional Court any issues of legitimacy of the acts performed by bodies of state power, bodies of power of the Autonomous Republic of Crimea, bodies of local self-government, and other issues, which fall into the competence of the courts of general jurisdiction.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням
56 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положень підпункту «а» пункту 2 статті 5, статті 8,
абзаців першого, другого пункту 2 статті 23
Закону України «Про організаційно-правові основи
боротьби з організованою злочинністю»,
указів Президента України
«Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією
і організованою злочинністю»
та «Про підвищення ефективності діяльності
Координаційного комітету по боротьбі з корупцією
і організованою злочинністю»
(справа про Координаційний комітет)

м. Київ
7 квітня 2004 року
№ 9-рп/2004

Справа № 1-15/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича – суддя-доповідач, **Євграфова** Павла Борисовича, **Івашенка** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни,

за участю уповноважених представників суб'єкта права на конституційне подання: Стретовича Володимира Миколайовича – народного депутата України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, Катеринчука Миколи Дмитровича – народного депутата України, заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, Сергієнка Сергія Івановича – адвоката; залучених до участі у розгляді справи представників Верховної Ради України Маркуш Марії Андріївни – народного депутата України, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника

Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представника Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Стретовича Володимира Миколайовича – народного депутата України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією; представника Кабінету Міністрів України Ємельянової Інни Іванівни – заступника Міністра юстиції України; представника Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України Корнякової Тетяни Всеволодівни – Голови Координаційного комітету,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту «а» пункту 2 статті 5, статті 8 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 35, ст. 358; 1999 р., № 16, ст. 98), абзаців першого, другого пункту 2 статті 23 цього Закону щодо заслуховування Верховною Радою України доповідей Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, Указу Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» від 26 листопада 1993 року № 561 (Урядовий кур'єр, 1993 р., 2 грудня) (зі змінами, внесеними згідно з указами Президента України від 1 листопада 1994 року № 654, від 31 січня 1996 року № 102, від 13 травня 2003 року № 402) та Указу Президента України «Про підвищення ефективності діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» від 13 травня 2003 року № 402 (Урядовий кур'єр, 2003 р., 21 травня) (зі змінами, внесеними згідно з Указом Президента України від 24 жовтня 2003 року № 1210).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статей 71, 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначених у конституційному поданні норм Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», указів Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю», «Про підвищення ефективності діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю».

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В. Д., пояснення Катеринчука М. Д., Стретовича В. М., Сергієнка С. І., Маркуш М. А., Селіванова А. О., Носова В. В., Ємельянової І. І., Корнякової Т. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 56 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення підпункту «а» пункту 2 статті 5, статті 8 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (далі – Закон), положення абзаців першого, другого пункту 2 статті 23 Закону щодо заслуховування Верховною Радою України доповідей Координаційного комітету по боротьбі з організованою злочинністю, Указу Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» (далі – Указ від 26 листопада 1993 року № 561), Указу Президента України «Про підвищення ефективності діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» (далі – Указ від 13 травня 2003 року № 402).

Неконституційність вказаних норм Закону суб'єкт права на конституційне подання обґрунтовує тим, що вони суперечать статтям 85, 106, 116 Конституції України, а названі укази Президента України, в тому числі Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, затверджене Указом від 13 травня 2003 року № 402, не відповідають статтям 6, 19, 106, 116 Конституції України.

2. У листі Президента України зазначено, що Верховна Рада України не привела Закон у відповідність з Конституцією України, в тому числі й оспорювані положення. Укази Президента України, про які йдеться у конституційному поданні, повною мірою базуються на оспорюваних нормах Закону.

Голова Верховної Ради України у листі до Конституційного Суду України звертає увагу на те, що оспорювані положення Закону підлягають перевірці Конституційним Судом України на предмет їх конституційності, як і правовий статус Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, оскільки він створений і діє на підставі Закону.

Голова Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією у листі до Конституційного Суду України відмічає, що Комітет повністю підтримує обґрунтування порушених у конституційному поданні питань.

Міністерство юстиції України у письмовому поясненні стверджує, що Указ від 13 травня 2003 року № 402 виданий відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України, а затверджене цим Указом Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю визначає Координаційний комітет як дорадчий орган при Президентові України, що утворений для здійснення координаційної діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та інших

органів, на які відповідно до Закону покладено обов'язки вести цю боротьбу.

Генеральна прокуратура України дотримується думки, що за чинною Конституцією України безпосередньо Президент України не наділений повноваженнями координації діяльності правоохоронних та інших органів виконавчої влади по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю. Ці питання віднесені до компетенції Кабінету Міністрів України, Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів. Тому поставлені у конституційному поданні питання щодо неконституційності актів стосовно утворення, функцій і повноважень Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю є слухними.

У листі Голови Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України стверджується, що Закон та Указ від 26 листопада 1993 року № 561 є чинними в тій частині, що не суперечить Конституції України. Відповідно до Указу від 13 травня 2003 року № 402 Координаційний комітет є дорадчим органом при Президенті України (пункт 28 частини першої статті 106 Конституції України) і владними повноваженнями не наділений.

Позиція фахівців Інституту законодавства Верховної Ради України, Академії правових наук України зводиться до того, що оскільки Президент України відповідно до Конституції України є гарантом додержання прав і свобод людини і громадянина (стаття 102), забезпечує національну безпеку України (стаття 106), то до його повноважень належать питання боротьби з корупцією і організованою злочинністю, які є загрозою національній безпеці, правам і свободам людини і громадянина. Згідно з пунктом 28 частини першої статті 106 Конституції України Президент України для здійснення своїх повноважень може створювати консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

У висновку науковців Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича стверджується, що положення статті 3 Указу від 13 травня 2003 року № 402 щодо утворення регіональних координаційних комітетів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю суперечить статтям 106, 119 Конституції України, статтям 25, 28, 31, 32 Закону України «Про місцеві державні адміністрації».

3. На пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єкта права на конституційне подання, Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України у своїх виступах навели обґрунтування відповідних позицій стосовно конституційного подання.

4. Вирішуючи питання щодо конституційності зазначених у конституційному поданні норм Закону, Конституційний Суд України виходить з такого.

4.1. У Законі до системи державних органів, які спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю, віднесено, зокрема, Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України (підпункт «а» пункту 2 статті 5), що здійснює координацію діяльності всіх державних органів, на які Законом покладено обов'язки здійснювати цю боротьбу (пункт 1 статті 8). Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю згідно з пунктом 1 статті 8 Закону затверджується Верховною Радою України. Вказана стаття Закону визначає склад, функції, компетенцію, обов'язковість рішень Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, а також передбачає створення при Координаційному комітеті міжвідомчого центру з проблем боротьби з організованою злочинністю.

4.2. За Конституцією України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, органи якої здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України (стаття 6).

Всі органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (стаття 19 Конституції України). Повноваження Верховної Ради України, як і повноваження Президента України, визначаються Конституцією України (статті 85, 106).

Президент України є главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (стаття 102 Конституції України), забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави (пункт 1 частини першої статті 106 Конституції України). Для здійснення своїх конституційних повноважень Президент України може створювати консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби (пункт 28 частини першої статті 106 Конституції України). Завданням таких органів є сприяння Президенту України в реалізації його конституційних повноважень.

Верховна Рада України згідно з Конституцією України не наділена повноваженнями створювати при Президенті України будь-які органи, це є виключною компетенцією Президента України.

Аналіз зазначених норм Конституції України дає підстави для висновку, що положення підпункту «а» пункту 2 статті 5 Закону, яким передбачено створення Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України як державного органу

із спеціальним статусом, є неконституційним як таке, що суперечить статтям 19, 85 Конституції України. Оскільки визнається неконституційним створення такого державного органу при Президентові України, то відповідно визнаються неконституційними повністю положення статті 8 та положення про те, що Верховна Рада України заслуховує «доповіді Координаційного комітету по боротьбі з організованою злочинністю», яке міститься в абзацах першому, другому пункту 2 статті 23 Закону.

5. У період розгляду справи на пленарному засіданні Конституційного Суду України Президент України видав Указ «Про заходи щодо дальшого вдосконалення діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України» від 24 березня 2004 року № 362, згідно з яким до Указу від 13 травня 2003 року № 402 внесено зміни і доповнення, а Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України викладено в новій редакції. У зв'язку з цим деякі положення Указу від 13 травня 2003 року № 402 у попередній редакції, в тому числі й оспорювані народними депутатами України, втратили чинність.

Укази Президента України, конституційність яких оспорується в конституційному поданні, взаємопов'язані з Указом Президента України від 24 березня 2004 року № 362.

Оскільки наведені народними депутатами України обґрунтування не відповідають правовій ситуації, що склалася після внесення змін і доповнень до Указу від 13 травня 2003 року № 402, Конституційний Суд України вважає, що конституційне провадження в цій частині підлягає припиненню на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України». Проте це не виключає можливості звернення до Конституційного Суду України з іншим конституційним поданням щодо конституційності зазначених указів Президента України.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, пунктами 2, 3 статті 45, статтями 51, 61, 63, 65, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення підпункту «а» пункту 2 статті 5, статті 8 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ, а також положення абзаців першого, другого пункту 2 статті 23 цього Закону щодо заслуховування Верховною Радою України доповідей Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

2. Припинити провадження у справі щодо неконституційності Указу Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» від 26 листопада 1993 року № 561 та Указу Президента України «Про підвищення ефективності діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» від 13 травня 2003 року № 402.

3. Положення Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

по делу о соответствии Конституции Украины
(конституционности) положений подпункта «а» пункта 2
статьи 5, статьи 8, абзацев первого, второго пункта 2
статьи 23 Закона Украины
«Об организационно-правовых основах
борьбы с организованной преступностью»,
указов Президента Украины «О Координационном комитете
по борьбе с коррупцией и организованной преступностью»
и «О повышении эффективности деятельности
Координационного комитета по борьбе с коррупцией
и организованной преступностью»
по конституционному представлению
56 народных депутатов Украины
(дело о Координационном комитете)

г. Киев
7 апреля 2004 года
№ 9-рп/2004

Дело № 1-15/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича – судья-докладчик, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тимченко** Ивана Артемовича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны,

с участием уполномоченных представителей субъекта права на конституционное представление: Стретовича Владимира Николаевича – народного депутата Украины, Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам борьбы с организованной преступностью и коррупцией, Катеринчука Николая Дмитриевича – народного депутата Украины, заместителя Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам правовой политики, Сергиенко Сергея Ивановича – адвоката; привлеченных к участию в рассмотрении дела представителей Верховной Рады Украины Маркуш Марии Андреевны – народного депутата Украины, Се-

ливанова Анатолия Александровича – Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины; Носова Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины; представителя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам борьбы с организованной преступностью и коррупцией Стретовича Владимира Николаевича – народного депутата Украины, Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам борьбы с организованной преступностью и коррупцией; представителя Кабинета Министров Украины Емельяновой Инны Ивановны – заместителя Министра юстиции Украины; представителя Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью при Президенте Украины Корняковой Татьяны Всеволодовны – Председателя Координационного комитета,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений подпункта «а» пункта 2 статьи 5, статьи 8 Закона Украины «Об организационно-правовых основах борьбы с организованной преступностью» от 30 июня 1993 года № 3341-ХІІ (Ведомости Верховной Рады Украины, 1993 г., № 35, ст. 358; 1999 г., № 16, ст. 98), абзацев первого, второго пункта 2 статьи 23 этого Закона относительно заслушивания Верховной Радой Украины докладов Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью, Указа Президента Украины «О Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью» от 26 ноября 1993 года № 561 (Урядовый курьер, 1993 г., 2 декабря) (с изменениями, внесенными указами Президента Украины от 1 ноября 1994 года № 654, от 31 января 1996 года № 102, от 13 мая 2003 года № 402) и Указа Президента Украины «О повышении эффективности деятельности Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью» от 13 мая 2003 года № 402 (Урядовый курьер, 2003 г., 21 мая) (с изменениями, внесенными Указом Президента Украины от 24 октября 2003 года № 1210) по конституционному представлению 56 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статье 71 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьями 71, 75 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о конституционности указанных в конституционном представлении норм Закона Украины «Об организационно-правовых основах борьбы с организованной преступностью», указов Президента Украины «О Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью», «О повышении эффективности деятельности Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью».

Заслушав судьё-докладчика Вознюка В. Д., пояснения Катеринчука Н. Д., Стретовича В. Н., Сергиенко С. И., Маркуш М. А., Селиванова

ва А. А., Носова В. В., Емельяновой И. И., Корняковой Т. В. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 56 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством признать не соответствующими Конституции Украины (неконституционными), положения подпункта «а» пункта 2 статьи 5, статьи 8 Закона Украины «Об организационно-правовых основах борьбы с организованной преступностью» (далее – Закон), положения абзацев первого, второго пункта 2 статьи 23 Закона о заслушивании Верховной Радой Украины докладов Координационного комитета по борьбе с организованной преступностью, Указа Президента Украины «О Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью» (далее – Указ от 26 ноября 1993 года № 561), Указа Президента Украины «О повышении эффективности деятельности Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью» (далее – Указ от 13 мая 2003 года № 402).

Неконституционность указанных норм Закона субъект права на конституционное представление обосновывает тем, что они противоречат статьям 85, 106, 116 Конституции Украины, а названные указы Президента Украины, в том числе Положение о Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью, утвержденное Указом от 13 мая 2003 года № 402, не соответствуют статьям 6, 19, 106, 116 Конституции Украины.

2. В письме Президента Украины отмечено, что Верховная Рада Украины не привела Закон в соответствие с Конституцией Украины, в том числе и оспариваемые положения. Указы Президента Украины, о которых говорится в конституционном представлении, в полной мере базируются на оспариваемых нормах Закона.

Председатель Верховной Рады Украины в письме в Конституционный Суд Украины обращает внимание на то, что оспариваемые положения Закона подлежат проверке Конституционным Судом Украины на предмет их конституционности, как и правовой статус Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью при Президенте Украины, поскольку он создан и действует на основе Закона.

Председатель Комитета Верховной Рады Украины по вопросам борьбы с организованной преступностью и коррупцией в письме в Конституционный Суд Украины отмечает, что Комитет полностью поддерживает обоснование поднятых в конституционном представлении вопросов.

Министерство юстиции Украины в письменном объяснении утверждает, что Указ от 13 мая 2003 года № 402 издан в соответствии с пунктом 28 части первой статьи 106 Конституции Украины, а утвержденное этим Указом Положение о Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью определяет Координационный комитет

как совещательный орган при Президенте Украины, созданный для осуществления координации деятельности центральных и местных органов исполнительной власти и других органов, на которые согласно Закону возложены обязанности вести эту борьбу.

Генеральная прокуратура Украины придерживается мнения, что в соответствии с действующей Конституцией Украины непосредственно Президент Украины не наделен полномочиями координации деятельности правоохранительных и других органов исполнительной власти по борьбе с коррупцией и организованной преступностью. Эти вопросы отнесены к компетенции Кабинета Министров Украины, Генерального прокурора Украины и подчиненных ему прокуроров. Поэтому поднятые в конституционном представлении вопросы относительно неконституционности актов, касающихся образования, функций и полномочий Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью, являются заслуживающими внимания.

В письме Председателя Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью при Президенте Украины утверждается, что Закон и Указ от 26 ноября 1993 года № 561 действуют в части, не противоречащей Конституции Украины. В соответствии с Указом от 13 мая 2003 года № 402 Координационный комитет является совещательным органом при Президенте Украины (пункт 28 части первой статьи 106 Конституции Украины) и властными полномочиями не наделен.

Позиция специалистов Института законодательства Верховной Рады Украины, Академии правовых наук Украины сводится к тому, что поскольку Президент Украины в соответствии с Конституцией Украины является гарантом соблюдения прав и свобод человека и гражданина (статья 102), обеспечивает национальную безопасность Украины (статья 106), то к его полномочиям относятся вопросы борьбы с коррупцией и организованной преступностью, представляющих угрозу национальной безопасности, правам и свободам человека и гражданина. В соответствии с пунктом 28 части первой статьи 106 Конституции Украины Президент Украины для осуществления своих полномочий может создавать консультативные, совещательные и другие вспомогательные органы и службы.

В заключении научных работников Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича утверждается, что положение статьи 3 Указа от 13 мая 2003 года № 402 об образовании региональных координационных комитетов по борьбе с коррупцией и организованной преступностью противоречит статьям 106, 119 Конституции Украины, статьям 25, 28, 31, 32 Закона Украины «О местных государственных администрациях».

3. На пленарном заседании Конституционного Суда Украины представители субъекта права на конституционное представление, Верховной Рады Украины, Президента Украины, Кабинета Министров Украины, Комитета Верховной Рады Украины по вопросам борьбы с организованной преступностью и коррупцией, Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью при Президенте Украины в

своих выступлениях дали обоснование соответствующих позиций относительно конституционного представления.

4. Решая вопрос о конституционности указанных в конституционном представлении норм Закона, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

4.1. В Законе к системе государственных органов, специально созданных для борьбы с организованной преступностью, отнесен, в частности, Координационный комитет по борьбе с коррупцией и организованной преступностью при Президенте Украины (подпункт «а» пункта 2 статьи 5), осуществляющий координацию деятельности всех государственных органов, на которые Законом возложены обязанности осуществлять эту борьбу (пункт 1 статьи 8). Положение о Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью в соответствии с пунктом 1 статьи 8 Закона утверждается Верховной Радой Украины. Указанная статья Закона определяет состав, функции, компетенцию, обязательность решений Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью, а также предусматривает создание при Координационном комитете межведомственного центра по проблемам борьбы с организованной преступностью.

4.2. В соответствии с Конституцией Украины государственная власть в Украине осуществляется по принципу ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную, органы которой осуществляют свои полномочия в установленных настоящей Конституцией пределах и в соответствии с законами Украины (статья 6).

Все органы государственной власти и органы местного самоуправления, их должностные лица обязаны действовать только на основании, в пределах полномочий и способом, которые предусмотрены Конституцией и законами Украины (статья 19 Конституции Украины). Полномочия Верховной Рады Украины, как и полномочия Президента Украины, определяются Конституцией Украины (статьи 85, 106).

Президент Украины является главой государства и выступает от его имени, является гарантом государственного суверенитета, территориальной целостности Украины, соблюдения Конституции Украины, прав и свобод человека и гражданина (статья 102 Конституции Украины), обеспечивает государственную независимость, национальную безопасность и правопреемственность государства (пункт 1 части первой статьи 106 Конституции Украины). Для осуществления своих конституционных полномочий Президент Украины может создавать консультативные, совещательные и иные вспомогательные органы и службы (пункт 28 части первой статьи 106 Конституции Украины). Задачей таких органов является содействие Президенту Украины в реализации его конституционных полномочий.

Верховная Рада Украины в соответствии с Конституцией Украины не наделена полномочиями создавать при Президенте Украины какие-либо органы, это исключительная компетенция Президента Украины.

Анализ указанных норм Конституции Украины дает основания сделать вывод о том, что положение подпункта «а» пункта 2 статьи 5 Закона, которым предусмотрено создание Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью при Президенте Украины как государственного органа со специальным статусом, является неконституционным как противоречащее статьям 19, 85 Конституции Украины. Поскольку признается неконституционным создание такого государственного органа при Президенте Украины, то соответственно признаются неконституционными полностью положение статьи 8 и положение о том, что Верховная Рада Украины заслушивает «доклады Координационного комитета по борьбе с организованной преступностью», содержащееся в абзацах первом, втором пункта 2 статьи 23 Закона.

5. В период рассмотрения дела в пленарном заседании Конституционного Суда Украины Президент Украины издал Указ «О мероприятиях по дальнейшему усовершенствованию деятельности Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью при Президенте Украины» от 24 марта 2004 года № 362, согласно которому в Указ от 13 мая 2003 года № 402 внесены изменения и дополнения, а Положение о Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью при Президенте Украины изложено в новой редакции. В связи с этим некоторые положения Указа от 13 мая 2003 года № 402 в предыдущей редакции, в том числе и оспариваемые народными депутатами Украины, утратили силу.

Указы Президента Украины, конституционность которых оспаривается в конституционном представлении, взаимосвязаны с Указом Президента Украины от 24 марта 2004 года № 362.

Поскольку приведенные народными депутатами Украины обоснования не отвечают правовой ситуации, сложившейся после внесения изменений и дополнений в Указ от 13 мая 2003 года № 402, Конституционный Суд Украины считает, что конституционное производство в этой части подлежит прекращению на основании пунктов 2, 3 статьи 45 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины». Однако это не исключает возможности обращения в Конституционный Суд Украины с иным конституционным представлением о конституционности названных указов Президента Украины.

Исходя из изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, пунктами 2, 3 статьи 45, статьями 51, 61, 63, 65, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», § 51 Регламента Конституционного Суда Украины, Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать не соответствующими Конституции Украины (неконституционными), положения подпункта «а» пункта 2 статьи 5, статьи 8 Закона Украины «Об организационно-правовых основах борьбы с организован-

ной преступностью» от 30 июня 1993 года № 3341-ХІІ, а также положения абзацев первого, второго пункта 2 статьи 23 этого Закона о заслушивании Верховной Радой Украины докладов Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью.

2. Прекратить производство по делу о неконституционности Указа Президента Украины «О Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью» от 26 ноября 1993 года № 561 и Указа Президента Украины «О повышении эффективности деятельности Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью» от 13 мая 2003 года № 402.

3. Положения Закона Украины «Об организационно-правовых основах борьбы с организованной преступностью», признанные неконституционными, утрачивают силу со дня принятия Конституционным Судом Украины этого Решения.

4. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

• *Summary to the Decision No. 9-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of April 7, 2004*

The cause for the examination of the case was the constitutional petition of the People's Deputies of Ukraine who applied the Constitutional Court for recognizing non-compliant with the Constitution (unconstitutional) the provisions laid down in subsection «a» of Article 5.2, Article 8 of the Law «On organizational and legal grounds of combating to the organized crime», hereinafter referred to as «the Law», the provisions laid down in the first paragraph and the second paragraph of Article 23.2 of the Law as to hearing by the Verkhovna Rada of Ukraine of the report of the Coordination committee on combating corruption and organized crime, the Decree of the President of Ukraine «On the Coordination committee on combating corruption and organized crime», hereinafter referred to as «the Decree No. 561 as of November 26, 1993», the Decree of the President of Ukraine «On increasing the efficiency of the proceedings of the Coordination committee on combating

corruption and organized crime», hereinafter referred to as «the Decree No. 402 as of May 13, 2003».

Under the Law, the system of state bodies specially organized for counteraction to the organized crime, includes, among others, the President of Ukraine's Coordination Committee on combating corruption and organized crime (subsection «a» of Article 5.2), that shall provide for coordination of activities carried out by all state bodies, which, in accordance with the Law, are assigned to ensure such counteraction (Article 8.1). The Regulations of the Coordination committee on combating corruption and organized crime as per Article 8.1 of the Law shall be approved by the Verkhovna Rada of Ukraine. The said Article of the Law specifies the composition, functions, competence, compulsion of the decisions made by the Coordination committee, and also provides for the organization in the Coordination committee of the inter-departmental centre for counteraction to the organized crime.

Under the Constitution, the state power in Ukraine shall be implemented on the basis of its division into legislative, executive and judicial branches, which bodies shall exercise their authorities in the limits specified by the Constitution and in accordance with the laws of Ukraine (Article 6).

Any and all bodies of state power and bodies of local self-government, their officials shall act exclusively based on and in the limits of the authorities and in a manner stipulated by the Constitution and the Law of Ukraine (Article 19 of the Constitution). The authorities of the Verkhovna Rada of Ukraine and the authorities of the President of Ukraine are set forth in the Constitution (Articles 85, 106).

The analysis of the said norms of the Constitution gives reason to conclude that the provisions laid down in subsection «a» of Article 5.2 of the Law which specifies the organization of the President of Ukraine's Coordination Committee on combating corruption and organized crime as a state body with special status, is unconstitutional as it contradicts Articles 19, 85 of the Constitution. As the organization of such state body under the aegis of the President of Ukraine is recognized as unconstitutional, then, accordingly, all provisions laid down in Article 8 and the provision that the Verkhovna Rada of Ukraine shall hear «the report from the Coordination Committee on combating organized crime», contained in the first paragraph and the second paragraph of Article 23.2 of the Law, shall be recognized as unconstitutional.

In the period of examination of the case at the plenary session of the Constitutional Court, the President of Ukraine issued the Decree No. 362 «On the measures for further improvement of the activities of the President of Ukraine's Coordination Committee on combating corruption and organized crime» as of March 24, 2004, based on which the Decree No. 402 as of May 13, 2003 is amended and supplemented, and the Regulations of the President of Ukraine's Coordination Committee on combating corruption and organized crime are stated in the new wording. With regard to this, some provisions of the Decree No. 402 as of May 13, 2003 in the previous wording, including those contested by the People's Deputy of Ukraine, shall become null and void.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
45 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положень статей 6, 9 Закону України
«Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру»
(справа про визначення мінімальної ціни на цукор)**

м. Київ
15 квітня 2004 року
№ 10-рп/2004

Справа № 1-7/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича – суддя-доповідач, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 6, 9 Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» від 17 червня 1999 року № 758-XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 32, ст. 268).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 45 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначених положень Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру».

Заслухавши суддю-доповідача Савенка М. Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 45 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 6, 9 Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» від 17 червня 1999 року (далі – Закон).

На думку народних депутатів України, встановлення мінімальної ціни на цукор при укладанні угод купівлі-продажу на внутрішньому ринку України порушує права громадян – споживачів цукру, та виробників цукру – його власників. Тому положення статті 6 Закону не відповідають положенням статей 13, 42 Конституції України щодо захисту державою прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки; забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності.

Суб'єкт права на конституційне подання також вважає, що передбачений статтею 9 Закону штраф у розмірі подвійної вартості цукру, реалізація якого здійснена з порушенням встановленого порядку, не адекватний рівню суспільної небезпеки цього правопорушення і можливої шкоди. Така міра відповідальності господарюючих суб'єктів може призвести до фактичного примусового вилучення основних та оборотних фондів підприємства, що суперечить вимогам статті 41 Конституції України, згідно з якими ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

2. Президент України у листі до Конституційного Суду України наголосив, що визначення засад внутрішньої політики, однією із складових якої є цінова політика, покладено Конституцією України на Верховну Раду України (пункт 5 частини першої статті 85). Це конституційне повноваження реалізовано Верховною Радою України, зокрема, в Законі України «Про ціни і ціноутворення», за яким Кабінет Міністрів України забезпечує здійснення державної політики цін; визначає перелік продукції, товарів і послуг, державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи на які затверджуються відповідними органами державного управління. Отже, встановлення згідно зі статтею 6 Закону мінімальної ціни на цукор не суперечить Конституції України.

Запровадження Законом штрафу у відповідному розмірі, підкреслює Президент України, є особливою мірою відповідальності, реакцією держави на протиправні дії на ринку цукру, що є стратегічно важливою продукцією, і відповідає положенням пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, за якими Верховна Рада України визначає правопорушення та відповідальність за них.

Голова Верховної Ради України звернув увагу на те, що згідно з пунктом 5 частини першої статті 85 Конституції України до компетенції Верховної Ради України віднесено формування засад внутрішньої політики. В

Законі України «Про ціни і ціноутворення» розкрито засади цієї політики в галузі ціноутворення. Надавши Законом повноваження Кабінету Міністрів України щодо встановлення мінімальної ціни на цукор при укладанні договорів купівлі-продажу на внутрішньому ринку України, Верховна Рада України реалізувала своє право, передбачене пунктом 8 частини першої статті 92 Конституції України. Стягнення відповідно до статті 9 Закону штрафу в розмірі подвійної вартості цукру, реалізація якого здійснена всупереч встановленому порядку, не порушує гарантованих Конституцією України права приватної власності та права на підприємницьку діяльність (статті 41, 42).

Як стверджується в листі Кабінету Міністрів України до Конституційного Суду України, щорічне визначення мінімальної ціни на цукор сприяє відродженню бурякоцукрової галузі, насиченню цукром внутрішнього ринку, захисту прав споживачів державою, яка здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів робіт і послуг. Регулювання ціноутворення передбачає однакові умови для всіх суб'єктів права власності, забезпечує ефективне функціонування ринку цукру на конкурентних засадах. Норми статей 6, 9 Закону щодо визначення мінімальної ціни на цукор та відповідальності за порушення встановленого порядку відповідають положенням статей 13, 41, 42 Конституції України.

Міністерство аграрної політики України, правління Національної асоціації цукровиків України (Укрцукор) також вважають, що положення статей 6, 9 Закону не суперечать Конституції України.

Антимонопольний комітет України в листі до Конституційного Суду України зазначив, що виробники цукру мають можливість конкурувати між собою у процесі його реалізації, встановлюючи ціну, максимально наближену до визначеної Законом. Це не суперечить вимогам статті 42 Конституції України про забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності.

3. Конституційний Суд України, розглядаючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з того, що Верховна Рада України, прийнявши Закон, реалізувала свої повноваження стосовно визначення засад внутрішньої політики в економічній сфері (пункт 5 частини першої статті 85 Конституції України).

У преамбулі Закону зазначено, що він визначає правові, економічні та організаційні засади державної політики щодо виробництва, експорту, імпорту, оптової та роздрібною торгівлі цукром. Закон встановлює державне регулювання обсягів вирощування буряків, виробництва та реалізації цукру, механізму ціноутворення в бурякоцукровому комплексі.

Стаття 6 Закону передбачає регулювання ціноутворення в бурякоцукровому комплексі шляхом запровадження мінімальних цін на цукор і цукрові буряки на рівні, що забезпечує прибутковість виробництва відповідних видів продукції (частина третя), порядок визначення мінімальної ціни на цук-

рові буряки для виробництва і поставки цукру на внутрішній ринок та за межі України з метою виконання зобов'язань держави за міжнародними договорами, а також мінімальної ціни на цукор, що поставляється на внутрішній ринок у відповідних обсягах. При цьому встановлення мінімальних цін на цукрові буряки і цукор покладено на Кабінет Міністрів України.

Державне регулювання зазначеною нормою ціноутворення в бурякоцукровому комплексі шляхом запровадження мінімальних цін на цукрові буряки (що не оспорується народними депутатами України) та цукор не можна розглядати як незабезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (у тому числі й тих, які займаються вирощуванням цукрових буряків та виробництвом цукру і є його власниками), соціальної спрямованості економіки (частина четверта статті 13 Конституції України). Необхідність такого регулювання зумовлена широкою сферою використання цукру, значним його впливом на рівень і динаміку цін кінцевої продукції важливого соціального значення і спрямована на забезпечення прибутковості виробництва та нарощування виробництва цукру і зрештою – на зменшення його ціни. Запровадження Законом державного регулювання виробництва і реалізації цукру не можна розглядати як обмеження права суб'єкта підприємницької діяльності щодо володіння, користування та розпорядження своєю власністю.

Наведене дає підстави для висновку, що положення статті 6 Закону відповідають положенням частини четвертої статті 13, частини сьомої статті 41 Конституції України.

4. Щодо порушеного в конституційному поданні питання про неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію у зв'язку із запровадженням мінімальної ціни на цукор при укладанні угод купівлі-продажу на внутрішньому ринку України слід зазначити таке.

Відповідно до пункту 8 частини першої статті 92 Конституції України правові засади і гарантії підприємництва, правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання визначаються законом. Держава законодавчо забезпечує свободу конкуренції між підприємцями, захищає споживачів від проявів недобросовісної конкуренції та монополізму в будь-яких сферах підприємницької діяльності, у тому числі підприємців, які займаються виробництвом цукру та вирощуванням цукрових буряків.

Положення статті 6 Закону щодо запровадження мінімальної ціни на цукор не передбачають неправомірного обмеження конкуренції. Вони поширюються на виробників цукру різних форм власності. При цьому виробники цукру не позбавлені можливості конкурувати між собою у процесі реалізації цукру, встановлюючи ціну, максимально наближену до мінімальної ціни на цукор, визначеної відповідно до Закону.

Запровадивши Законом регулювання ціноутворення в бурякоцукровому комплексі, Верховна Рада України реалізувала свої повноваження щодо законодавчого визначення правових засад і гарантій підприємництва,

правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання (пункт 8 частини першої статті 92 Конституції України).

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що встановлення Законом регулювання мінімальної ціни на цукор на рівні, що забезпечує прибутковість виробництва, при укладанні угод купівлі-продажу на внутрішньому ринку України не суперечить положенням частини третьої статті 42 Конституції України.

5. Згідно з Конституцією України засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями та відповідальність за них визначаються виключно законами (пункт 22 частини першої статті 92). Тобто Верховна Рада України у відповідному законі визначає, зокрема, правопорушення та міру відповідальності за нього.

У статті 9 Закону визначено, що з суб'єкта підприємницької діяльності стягується штраф у розмірі подвійної вартості цукру, поставка на внутрішній ринок або реалізація якого здійснена з порушенням встановленого порядку, тобто понад встановлену квоту або за цінами, що нижчі від визначеної мінімальної ціни. Передбачена цією нормою відповідальність не спрямована на обмеження чи позбавлення права власності відповідних суб'єктів підприємницької діяльності.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення статті 6 Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» стосовно запровадження мінімальної ціни на цукор, частини третьої статті 9 цього Закону щодо стягнення штрафу «у розмірі подвійної вартості цукру, реалізація якого здійснена з порушенням встановленого порядку».

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии Конституции Украины
(конституционности) положений статей 6, 9
Закона Украины «О государственном регулировании
производства и реализации сахара»
по конституционному представлению
45 народных депутатов Украины
(дело об определении минимальной цены на сахар)**

г. Киев
15 апреля 2004 года
№ 10-рп/2004

Дело № 1-7/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича – судья-докладчик, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Шапвала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статей 6, 9 Закона Украины «О государственном регулировании производства и реализации сахара» от 17 июня 1999 года № 758-ХІ (Ведомости Верховной Рады Украины, 1999 г., № 32, ст. 268).

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 45 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно статьям 71, 75 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о конституционности указанных положений Закона Украины «О государственном регулировании производства и реализации сахара».

Заслушав судью-докладчика Савенко Н. Д. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

установил:

1. Субъект права на конституционное представление – 45 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством рассмотреть вопрос о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статей 6, 9 Закона Украины «О государственном регулировании производства и реализации сахара» от 17 июня 1999 года (далее – Закон).

По мнению народных депутатов Украины, установление минимальной цены на сахар при заключении соглашений купли-продажи на внутреннем рынке Украины нарушает права граждан – потребителей сахара, и производителей сахара – его собственников. Поэтому положения статьи 6 Закона не отвечают положениям статей 13, 42 Конституции Украины относительно защиты государством прав всех субъектов права собственности и хозяйствования, социальной направленности экономики; обеспечения защиты конкуренции в предпринимательской деятельности.

Субъект права на конституционное представление считает также, что предусмотренный статьей 9 Закона штраф в размере двойной стоимости сахара, реализация которого осуществлена с нарушением установленного порядка, не адекватен уровню общественной опасности этого правонарушения и возможного вреда. Такая мера ответственности хозяйствующих субъектов может привести к фактически принудительному изъятию основных и оборотных фондов предприятия, что противоречит требованиям статьи 41 Конституции Украины, согласно которым никто не может быть противоправно лишен права собственности.

2. Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины подчеркнул, что определение основ внутренней политики, одной из составных которой является ценовая политика, возложено Конституцией Украины на Верховную Раду Украины (пункт 5 части первой статьи 85). Это конституционное полномочие реализовано Верховной Радой Украины, в частности, в Законе Украины «О ценах и ценообразовании», согласно которому Кабинет Министров Украины обеспечивает осуществление государственной политики цен; определяет перечень продукции, товаров и услуг, государственные фиксированные и регулированные цены и тарифы на которые утверждаются соответствующими органами государственного управления. Следовательно, установление согласно статье 6 Закона минимальной цены на сахар не противоречит Конституции Украины.

Введение Законом штрафа в соответствующем размере, подчеркивает Президент Украины, является особой мерой ответственности, реакцией государства на противоправные действия на рынке сахара, являющегося стратегически важной продукцией, и соответствует положениям пункта 22 части первой статьи 92 Конституции Украины, согласно которым Верховная Рада Украины определяет правонарушения и ответственность за них.

Председатель Верховной Рады Украины обратил внимание на то, что в соответствии с пунктом 5 части первой статьи 85 Конституции Украины к

компетенции Верховной Рады Украины отнесено формирование основ внутренней политики. В Законе Украины «О ценах и ценообразовании» раскрыты основы этой политики в области ценообразования. Предоставив Законом полномочие Кабинету Министров Украины устанавливать минимальную цену на сахар при заключении договоров купли-продажи на внутреннем рынке Украины, Верховная Рада Украины реализовала свое право, предусмотренное пунктом 8 части первой статьи 92 Конституции Украины. Взыскание согласно статье 9 Закона штрафа в размере двойной стоимости сахара, реализация которого осуществлена вопреки установленному порядку, не нарушает гарантированных Конституцией Украины права частной собственности и права на предпринимательскую деятельность (статьи 41, 42).

Как утверждается в письме Кабинета Министров Украины в Конституционный Суд Украины, ежегодное определение минимальной цены на сахар содействует возрождению свеклосахарной отрасли, насыщению сахаром внутреннего рынка, защите прав потребителей государством, осуществляющим контроль за качеством и безопасностью продукции и всех видов работ и услуг. Регулирование ценообразования предусматривает одинаковые условия для всех субъектов права собственности, обеспечивает эффективное функционирование рынка сахара на конкурентных основах. Нормы статей 6, 9 Закона относительно определения минимальной цены на сахар и ответственности за нарушение установленного порядка отвечают положениям статей 13, 41, 42 Конституции Украины.

Министерство аграрной политики Украины, правление Национальной ассоциации сахарников Украины (Укрсахар) также считают, что положения статей 6, 9 Закона не противоречат Конституции Украины.

Антимонопольный комитет Украины в письме в Конституционный Суд Украины утверждает, что производители сахара имеют возможность конкурировать между собою в процессе его реализации, устанавливая цену, максимально приближенную к определенной Законом. Это не противоречит требованиям статьи 42 Конституции Украины об обеспечении государством защиты конкуренции в предпринимательской деятельности.

3. Конституционный Суд Украины, рассматривая поставленные в конституционном представлении вопросы, исходит из того, что Верховная Рада Украины, приняв Закон, реализовала свои полномочия относительно определения основ внутренней политики в экономической сфере (пункт 5 части первой статьи 85 Конституции Украины).

В преамбуле Закона отмечено, что он определяет правовые, экономические и организационные основы государственной политики относительно производства, экспорта, импорта, оптовой и розничной торговли сахаром. Закон устанавливает государственное регулирование объемов выращивания свеклы, производства и реализации сахара, механизма ценообразования в свеклосахарном комплексе.

Статья 6 Закона предусматривает регулирование ценообразования в свеклосахарном комплексе путем внедрения минимальных цен на сахар и сахарную свеклу на уровне, обеспечивающем прибыльность производ-

ства соответствующих видов продукции (часть третья), порядок определения минимальной цены на сахарную свеклу для производства и поставки сахара на внутренний рынок и за пределы Украины с целью выполнения обязательств государства по международным договорам, а также минимальной цены на сахар, поставляемый на внутренний рынок в соответствующих объемах. При этом установление минимальных цен на сахарную свеклу и сахар возложено на Кабинет Министров Украины.

Государственное регулирование указанной нормой ценообразования в свеклосахарном комплексе путем введения минимальных цен на сахарную свеклу (что не оспаривается народными депутатами Украины) и сахар нельзя рассматривать как необеспечение государством защиты прав всех субъектов права собственности и хозяйствования (в том числе и собственников, занимающихся выращиванием сахарной свеклы и производством сахара), социальной направленности экономики (часть четвертая статьи 13 Конституции Украины). Необходимость такого регулирования обусловлена широкой сферой использования сахара, значительным его влиянием на уровень и динамику цен конечной продукции важного социального значения и направлена на обеспечение прибыльности производства и наращивания производства сахара и в конце концов – на уменьшение его цены. Введение Законом государственного регулирования производства и реализации сахара нельзя рассматривать как ограничение права субъекта предпринимательской деятельности относительно владения, использования и распоряжения своей собственностью.

Изложенное дает основания для вывода, что положения статьи 6 Закона отвечают положениям части четвертой статьи 13, части седьмой статьи 41 Конституции Украины.

4. Что касается поставленного в конституционном представлении вопроса о неправомерном ограничении конкуренции и недобросовестной конкуренции в связи с внедрением минимальной цены на сахар при заключении соглашений купли-продажи на внутреннем рынке Украины, необходимо отметить следующее.

В соответствии с пунктом 8 части первой статьи 92 Конституции Украины правовые основы и гарантии предпринимательства, правила конкуренции и нормы антимонопольного регулирования определяются законом. Государство законодательно обеспечивает свободу конкуренции между предпринимателями, защищает потребителей от проявлений недобросовестной конкуренции и монополизма в любых сферах предпринимательской деятельности, в том числе предпринимателей, занимающихся производством сахара и выращиванием сахарной свеклы.

Положения статьи 6 Закона относительно введения минимальной цены на сахар не предусматривают неправомерного ограничения конкуренции. Они распространяются на производителей сахара разных форм собственности. При этом производители сахара не лишены возможности конкурировать между собой в процессе реализации сахара, устанавливая цену, максимально приближенную к минимальной цене на сахар, определенной в соответствии с Законом.

Введя Законом регулирование ценообразования в свеклосахарном комплексе, Верховная Рада Украины реализовала свои полномочия относительно законодательного определения правовых основ и гарантий предпринимательства, правил конкуренции и норм антимонопольного регулирования (пункт 8 части первой статьи 92 Конституции Украины).

Исходя из изложенного Конституционный Суд Украины считает, что регулирование Законом минимальной цены на сахар на уровне, обеспечивающем прибыльность производства, при заключении соглашений купли-продажи на внутреннем рынке Украины не противоречит положениям части третьей статьи 42 Конституции Украины.

5. Согласно Конституции Украины основы гражданско-правовой ответственности; деяния, являющиеся преступлениями, административными или дисциплинарными правонарушениями, и ответственность за них определяются исключительно законами (пункт 22 части первой статьи 92). То есть Верховная Рада Украины в соответствующем законе определяет, в частности, правонарушение и меру ответственности за него.

В статье 9 Закона определено, что с субъекта предпринимательской деятельности взимается штраф в размере двойной стоимости сахара, поставка на внутренний рынок или реализация которого осуществлена с нарушением установленного порядка, то есть свыше установленной квоты или по ценам ниже определенной минимальной цены. Предусмотренная этой нормой ответственность не направлена на ограничение или лишение права собственности соответствующих субъектов предпринимательской деятельности.

Исходя из изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 65, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать соответствующими Конституции Украины (конституционными) положения статьи 6 Закона Украины «О государственном регулировании производства и реализации сахара» об установлении минимальной цены на сахар, части третьей статьи 9 этого Закона относительно взыскания штрафа «в размере двойной стоимости сахара, реализация которого осуществлена с нарушением установленного порядка».

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

• *Summary to the Decision No. 10-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of April 15, 2004*

The cause for the examination of the case was the constitutional petition submitted by 45 People's Deputies of Ukraine as to the compliance with the Constitution (constitutionality) of the provisions laid down in Articles 6, 9 of the Law of Ukraine «On the state regulation of production and sales of sugar» as of June 17, 1999, hereinafter referred to as «the Law».

The Verkhovna Rada of Ukraine, having enacted the law, exercised its authorities to determine the grounds for internal policies in the economic sphere (Article 85.1.5 of the Constitution).

The preamble of the Law specifies that the Law sets forth legal, economic, and organizational grounds for the state policies on production, export, import, wholesale, and retail trade in sugar. The Law specifies the state regulation of the amount of beet cultivation, production and sales of sugar, the mechanism of pricing in the sugar beet complex. Article 6 of the Law provides for regulation of pricing in the sugar beet complex by introduction of minimum prices for sugar and sugar beet at the level providing for the production profitability of the relevant product types (the third part), the procedure for determination of the minimum price for sugar beet for production and delivery of sugar at the domestic market and abroad of Ukraine with the purpose to perform the obligations of the state under the international agreements and also the minimum prices for sugar delivered at the domestic market in the relevant amount. At the same time, the determination of the minimum prices for sugar beet and sugar is assigned to the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The state regulation under the said norm as to the pricing in the sugar beet complex by introduction of minimum prices for sugar beet (that is contested by the People's Deputy of Ukraine) and sugar may not be deemed failure on the part of the state to provide for protection of the rights of all subjects of ownership and business (including those engaged in cultivation of sugar beet and production of sugar and being the owners thereof), social orientation of the economy (Article 13.4 of the Constitution). A necessity of such regulation is stipulated by broad sphere of the use of sugar, its significant influence on the level and the dynamics of prices for finished products having considerable social importance and oriented towards provision of the profitability of production and growth in production of sugar and, ultimately, reduction in prices thereof. The introduction by the law of the state regulation of production and sales of sugar may not be deemed limitation of the right of the subjects of business activities to possession, use, and disposal of the property. In other words, the provisions laid down in Article 6 of the Law comply with the provisions laid down in Article 13.4 and Article 41.7 of the Constitution.

In accordance with Article 92.1.8 of the Constitution, the legal grounds and guarantees of business, rules of competition and norms of antimonopoly regulation shall be determined by the law. The state legislatively provides for freedom of competition among businessmen, protects consumers from displays

of unscrupulous competition and monopoly in any sphere of business activities, including businessmen engaged in production of sugar and cultivation of sugar beet.

The provisions laid down in Article 6 of the Law on introduction of the minimum prices for sugar provide for no wrongful limitation of the competition. They shall cover producers of sugar of different ownership forms. At the same time, producers of sugar are not disabled of competing between one another in the process of sales of sugar, specifying prices closest to the minimum prices for sugar, specified in accordance with the Law. Having introduced with the said Law the regulation of pricing in the sugar beet industry, the Verkhovna Rada of Ukraine exercised its authorities of legislative determination of the legal grounds and guarantees of business, rules of competition and norms of antimonopoly regulation (Article 92.1.8 of the Constitution).

Therefore, the determination by the Law of the regulation for minimum prices of sugar at the level providing for the profitability of production, for making sale and purchase contracts at the domestic market of Ukraine does not contradict the provisions laid down in Article 42.3 of the Constitution.

In compliance with the Constitution, the grounds for civil and legal acts, which are crimes, administrative or disciplinary offences and the responsibility for them is set forth exclusively by the laws (Article 92.1.22), i.e. the Verkhovna Rada of Ukraine in the relevant law shall determine, among other, the offence and the extent of responsibility for it.

Article 9 of the Law specifies that subjects of business activities shall be levied with fine in the amount of double cost of sugar which delivery at the domestic market or which sales was carried out with infringement of the specified order, i.e. in excess of the specified quotas or at the prices not lower than those specified as minimum prices. The responsibility stipulated in this norm is not oriented towards limitation or denial of the property rights in respect of the relevant subjects of business activities.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням Президента України
про офіційне тлумачення положень частини другої статті 90,
пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України
(справа про умови дострокового припинення повноважень
Верховної Ради України)**

м. Київ
19 травня 2004 року
№ 11-рп/2004

Справа № 1-21/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича – суддя-доповідач, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Розенка** Віталія Івановича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантелівни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, залучених до участі у розгляді справи Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Георгіци Аурела Зіновійовича – завідувача кафедри міжнародного і порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Лисенкова Сергія Леонідовича – першого проректора Академії адвокатури України, завідувача кафедри теорії та історії держави і права,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання Президента України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень зазначених статей Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Костицького М. В., пояснення Носова В. В., Селіванова А. О., Георгіци А. З., Лисенкова С. Л. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Президент України звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України.

Частиною другою статті 90 Конституції України встановлено, що Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися. Таке ж положення встановлене пунктом 8 частини першої статті 106 Конституції України.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, зазначені положення Конституції України необхідно розуміти так, що повноваження Президента України щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України може реалізуватися, «якщо протягом будь-яких тридцяти календарних днів підряд поточної чергової сесії (тобто розпочатої відповідно до частини першої статті 83 Конституції України першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року) пленарні засідання не можуть розпочатися, а отже, не здійснюються повноваження, передбачені Конституцією України для Верховної Ради України як колегіального органу, єдиного органу законодавчої влади в Україні». При цьому Президент України просить відповісти на такі запитання:

1. Як слід розуміти наведене у зазначених статтях словосполучення «протягом тридцяти днів»: йдеться про тридцять календарних днів підряд чи має застосовуватися інший спосіб обчислення цього строку?

2. Скільки пленарних засідань мають не розпочатися, щоб застосовувалися відповідні положення Конституції України?

3. Що слід розуміти під словосполученням «пленарні засідання не можуть розпочатися»:

не приймаються рішення з питань, віднесених Конституцією України до компетенції Верховної Ради України, що відповідно до частини другої статті 84 Конституції України має здійснюватися виключно на пленарних засіданнях;

немає відповідного кворуму або певні народні депутати України (фракції, групи) не беруть участі в голосуванні, що унеможливає прийняття законів, постанов, інших актів більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, як це передбачено статтею 91 Конституції України;

відкриття пленарного засідання неможливе у зв'язку з відсутністю заданими реєстрації необхідної кількості народних депутатів України (стаття 3.1.6 Регламенту Верховної Ради України);

частина народних депутатів України умисно вчиняє дії (захоплення трибуни, блокування президії, виведення з ладу засобів зв'язку, системи голосування), що перешкоджають розпочати пленарне засідання;

чи інші обставини?

2. У поясненні голови Комітету Верховної Ради України з питань регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України з приводу конституційного подання зазначається, що словосполучення «тридцять днів однієї чергової сесії», вжите в частині другій статті 90, пункт 8 частини першої статті 106 Конституції України, не може означати тридцять календарних днів підряд, оскільки протягом місяця у пленарному режимі Верховна Рада України згідно з її Регламентом працює лише перший та третій тижні. Також підкреслюється, що Конституція України не встановлює необхідної кількості народних депутатів України, присутність яких є обов'язковою для того, щоб розпочати засідання Верховної Ради України і щоб таке засідання було повноважним. Питання про повноважність засідання Верховної Ради України з юридичної точки зору збігається за змістом з питанням про повноважність Верховної Ради України щодо прийняття нею того чи іншого рішення на пленарному засіданні.

Пояснення щодо питань, порушених у конституційному поданні, надали фахівці з конституційного права Інституту законодавства Верховної Ради України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Кієво-Могилянська академія», Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Академії адвокатури України, Університету економіки і права «Крок». Одні з них вважають, що словосполучення «протягом тридцяти днів однієї чергової сесії» означає проміжок часу в тридцять календарних днів підряд однієї чергової сесії, інші розуміють під цим словосполученням проміжок часу в тридцять робочих днів однієї чергової сесії, під час яких згідно з Регламентом Верховної Ради України повинні відбуватися пленарні засідання (перший та третій тижні місяця).

Кількість пленарних засідань, що не можуть розпочатися, для застосування Президентом України права, передбаченого зазначеними статтями Конституції України, як впливає з більшості пояснень, значення не має, оскільки Основний Закон України встановлює як умову для припинення повноважень Верховної Ради України лише термін, протягом якого пленарні засідання не можуть розпочатися, і не пов'язує таку дію з кількістю засідань.

Стосовно положення «пленарні засідання не можуть розпочатися» фахівці з конституційного права також висловлюють різні погляди. Так, одні пов'язують його лише з відсутністю (за даними реєстрації народних депутатів України перед початком пленарного засідання Верховної Ради України) необхідної для прийняття рішень Верховної Ради України кількості народних депутатів України, а другі вважають, що кількість народних депутатів України не має жодного відношення до початку пленарних засідань. На думку третіх, це положення означає, що немає належних умов для розгляду на пленарних засіданнях питань, віднесених до компетенції Верховної Ради України, а саме: захоплення народними депутатами України трибуни, блокування роботи президії на пленарному засіданні, виведення з ладу системи голосування, засобів зв'язку і т. ін. Деякі фахівці на-

віль відсутність належних умов не вважають перешкодою для проведення пленарних засідань, оскільки вони можуть відбуватися в іншому приміщенні.

3. У процесі розгляду справи у відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України Носов В. В. пояснив, що Президент України розглядає дострокове припинення повноважень Верховної Ради України як виключний захід, який може бути викликаний конституційно значущою обставиною – тривалим нездійсненням Верховною Радою України своїх конституційних повноважень. Носов В.В. вважає, що в положенні «якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися» зазначених статей Конституції України йдеться, по-перше, про тридцять календарних днів, а по-друге, про результативні пленарні засідання Верховної Ради України, тобто такі, в ході яких вирішуються найважливіші питання життєдіяльності держави.

На думку Селіванова А. О., словосполучення «протягом тридцяти днів» означає тридцять робочих днів, а підставами для застосування Президентом України права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України є тільки причини, передбачені Конституцією і законами України.

Георгіца А. З. підкреслив, що під словосполученням «протягом тридцяти днів» розуміється тридцять календарних днів, а на решту питань, які порушує Президент України в конституційному поданні, відповідь, на його думку, має міститися в законі про регламент Верховної Ради України.

Лисенков С. Л. у виступі зазначив, що словосполучення «протягом тридцяти днів» треба розуміти як тридцять днів, протягом яких у встановлених Конституцією України і Регламентом Верховної Ради України межах відбуваються чи мають відбутися пленарні засідання, а тридцять днів підряд пленарних засідань об'єктивно бути не може. Словосполучення «пленарні засідання не можуть розпочатися» в контексті відповідних положень Конституції України означає, на його думку, що Верховна Рада України не може перейти до обговорення запланованих питань чи прийняття з цих питань рішень через неправомірні дії тієї чи іншої частини народних депутатів України.

4. Вирішуючи питання про тлумачення словосполучення «протягом тридцяти днів», вжитого у частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що Конституція України використовує поняття строку, який визначається у днях, в частині другій статті 77, частині третій статті 82, частині третій статті 83, частинах другій, п'ятій статті 94, частині п'ятій статті 103, частинах першій, четвертій статті 104, частині п'ятій статті 115 Конституції України тощо.

Поняття строку, визначеного у днях, міститься також у розділі XV «Перехідні положення» Конституції України. Так, згідно з пунктом 4 цього розділу Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України мав право видавати схвалені Кабінетом Міністрів

України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань. При цьому встановлювалося, що такий указ Президента України вступає в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань.

Розглядаючи питання перебігу строку у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 1998 року № 11-рп/98), Конституційний Суд України виходив з того, що в Конституції України закріплено загальний порядок обчислення строків, єдиний для всіх органів влади, – в календарних днях (частина друга статті 77, частина третя статті 82, пункт 31 частини першої статті 85, частина друга статті 90 та ін.).

При цьому Конституційний Суд України взяв до уваги і загальноприйнятий у законодавстві України порядок обчислення строків на вчинення відповідних дій органами влади, зокрема в Регламенті Верховної Ради України, Цивільному процесуальному кодексі України. Термін «дні», якщо він вживається у зазначених правових актах без застережень, означає лише календарні дні.

За загальним правилом у строк, що визначається у днях, зараховуються всі дні його перебігу. Але якщо останній день строку припадає на неробочий день, то днем закінчення строку вважається перший наступний за ним робочий день. Зокрема, закінчення строку визначено частиною п'ятою статті 254 Цивільного кодексу України: якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, що визначений відповідно до закону в місці вчинення певної дії, днем закінчення строку є перший за ним робочий день.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що положення частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України щодо встановлення тридцятиденного строку, протягом якого пленарні засідання не можуть розпочатися, треба розуміти так, що цей строк обчислюється в календарних днях. Його обчислення починається з дня, коли заплановані пленарні засідання однієї чергової сесії не можуть розпочатися, а якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, то днем його закінчення є наступний робочий день.

5. Положення частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України пов'язують виникнення у Президента України права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України з кількістю днів (тридцять), протягом яких пленарні засідання не можуть розпочатися, а не з кількістю пленарних засідань.

Тому для реалізації повноваження Президента України щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України, встановленого

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

відповідними положеннями Конституції України, кількість пленарних засідань Верховної Ради України, що не можуть розпочатися, значення не має. Необхідно лише, щоб протягом тридцяти календарних днів не розпочалося жодне з пленарних засідань Верховної Ради України.

6. Розглядаючи питання, що слід розуміти під словосполученням «пленарні засідання не можуть розпочатися», яке міститься в частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що Конституція України не визначає підстав, за якими пленарні засідання Верховної Ради України не можуть розпочатися.

Слово «розпочатися» у загальноприйнятому розумінні означає: починати здійснюватися, відбуватися; чимсь починатися.

Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні і здійснює повноваження, визначені Конституцією України, а пленарні засідання – це основна форма діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади під час її сесії. Вони є регулярними зібраннями народних депутатів України у визначений час і у визначеному місці, що проводяться за встановленою процедурою. На пленарних засіданнях розглядаються питання, віднесені Конституцією України до повноважень Верховної Ради України, і шляхом голосування народних депутатів України приймаються рішення з цих питань (Рішення Конституційного Суду України від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002).

Конституційний Суд України вважає, що виходячи з буквального змісту положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України словосполучення «пленарні засідання не можуть розпочатися» означає: пленарні засідання Верховної Ради України не можуть бути відкриті і Верховна Рада України не може приступити до розгляду запланованих питань через недодержання порядку роботи Верховної Ради України, встановленого Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України, що унеможливорює здійснення парламентом конституційних повноважень єдиного органу законодавчої влади в Україні.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Словосполучення «протягом тридцяти днів», що міститься в частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, треба розуміти як перебіг тридцятиденного строку підряд, тобто в календарних днях. Обчислення строку починається з дня, коли заплановані пленарні засідання однієї чергової сесії не змогли розпочатися, а якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, то днем його закінчення є наступний робочий день.

Виникнення у Президента України права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України пов'язане не з кількістю пленарних засідань, а з кількістю днів, протягом яких пленарні засідання не можуть розпочатися.

2. Словосполучення «пленарні засідання не можуть розпочатися», що вживається в частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, треба розуміти так, що пленарні засідання Верховної Ради України не можуть розпочатися через недодержання порядку роботи Верховної Ради України, встановленого Конституцією України і Регламентом Верховної Ради України, що унеможлиблює здійснення парламентом конституційних повноважень єдиного органу законодавчої влади в Україні.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании положений
части второй статьи 90, пункта 8 части первой статьи 106
Конституции Украины
по конституционному представлению Президента Украины
(дело об условиях досрочного прекращения полномочий
Верховной Рады Украины)**

г. Киев
19 мая 2004 года
№ 11-рп/2004

Дело № 1-21/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича – судья-докладчик, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Розенко** Виталия Ивановича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителя субъекта права на конституционное представление Носова Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины, привлеченных к участию в рассмотрении дела Селиванова Анатолия Александровича – Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины, Георгицы Аурела Зиновьевича – заведующего кафедрой международного и сравнительного правоведения Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича, Лысенкова Сергея Леонидовича – первого проректора Академии адвокатуры Украины, заведующего кафедрой теории и истории государства и права,

рассмотрел в пленарном заседании дело об официальном толковании положений части второй статьи 90, пункта 8 части первой статьи 106 Конституции Украины по конституционному представлению Президента Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 41 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление Президента Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии с частью первой статьи 93 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является практическая необходимость в официальной интерпретации положений указанных статей Конституции Украины.

Заслушав судью-докладчика Костицкого М. В., объяснения Носова В. В., Селиванова А. А., Георгицы А. З., Лысенкова С. Л. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Президент Украины обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование положений части второй статьи 90, пункта 8 части первой статьи 106 Конституции Украины.

Частью второй статьи 90 Конституции Украины установлено, что Президент Украины может досрочно прекратить полномочия Верховной Рады Украины, если в течение тридцати дней одной очередной сессии пленарные заседания не могут начаться. Такое же положение установлено пунктом 8 части первой статьи 106 Конституции Украины.

По мнению субъекта права на конституционное представление, указанные положения Конституции Украины необходимо понимать так, что полномочие Президента Украины относительно досрочного прекращения полномочий Верховной Рады Украины может быть реализовано, «если в течение каких-либо тридцати календарных дней подряд текущей очередной сессии (то есть начатой согласно части первой статьи 83 Конституции Украины в первый вторник февраля и первый вторник сентября каждого года) пленарные заседания не могут начаться, а следовательно, не осуществляются полномочия, предусмотренные Конституцией Украины для Верховной Рады Украины как коллегиального органа, единого органа законодательной власти в Украине». При этом Президент Украины просит ответить на такие вопросы:

1. Как следует понимать приведенное в указанных статьях словосочетание «в течение тридцати дней»: речь идет о тридцати календарных днях подряд или может быть применен другой способ исчисления этого срока?

2. Сколько пленарных заседаний не должны начаться, чтобы применялись соответствующие положения Конституции Украины?

3. Что следует понимать под словосочетанием «пленарные заседания не могут начаться»:

не принимаются решения по вопросам, отнесенным Конституцией Украины к компетенции Верховной Рады Украины, которая согласно части второй статьи 84 Конституции Украины должна осуществляться исключительно на пленарных заседаниях;

нет соответствующего кворума или определенные народные депутаты Украины (фракции, группы) не принимают участия в голосовании, что делает невозможным принятие законов, постановлений, иных актов большинством от конституционного состава Верховной Рады Украины, как это предусмотрено статьей 91 Конституции Украины;

открытие пленарного заседания невозможно в связи с отсутствием по данным регистрации необходимого количества народных депутатов Украины (статья 3.1.6 Регламента Верховной Рады Украины);

часть народных депутатов Украины преднамеренно совершает действия (захват трибуны, блокирование президиума, вывод из действия средств связи, системы голосования), препятствующие началу пленарного заседания;

либо другие обстоятельства?

2. В объяснении председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам регламента, депутатской этики и организации работы Верховной Рады Украины по поводу конституционного представления отмечается, что словосочетание «тридцать дней одной очередной сессии», употребленное в части второй статьи 90, пункте 8 части первой статьи 106 Конституции Украины, не может означать тридцать календарных дней подряд, поскольку в течение месяца в пленарном режиме Верховная Рада Украины в соответствии с ее Регламентом работает лишь первую и третью недели. Также подчеркивается, что Конституция Украины не устанавливает необходимого количества народных депутатов Украины, присутствие которых является обязательным для того, чтобы начать заседание Верховной Рады Украины и чтобы это заседание было полномочным. Вопрос о полномочности заседания Верховной Рады Украины с юридической точки зрения совпадает по смыслу с вопросом о полномочности Верховной Рады Украины относительно принятия ею того или иного решения на пленарном заседании.

Пояснения относительно вопросов, поднятых в конституционном представлении, дали специалисты по конституционному праву Института законодательства Верховной Рады Украины, Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Национального университета «Киево-Могилянская академия», Национальной юридической академии имени Ярослава Мудрого, Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича, Академии адвокатуры Украины, Университета экономики и права «Крок». Одни из них считают, что словосочетание «в течение тридцати дней одной очередной сессии» означает промежуток времени в тридцать календарных дней подряд одной очередной сессии, другие понимают под этим словосочетанием промежуток времени в тридцать рабочих дней одной очередной сессии, во время которых согласно Регламенту Верховной Рады Украины должны происходить пленарные заседания (первая и третья недели месяца).

Количество пленарных заседаний, которые не могут начаться, для применения Президентом Украины права, предусмотренного указанными статьями Конституции Украины, как следует из большинства объяснений, значения не имеет, поскольку Основной Закон Украины устанавливает как условие для прекращения полномочий Верховной Рады Украины только срок, в течение которого пленарные заседания не могут начаться, и не связывает такое действие с количеством заседаний.

Относительно положения «пленарные заседания не могут начаться» специалисты по конституционному праву также высказывают разные мнения. Так, одни связывают его только с отсутствием (по данным регистрации народных депутатов Украины перед началом пленарного заседания Верховной Рады Украины) необходимого для принятия решений Верховной Радой Украины количества народных депутатов Украины; другие считают, что количество народных депутатов Украины не имеет никакого отношения к началу пленарных заседаний. По мнению третьих, это положение означает, что нет надлежащих условий для рассмотрения на пленарных заседаниях вопросов, отнесенных к компетенции Верховной Рады Украины, а именно: захват народными депутатами Украины трибуны, блокирование работы президиума на пленарном заседании, вывод из действия системы голосования, средств связи и т. д. Некоторые специалисты даже отсутствие надлежащих условий не считают препятствием для проведения пленарных заседаний, поскольку они могут проходить в другом помещении.

3. В процессе рассмотрения дела в открытом пленарном заседании Конституционного Суда Украины Носов В. В. пояснил, что Президент Украины рассматривает досрочное прекращение полномочий Верховной Рады Украины как исключительную меру, которая может быть вызвана конституционно значащим обстоятельством – продолжительным неосуществлением Верховной Радой Украины своих конституционных полномочий. Носов В. В. считает, что в положении «если в течение тридцати дней одной очередной сессии пленарные заседания не могут начаться» указанных статей Конституции Украины речь идет, во-первых, о тридцати календарных днях, а во-вторых, о результативных пленарных заседаниях Верховной Рады Украины, то есть таких, в ходе которых решаются важнейшие вопросы жизнедеятельности государства.

По мнению Селиванова А. А., словосочетание «в течение тридцати дней» означает тридцать рабочих дней, а основаниями для применения Президентом Украины права на досрочное прекращение полномочий Верховной Рады Украины есть только причины, предусмотренные Конституцией и законами Украины.

Георгица А. З. подчеркнул, что под словосочетанием «в течение тридцати дней» нужно понимать тридцать календарных дней, а на остальные вопросы, которые ставит Президент Украины в конституционном представлении, ответ, по его мнению, может содержаться в законе о регламенте Верховной Рады Украины.

Лысенков С. Л. в выступлении указал, что словосочетание «в течение тридцати дней» нужно понимать как тридцать дней, в течение которых в установленных Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины пределах происходят либо должны состояться пленарные заседания, а тридцать дней подряд пленарных заседаний объективно быть не может. Словосочетание «пленарные заседания не могут начаться» в контексте соответствующих положений Конституции Украины означает,

по его мнению, что Верховная Рада Украины не может перейти к обсуждению запланированных вопросов или принятию по этим вопросам решений из-за неправомерных действий той или иной части народных депутатов Украины.

4. Решая вопрос о толковании словосочетания «в течение тридцати дней», употребленного в части второй статьи 90, пункте 8 части первой статьи 106 Конституции Украины, Конституционный Суд Украины исходит из того, что Конституция Украины использует понятие срока, определяемого в днях, в части второй статьи 77, части третьей статьи 82, части третьей статьи 83, частях второй, пятой статьи 94, части пятой статьи 103, частях первой, четвертой статьи 104, части пятой статьи 115 Конституции Украины и т. п.

Понятие срока, определенного в днях, содержится также в разделе XV «Переходные положения» Конституции Украины. Так, согласно пункту 4 этого раздела Президент Украины в течение трех лет после вступления в силу Конституции Украины имеет право издавать одобренные Кабинетом Министров Украины и скрепленные подписью Премьер-министра Украины указы по экономическим вопросам. При этом устанавливалось, что такой указ Президента Украины вступает в силу, если в течение тридцати календарных дней со дня представления законопроекта (за исключением дней межсессионного периода) Верховная Рада Украины не примет закон или не отклонит представленный законопроект большинством от её конституционного состава, и действует до вступления в силу закона, принятого Верховной Радой Украины по этим вопросам.

Рассматривая вопрос о течении срока по делу об официальном толковании частей второй и третьей статьи 84 и частей второй и четвертой статьи 94 Конституции Украины (Решение Конституционного Суда Украины от 7 июля 1998 года № 11-рп/98) по конституционному представлению Президента Украины, Конституционный Суд Украины исходил из того, что в Конституции Украины закреплен общий порядок исчисления сроков, единый для всех органов власти, – в календарных днях (часть вторая статьи 77, часть третья статьи 82, пункт 31 части первой статьи 85, часть вторая статьи 90 и др.).

При этом Конституционный Суд Украины принял во внимание и общепринятый в законодательстве Украины порядок исчисления сроков на совершение соответствующих действий органами власти, в частности в Регламенте Верховной Рады Украины, Гражданском процессуальном кодексе Украины. Термин «дни», если он употребляется в указанных правовых актах без примечаний, означает только календарные дни.

По общему правилу в срок, определяемый в днях, зачисляются все дни его течения. Но если последний день срока приходится на нерабочий день, то днем окончания срока считается первый следующий за ним рабочий день. В частности, окончание срока определено частью пятой статьи 254 Гражданского кодекса Украины: если последний день срока приходится на выходной, праздничный или другой нерабочий день, установленный в со-

ответствии с законом в месте совершения определенного действия, днем окончания срока является первый за ним рабочий день.

Исходя из изложенного Конституционный Суд Украины считает, что положения части второй статьи 90, пункта 8 части первой статьи 106 Конституции Украины относительно установления тридцатидневного срока, в течение которого пленарные заседания не могут начаться, нужно понимать так, что этот срок исчисляется в календарных днях. Его исчисление начинается со дня, когда запланированные пленарные заседания одной очередной сессии не могут начаться, а если последний день срока приходится на выходной, праздничный или другой нерабочий день, то днем его окончания является следующий рабочий день.

5. Положения части второй статьи 90, пункта 8 части первой статьи 106 Конституции Украины связывают возникновение у Президента Украины права на досрочное прекращение полномочий Верховной Рады Украины с количеством дней (тридцать), в течение которых пленарные заседания не могут начаться, а не с количеством пленарных заседаний.

Поэтому для реализации полномочия Президента Украины относительно досрочного прекращения полномочий Верховной Рады Украины, установленного соответствующими положениями Конституции Украины, количество пленарных заседаний Верховной Рады Украины, которые не могут начаться, значения не имеет. Необходимо лишь, чтобы в течение тридцати календарных дней не началось ни одно из пленарных заседаний Верховной Рады Украины.

6. Рассматривая вопрос, что следует понимать под словосочетанием «пленарные заседания не могут начаться», содержащемся в части второй статьи 90, пункте 8 части первой статьи 106 Конституции Украины, Конституционный Суд Украины исходит из того, что Конституция Украины не определяет оснований, согласно которым пленарные заседания Верховной Рады Украины не могут начаться.

Слово «начаться» в общепринятом понимании означает: начинать осуществляться, происходить; чем-то начинаться.

Верховная Рада Украины является единым органом законодательной власти в Украине и осуществляет полномочия, определенные Конституцией Украины, а пленарные заседания – это основная форма деятельности Верховной Рады Украины как единого органа законодательной власти во время ее сессии. Они являются регулярными собраниями народных депутатов Украины в установленное время и в определенном месте, которые проводятся по установленной процедуре. На пленарных заседаниях рассматриваются вопросы, отнесенные Конституцией Украины к полномочиям Верховной Рады Украины, и путем голосования народных депутатов Украины принимаются решения по этим вопросам (Решение Конституционного Суда Украины от 17 октября 2002 года № 17-рп/2002).

Конституционный Суд Украины считает, что исходя из буквального содержания положений части второй статьи 90, пункта 8 части первой

статьи 106 Конституции Украины словосочетание «пленарные заседания не могут начаться» означает: пленарные заседания Верховной Рады Украины не могут быть открыты и Верховная Рада Украины не может приступить к рассмотрению запланированных вопросов из-за несоблюдения порядка работы Верховной Рады Украины, установленного Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины, что делает невозможным осуществление парламентом конституционных полномочий единого органа законодательной власти в Украине.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 63, 95 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Словосочетание «в течение тридцати дней», содержащееся в части второй статьи 90, пункте 8 части первой статьи 106 Конституции Украины, надо понимать как течение тридцатидневного срока подряд, то есть в календарных днях. Исчисление срока начинается со дня, когда запланированные пленарные заседания одной очередной сессии не смогли начаться, а если последний день срока приходится на выходной, праздничный или другой нерабочий день, то днем его окончания является следующий рабочий день.

Возникновения у Президента Украины права на досрочное прекращение полномочий Верховной Рады Украины связано не с количеством пленарных заседаний, а с количеством дней, в течение которых пленарные заседания не могут начаться.

2. Словосочетание «пленарные заседания не могут начаться», употребляемое в части второй статьи 90, пункте 8 части первой статьи 106 Конституции Украины, надо понимать так, что пленарные заседания Верховной Рады Украины не могут начаться из-за несоблюдения порядка работы Верховной Рады Украины, установленного Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины, что делает невозможным осуществление парламентом конституционных полномочий единого органа законодательной власти в Украине.

3. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

- *Summary to the Decision No. 11-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of May 19, 2004*

The grounds for the case examination was the constitutional appeal of the President of Ukraine submitted to the Constitution Court of Ukraine for the official interpretation of the provisions of Articles 90.2 and 106.1.8. of the Constitution of Ukraine.

When interpreting the word combination «within thirty days» as used in Articles 90.2 and 106.1.8. of the Constitution of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine proceeds from the fact that the Constitution of Ukraine applies the day-based concept of ‘a term’ in Articles 77.2, 82.3, 83.3, 94.2, 94.5, 103.5, 104.1, 104.4, and 105.5 of the Constitution.

The day-based term is also used in Chapter XV «Transitional Provisions» of the Constitution. Thus, in accordance with paragraph 4 of this Chapter, the President of Ukraine, within three years after the Constitution of Ukraine enters into force, shall have the right to issue decrees approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine and signed by the Prime-Minister of Ukraine on economic issues. Herewith, the Constitution prescribes that such a decree of the President of Ukraine shall take effect, if within thirty calendar days from the day of submission of the draft-law (except the days between sessions), the Verkhovna Rada of Ukraine does not adopt the law or does not reject the submitted draft-law by the majority of its constitutional composition, and shall be effective until a law adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on these issues enters into force.

When considering the issue of the term of office within the case initiated by the constitutional petition of the President of Ukraine for the official interpretation of Articles 84.2, 84.3, 94.2, and 94.3 of the Constitution, the Constitutional Court of Ukraine proceeded from the fact that the Constitution established the general procedure of calculation of terms (to be applied to all public authorities) in calendar days (Articles 77.2, 82.3, 85.1.31, 90.2 and others).

The Constitutional Court of Ukraine has taken into account the common practice of calculation of terms for performance of relevant acts by the state authorities, as adopted by the laws of Ukraine, in particular, the Law of Ukraine On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Code of Civil Procedure of Ukraine. The term «days» as used in the said legal acts without reservations, shall mean calendar days only.

According to the general rule, a term defined in days shall contain all days falling within such term. However, if the last day of the term falls within a day off, so the term shall end on the next working day.

Provisions of Articles 90.2 and 106.1.8 of the Constitution of Ukraine associate emerging of the President’s right for termination of authorities of the Verkhovna Rada of Ukraine prior to the expiration of term with the number of days (thirty) during which plenary meetings failed to commence, instead of the number of plenary meetings.

Thus, for purposes of execution of the President of Ukraine' right to terminate authorities of the Verkhovna Rada prior to the expiration of term, as established by the relevant provisions of the Constitution, the number of plenary meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine, which failed to commence, shall not be taken into account. The only reason shall be failure to start any plenary meeting of the Verkhovna Rada during thirty calendar days.

When interpreting the word combination «the plenary meetings fail to commence» as provided for by Articles 90.2 and 106.1.8 of the Constitution of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine proceeds from the fact that the Constitution gives no reasons for impossibility to commence the plenary meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine.

The word «to commence» as generally used has the meaning «to begin or to start something, the beginning of an activity or an event».

The Verkhovna Rada of Ukraine is the sole legislative body of Ukraine and shall exercise authorities vested in it by the Constitution of Ukraine; plenary sessions are the principle form of activities of the Verkhovna Rada as the sole legislative body during its sessions. Sessions are regular assemblies of People's Deputies of Ukraine at pre-scheduled time and in the determined place to be held under the established procedure. At the plenary sessions, they consider issues referred to the competence of the Verkhovna Rada by the Constitution of Ukraine, and make their decisions through voting.

The Constitutional Court of Ukraine believes that the word combination «plenary sessions fail to commence» has the following meaning based on the literary sense of the provisions of Articles 90.2 and 106.1.8 of the Constitution of Ukraine: the plenary sessions of the Verkhovna Rada may not be opened, and the Verkhovna Rada may not proceed to consideration of the scheduled issues because of non-compliance with the agenda of the Verkhovna Rada of Ukraine as established by the Constitution of Ukraine and the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine, which non-compliance prevents the Parliament from execution of the constitutional authorities of the sole legislative body of Ukraine.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
50 народних депутатів України
про офіційне тлумачення положення частини четвертої
статті 12 Закону України
«Про місцеве самоврядування в Україні»
щодо сумісності посади
сільського, селищного, міського голови
з мандатом депутата Верховної Ради
Автономної Республіки Крим
(справа щодо сумісності посади сільського, селищного,
міського голови з мандатом депутата Верховної Ради
Автономної Республіки Крим)**

м. Київ
20 травня 2004 року
№ 12-рп/2004

Справа № 1-11/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича – суддя-доповідач, **Івашенка** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Станік** Сюзанни Романівни, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини четвертої статті 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 24, ст. 170) щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 50 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність у роз'ясненні, офіційній інтерпретації положення частини четвертої статті 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П. Б. і дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 50 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положення частини четвертої статті 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон) щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні зазначеного положення Закону народні депутати України обґрунтовують тим, що відповідно до нього сільський, селищний, міський голова не може бути депутатом будь-якої ради, тобто мати інший представницький мандат. Проте, зазначається у конституційному поданні, ряд депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим одночасно обіймають посади міських голів.

Посилаючись на Рішення Конституційного Суду України від 6 липня 1999 року № 7-рп/99 (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови), суб'єкт права на конституційне подання стверджує, що при ухваленні цього Рішення, як і Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2001 року № 19-рп/2001 (справа щодо сумісності мандата депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим з іншими видами діяльності), питання щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим не було предметом безпосереднього розгляду Конституційного Суду України.

2. У листі Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим до Конституційного Суду України зазначається, що згідно з Основним Законом України Автономну Республіку Крим не віднесено до місцевого самоврядування. Її статус закріплено окремо в розділі X «Автономна Республіка Крим» Конституції України, в якому питання щодо сумісності мандата депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим з іншими видами діяльності прямо не врегульовано. Оскільки Конституцією України не передбачено, що статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим має визначатися законом, то, на його думку, сільський, селищний, міський голова має право «суміщати свій представницький мандат з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, який не працює на постійній основі, до врегулювання цього питання Конституцією України або відповідними законами України».

У висновках, наданих Конституційному Суду України Фондом сприяння місцевому самоврядуванню України та Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого, стверджується, що сумісність посад сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, незалежно від того, виконує він свої повноваження на постійній основі чи на громадських засадах, згідно з Конституцією і законами України, правовими позиціями Конституційного Суду України з цього питання, Конституцією Автономної Республіки Крим, затвердженою Законом України від 23 грудня 1998 року, є неприпустимою.

3. Вирішуючи порушене у конституційному поданні народних депутатів України питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Законом України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» від 10 лютого 1998 року № 90/98-ВР встановлено, що депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим не можуть мати інший представницький мандат (частина третя статті 5). Ця вимога Закону, вважає Конституційний Суд України, є загальною і поширюється на всіх депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Згідно з Конституцією України статус сільських, селищних, міських голів визначається законом (частина третя статті 141). Це положення реалізовано в Законі, яким, зокрема, встановлено, що сільський, селищний, міський голова не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього прибутки (частина четверта статті 12).

За Рішенням Конституційного Суду України від 6 липня 1999 року № 7-рп/99 міський голова є головною посадовою особою відповідної територіальної громади з представницьким мандатом. Наявність представницького мандата міського голови зумовлена насамперед його безпосереднім обранням територіальною громадою міста (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини). Ця правова позиція Конституційного Суду України поширюється також на статус сільського, селищного голови.

3.2. Згідно з положеннями статей 140, 141, 142 Основного Закону України місцеве самоврядування в Україні включає: територіальні громади сіл, селищ, міст; сільські, селищні, міські, районні у містах ради та їх виконавчі органи; сільських, селищних, міських голів; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад; органи самоорганізації населення, створені з дозволу сільських, селищних, міських рад та наділені ними частиною власної компетенції, фінансами, майном. Відповідно до цих конституційних засад Закон визначає систему місцевого самоврядування в Україні (стаття 5).

Системний аналіз положень Конституції та законів України щодо представницьких органів: Верховної Ради України, Верховної Ради Автоном-

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ної Республіки Крим, сільських, селищних, міських, районних у містах рад – свідчить, що законодавством встановлені однакові правові підходи до організації і діяльності цих органів. Така правова позиція викладена у Рішенні Конституційного Суду України від 27 лютого 2001 року № 1-рп/2001 (справа про правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим) (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

У Рішенні Конституційного Суду України від 6 липня 1999 року № 7-рп/99 зазначено, що положення частини першої статті 38 Конституції України, згідно з яким громадяни мають право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в контексті положень частини другої статті 78 Конституції України треба розуміти так, що громадянину України надано право вільно бути обраним до Верховної Ради України, сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою, але реалізувати набутий представницький мандат громадянин може тільки в одному з цих органів чи на посаді сільського, селищного, міського голови (пункт 2 резолютивної частини).

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку про несумісність мандата депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим з посадою сільського, селищного, міського голови.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 69, 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Положення частини четвертої статті 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» у взаємозв'язку з положенням частини першої цієї статті треба розуміти так, що сільський, селищний, міський голова як головна посадова особа відповідної територіальної громади з представницьким мандатом не може одночасно бути депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании положения
части четвертой статьи 12 Закона Украины
«О местном самоуправлении в Украине»
о совмещении должности сельского, поселкового,
городского головы с мандатом депутата Верховной Рады
Автономной Республики Крым
по конституционному представлению
50 народных депутатов Украины
(дело о совмещении должности сельского, поселкового,
городского головы с мандатом депутата Верховной Рады
Автономной Республики Крым)**

г. Киев
20 мая 2004 года
№ 12-рп/2004

Дело № 1-11/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича – судья-докладчик, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Станик** Сюзанны Романовны, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело об официальном толковании положения части четвертой статьи 12 Закона Украины «О местном самоуправлении в Украине» от 21 мая 1997 года № 280/97–ВР (Ведомости Верховной Рады Украины, 1997 г., № 24, ст. 170) о совмещении должности сельского, поселкового, городского головы с мандатом депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым по конституционному представлению 50 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 41 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 50 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии с частью первой статьи 93 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является

практическая необходимость в разъяснении, официальной интерпретации положения части четвертой статьи 12 Закона Украины «О местном самоуправлении в Украине» о совмещении должности сельского, поселкового, городского головы с мандатом депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым.

Заслушав судью-докладчика Евграфова П. Б. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 50 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование положения части четвертой статьи 12 Закона Украины «О местном самоуправлении в Украине» (далее – Закон) о совмещении должности сельского, поселкового, городского головы с мандатом депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым.

Практическую необходимость в официальном толковании указанного положения Закона народные депутаты Украины обосновывают тем, что в соответствии с ним сельский, поселковый, городской голова не может быть депутатом какого-либо совета, то есть иметь иной представительский мандат. Тем не менее, отмечается в конституционном представлении, ряд депутатов Верховной Рады Автономной Республики Крым одновременно занимают должности городских голов.

Ссылаясь на Решение Конституционного Суда Украины от 6 июля 1999 года № 7-рп/99 (дело о совмещении должностей народного депутата Украины и городского головы), субъект права на конституционное представление утверждает, что при принятии этого Решения, как и Решения Конституционного Суда Украины от 21 декабря 2001 года № 19-рп/2001 (дело о совмещении мандата депутата Верховной Рады АРК с иными видами деятельности), вопрос о совмещении должности сельского, поселкового, городского головы с мандатом депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым не был предметом непосредственного рассмотрения Конституционным Судом Украины.

2. В письме Председателя Верховной Рады Автономной Республики Крым в Конституционный Суд Украины отмечается, что в соответствии с Основным Законом Украины Автономная Республика Крым не отнесена к местному самоуправлению. Ее статус закреплен отдельно в разделе X «Автономная Республика Крым» Конституции Украины, в котором вопрос о совмещении мандата депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым с иными видами деятельности прямо не урегулирован. Поскольку Конституцией Украины не предусмотрено, что статус депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым может определяться законом, то, по его мнению, сельский, поселковый, городской голова имеет право «совмещать свой представительский мандат с мандатом депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым, не работающего на по-

стоянної основі, до урегулювання цього питання Конституцією України або відповідними законами України».

В висновках, даних Конституційному Суду України Фондом содействия местному самоуправлению Украины и Национальной юридической академией Украины имени Ярослава Мудрого, утверждается, что совмещение должностей сельского, поселкового, городского головы с мандатом депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым, независимо от того, исполняет он свои полномочия на постоянной основе либо на общественных началах, согласно Конституции и законам Украины, правовыми позициями Конституционного Суда Украины по этому вопросу, Конституцией Автономной Республики Крым, утвержденной Законом Украины от 23 декабря 1998 года, является недопустимым.

3. Решая поставленный в конституционном представлении народных депутатов Украины вопрос, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

3.1. Законом Украины «О Верховной Раде Автономной Республики Крым» от 10 февраля 1998 года № 90/98–ВР установлено, что депутаты Верховной Рады Автономной Республики Крым не могут иметь иной представительский мандат (часть третья статьи 5). Это требование Закона, считает Конституционный Суд Украины, является общим и распространяется на всех депутатов Верховной Рады Автономной Республики Крым.

Согласно Конституции Украины статус сельских, поселковых, городских голов определяется законом (часть третья статьи 141). Это положение реализовано в Законе, которым, в частности, установлено, что сельский, поселковый, городской голова не может быть депутатом какого-либо совета, совмещать свою служебную деятельность с иной должностью, в том числе на общественных началах (кроме преподавательской, научной и творческой работы во внеурочное время), заниматься предпринимательской деятельностью, получать от этого прибыль (часть четвертая статьи 12).

Согласно Решению Конституционного Суда Украины от 6 июля 1999 года № 7-рп/99 городской голова является главным должностным лицом соответствующей территориальной громады с представительским мандатом. Наличие представительского мандата городского головы обусловлено прежде всего его непосредственным избранием территориальной громадой города (абзац второй пункта 3 мотивировочной части). Эта правовая позиция Конституционного Суда Украины распространяется также на статус сельского, поселкового головы.

3.2. Согласно положениям статей 140, 141, 142 Основного Закона Украины местное самоуправление в Украине включает: территориальные громады сел, поселков, городов; сельские, поселковые, городские, районные в городах советы и их исполнительные органы; сельских, поселковых, городских голов; районные и областные советы, представляющие общие интересы территориальных громад; органы самоорганизации населения, созданные по разрешению сельских, поселковых, городских советов и наделенные ими частью собственной компетенции, финансами, имуществом. В соответствии с этими конституционными основами Закон определяет систему местного самоуправления в Украине (статья 5).

Системный анализ положений Конституции и законов Украины о представительных органах: Верховной Раде Украины, Верховной Раде Автономной Республики Крым, сельских, поселковых, городских, районных в городах советах – свидетельствует, что законодательством установлены одинаковые правовые подходы к организации и деятельности этих органов. Такая правовая позиция изложена в Решении Конституционного Суда Украины от 27 февраля 2001 года № 1-рп/2001 (дело о правовых актах Верховной Рады Автономной Республики Крым) (абзац третий подпункта 2.2 пункта 2 мотивировочной части).

В Решении Конституционного Суда Украины от 6 июля 1999 года № 7-рп/99 определено, что положение части первой статьи 38 Конституции Украины, согласно которому граждане имеют право свободно избирать и быть избранными в органы государственной власти и органы местного самоуправления, в контексте положений части второй статьи 78 Конституции Украины следует понимать так, что гражданину Украины предоставлено право свободно быть избранным в Верховную Раду Украины, сельский, поселковый, городской, районный, областной совет, а также быть избранным сельским, поселковым, городским головой, но реализовать приобретенный представительский мандат гражданин может только в одном из этих органов или в должности сельского, поселкового, городского головы (пункт 2 резолютивной части).

Учитывая изложенное, Конституционный Суд Украины пришел к выводу о несовместимости мандата депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым с должностью сельского, поселкового, городского головы.

Исходя из изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 63, 69, 93 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Положение части четвертой статьи 12 Закона Украины «О местном самоуправлении в Украине» во взаимосвязи с положением части первой этой статьи следует понимать так, что сельский, поселковый, городской голова как главное должностное лицо соответствующей территориальной громады с представительским мандатом не может одновременно быть депутатом Верховной Рады Автономной Республики Крым.

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

- *Summary to the Decision No. 12-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of May 20, 2004*

The Law of Ukraine «On the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea» as of February 10, 2002 # 90/98VR envisages that deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea may not hold other representative mandates (Article 5.3). The Constitutional Court of Ukraine regards this requirement as a general one covering all deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea.

In accordance with the Constitution of Ukraine, the status of heads of village, settlement, and town councils shall be determined by the law (Article 141.3). This provision has been implemented by the Law, which, in particular, establishes that the head of a village, settlement, or town council may not be the deputy of another council, combine his/her service with other offices, including those occupied on a voluntary basis (except teaching, scholarly and creative activities in out-of-office hours), carry out entrepreneurial activity and earn profit thereof (Article 12.4).

The head of a town council is a chief official of the relevant territorial community having the representative mandate. Availability of a representative mandate of the head of a town council is determined, first of all, by the fact that the territorial community of the town has directly elected him/her.

In accordance with provisions of Articles 140, 141, 142 of the Fundamental Law, local self-governance in Ukraine comprises: territorial communities of villages, settlements and cities; village, settlement, town, city district councils and their executive bodies; heads of village, settlement, and town councils; district and oblast councils that represent the common interests of territorial communities; bodies of popular self-organization, created by authority of village, settlement and city councils, which assigned such bodies with part of their own competence, finances and property. The Law determines the system of local self-governance in accordance with these constitutional principles (Article 5).

The system analysis of provisions of the Constitution of Ukraine and laws on the following representative bodies: the Verkhovna Rada of Ukraine, the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, village, settlement, city, city district councils shows that the legislation establishes the unified legal approaches to the organization and activities of such bodies. Provision of Article 38.1 of the Constitution, saying that citizens have the right to freely elect and to be elected to bodies of state power and bodies of local self-government, in the light of provisions of Article 78.2 of the Constitution of Ukraine shall be construed as follows: a citizen of Ukraine is granted the right to be freely elected to the Verkhovna Rada of Ukraine, village, settlement, city, district, oblast council, as well as the right to be elected the head of the village, settlement, city council; however, a citizen may execute the received representative mandate within one of the said bodies or in the capacity of the head of the village, settlement, city council.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням
45 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення частини другої статті 16
Дисциплінарного статуту прокуратури України,
затвердженого Постановою Верховної Ради України
«Про затвердження Дисциплінарного статуту
прокуратури України»
(справа про Дисциплінарний статут прокуратури)**

м. Київ
22 червня 2004 року
№ 13-рп/2004

Справа № 1-25/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Івашенка** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича – суддя-доповідач, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 16 Дисциплінарного статуту прокуратури України, затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» від 6 листопада 1991 року № 1796-XII (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 4, ст. 15).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 45 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначеного положення Дисциплінарного статуту прокуратури України.

Заслухавши суддю-доповідача Савенка М. Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 45 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 16 Дисциплінарного статуту прокуратури України, затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» від 6 листопада 1991 року № 1796–ХІІ (далі – Статут).

Народні депутати України вважають, що визначений частиною другою статті 16 Статуту порядок оскарження рішень Президента України, Генерального прокурора України про застосування одного з дисциплінарних стягнень, передбачених пунктами 5 (звільнення) і 6 (звільнення з позбавленням класного чину) статті 9 Статуту, або відмови у поновленні на роботі прокурорсько-слідчих працівників, звільнених прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва та прирівняними до них прокурорами, до Верховного Суду України в місячний строк не відповідає статтям 55, 124, 129, 131 Конституції України. На думку авторів клопотання, оспорюване положення стосовно розгляду скарг тільки Верховним Судом України суттєво обмежує «конституційні права прокурорсько-слідчих працівників», позбавляє їх права на апеляційне та касаційне оскарження, не відповідає принципу рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом та не враховує приписи статті 131 Конституції України щодо можливості оскарження прокурорами рішень про їх притягнення до дисциплінарної відповідальності до Вищої ради юстиції.

2. Голова Верховної Ради України у листі до Конституційного Суду України зазначає, що передбачене частиною другою статті 16 Статуту оскарження рішень Президента України, Генерального прокурора України і прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва та прирівняних до них прокурорів до Верховного Суду України враховує спеціальний статус прокурорсько-слідчих працівників як учасників судового процесу і дає можливість Верховному Суду України об'єктивно і в повному обсязі розглядати справи виключного провадження. Підвідомчість таких справ закріплена не законом, як це визначено положеннями пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, а постановою Верховної Ради України, якою затверджено Статут. Це суперечить принципу конституційного захисту громадян, які перебувають на посаді слідчого і прокурора, оскільки Основний Закон України прямо передбачає врегулювання цього питання виключно законом України.

Верховний Суд України підкреслює, що оспорюване положення Статуту позбавляє прокурорсько-слідчих працівників права на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення. Підсудність справ має визначатися виключно законом.

Генеральна прокуратура України вважає, що встановлене частиною другою статті 16 Статуту право прокурорсько-слідчих працівників оскаржити безпосередньо до Верховного Суду України рішення про позбавлення класного чину і звільнення з роботи суперечить положенням пункту 14 частини першої статті 92, пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України. Цей припис Статуту порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом та позбавляє як прокурорсько-слідчих працівників, так і Генеральну прокуратуру України можливості апеляційного та касаційного оскарження судових рішень. Винятки з такого порядку оскарження та підсудність справ можуть встановлюватися тільки законом, а Статут, затверджений постановою Верховної Ради України, не є законом.

На думку Вищої ради юстиції, положення частини другої статті 16 Статуту не суперечить статті 131 Конституції України. Встановлене цією нормою право прокурорів на оскарження рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності є додатковою гарантією забезпечення захисту їх прав у позасудовому порядку.

3. Конституційний Суд України, розглядаючи порушене в конституційному поданні питання, виходить з такого.

Відповідно до пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України судочинство визначається виключно законом. За своїм змістом судочинство включає в себе, зокрема, підсудність, тобто встановлення повноважень судів системи судів загальної юрисдикції та процесуальних строків, строків звернення, оскарження до суду рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

У контексті наведеного конституційного положення Закон України «Про судоустрій України» передбачає, що місцеві суди здійснюють розгляд по першій інстанції справ, віднесених до їх підсудності процесуальним законом (стаття 22), апеляційні суди – справ, визначених законом (стаття 26), а Верховний Суд України – розгляд інших справ, пов'язаних з виключними обставинами, у випадках, передбачених законом (стаття 47).

Отже, підсудність справ, а також строки звернення до суду повинні визначатися виключно законом і не можуть встановлюватися іншими актами, у тому числі постановою Верховної Ради України.

Таким чином, положення частини другої статті 16 Статуту не відповідає пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України (є неконституційним).

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 69, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини другої статті 16 Дисциплінарного статуту

прокуратури України, затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» від 6 листопада 1991 року № 1796–ХІІ, відповідно до якого рішення Президента України та Генерального прокурора України про позбавлення класного чину, наказ Генерального прокурора України про застосування одного з дисциплінарних стягнень, передбачених пунктами 5 і 6 статті 9 Статуту, або відмова у поновленні на роботі прокурорсько-слідчих працівників, звільнених прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва та прирівняними до них прокурорами, можуть бути оскаржені до Верховного Суду України в місячний строк.

2. Положення Дисциплінарного статуту прокуратури України, визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии Конституции Украины
(конституционности) положения части второй статьи 16
Дисциплинарного устава прокуратуры Украины,
утвержденного Постановлением Верховной Рады Украины
«Об утверждении Дисциплинарного устава
прокуратуры Украины»
по конституционному представлению
45 народных депутатов Украины
(дело о Дисциплинарном уставе прокуратуры)**

г. Киев
22 июня 2004 года
№ 13-рп/2004

Дело № 1-25/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича — председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича – судья-докладчик, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения части второй статьи 16 Дисциплинарного устава прокуратуры Украины, утвержденного Постановлением Верховной Рады Украины «Об утверждении Дисциплинарного устава прокуратуры Украины» от 6 ноября 1991 года № 1796-ХІІ (Ведомости Верховной Рады Украины, 1992 г., № 4, ст. 15).

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 45 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьями 71, 75 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора относительно конституционности указанного положения Дисциплинарного устава прокуратуры Украины.

Заслушав судью-докладчика Савенко Н. Д. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 45 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством рассмотреть вопрос о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения части второй статьи 16 Дисциплинарного устава прокуратуры Украины, утвержденного Постановлением Верховной Рады Украины «Об утверждении Дисциплинарного устава прокуратуры Украины» от 6 ноября 1991 года № 1796-ХІІ (далее – Устав).

Народные депутаты Украины считают, что определенной частью второй статьи 16 Устава порядок обжалования решений Президента Украины, Генерального прокурора Украины о применении одного из дисциплинарных взысканий, предусмотренных пунктами 5 (увольнение) и 6 (увольнение с лишением классного чина) статьи 9 Устава, либо отказа в восстановлении на работе прокурорско-следственных работников, уволенных прокурорами Автономной Республики Крым, областей, города Киева и приравненными к ним прокурорами, в Верховный Суд Украины в месячный срок не отвечает статьям 55, 124, 129, 131 Конституции Украины. По мнению авторов ходатайства, оспариваемое положение о рассмотрении жалоб только Верховным Судом Украины существенно ограничивает «конституционные права прокурорско-следственных работников», лишает их права на апелляционное и кассационное обжалование, не отвечает принципу равенства всех участников судебного процесса перед законом и судом и не учитывает предписаний статьи 131 Конституции Украины относительно возможности обжалования прокурорами решений о привлечении их к дисциплинарной ответственности в Высший совет юстиции.

2. Председатель Верховной Рады Украины в письме в Конституционный Суд Украины отмечает, что предусмотренное частью второй статьи 16 Устава обжалование решений Президента Украины, Генерального прокурора Украины и прокуроров Автономной Республики Крым, областей, города Киева и приравненных к ним прокуроров в Верховный Суд Украины учитывает специальный статус прокурорско-следственных работников как участников судебного процесса и дает возможность Верховному Суду Украины объективно и в полном объеме рассматривать дела исключительного производства. Подведомственность таких дел закреплена не законом, как это определено положениями пункта 8 части третьей статьи 129 Конституции Украины, а постановлением Верховной Рады Украины, которым утвержден Устав. Это противоречит принципу конституционной защиты граждан, занимающих должности следователя и прокурора, поскольку Основной Закон Украины прямо предусматривает урегулирование этого вопроса исключительно законом Украины.

Верховный Суд Украины подчеркивает, что оспариваемое положение Устава лишает прокурорско-следственных работников права на апелляционное и кассационное обжалование судебного решения. Подсудность дел может определяться исключительно законом.

Генеральная прокуратура Украины считает, что установленное частью второй статьи 16 Устава право прокурорско-следственных работников обжаловать непосредственно в Верховный Суд Украины решения о лишении классного чина и увольнении с работы противоречит положениям пункта 14 части первой статьи 92, пунктов 2, 8 части третьей статьи 129 Конституции Украины. Это предписание Устава нарушает принцип равенства всех участников судебного процесса перед законом и судом и лишает как прокурорско-следственных работников, так и Генеральную прокуратуру Украины возможности апелляционного и кассационного обжалования судебных решений. Исключения из такого порядка обжалования и подсудность дел могут устанавливаться только законом, а Устав, утвержденный постановлением Верховной Рады Украины, не является законом.

По мнению Высшего совета юстиции, положение части второй статьи 16 Устава не противоречит статье 131 Конституции Украины. Установленное этой нормой право прокуроров на обжалование решений о привлечении к дисциплинарной ответственности служит дополнительной гарантией обеспечения защиты их прав во внесудебном порядке.

3. Конституционный Суд Украины, рассматривая поставленный в конституционном представлении вопрос, исходит из следующего.

Согласно пункту 14 части первой статьи 92 Конституции Украины судопроизводство определяется исключительно законом. По своему смыслу судопроизводство включает в себя, в частности, подсудность, то есть установление полномочий судов системы судов общей юрисдикции и процессуальных сроков, сроков обращения, обжалования в суд решений, действий или бездействия органов государственной власти, органов местного самоуправления, должностных и служебных лиц.

В контексте приведенного конституционного положения Закон Украины «О судоустройстве Украины» предусматривает, что местные суды осуществляют рассмотрение в первой инстанции дел, отнесенных к их подсудности процессуальным законом (статья 22), апелляционные суды – дел, определенных законом (статья 26), а Верховный Суд Украины – рассмотрение других дел, связанных с исключительными обстоятельствами, в случаях, предусмотренных законом (статья 47).

Следовательно, подсудность дел, а также сроки обращения в суд должны определяться исключительно законом и не могут устанавливаться другими актами, в том числе постановлением Верховной Рады Украины.

Таким образом, положение части второй статьи 16 Устава не отвечает пункту 14 части первой статьи 92 Конституции Украины (является неконституционным).

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 69, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать не соответствующим Конституции Украины (неконституционным) положение части второй статьи 16 Дисциплинарного устава прокуратуры Украины, утвержденного Постановлением Верховной Рады Украины «Об утверждении Дисциплинарного устава прокуратуры Украины» от 6 ноября 1991 года № 1796–ХІІ, согласно которому решение Президента Украины и Генерального прокурора Украины о лишении классного чина, приказ Генерального прокурора Украины о применении одного из дисциплинарных взысканий, предусмотренных пунктами 5 и 6 статьи 9 Устава, или отказ в восстановлении на работе прокурорско-следственных работников, уволенных прокурорами Автономной Республики Крым, областей, города Киева и приравненными к ним прокурорами, могут быть обжалованы в Верховный Суд Украины в месячный срок.

2. Положение Дисциплинарного устава прокуратуры Украины, признанное неконституционным, утрачивает силу со дня принятия Конституционным Судом Украины этого Решения.

3. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 13-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of June 22, 2004*

The subject of the right to constitutional petition — 45 People’s Deputies of Ukraine – applied to the Constitutional Court of Ukraine for consideration of the compliance of Article 16.2 of the Disciplinary Regulations of the Procuracy of Ukraine as adopted by the Resolution of the Verkhovna Rada On Approval of the Disciplinary Regulations of the Procuracy of Ukraine as of November 6, 1991 No. 1796-XII with the Constitution of Ukraine (constitutionality) (hereinafter referred to as «the Regulations»).

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

When considering the issue raised in the constitutional petition, the Constitutional Court of Ukraine proceeds from the following. In accordance with Article 92.1.14 of the Constitution of Ukraine, judicial proceedings shall be determined exclusively by the laws. By implication, the judicial proceedings cover, in particular, jurisdiction, that is establishment of authorities of courts of the system of general jurisdiction and procedural terms, terms of filing in applications, terms of appealing against decisions, acts or negligence of public authorities, bodies of local self-government, officials and officers. In the light of the constitutional provision referred to above, the Law of Ukraine «On the Judicial System of Ukraine» provides for the following procedures: local courts shall consider cases referred to their jurisdiction by the Law On Judicial Proceedings (Article 22) in the first instance; courts of appeal shall consider the cases as determined by the Law (Article 26), and the Supreme Court of Ukraine shall consider other cases related to exceptional circumstances as provided by the Law (Article 47). Therefore, jurisdiction and terms of appeal to court shall be determined by the law exclusively and may not be established by other acts, including a resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
56 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення абзацу другого частини першої статті 39
Закону України «Про вищу освіту»
(справа про граничний вік кандидата
на посаду керівника вищого навчального закладу)**

м. Київ
7 липня 2004 року
№ 14-рп/2004

Справа № 1-14/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Івашенка** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Тихого** Володимира Павловича – суддя-доповідач, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Оніщука Миколи Васильовича – народного депутата України, першого заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики; представників Верховної Ради України Ситника Костянтина Меркурійовича – народного депутата України, голови підкомітету з питань науки і інноваційної діяльності Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; представника Президента України Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року № 2984-III (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 20, ст. 134).

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 56 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 82 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту».

Заслухавши суддю-доповідача Тихого В. П., пояснення Оніщука М. В., Ситника К. М., Селіванова А. О., Носова В. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 56 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про визнання неконституційним положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (далі – Закон), яким встановлено, що граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації не може перевищувати шістьдесят п'ять років.

Народні депутати України вважають, що зазначене положення суперечить частині першій статті 24 Конституції України, згідно з якою громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Твердження щодо неконституційності цього положення Закону народні депутати України обґрунтовують тим, що відповідно до частини другої статті 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. На думку суб'єкта права на конституційне подання, вік громадянина слід відносити до інших ознак, за якими не може бути встановлено обмежень його прав та свобод.

2. Президент України в листі до Конституційного Суду України зазначив, що підтримує конституційне подання народних депутатів України та поділяє наведену в ньому аргументацію.

У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України стверджується, що «конституційний принцип рівності громадян, закріплений у статті 24 Конституції України, не перешкоджає законодавцю при регулюванні правовідносин у галузі праці встановлювати окремі вимоги та обмеження». На його думку, встановлення граничного віку при заміщенні посади керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації за трудовим договором (контрактом) є допустимим, оскільки це обмеження обумовлене специфікою та особливостями виконуваної роботи.

Фахівці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, юридичного факультету Київського національного університе-

ту імені Тараса Шевченка та Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка зазначають, що оспорюване положення Закону не відповідає Конституції України.

Центр європейського та порівняльного права при Міністерстві юстиції України вважає, що положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону суперечить таким принципам Конституції України, як рівність конституційних прав і свобод, рівність усіх перед законом, недискримінація, а також міжнародним документам і практиці Європейського суду з прав людини.

3. У процесі розгляду справи на пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єкта права на конституційне подання, Президента України, Верховної Ради України підтримали відповідно позиції тих, кого вони представляли.

4. Конституційний Суд України, вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, виходить з такого.

4.1. Згідно зі статтею 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (частина перша); держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності (частина друга).

Свобода праці передбачає можливість особи займатися чи не займатися працею, а якщо займатися, то вільно її обирати, забезпечення кожному без дискримінації вступати у трудові відносини для реалізації своїх здібностей. За своєю природою право на працю є невідчужуваним і по суті означає забезпечення саме рівних можливостей кожному для його реалізації.

Реалізація права громадянина на працю здійснюється шляхом укладення ним трудового договору і виконання кола обов'язків за своєю спеціальністю, кваліфікацією або посадою, яка передбачається структурою і штатним розписом підприємства, установи чи організації.

Конституційний принцип рівності не виключає можливості законодавця при регулюванні трудових відносин встановлювати певні відмінності у правовому статусі осіб, які належать до різних за родом і умовами діяльності категорій, у тому числі вводити особливі правила, що стосуються підстав і умов заміщення окремих посад, якщо цього вимагає характер професійної діяльності.

Так, з урахуванням особливого (специфічного) характеру діяльності законодавством України встановлено певні відмінності, зокрема граничні вікові обмеження на зайняття посад, щодо державних службовців (працівників правоохоронних органів), військовослужбовців, працівників, які перебувають на службі в органах місцевого самоврядування, тощо.

Конституційний Суд України у Рішенні від 18 квітня 2000 року № 5-рп/2000 (справа про віковий ценз) зазначив, що Конституція України встановлює відповідні кваліфікаційні вимоги до претендентів на певні

державні посади; нерідко такі вимоги до окремих категорій державних службовців встановлюються відповідними законами України (пункт 2 мотивувальної частини).

Однак мета встановлення певних відмінностей (вимог) у правовому статусі працівників повинна бути істотною, а самі відмінності (вимоги), що переслідують таку мету, мають відповідати конституційним положенням, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими та справедливими. У протилежному разі встановлення обмежень на зайняття посади означало б дискримінацію.

Наведене тлумачення положень статті 43 Конституції України відповідає міжнародно-правовим актам. Так, згідно з Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 року держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві (стаття 4).

4.2. Керівники вищих навчальних закладів третього та четвертого рівнів акредитації не належать до державних службовців (працівників правоохоронних органів), військовослужбовців, якщо інше не встановлено законодавством України.

Ні положення Закону, ні позиції органів державної влади щодо встановленого граничного – шістдесятип'ятирічного – віку для кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації не дають змоги визначити мету встановлення такого обмеження. Але при будь-яких можливих цілях, які можуть впливати із Закону, встановлене обмеження не може бути визнане виправданим, обґрунтованим та справедливим. Принаймні є менш обтяжливі шляхи досягнення цих цілей, ніж автоматичне безпідставне позбавлення громадян можливості брати участь у балотуванні на посаду керівника вищого навчального закладу при досягненні шістдесятип'ятирічного віку.

Оспорюване положення Закону позбавляє можливості осіб, які досягли шістдесятип'ятирічного віку, балотуватися на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації без врахування їх здібностей, досвіду, рівня наукової кваліфікації, зокрема наявності наукового ступеня доктора або кандидата наук, вченого звання професора, науково-творчого потенціалу, авторитету в середовищі науково-педагогічної громадськості, ділових та інших якостей, стану здоров'я тощо.

Такий висновок узгоджується з Рекомендацією 1980 року № 162 Міжнародної організації праці щодо літніх працівників, згідно з якою літні працівники без дискримінації за віком повинні користуватися рівністю можливостей та ставлення нарівні з іншими працівниками, зокрема, стосовно доступу, з урахуванням їхніх особистих здібностей, досвіду та кваліфікації, до роботи за їхнім вибором як у державному, так і в приватному секторах; однак у виняткових випадках можуть встановлюватися вікові обмеження з огляду на особливі вимоги, умови або правила для деяких видів роботи (параграф 5).

4.3. Управлінські (адміністративні) функції керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, закріплені в Законі, нерозривно пов'язані з його науково-педагогічною діяльністю в цьому закладі. Вищий навчальний заклад визначено в Законі як освітній, освітньо-науковий заклад, який забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність (абзац дванадцятий статті 1). Одними з головних завдань вищого навчального закладу є здійснення, крім освітньої, наукової і науково-технічної діяльності, підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація в акредитованих вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації тощо (частина друга статті 22 Закону). Посада керівника вищого навчального закладу третього та четвертого рівнів акредитації – одна з основних посад науково-педагогічних працівників цих закладів (частина перша статті 32, частина друга статті 48 Закону, стаття 22² Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність»).

Науково-педагогічні працівники є учасниками навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (абзац другий статті 46 Закону) і визначені як вчені, які за основним місцем роботи професійно займаються педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації (частина друга статті 47 Закону, абзац десятий статті 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність»).

Для науково-педагогічних працівників, крім керівників вищих навчальних закладів третього та четвертого рівнів акредитації і керівників факультетів цих закладів, граничних вікових обмежень Законом не встановлено.

Але робота керівників вищих навчальних закладів третього та четвертого рівнів акредитації, як і всіх інших науково-педагогічних працівників, незалежно від посад, які вони займають, не обумовлена особливими вимогами, умовами або правилами професійної діяльності, які б слугували об'єктивним обґрунтуванням встановлення вікових обмежень для її виконання.

Оспорюване положення Закону ставить громадян, які однаковою мірою відповідають вимогам професійної правосуб'єктності, у нерівні правові умови щодо зайняття посади керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації за ознакою віку і таким чином фактично обмежує встановлені Основним Законом України гарантії рівних можливостей реалізації конституційного права громадян на працю.

Отже, викладене свідчить, що вікове обмеження для кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації не ґрунтується на спеціальних вимогах до праці на цій посаді і оспорювана норма є дискримінаційною щодо реалізації права на працю, а тому суперечить положенням частин першої, другої статті 43, частин першої, другої статті 24 Конституції України.

4.4. Одним із принципів управління вищим навчальним закладом є його автономія та самоврядування, які реалізуються відповідно до законодавства і передбачають право самостійно визначати форми навчання, форми та види організації навчального процесу, приймати на роботу педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників тощо (частини перша, друга статті 29 Закону). Встановлений нормою Закону граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації обмежує автономію та самоврядування вищих навчальних закладів стосовно добору і розстановки кадрів.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону має бути визнане таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 61, 63, 65, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року № 2984-III, відповідно до якого граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації не може перевищувати шістьдесят п'ять років.

2. Положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту», визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии Конституции Украины
(конституционности) положения абзаца второго
части первой статьи 39 Закона Украины
«О высшем образовании»
по конституционному представлению
56 народных депутатов Украины
(дело о предельном возрасте кандидата
на должность руководителя высшего учебного заведения)**

г. Киев
7 июля 2004 года
№ 14-рп/2004

Дело № 1-14/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Тихого** Владимира Павловича – судья-докладчик, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителя субъекта права на конституционное представление **Онищука** Николая Васильевича – народного депутата Украины, первого заместителя председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам правовой политики; представителей Верховной Рады Украины **Сытника** Константина Меркурьевича – народного депутата Украины, председателя подкомитета по вопросам науки и инновационной деятельности Комитета Верховной Рады Украины по вопросам науки и образования, **Селиванова** Анатолия Александровича – Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины; представителя Президента Украины **Носова** Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины, рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения абзаца второго части первой статьи 39 Закона Украины «О высшем образовании» от 17 января 2002 го-

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

да № 2984-III (Ведомости Верховной Рады Украины, 2002 г., № 20, ст. 134) по конституционному представлению 56 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 56 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно статьям 71, 82 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения абзаца второй части первой статьи 39 Закона Украины «О высшем образовании».

Заслушав судью-докладчика Тихого В. П., объяснения Онищука Н. В., Сытника К. М., Селиванова А. А., Носова В. В. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 56 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством о признании неконституционным положения абзаца второй части первой статьи 39 Закона Украины «О высшем образовании» (далее – Закон), которым установлено, что предельный возраст кандидата на должность руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккредитации не может превышать шестьдесят пять лет.

Народные депутаты Украины считают, что указанное положение противоречит части первой статьи 24 Конституции Украины, согласно которой граждане имеют равные конституционные права и свободы и равны перед законом. Утверждения о неконституционности этого положения Закона народные депутаты Украины обосновывают тем, что согласно части второй статьи 24 Конституции Украины не может быть привилегий или ограничений по признакам расы, цвета кожи, политических, религиозных и иных убеждений, пола, этнического и социального происхождения, имущественного положения, места жительства, по языковым или иным признакам. По мнению субъекта права на конституционное представление, возраст гражданина следует относить к иным признакам, по которым не могут быть установлены ограничения его прав и свобод.

2. Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины отметил, что поддерживает конституционное представление народных депутатов Украины и разделяет приведенную в нем аргументацию.

В письме Председателя Верховной Рады Украины в Конституционный Суд Украины утверждается, что «конституционный принцип равенства граждан, закрепленный в статье 24 Конституции Украины, не препятствует законодателю при регулировании правоотношений в области работы устанавливать отдельные требования и ограничения». По его мнению, установление предельного возраста при замещении должности руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккреди-

тации по трудовому договору (контракту) допустимо, поскольку это ограничение обусловлено спецификой и особенностями выполняемой работы.

Специалисты Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого, юридического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко и Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко отмечают, что оспариваемое положение Закона не соответствует Конституции Украины.

Центр европейского и сравнительного права при Министерстве юстиции Украины считает, что положение абзаца второй части первой статьи 39 Закона противоречит таким принципам Конституции Украины, как равенство конституционных прав и свобод, равенство всех перед законом, недискриминация, а также международным документам и практике Европейского суда по правам человека.

3. В процессе рассмотрения дела в пленарном заседании Конституционного Суда Украины представители субъекта права на конституционное представление, Президента Украины, Верховной Рады Украины поддержали соответственно позиции тех, кого они представляли.

4. Конституционный Суд Украины, решая поставленный в конституционном представлении вопрос, исходит из следующего.

4.1. Согласно статье 43 Конституции Украины каждый имеет право на труд, что включает возможность зарабатывать себе на жизнь трудом, который он свободно избирает или на который свободно соглашается (часть первая); государство создает условия для полного осуществления гражданами права на труд, гарантирует равные возможности в выборе профессии и рода трудовой деятельности (часть вторая).

Свобода труда предусматривает возможность лица заниматься или не заниматься трудом, а если заниматься, то свободно его избирать, обеспечение каждому без дискриминации вступать в трудовые отношения для реализации своих способностей. По своей природе право на труд является неотчуждаемым и по сути означает обеспечение именно равных возможностей каждому для его реализации.

Реализация права гражданина на труд осуществляется путем заключения им трудового договора и выполнения круга обязанностей по своей специальности, квалификации или должности, которая предусматривается структурой и штатным расписанием предприятия, учреждения или организации.

Конституционный принцип равенства не исключает возможности законодателя при регулировании трудовых отношений устанавливать определенные отличия в правовом статусе лиц, принадлежащих к разным по роду и условиям деятельности категориям, в том числе вводить особые правила, касающиеся оснований и условий замещения отдельных должностей, если этого требует характер профессиональной деятельности.

Так, с учетом особого (специфического) характера деятельности законодательством Украины установлены определенные отличия, в частности предельные возрастные ограничения на занятие должностей, относительно государственных служащих (работников правоохранительных органов), военнослужащих, работников, находящихся на службе в органах местного самоуправления, и т. д.

Конституционный Суд Украины в Решении от 18 апреля 2000 года № 5-рп/2000 (дело о возрастном цензе) отметил, что Конституция Украины устанавливает соответствующие квалификационные требования к претендентам на определенные государственные должности; нередко такие требования к отдельным категориям государственных служащих устанавливаются соответствующими законами Украины (пункт 2 мотивировочной части).

Однако цель установления определенных отличий (требований) в правовом статусе работников должна быть существенной, а сами отличия (требования), преследующие такую цель, должны отвечать конституционным положениям, быть объективно оправданными, обоснованными и справедливыми. В противном случае установление ограничений на занятие должности означало бы дискриминацию.

Приведенное толкование положений статьи 43 Конституции Украины отвечает международно-правовым актам. Так, в соответствии с Международным пактом об экономических, социальных и культурных правах 1966 года государство может устанавливать только такие ограничения этих прав, которые определяются законом, и лишь постольку, поскольку это совместимо с природой указанных прав, и исключительно с целью оказывать содействие общему благосостоянию в демократическом обществе (статья 4).

4.2. Руководители высших учебных заведений третьего и четвертого уровня аккредитации не принадлежат к государственным служащим (работникам правоохранительных органов), военнослужащим, если иное не установлено законодательством Украины.

Ни положения Закона, ни позиции органов государственной власти относительно установленного предельного – шестидесятипятилетнего – возраста для кандидата на должность руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккредитации не дают возможности определить цель установления такого ограничения. Но при любых возможных целях, которые могут вытекать из Закона, установленное ограничение не может быть признано оправданным, обоснованным и справедливым. По крайней мере есть менее отягощающие пути достижения этих целей, чем автоматическое безосновательное лишение граждан возможности принимать участие в баллотировании на должность руководителя высшего учебного заведения по достижении шестидесятипятилетнего возраста.

Оспариваемое положение Закона лишает возможности лиц, достигших шестидесятипятилетнего возраста, баллотироваться на должность руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккредитации без учета их способностей, опыта, уровня научной квалифи-

кации, в частности наличия научной степени доктора или кандидата наук, ученого звания профессора, научно-творческого потенциала, авторитета в среде научно-педагогической общественности, деловых и иных качеств, состояния здоровья и т. п.

Такой вывод согласуется Рекомендацией 1980 года № 162 Международной организации труда относительно пожилых работников, в соответствии с которой пожилые работники без дискриминации по возрасту должны пользоваться равенством возможностей и отношения наравне с другими работниками, в частности, что касается доступа, с учетом их личных способностей, опыта и квалификации, к работе по их выбору как в государственном, так и в частном секторах; однако в исключительных случаях могут устанавливаться возрастные ограничения с учетом особых требований, условий или правил для некоторых видов работы (параграф 5).

4.3. Управленческие (административные) функции руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккредитации, закрепленные в Законе, неразрывно связаны с его научно-педагогической деятельностью в этом учреждении. Высшее учебное заведение определено в Законе как образовательное, образовательно-научное учреждение, обеспечивающее обучение, воспитание и профессиональную подготовку лиц, а также осуществляющее научную и научно-техническую деятельность (абзац двенадцатый статьи 1). Одними из главных задач высшего учебного заведения является осуществление, кроме образовательной, научной и научно-технической деятельности, подготовки научных и научно-педагогических кадров и их аттестация в аккредитованных высших учебных заведениях третьего и четвертого уровней аккредитации и т. п. (часть вторая статьи 22 Закона). Должность руководителя высшего учебного заведения третьего и четвертого уровней аккредитации – одна из основных должностей научно-педагогических работников этих учреждений (часть первая статьи 32, часть вторая статьи 48 Закона, статья 22² Закона Украины «О научной и научно-технической деятельности»).

Научно-педагогические работники являются участниками учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях (абзац второй статьи 46 Закона) и определены как ученые, по основному месту работы профессионально занимающиеся педагогической и научной или научно-технической деятельностью в высших учебных заведениях третьего и четвертого уровней аккредитации (часть вторая статьи 47 Закона, абзац десятый статьи 1 Закона Украины «О научной и научно-технической деятельности»).

Для научно-педагогических работников, кроме руководителей высших учебных заведений третьего и четвертого уровней аккредитации и руководителей факультетов этих учреждений, предельных возрастных ограничений Законом не установлено.

Но работа руководителей высших учебных заведений третьего и четвертого уровней аккредитации, как и всех других научно-педагогических работников, независимо от должностей, которые они занимают, не обусловлена особыми требованиями, условиями или правилами профессио-

нальной деятельности, которые служили бы объективным обоснованием установления возрастных ограничений для ее выполнения.

Оспариваемое положение Закона ставит граждан, которые в одинаковой мере отвечают требованиям профессиональной правосубъектности, в неравные правовые условия относительно занятия должности руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккредитации по признакам возраста и таким образом фактически ограничивает установленные Основным Законом Украины гарантии равных возможностей реализации конституционного права граждан на труд.

Следовательно, изложенное свидетельствует, что возрастное ограничение для кандидата на должность руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккредитации не основывается на специальных требованиях к работе на этой должности и оспариваемая норма является дискриминационной в отношении реализации права на труд, а потому противоречит положениям частей первой, второй статьи 43, частей первой, второй статьи 24 Конституции Украины.

4.4. Одним из принципов управления высшим учебным заведением являются его автономия и самоуправление, которые реализуются согласно законодательству и предусматривают право самостоятельно определять формы обучения, формы и виды организации учебного процесса, принимать на работу педагогических, научно-педагогических, иных работников и т. п. (части первая, вторая статьи 29 Закона). Установленный нормой Закона предельный возраст кандидата на должность руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккредитации ограничивает автономию и самоуправление высших учебных заведений относительно отбора и расстановки кадров.

Исходя из изложенного, Конституционный Суд Украины сделал вывод, что положение абзаца второго части первой статьи 39 Закона может быть признано не соответствующим Конституции Украины (неконституционным).

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150, 152 Конституции Украины, статьями 61, 63, 65, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать не соответствующим Конституции Украины (неконституционным) положение абзаца второго части первой статьи 39 Закона Украины «О высшем образовании» от 17 января 2002 года № 2984-III, согласно которому предельный возраст кандидата на должность руководителя высшего учебного заведения третьего или четвертого уровня аккредитации не может превышать шестидесяти пяти лет.

2. Положение абзаца второго части первой статьи 39 Закона Украины «О высшем образовании», признанное неконституционным, утрачивает силу со дня принятия Конституционным Судом Украины этого Решения.

3. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 14-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of July 7, 2004*

The subject of the right to constitutional petition – 56 People’s Deputies of Ukraine – applied to the Constitutional Court of Ukraine for consideration of the compliance of paragraph 2 of Article 39.1 of the Law of Ukraine On Higher Education (hereinafter referred to as «the Law») establishing the maximum 65-year age limit for a candidate for a head of a higher education institution of the third or fourth level of accreditation, with the Constitution of Ukraine (constitutionality).

When resolving the issue raised in the constitutional petition, the Constitutional Court of Ukraine proceeds from the following. According to Article 43 of the Constitution of Ukraine, everyone has the right to labor, including the possibility to earn one’s living by labor that he or she freely chooses or to which he or she freely agrees (Article 43.1); the State creates conditions for citizens to fully realize their right to labor, guarantees equal opportunities in the choice of profession and of types of labor activity (Article 43.2).

Freedom of labor provides free choice of an individual as to engagement in labor activity, free choice of the sphere of labor activities, non-discriminatory access to labor relations for realization of person’s abilities. By its nature, the right to labor is an inalienable right and per se means ensuring of equal opportunities for everybody in its execution. Execution of a citizen’s right to labor shall be performed through entering into the labor agreement and performance of duties according to his/her specialty, qualification, or an office as provided by the structure and staff list of an enterprise, institution, or organization.

The constitutional principle of equality allows possibilities for the legislator to establish some differences in the legal status of persons belonging to different categories of occupations and work conditions, including possibility

to introduce special rules regulating the reasons and conditions of filling some positions if required by the specific nature of professional activities. The reason for establishing some differences (requirements) in the legal status of workers should be valid, and differences (requirements) established for perusing such purpose, should comply with the constitutional provisions, be well-grounded, defensible, and fair. Otherwise, establishment of restrictions on filling some positions would represent discrimination.

The said interpretation of provisions of Article 43 of the Constitution of Ukraine complies with international legal acts. In accordance with 1966 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the State may establish such rights only to such limitations as are determined by law only in so far as this may be compatible with the nature of these rights and solely for the purpose of promoting the general welfare in a democratic society (Article 4).

Neither provisions of the Law, nor positions of the public authorities as to the established age limit (65 years) for a candidate for a head of a higher education institution of the third or fourth level of accreditation allows to determine the purpose of such restriction. Although, given any possible purposes to be implied by the Law, the said restriction may not be deemed as justified, well-grounded, or fair. At least, there are less burdensome ways for achieving these goals except for automatic groundless deprivation of citizens of the right to stand for an office of a head of a higher education institution of after reaching the age of 65.

The challenged provision of the Law deprives persons at the age of 65 of the possibility to stand for offices of heads of higher education institutions of the third or fourth levels of accreditation regardless of their abilities, experience, qualification level, in particular, availability of the academic or doctoral degrees, scientific and creative potencies, authority with scientific and teaching community, business and other skills, state of health etc.

This conclusion complies with the International Labor Organization Recommendation No. 162 Concerning Older Workers (1980) saying that older workers should, without discrimination by reason of their age, enjoy equality of opportunity and treatment with older workers taking into account their personal qualities, experience and qualification, as regards, in particular, access to jobs both in the public and private sectors by their choice; however, in some exceptional cases, age limits may be imposed taking into account specific requirements, conditions or rules of certain types of work (paragraph 5).

Managerial (administrative) functions of a head of a higher education institution of the third or fourth levels of accreditation as provided by the Law, are inseparably linked with his/her research and educational activities within the said institution. The Law determines a higher education institution as an educational and research institution giving education, upbringing, and professional training to individuals, and performing researches and scientific and technical activities (Article 1.12). One of the main purposes of a higher education institution is execution of research and technical activities along with educational activities, training of scholars and teachers and their attestation within the accredited higher education institutions of the third and fourth levels

of accreditation etc. (Article 22.2 of the Law). An office of the head of a higher education institution of the third and fourth levels of accreditation is one of the key positions occupied by scholars and teachers of such institution (Articles 32.1, 48.2 of the Law, Article 22-2 of the Law of Ukraine On Research, Scientific and Technical Activities).

Scholars and teachers are participants of the educational process within the institutions of higher education (Article 46.2) and are determined as scholars whose principal place of business provides for professional execution of pedagogical and scientific or research and technical activities within the higher education institutions of the third and fourth levels of accreditation (Article 47.2 of the Law, Article 1.10 of the Law of Ukraine On Research, Scientific and Technical Activities).

The Law establishes no age limits for scholars and teachers, except for heads of higher education institutions of the third and fourth levels of accreditation and heads of departments of such institutions.

But work of heads of higher education institutions of the third and fourth levels of accreditation, as well as other scholars and teachers irrespective of their positions is subject to no specific requirements, conditions or rules of professional activities giving well-grounded reasons for establishment of age limits for such work performance.

The challenged provision of the Law imposes unequal age-based legal conditions of filling offices of heads of institutions of higher education of the third and fourth levels of accreditation for citizens, who equally satisfy the requirements of professional personality, thus restricting guarantees of equal opportunities in execution of the constitutional right to labor, as established by the Fundamental Law.

So, the above shows that the age limit imposed on a candidate for the office of the head of a higher education institution of the third or fourth level of accreditation is supported by no specific requirements to operations in such capacity, and the challenged norm results in discrimination in execution of the right to labor, and as so contradicts the provisions of Articles 24.1, 24.2, 43.1, 43.2 of the Constitution.

One of the principles of management of a higher education institution is the autonomy and self-governance of such institution to be implemented in accordance with the law, which provides for the right to determine forms of education, forms and types of teaching on the sole direction of such institution, the right to employ teachers, scholars, and other employees (Articles 29.1 and 29.2 of the Law). The age limit imposed by the Law on a candidate for an office of the head of higher education institutions of the third or fourth levels of accreditation restricts the autonomy and self-governance of higher education institutions in the field of selection and disposition of staff members.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**В И С Н О В О К
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за зверненням Верховної Ради України
про надання висновку щодо відповідності проекту
Закону України «Про внесення змін до Конституції України»
вимогам статей 157 і 158 Конституції України
(справа про Законопроект № 4180
з внесеними до нього поправками)**

м. Київ
12 жовтня 2004 року
№ 2-в/2004

Справа № 1-32/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича – суддя-доповідач, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Станік** Сюзанни Романівни, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 159 Конституції України стало звернення до Конституційного Суду України Верховної Ради України для надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Підставою для розгляду справи за статтею 159 Конституції України є необхідність висновку Конституційного Суду України щодо відповідності зазначеного законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України для розгляду його Верховною Радою України.

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П. Б. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4180)» від 23 червня 2004 року № 1844-IV Верховна Рада України звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (далі – Законопроект) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

У Законопроекті пропонується:

«І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141) такі зміни:

1) статті 76, 78, 81–83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112–115, 120 викласти в такій редакції:

«Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років»;

«Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади (крім посад членів Кабінету Міністрів України), займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисто заяву про складення повноважень народного депутата України»;

«Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

1) складення повноважень за його особистою заявою;

- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом неієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;
- 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції;
- 7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України неієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією»;

«Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;

2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;

3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленої статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

121) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

- 24) встановлення державних символів України;
- 25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;
- 26) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Конституційного Суду України;
- 27) обрання суддів безстроково;
- 28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- 29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;
- 30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;
- 31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;
- 32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;
- 33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;
- 34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третьиною від конституційного складу Верховної Ради України;
- 35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;
- 36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;
- 37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання»;

«Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України»;

«Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;
- 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України»;

«Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово»;

«Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата»;

«Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6–8, 10–13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

Розділ VI КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України»;

«Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України»;

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

«Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України»;

3) у статті 88:

а) частину першу викласти в такій редакції:

«Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад»;

б) пункт 2 частини другої викласти в такій редакції:

2) «організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів»;

в) частину третю викласти в такій редакції:

«Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України»;

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

«Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України за його підписом»;

5) у статті 103:

а) частину п'яту викласти в такій редакції:

«Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень»;

6) у статті 106:

а) у частині першій:

пункти 8–13 викласти в такій редакції:

«8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Голови Служби безпеки України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення»;

пункт 14 виключити;

пункти 15, 16, 19, 22 і 30 викласти в такій редакції:

«15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим»;

«19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань»;

«22) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Конституційного Суду України»;

«30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України»;

б) частину четверту викласти у такій редакції:

«Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання»;

7) у статті 116:

а) доповнити статтю пунктами 9¹, 9² і 9³ такого змісту:

«9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій;

9³) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України»;

б) пункт 10 викласти в такій редакції:

«10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України»;

8) частини четверту, восьму–десяту статті 118 викласти в такій редакції:

«Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України»;

«Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації»;

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

«5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами»;

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

«Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади»;

11) пункт 2 частини п'ятої статті 126 викласти в такій редакції:

«2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років, а суддями Конституційного Суду України та Верховного Суду України – сімдесяти років»;

12) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років»;

13) частину другу статті 148 викласти в такій редакції:
«Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України».

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах 2004 року, крім частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, частини другої статті 78, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, пункту 1 частини другої статті 90, частини другої статті 120 Конституції України в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

2. Верховна Рада України, обрана у 2002 році, продовжує здійснювати конституційні повноваження до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

3. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

4. Чергові вибори Президента України проводяться згідно з Конституцією України в останню неділю жовтня 2004 року.

5. Кабінет Міністрів України, сформований до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у 2004 році, продовжує виконувати конституційні повноваження після набрання чинності цим Законом.

У разі відставки Кабінету Міністрів України у випадках, передбачених Конституцією України, формування нового складу Кабінету Міністрів України здійснюється протягом 60 днів починаючи з дня відставки.

6. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, формування якої передбачено статтею 83 Конституції України в редакції цього Закону, або депутатська фракція у Верховній Раді України, яка має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, має бути утворена протягом одного місяця з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на пропорційній основі у 2006 році відповідно до пункту 3 цього розділу.

У разі відставки Кабінету Міністрів України, сформованого до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у жовтні 2004 року, до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, новий склад Кабінету Міністрів України формується за пропозицією депутатських фракцій (груп), до складу яких входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

7. Судді Конституційного Суду України, призначені з'їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Верховною Радою України та Президентом України нових суддів Конституційного Суду України відповідно до пункту 26 статті 85 та пункту 22 статті 106 Конституції України в редакції цього Закону.

Верховна Рада України у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 126 Конституції України, може достроково припинити повноваження суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України.

8. Дія пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України в редакції цього Закону поширюється на суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду України, призначених на посаду після набрання цим Законом чинності.

9. Члени Ради Національного банку України, призначені Президентом України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Кабінетом Міністрів України нових членів Ради Національного банку України відповідно до пункту 93 статті 116 Конституції України».

2. Відповідно до пункту 1 частини першої статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції.

Згідно зі статтею 159 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

Статтею 157 Основного Закону України встановлено, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (частина перша). Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина друга).

За вимогами статті 158 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту (частина перша). Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України (частина друга).

3. Конституційний Суд України у Висновку від 10 грудня 2003 року № 3-в/2003 визнав проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний № 4180, далі – Законопроект № 4180) таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Водночас у Висновку зазначалося про наявність ідентичності окремих приписів

Законопроекту № 4180 положенням, що містяться у проекті Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний № 4105, далі – Законопроект № 4105), який у Висновку Конституційного Суду України від 5 листопада 2003 року № 2-в/2003 було визнано таким, що не суперечить вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Дослідження Законопроекту № 4105, який 8 квітня 2004 року не був прийнятий двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, та Законопроекту, що розглядається Конституційним Судом України за зверненням парламенту на предмет його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України, свідчить, що окремі їх приписи збігаються або є ідентичними відповідним положеннями чинної Конституції України.

Проте у Законопроекті містяться положення, які за змістом відрізняються від Законопроекту № 4105. Йдеться, зокрема, про частину першу статті 77; частину першу статті 78; частини шосту, восьму статті 83; пункти 12, 13, 16, 19–21, 26, 33 частини першої статті 85; статтю 98; пункти 8, 15, 22 частини першої статті 106; частини першу, третю статті 113; частини першу, третю, четверту статті 115; пункти 91–93 статті 116. Суттєвим є і те, що законопроекти визначають різний механізм набрання чинності законом про внесення змін до Конституції України та встановлюють порядок набуття повноважень органами державної влади згідно з пропонованими змінами до Конституції України. Так, Законопроект № 4105 містить доповнення Конституції України розділом XVI «Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України», Законопроект – «Прикінцеві та перехідні положення», які з урахуванням застереження Конституційного Суду України (Висновок № 3-в/2003) визначають умови та порядок впровадження змін до Конституції України.

Крім того, на відміну від Законопроекту № 4105, низка приписів Законопроекту викладена в іншій редакції.

Наведене підтверджує, що за змістом Законопроект № 4180 відрізняється від Законопроекту № 4105 і є самостійним цілісним документом, який відповідно до статті 154 Конституції України було внесено до Верховної Ради України належним суб'єктом і попередньо схвалено парламентом 23 червня 2004 року за Висновком Конституційного Суду України № 3-в/2003, як того вимагають положення статей 155, 159 Конституції України.

Дослідження матеріалів справи свідчить, що у Верховній Раді України нинішнього скликання Законопроект не був предметом голосування для його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 155 Конституції України). Верховна Рада України цього скликання також не змінювала положення Конституції України, які містяться у Законопроекті.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що вимог статті 158 Конституції України стосовно Законопроекту додержано.

4. Конституційний Суд України у Висновку № 3-в/2003 визнав проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний № 4180) таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

У процесі доопрацювання та попереднього схвалення Законопроекту більшістю від конституційного складу Верховної Ради України 23 червня 2004 року до нього було внесено окремі зміни, в тому числі доповнення, уточнення формулювань приписів та редакційні поправки. За результатом аналізу цих змін Конституційний Суд України дійшов висновку, що вони не спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України, тобто не суперечать положенню частини першої статті 157 Основного Закону України.

5. Здійснюючи перевірку Законопроекту на предмет додержання вимог частини першої статті 157 Конституції України щодо неприпустимості внесення до Основного Закону України змін, які передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, Конституційний Суд України виходить з такого.

5.1. Аналіз пропонує у Законопроекті положень частин третьої, четвертої статті 76; частини третьої статті 78; частини першої, пунктів 1–4 частини другої статті 81; частин першої–четвертої статті 82; частин першої–четвертої статті 83; пунктів 1–11, 14, 16–18, 22, 23, 27–31, 34–36 частини першої статті 85; частини першої статті 87; частин другої–п'ятої статті 89; частини першої статті 90; частини другої статті 93; першого речення частини четвертої статті 94; другого речення частини п'ятої статті 103; частини першої статті 113; частини п'ятої статті 114; частини третьої статті 120 Конституції України свідчить про їх тотожність з відповідними положеннями статей 76, 78, 81, 82, 83, 85, 87, 89, 90, 93, 94, 103, 113, 114, 120 чинної Конституції України.

У Законопроекті положення пункту 34 частини першої статті 85, частин другої–п'ятої статті 89 (з урахуванням застережень Конституційного Суду України, викладених у Висновку № 3-в/2003) тотожні приписам пункту 34 частини першої статті 85, частинам третій–шостій статті 89 чинної Конституції України. Йдеться про відновлення положень чинної Конституції України, яких не було у Законопроекті № 4180 до його доопрацювання і попереднього схвалення парламентом України.

Однак під час доопрацювання Законопроекту № 4180 так і не було враховано застереження Конституційного Суду України, сформульованого у згаданому Висновку, за яким «позбавлення з'їзду суддів України – найвищого органу суддівського самоврядування – участі у призначенні суддів Конституційного Суду України не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Однак, по суті, це відсторонює судову владу від формування єдиного органу конституційної юрисдикції, що не слугуватиме зміцненню засад конституційного судочинства в Україні» (абзац тринадцятий пункту 3 мотивувальної частини).

5.2. Пропоновані у Законопроекті доповнення (за винятком редакційних уточнень і поправок) статті 76 частиною п'ятою; зміни до частини третьої статті 78; пункту 6 частини другої статті 81; частин п'ятої–дев'ятої статті 83; пунктів 15, 24, 25, 37 частини першої статті 85; статті 87; частини третьої статті 88; пунктів 2, 3, 4 частини другої, частин третьої, четвертої статті 90; частини першої статті 93; пунктів 8–12, пункту 14 (виключено), пунктів 15, 16, 22, 30 частини першої, частини четвертої статті 106; статті 112; частин першої–третьої статті 113; частин першої, другої, четвертої, п'ятої статті 114; частин першої, другої, першого речення частини третьої статті 115; частин четвертої, дев'ятої, десятої статті 118; частини третьої статті 120; частини першої статті 122; пункту 2 частини п'ятої статті 126; частини другої статті 148 Конституції України вже розглядалися Конституційним Судом України і визнані ним у Висновку № 3-в/2003 такими, що відповідають вимогам статті 157 Конституції України.

Доповнення пунктом 5 статті 121 Основного Закону України Конституційний Суд України у Висновку від 30 жовтня 2003 року № 1-в/2003 визнав таким, що не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, зазначивши при цьому, що «запропоноване загальне положення щодо нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина потребує законодавчої конкретизації» (абзац третій підпункту 4.21 пункту 4 мотивувальної частини).

5.3. З урахуванням пропозицій Конституційного Суду України, викладених у Висновку № 3-в/2003, доопрацьований і попередньо схвалений Верховною Радою України Законопроект містить зміни і доповнення.

Йдеться про змістовні зміни окремих положень, а саме: пункту 6 частини другої статті 81 (вилучено слова «відсутності його без поважних причин на ста пленарних засіданнях Верховної Ради України протягом календарного року»); частини шостої (вилучено слова «та поєднання», «і депутатських груп», «яка відповідно до Конституції України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, формує склад Кабінету Міністрів України та є відповідальною за його діяльність») статті 83; пункту 12 (вилучено слова «та Голови Служби безпеки України»), доповнення пунктом 121 («призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України»), пункту 37 (вилучено слова «визначення законом правових засад майна, що належить Автономній Республіці Крим») частини першої статті 85; частини першої статті 88 (слово «заступників» замінено словом «заступника», вилучено речення «Кількість заступників Голови Верховної Ради України визначається Верховною Радою України»); пункту 15 (вилучено слова «і законам України, актам Президента України»), пункту 19 (доповнено словами «утворених відповідно до законів України»); частини першої, частини четвертої (вилучено пункт 8) статті 106; статті 116 (доповнена пунктами 91, 92, 93); частини другої (слова «Міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади можуть суміщати свою службову діяльність із представницьким мандатом народно-

го депутата України» замінено словами «Члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України») статті 120; у пункті 5 статті 121 слова «органами державної влади» замінено словами «органами виконавчої влади»; виключено частину четверту статті 126 і друге речення частини першої статті 128 (щодо обрання суддів «на десять років»).

Також внесено зміни та редакційні уточнення до низки положень, зокрема: частини сьомої (вилучено слова «і депутатських груп»), частини дев'ятої (після слова «коаліції» доповнено словами «депутатських фракцій у Верховній Раді України») статті 83; пункту 12 (слова «припинення повноважень» замінено словом «звільнення»), пунктів 19, 20, 21, 26 (після слова «призначення» доповнено словами «на посади та звільнення з посад») частини першої статті 85; пункту 2 (викладено в іншій редакції) частини другої статті 88; другого речення частини четвертої статті 94 (доповнено словом «невідкладно»); пункту 9 (вилучено слова «і депутатських груп», «після відповідних консультацій з їх керівниками» і доповнено словами «у Верховній Раді України»), пункту 14 (виключено), пункту 22 (доповнено словами «на посади та звільняє з посад») частини першої статті 106; статті 118 (частину восьму викладено в такій редакції: «Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня»); частини першої (доповнено словами «або організації») статті 120.

Редакційні поправки внесено до: частини другої статті 76; частини першої, пункту 5 частини другої, частин третьої, п'ятої статті 81; пункту 32 частини першої, частини другої статті 85; частини першої статті 89; частини другої, третьої статті 90; пункту 8 частини першої статті 106; частини першої статті 113; пункту 2 частини п'ятої статті 126 пропонуваннях у Законопроекті змін до Конституції України.

У результаті дослідження внесених до Законопроекту № 4180 зазначених змін Конституційний Суд України дійшов висновку, що вони не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

5.4. У Законопроекті містяться також нові приписи стосовно визначення строку виборів народних депутатів України та Президента України, прав коаліції депутатських фракцій у парламенті і доповнення, які не були предметом розгляду Конституційного Суду України на їх відповідність вимогам статті 157 Конституції України.

Пропонується частину першу статті 77 Конституції України викласти в редакції, згідно з якою «чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України».

Це положення визначає строк проведення виборів народних депутатів України, який відповідно до пропонуваннях у Законопроекті змін до Конституції України пов'язаний із встановленням п'ятирічного строку повноважень Верховної Ради України (частина п'ята статті 76), а також перебу-

ває у зв'язку з положеннями Конституції України щодо умов, за яких новообрана Верховна Рада України є повноважною, та початком роботи її першої сесії (частини друга, третя статті 82).

Конституційний Суд України вважає, що зазначені зміни не суперечать вимогам статті 157 Основного Закону України.

У статті 83 Конституції України пропонувано викласти в такій редакції:

– частину восьму:

«Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України».

Конституційний Суд України дійшов висновку, що це положення не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;

– частину десяту:

«Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією».

Цей припис викладено з урахуванням застереження Конституційного Суду України, сформульованого у Висновку № 3-в/2003 (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини), і він не суперечить вимогам статті 157 Основного Закону України;

– пункти 13, 33 частини першої статті 85 Конституції України пропонується доповнити відповідно словами «та закону», «та законом». Йдеться про визначення повноважень Верховної Ради України щодо здійснення контролю, зокрема, за діяльністю Кабінету Міністрів України (пункт 13) та парламентського контролю (пункт 33) не лише відповідно чи в межах Конституції України, а й закону. Тобто передбачається, що повноваження парламенту у зазначеній сфері можуть бути встановлені законами України. Разом з тим у Законопроекті частина друга цієї статті викладена в редакції, згідно з якою «Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання».

Конституційний Суд України у Висновку № 1-в/2003 положення стосовно визначення повноважень Верховної Ради України також і законами України (зміни до частини другої статті 85) визнав таким, що не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Ця правова позиція, вважає Конституційний Суд України, поширюється і на пропонувані у Законопроекті зміни до пунктів 13, 33 частини першої статті 85 Конституції України.

Водночас у згаданому Висновку Конституційний Суд України зазначив, що «новелізація Конституції України положенням про можливість Верховної Ради України шляхом прийняття законів визначати власні повноваження як єдиного органу законодавчої влади не відповідає б закріпленому в частині першій статті 6 Конституції України принципу поділу влади. Організація і здійснення державної влади на засадах її поділу на за-

конодавчу, виконавчу та судову не є самоціллю, а покликані забезпечувати права і свободи людини і громадянина» (абзац четвертий підпункту 4.6.2 пункту 4 мотивувальної частини).

Пропонується викласти в такій редакції:

– пункт 2 частини другої статті 88:

«2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів».

Зазначені повноваження Голови Верховної Ради України, на думку Конституційного Суду України, не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;

– перше речення частини п'ятої статті 103:

«Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України».

Конституційний Суд України вважає, що пропонувані зміни не суперечать вимогам статті 157 Основного Закону України;

– частину третю статті 113:

«Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України».

Законопроектом встановлюється відповідальність Кабінету Міністрів України перед Президентом України та Верховною Радою України, підконтрольність і підзвітність Верховній Раді України у межах, визначених Конституцією України. Пропонована редакція частини другої статті 113 Конституції України зумовлена перерозподілом повноважень між Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України.

Конституційний Суд України вважає, що зазначені зміни не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;

– друге речення частини третьої статті 115:

«У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією».

Згідно із пропонуваними у Законопроекті змінами до Конституції України такими випадками є відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України. Пропонована зміна взаємопов'язана з положеннями Законопроекту, за якими формування персонального складу Кабінету Міністрів України здійснюється протягом шістдесяти днів після його відставки (зміни до пункту 2 частини другої статті 90), а також за участю Президента України (зміни до пункту 12 частини першої статті 85, пунктів 9, 10 частини першої статті 106 Конституції України) та Прем'єр-міністра України (зміни до пункту 12 частини першої статті 85, частини четвертої статті 114 Основного Закону України).

Виходячи із системного зв'язку зазначених положень Конституційний Суд України дійшов висновку, що зміни до частини третьої статті 115

Основного Закону України не суперечать вимогам статті 157 Конституції України;

– частину четверту статті 115:

«Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України».

Це положення пов'язано з пропонованими у Законопроекті змінами до пункту 2 частини другої статті 90 Конституції України, за якими Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо «протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України».

Конституційний Суд України вважає, що зазначені зміни не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;

– пункт 10 статті 116:

«10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України».

На відміну від положення «виконує інші функції», що міститься в пункті 10 статті 116 чинної Конституції України, термін «повноваження» застосовується до всіх органів державної влади (статті 6, 19). Йдеться, зокрема, про визначення повноважень Верховної Ради України (стаття 85), Президента України (стаття 106), Кабінету Міністрів України (статті 115, 120).

Зміни до пункту 10 статті 116 Основного Закону України, на думку Конституційного Суду України, не суперечать вимогам статті 157 Конституції України;

– частину першу статті 141:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років».

Конституційний Суд України вважає, що встановлення строку повноважень депутатів органів місцевого самоврядування на п'ять років замість чотирьох не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

6. «Прикінцеві та перехідні положення» Законопроекту (далі – Положення) визначають термін набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України» (далі – Закон), а також механізм набуття повноважень органами державної влади відповідно до змін, внесених до Конституції України.

6.1. Згідно з пунктом 1 Положення (у взаємозв'язку з пунктом 4) Закон набирає чинності з дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах 2004 року. Пропонується також, що положення частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, частини другої статті 78, пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, пункту 1 частини другої

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

статті 90, частини другої статті 120, узгоджені з пунктами 2, 3, 6 Положення, набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

Пунктами 5, 9 Положення передбачається порядок виконання конституційних повноважень Кабінетом Міністрів України та членами Ради Національного банку України, призначеними Президентом України, після набрання чинності Законом і відповідно до внесених змін до Конституції України, що зумовлено перерозподілом повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів України.

Виходячи з аналізу та взаємозв'язку пропонованих у Законопроекті змін до Основного Закону України Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи пунктів 1–6, 9 Положення не суперечать вимогам статті 157 Конституції України.

6.2. У пункті 7 Положення визначається термін здійснення повноважень судьями Конституційного Суду України, призначеними з'їздом суддів України, та порядок призначення Верховною Радою України і Президентом України нових суддів Конституційного Суду України відповідно до пункту 26 частини першої статті 85 та пункту 22 частини першої статті 106 Конституції України в редакції пропонованих у Законопроекті змін (абзац перший). Також зазначається, що Верховна Рада України у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 126 Конституції України, може достроково припинити повноваження суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України.

Здійснення цих повноважень Верховною Радою України і Президентом України передбачено пропонованими у Законопроекті змінами відповідно до пункту 26 частини першої статті 85 та пункту 22 частини першої статті 106 Конституції України. Зазначені положення, вважає Конституційний Суд України, не суперечать вимогам статті 157 Основного Закону України.

Разом з тим Конституційний Суд України вважає певну неузгодженість абзацу другого пункту 7 Положення з частиною п'ятою статті 126 і статтею 149 чинної Конституції України.

6.3. Пунктом 8 Положення передбачається, що дія пропонованих у Законопроекті змін до пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України – досягнення судьями Конституційного Суду України та Верховного Суду України сімдесяти років – поширюється на суддів, призначених на посаду після набрання цим Законом чинності.

Це положення, на думку Конституційного Суду України, не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 155, 157, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 70 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

Д І Й Ш О В В И С Н О В К У :

1. Визнати проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний № 4180), попередньо схвалений Верховною Ра-

дою України 23 червня 2004 року (Постанова Верховної Ради України від 23 червня 2004 року № 1844-IV), таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

У Законопроекті пропонується:

«І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141) такі зміни:

1) статті 76, 78, 81–83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112–115, 120 викласти в такій редакції:

«Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років»;

«Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади (крім посад членів Кабінету Міністрів України), займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України»;

«Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призво-

дять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;

б) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції;

7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до

дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією»;

«Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

121) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення

недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третинною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання»;

«Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльно-

сті Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України»;

«Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;
- 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України»;

«Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово»;

«Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата»;

«Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконан-

ня обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6–8, 10–13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

Розділ VI КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Вер-

ховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України»;

«Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України»;

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

«Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України»;

3) у статті 88:

а) частину першу викласти в такій редакції:

«Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад»;

б) пункт 2 частини другої викласти в такій редакції:

2) «організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів»;

в) частину третю викласти в такій редакції:

«Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України»;

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

«Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України за його підписом»;

5) у статті 103:

а) частину п'яту викласти в такій редакції:

«Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Пре-

зидента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень»;

6) у статті 106:

а) у частині першій:

пункти 8–13 викласти в такій редакції:

«8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованій відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Голови Служби безпеки України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення»;

пункт 14 виключити;

пункти 15, 16, 19, 22 і 30 викласти в такій редакції:

«15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим»;

«19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань»;

«22) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Конституційного Суду України»;

«30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України»;

б) частину четверту викласти у такій редакції:

«Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання»;

7) у статті 116:

а) доповнити статтю пунктами 9¹, 9² і 9³ такого змісту:

«9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не вхо-

дять до складу Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій;

9³) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України»;

б) пункт 10 викласти в такій редакції:

«10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України»;

8) частини четверту, восьму–десяту статті 118 викласти в такій редакції:

«Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України»;

«Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації»;

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

«5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами»;

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

«Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади»;

11) пункт 2 частини п'ятої статті 126 викласти в такій редакції:

«2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років, а суддями Конституційного Суду України та Верховного Суду України – сімдесяти років»;

12) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років»;

13) частину другу статті 148 викласти в такій редакції:

«Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України».

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах 2004 року, крім частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, частини другої статті 78, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, пункту 1 частини другої статті 90, частини другої статті 120 Конституції України в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

2. Верховна Рада України, обрана у 2002 році, продовжує здійснювати конституційні повноваження до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

3. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

4. Чергові вибори Президента України проводяться згідно з Конституцією України в останню неділю жовтня 2004 року.

5. Кабінет Міністрів України, сформований до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у 2004 році, продовжує виконувати конституційні повноваження після набрання чинності цим Законом.

У разі відставки Кабінету Міністрів України у випадках, передбачених Конституцією України, формування нового складу Кабінету Міністрів України здійснюється протягом 60 днів починаючи з дня відставки.

6. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, формування якої передбачено статтею 83 Конституції України в редакції цього Закону, або депутатська фракція у Верховній Раді України, яка має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, має бути утворена протягом одного місяця з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на пропорційній основі у 2006 році відповідно до пункту 3 цього розділу.

У разі відставки Кабінету Міністрів України, сформованого до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у жовтні 2004 року, до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, новий склад Кабінету Міністрів України формується за пропозицією депутатських фракцій (груп), до складу яких входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

7. Судді Конституційного Суду України, призначені з'їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Верховною Радою України та Президентом України нових суддів Конституційного Суду України відповідно до пункту 26 статті 85 та пункту 22 статті 106 Конституції України в редакції цього Закону.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Верховна Рада України у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 126 Конституції України, може достроково припинити повноваження суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України.

8. Дія пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України в редакції цього Закону поширюється на суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду України, призначених на посаду після набрання цим Законом чинності.

9. Члени Ради Національного банку України, призначені Президентом України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Кабінетом Міністрів України нових членів Ради Національного банку України відповідно до пункту 93 статті 116 Конституції України».

2. Висновок Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о даче заключения о соответствии проекта
Закона Украины
«О внесении изменений в Конституцию Украины»
требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины
по обращению Верховной Рады Украины
(дело о Законопроекте № 4180
с внесенными в него поправками)**

г. Киев
12 октября 2004 года
№ 2-в/2004

Дело № 1-32/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича – судья-докладчик, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Станик** Сюзанны Романовны, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело о даче Конституционным Судом Украины заключения о соответствии проекта Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статье 159 Конституции Украины стало обращение в Конституционный Суд Украины Верховной Рады Украины для дачи заключения о соответствии проекта Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно статье 159 Конституции Украины является необходимость заключения Конституционного Суда Украины о соответствии указанного законопроекта требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины для рассмотрения его Верховной Радой Украины.

Заслушав судью-докладчика Евграфова П. Б. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. В соответствии с Постановлением Верховной Рады Украины «О предварительном одобрении законопроекта о внесении изменений в Конституцию Украины (регистр. № 4180)» от 23 июня 2004 года № 1844-IV Верховная Рада Украины обратилась в Конституционный Суд Украины с ходатайством о даче заключения о соответствии проекта Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» (далее – Законопроект) требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

В Законопроекте предлагается:

«I. Внести в Конституцию Украины (Ведомости Верховной Рады Украины, 1996 г., № 30, ст. 141) следующие изменения:

1) статьи 76, 78, 81–83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112–115, 120 изложить в следующей редакции:

«Статья 76. Конституционный состав Верховной Рады Украины – четыреста пятьдесят народных депутатов Украины, которые избираются на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права путем тайного голосования.

Народным депутатом Украины может быть избран гражданин Украины, достигший на день выборов двадцати одного года, имеющий право голоса и проживающий в Украине в течение последних пяти лет.

Не может быть избран в Верховную Раду Украины гражданин, имеющий судимость за совершение умышленного преступления, если эта судимость не погашена и не снята в установленном законом порядке.

Полномочия народных депутатов Украины определяются Конституцией и законами Украины.

Срок полномочий Верховной Рады Украины составляет пять лет»;

«Статья 78. Народные депутаты Украины осуществляют свои полномочия на постоянной основе, кроме случаев, предусмотренных настоящей Конституцией.

Народные депутаты Украины не могут иметь другой представительский мандат, состоять на государственной службе, занимать иные оплачиваемые должности (кроме должностей членов Кабинета Министров Украины), заниматься иной оплачиваемой или предпринимательской деятельностью (кроме преподавательской, научной и творческой деятельности), входить в состав руководящего органа или наблюдательного совета предприятия либо организации, что имеет целью получение прибыли.

Требования о несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности устанавливаются законом.

В случае возникновения обстоятельств, которые нарушают требования о несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности, народный депутат Украины в двадцатидневный срок со дня возникновения таких обстоятельств прекращает такую деятельность или подает личное заявление о сложении полномочий народного депутата Украины»;

«Статья 81. Полномочия народных депутатов Украины прекращаются одновременно с прекращением полномочий Верховной Рады Украины.

Полномочия народного депутата Украины прекращаются досрочно в случае:

- 1) сложения полномочий по его личному заявлению;
- 2) вступления в законную силу обвинительного приговора в отношении его;
- 3) признания его судом недееспособным или безвестно отсутствующим;
- 4) прекращения его гражданства или его выезда на постоянное жительство за пределы Украины;
- 5) если в течение двадцати дней со дня возникновения обстоятельств, ведущих к нарушению требований о несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности, эти обстоятельства им не устранены;
- 6) невхождения народного депутата Украины, избранного от политической партии (избирательного блока политических партий), в состав депутатской фракции этой политической партии (избирательного блока политических партий) или выхода (исключения) народного депутата Украины из состава такой фракции;
- 7) его смерти.

Полномочия народного депутата Украины прекращаются досрочно также в случае досрочного прекращения в соответствии с Конституцией Украины полномочий Верховной Рады Украины – в день открытия первого заседания Верховной Рады Украины нового созыва.

Решение о досрочном прекращении полномочий народного депутата Украины в случаях, предусмотренных пунктами 1, 4 части второй настоящей статьи, принимается Верховной Радой Украины, а в случае, предусмотренном пунктом 5 части второй настоящей статьи, – судом.

В случае вступления в законную силу обвинительного приговора суда в отношении народного депутата Украины, признания народного депутата Украины недееспособным или безвестно отсутствующим его полномочия прекращаются со дня вступления в законную силу решения суда, а в случае смерти народного депутата Украины – со дня смерти, удостоверенной свидетельством о смерти.

В случае невхождения народного депутата Украины, избранного от политической партии (избирательного блока политических партий), в состав депутатской фракции этой политической партии (избирательного блока политических партий) или выхода (исключения) народного депутата Украины из состава такой фракции его полномочия прекращаются досрочно на основании закона по решению высшего руководящего органа соответствующей политической партии (избирательного блока политических партий) со дня принятия такого решения.

Статья 82. Верховная Рада Украины работает сессионно.

Верховная Рада Украины является полномочной при условии избрания не менее двух третей от ее конституционного состава.

Верховная Рада Украины собирается на первую сессию не позднее чем на тридцатый день после официального объявления результатов выборов.

Первое заседание новоизбранной Верховной Рады Украины открывает старший по возрасту народный депутат Украины.

Статья 83. Очередные сессии Верховной Рады Украины начинаются в первый вторник февраля и первый вторник сентября каждого года.

Внеочередные сессии Верховной Рады Украины, с определением повестки дня, созываются Председателем Верховной Рады Украины по требованию Президента Украины или по требованию не менее трети народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

В случае оглашения указа Президента Украины о введении военного или чрезвычайного положения в Украине либо отдельных ее местностях Верховная Рада Украины собирается на заседание в двухдневный срок без созыва.

В случае окончания срока полномочий Верховной Рады Украины во время действия военного или чрезвычайного положения ее полномочия продолжают до дня первого заседания первой сессии Верховной Рады Украины, избранной после отмены военного или чрезвычайного положения.

Порядок работы Верховной Рады Украины устанавливается Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины.

В Верховной Раде Украины по результатам выборов и на основе согласования политических позиций формируется коалиция депутатских фракций, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины формируется в течение одного месяца со дня открытия первого заседания Верховной Рады Украины, которое проводится после очередных или внеочередных выборов Верховной Рады Украины, или в течение месяца со дня прекращения деятельности коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины.

Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины в соответствии с настоящей Конституцией вносит предложения Президенту Украины относительно кандидатуры Премьер-министра Украины, а также в соответствии с настоящей Конституцией вносит предложения относительно кандидатуры в состав Кабинета Министров Украины.

Основы формирования, организации деятельности и прекращения деятельности коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины устанавливаются Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины.

Депутатская фракция в Верховной Раде Украины, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины, имеет права коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, предусмотренные настоящей Конституцией»;

«Статья 85. К полномочиям Верховной Рады Украины относится:

- 1) внесение изменений в Конституцию Украины в пределах и порядке, предусмотренных разделом XIII настоящей Конституции;
- 2) назначение всеукраинского референдума по вопросам, определенным статьей 73 настоящей Конституции;
- 3) принятие законов;
- 4) утверждение Государственного бюджета Украины и внесение изменений в него, контроль за исполнением Государственного бюджета Украины, принятие решения по отчету о его исполнении;
- 5) определение основ внутренней и внешней политики;
- 6) утверждение общегосударственных программ экономического, научно-технического, социального, национально-культурного развития, охраны окружающей среды;
- 7) назначение выборов Президента Украины в сроки, предусмотренные настоящей Конституцией;
- 8) заслушивание ежегодных и внеочередных посланий Президента Украины о внутреннем и внешнем положении Украины;
- 9) объявление по представлению Президента Украины состояния войны и заключение мира, одобрение решения Президента Украины об использовании Вооруженных Сил Украины и иных воинских формирований в случае вооруженной агрессии против Украины;
- 10) смещение Президента Украины с поста в порядке особой процедуры (импичмента), установленном статьей 111 настоящей Конституции;
- 11) рассмотрение и принятие решения по одобрению Программы деятельности Кабинета Министров Украины;
- 12) назначение по представлению Президента Украины Премьер-министра Украины, Министра обороны Украины, Министра иностранных дел Украины, назначение по представлению Премьер-министра Украины других членов Кабинета Министров Украины, Председателя Антимонопольного комитета Украины, Председателя Государственного комитета телевидения и радиовещания Украины, Председателя Фонда государственного имущества Украины, освобождение указанных лиц от должностей, решение вопроса об отставке Премьер-министра Украины, членов Кабинета Министров Украины;
- 121) назначение на должность и освобождение от должности по представлению Президента Украины Председателя Службы безопасности Украины;
- 13) осуществление контроля за деятельностью Кабинета Министров Украины в соответствии с настоящей Конституцией и законом;
- 14) утверждение решений о предоставлении Украиной займов и экономической помощи иностранным государствам и международным организациям, а также о получении Украиной от иностранных государств, банков и международных финансовых организаций займов, не предусмотренных Государственным бюджетом Украины, осуществление контроля за их использованием;
- 15) принятие Регламента Верховной Рады Украины;

16) назначение на должности и освобождение от должностей Председателя и других членов Счетной палаты;

17) назначение на должность и освобождение от должности Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека; заслушивание его ежегодных докладов о состоянии соблюдения и защиты прав и свобод человека в Украине;

18) назначение на должность и освобождение от должности Председателя Национального банка Украины по представлению Президента Украины;

19) назначение на должности и освобождение от должностей половины состава Совета Национального банка Украины;

20) назначение на должности и освобождение от должностей половины состава Национального совета Украины по вопросам телевидения и радиовещания;

21) назначение на должности и освобождение от должностей членов Центральной избирательной комиссии по представлению Президента Украины;

22) утверждение общей структуры, численности, определение функций Вооруженных Сил Украины, Службы безопасности Украины, иных созданных в соответствии с законами Украины воинских формирований, а также Министерства внутренних дел Украины;

23) одобрение решения о предоставлении военной помощи другим государствам, о направлении подразделений Вооруженных Сил Украины в другое государство или о допуске подразделений вооруженных сил других государств на территорию Украины;

24) учреждение государственных символов Украины;

25) дача согласия на назначение на должность и освобождение от должности Президентом Украины Генерального прокурора Украины; выражение недоверия Генеральному прокурору Украины, что влечет его отставку с должности;

26) назначение на должности и освобождение от должностей половины состава Конституционного Суда Украины;

27) избрание судей бессрочно;

28) досрочное прекращение полномочий Верховной Рады Автономной Республики Крым при наличии заключения Конституционного Суда Украины о нарушении ею Конституции Украины или законов Украины; назначение внеочередных выборов в Верховную Раду Автономной Республики Крым;

29) образование и ликвидация районов, установление и изменение границ районов и городов, отнесение населенных пунктов к категории городов, наименование и переименование населенных пунктов и районов;

30) назначение очередных и внеочередных выборов в органы местного самоуправления;

31) утверждение в течение двух дней с момента обращения Президента Украины указов о введении военного или чрезвычайного положения в Украине либо в отдельных ее местностях, о всеобщей или частичной мо-

билизации, об объявлении отдельных местностей зонами чрезвычайной экологической ситуации;

32) дача законом согласия на обязательность международных договоров Украины и денонсация международных договоров Украины;

33) осуществление парламентского контроля в пределах, определенных настоящей Конституцией и законом;

34) принятие решения о направлении запроса к Президенту Украины по требованию народного депутата Украины, группы народных депутатов Украины или комитета Верховной Рады Украины, предварительно поддержанному не менее одной третью от конституционного состава Верховной Рады Украины;

35) назначение на должность и освобождение от должности руководителя аппарата Верховной Рады Украины; утверждение сметы Верховной Рады Украины и структуры ее аппарата;

36) утверждение перечня объектов права государственной собственности, не подлежащих приватизации, определение правовых основ изъятия объектов права частной собственности;

37) утверждение законом Конституции Автономной Республики Крым, изменений в нее.

Верховная Рада Украины осуществляет также иные полномочия, отнесенные в соответствии с Конституцией Украины к ее ведению»;

«Статья 87. Верховная Рада Украины по предложению Президента Украины или не менее одной трети народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины может рассмотреть вопрос об ответственности Кабинета Министров Украины и принять резолюцию о недоверии Кабинету Министров Украины большинством от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Вопрос об ответственности Кабинета Министров Украины не может рассматриваться Верховной Радой Украины более одного раза в течение одной очередной сессии, а также в течение года после одобрения Программы деятельности Кабинета Министров Украины или в течение последней сессии Верховной Рады Украины»;

«Статья 89. Верховная Рада Украины для осуществления законопроектной работы, подготовки и предварительного рассмотрения вопросов, отнесенных к ее полномочиям, выполнения контрольных функций в соответствии с Конституцией Украины создает из числа народных депутатов Украины комитеты Верховной Рады Украины и избирает председателей, первых заместителей, заместителей председателей и секретарей этих комитетов.

Верховная Рада Украины в пределах своих полномочий может создавать временные специальные комиссии для подготовки и предварительного рассмотрения вопросов.

Верховная Рада Украины для проведения расследования по вопросам, представляющим общественный интерес, создает временные следственные комиссии, если за это проголосовали не менее одной трети от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Заключения и предложения временных следственных комиссий не являются решающими для следствия и суда.

Организация и порядок деятельности комитетов Верховной Рады Украины, ее временных специальных и временных следственных комиссий устанавливаются законом.

Статья 90. Полномочия Верховной Рады Украины прекращаются в день открытия первого заседания Верховной Рады Украины нового созыва.

Президент Украины имеет право досрочно прекратить полномочия Верховной Рады Украины, если:

1) в течение одного месяца в Верховной Раде Украины не сформирована коалиция депутатских фракций в соответствии со статьей 83 настоящей Конституции;

2) в течение шестидесяти дней после отставки Кабинета Министров Украины не сформирован персональный состав Кабинета Министров Украины;

3) в течение тридцати дней одной очередной сессии пленарные заседания не могут начаться.

Решение о досрочном прекращении полномочий Верховной Рады Украины принимается Президентом Украины после консультаций с Председателем Верховной Рады Украины, его заместителями и председателями депутатских фракций в Верховной Раде Украины.

Полномочия Верховной Рады Украины не могут быть досрочно прекращены Президентом Украины в последние шесть месяцев срока полномочий Верховной Рады Украины и Президента Украины;

«Статья 93. Право законодательной инициативы в Верховной Раде Украины принадлежит Президенту Украины, народным депутатам Украины и Кабинету Министров Украины.

Законопроекты, определенные Президентом Украины как неотложные, рассматриваются Верховной Радой Украины вне очереди»;

«Статья 98. Контроль от имени Верховной Рады Украины за поступлением средств в Государственный бюджет Украины и их использованием осуществляет Счетная палата»;

«Статья 112. В случае досрочного прекращения полномочий Президента Украины в соответствии со статьями 108, 109, 110, 111 настоящей Конституции исполнение обязанностей Президента Украины на период до избрания и вступления на пост нового Президента Украины возлагается на Председателя Верховной Рады Украины. Председатель Верховной Рады Украины в период исполнения им обязанностей Президента Украины не может осуществлять полномочия, предусмотренные пунктами 2, 6–8, 10–13, 22, 24, 25, 27, 28 статьи 106 Конституции Украины.

Раздел VI

КАБИНЕТ МИНИСТРОВ УКРАИНЫ.

ДРУГИЕ ОРГАНЫ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ

Статья 113. Кабинет Министров Украины является высшим органом в системе органов исполнительной власти.

Кабинет Министров Украины ответственен перед Президентом Украины и Верховной Радой Украины, подконтролен и подотчетен Верховной Раде Украины в пределах, предусмотренных настоящей Конституцией.

Кабинет Министров Украины в своей деятельности руководствуется настоящей Конституцией и законами Украины, а также указами Президента Украины и постановлениями Верховной Рады Украины, принятыми в соответствии с Конституцией и законами Украины.

Статья 114. В состав Кабинета Министров Украины входят Премьер-министр Украины, Первый вице-премьер-министр, вице-премьер-министры, министры.

Премьер-министр Украины назначается Верховной Радой Украины по представлению Президента Украины.

Кандидатуру для назначения на должность Премьер-министра Украины вносит Президент Украины по предложению коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, сформированной в соответствии со статьей 83 Конституции Украины, или депутатской фракции, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Министр обороны Украины, Министр иностранных дел Украины назначаются Верховной Радой Украины по представлению Президента Украины, другие члены Кабинета Министров Украины назначаются Верховной Радой Украины по представлению Премьер-министра Украины.

Премьер-министр Украины руководит работой Кабинета Министров Украины, направляет ее на выполнение Программы деятельности Кабинета Министров Украины, одобренной Верховной Радой Украины.

Статья 115. Кабинет Министров Украины слагает полномочия перед новоизбранной Верховной Радой Украины.

Премьер-министр Украины, другие члены Кабинета Министров Украины имеют право заявить Верховной Раде Украины о своей отставке.

Отставка Премьер-министра Украины, принятие Верховной Радой Украины резолюции о недоверии Кабинету Министров Украины влекут отставку всего состава Кабинета Министров Украины. В этих случаях Верховная Рада Украины осуществляет формирование нового состава Кабинета Министров Украины в сроки и в порядке, определенные настоящей Конституцией.

Кабинет Министров Украины, который сложил полномочия перед новоизбранной Верховной Радой Украины или отставка которого принята Верховной Радой Украины, продолжает исполнять свои полномочия до начала работы вновь сформированного Кабинета Министров Украины»;

«Статья 120. Члены Кабинета Министров Украины, руководители центральных и местных органов исполнительной власти не вправе совмещать свою служебную деятельность с другой работой (кроме случаев, предусмотренных частью второй настоящей статьи, а также преподавательской, научной и творческой работы во вне рабочее время), входить в состав руководящего органа или наблюдательного совета предприятия или организации, что имеет целью получение прибыли.

Члены Кабинета Министров Украины могут совмещать свою должность с мандатом народного депутата Украины.

Организация, полномочия и порядок деятельности Кабинета Министров Украины, других центральных и местных органов исполнительной власти определяются Конституцией и законами Украины»;

2) часть первую статьи 77 изложить в следующей редакции:

«Очередные выборы в Верховную Раду Украины проводятся в последнее воскресенье последнего месяца пятого года полномочий Верховной Рады Украины»;

3) в статье 88:

а) часть первую изложить в следующей редакции:

«Верховная Рада Украины избирает из своего состава Председателя Верховной Рады Украины, Первого заместителя и заместителя Председателя Верховной Рады Украины и отзывает их с этих должностей»;

б) пункт 2 части второй изложить в следующей редакции:

2) «организует работу Верховной Рады Украины, координирует деятельность ее органов»;

в) часть третью изложить в следующей редакции:

«Председатель Верховной Рады Украины осуществляет полномочия, предусмотренные настоящей Конституцией, в порядке, установленном Регламентом Верховной Рады Украины»;

4) часть четвертую статьи 94 изложить в следующей редакции:

«Если при повторном рассмотрении закон будет вновь принят Верховной Радой Украины не менее чем двумя третями от ее конституционного состава, Президент Украины обязан его подписать и официально обнародовать в течение десяти дней. В случае если Президент Украины не подписал такой закон, он безотлагательно официально обнародуется Председателем Верховной Рады Украины за его подписью»;

5) в статье 103:

а) часть пятую изложить в следующей редакции:

«Очередные выборы Президента Украины проводятся в последнее воскресенье последнего месяца пятого года полномочий Президента Украины. В случае досрочного прекращения полномочий Президента Украины выборы Президента Украины проводятся в период девяноста дней со дня прекращения полномочий»;

б) в статье 106:

а) в части первой:

пункты 8–13 изложить в следующей редакции:

«8) прекращает полномочия Верховной Рады Украины в случаях, предусмотренных настоящей Конституцией;

9) вносит по предложению коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, сформированной в соответствии со статьей 83 Конституции Украины, представление о назначении Верховной Радой Украины Премьер-министра Украины в срок не позднее чем на пятнадцатый день после получения такого предложения»;

10) вносит в Верховную Раду Украины представления о назначении Министра обороны Украины, Министра иностранных дел Украины;

11) назначает на должность и освобождает от должности с согласия Верховной Рады Украины Генерального прокурора Украины;

12) вносит в Верховную Раду Украины представление о назначении Председателя Службы безопасности Украины;

13) назначает на должности и освобождает от должностей половину состава Национального совета Украины по вопросам телевидения и радиовещания»;

пункт 14 исключить;

пункты 15, 16, 19, 22 и 30 изложить в следующей редакции:

«15) приостанавливает действие актов Кабинета Министров Украины по мотивам несоответствия настоящей Конституции с одновременным обращением в Конституционный Суд Украины относительно их конституционности;

16) отменяет акты Совета министров Автономной Республики Крым»;

«19) вносит в Верховную Раду Украины представление об объявлении состояния войны и в случае вооруженной агрессии против Украины принимает решение об использовании Вооруженных Сил Украины и иных созданных в соответствии с законами Украины воинских формирований»;

«22) назначает на должности и освобождает от должностей половину состава Конституционного Суда Украины»;

«30) имеет право вето относительно принятых Верховной Радой Украины законов (кроме законов о внесении изменений в Конституцию Украины) с последующим возвращением их на повторное рассмотрение Верховной Рады Украины»;

б) часть четвертую изложить в следующей редакции:

«Акты Президента Украины, изданные в пределах полномочий, предусмотренных пунктами 5, 18, 21, 23 настоящей статьи, скрепляются подписями Премьер-министра Украины и министра, ответственного за акт и его исполнение»;

7) в статье 116:

а) дополнить статью пунктами 9¹, 9² и 9³ следующего содержания:

«9¹) образует, реорганизует и ликвидирует в соответствии с законом министерства и другие центральные органы исполнительной власти, действуя в пределах средств, предусмотренных на содержание органов исполнительной власти ;

9²) назначает на должности и освобождает от должностей по представлению Премьер-министра Украины руководителей центральных органов исполнительной власти, которые не входят в состав Кабинета Министров Украины, председателей местных государственных администраций;

9³) назначает на должности и освобождает от должностей половину состава Совета Национального банка Украины»;

б) пункт 10 изложить в следующей редакции:

«10) осуществляет иные полномочия, определенные Конституцией и законами Украины»;

8) части четвертую, восьмую–десятую статьи 118 изложить в следующей редакции:

«Председатели местных государственных администраций назначаются на должность и освобождаются от должности Кабинетом Министров Украины по представлению Премьер-министра Украины»;

«Решения председателей местных государственных администраций, противоречащие Конституции и законам Украины, иным актам законодательства Украины, могут быть в соответствии с законом отменены Президентом Украины, Кабинетом Министров Украины или председателем местной государственной администрации высшего уровня.

Областной или районный совет может выразить недоверие председателю соответствующей местной государственной администрации, на основании чего Кабинет Министров Украины принимает решение и дает обоснованный ответ.

Если недоверие председателю районной или областной государственной администрации выразили две трети депутатов от состава соответствующего совета, Кабинет Министров Украины принимает решение об отставке председателя соответствующей местной государственной администрации»;

9) статью 121 дополнить пунктом 5 следующего содержания:

«5) надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина, соблюдением законов по этим вопросам органами исполнительной власти, органами местного самоуправления, их должностными и служебными лицами»;

10) часть первую статьи 122 изложить в следующей редакции:

«Прокуратуру возглавляет Генеральный прокурор Украины, который назначается на должность и освобождается от должности с согласия Верховной Рады Украины Президентом Украины. Верховная Рада Украины может выразить недоверие Генеральному прокурору Украины, что влечет его отставку с должности»;

11) пункт 2 части пятой статьи 126 изложить в следующей редакции:

«2) достижения судьей шестидесяти пяти лет, а судьями Конституционного Суда Украины и Верховного Суда Украины – семидесяти лет»;

12) часть первую статьи 141 изложить в следующей редакции:

«В состав сельского, поселкового, городского, районного, областного совета входят депутаты, которые избираются жителями села, поселка, города, района, области на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права путем тайного голосования сроком на пять лет»;

13) часть вторую статьи 148 изложить в следующей редакции:

«Президент Украины, Верховная Рада Украины назначают по девять судей Конституционного Суда Украины».

II. Заключительные и переходные положения

1. Настоящий Закон вступает в силу со дня вступления на пост Президента Украины, избранного на очередных выборах 2004 года, кроме части

пятой статьи 76, части первой статьи 77, части второй статьи 78, пункта 6 части второй и части шестой статьи 81, пункта 1 части второй статьи 90, части второй статьи 120 Конституции Украины в редакции настоящего Закона, которые вступают в силу со дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году.

2. Верховная Рада Украины, избранная в 2002 году, продолжает осуществлять конституционные полномочия до дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году.

3. Конституционный состав Верховной Рады Украины в количестве 450 народных депутатов Украины избирается в 2006 году на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права путем тайного голосования на основе пропорциональной системы с избранием народных депутатов Украины в многомандатном общегосударственном избирательном округе по избирательным спискам кандидатов в депутаты от политических партий, избирательных блоков политических партий в соответствии с законом.

4. Очередные выборы Президента Украины проводятся в соответствии с Конституцией Украины в последнее воскресенье октября 2004 года.

5. Кабинет Министров Украины, сформированный до дня вступления на пост Президента Украины, избранного на очередных выборах в 2004 году, продолжает осуществлять конституционные полномочия после вступления в силу настоящего Закона.

При отставке Кабинета Министров Украины в случаях, предусмотренных Конституцией Украины, формирование нового состава Кабинета Министров Украины осуществляется в течение 60 дней начиная со дня отставки.

6. Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины, формирование которой предусмотрено статьей 83 Конституции Украины в редакции настоящего Закона, или депутатская фракция в Верховной Раде Украины, которая имеет права коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, должна быть создана в течение одного месяца со дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной на пропорциональной основе в 2006 году в соответствии с пунктом 3 этого раздела.

В случае отставки Кабинета Министров Украины, сформированного до дня вступления на пост Президента Украины, избранного на очередных выборах в октябре 2004 года, до дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году, новый состав Кабинета Министров Украины формируется по предложению депутатских фракций (групп), в состав которых входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

7. Судьи Конституционного Суда Украины, назначенные съездом судей Украины, продолжают осуществлять свои полномочия до назначения Верховной Радой Украины и Президентом Украины новых судей Конституционного Суда Украины в соответствии с пунктом 26 статьи 85 и пунктом 22 статьи 106 Конституции Украины в редакции настоящего Закона.

Верховная Рада Украины в случаях, предусмотренных частью пятой статьи 126 Конституции Украины, может досрочно прекратить полномочия судей Конституционного Суда Украины, назначенных съездом судей Украины.

8. Действие пункта 2 части пятой статьи 126 Конституции Украины в редакции настоящего Закона распространяется на судей Конституционного Суда Украины и Верховного Суда Украины, назначенных на должность после вступления настоящего Закона в силу.

9. Члены Совета Национального банка Украины, назначенные Президентом Украины, продолжают осуществлять свои полномочия до назначения Кабинетом Министров Украины новых членов Совета Национального банка Украины в соответствии с пунктом 93 статьи 116 Конституции Украины».

2. В соответствии с пунктом 1 части первой статьи 85 Конституции Украины к полномочиям Верховной Рады Украины относится внесение изменений в Конституцию Украины в пределах и порядке, предусмотренных разделом XIII настоящей Конституции.

Согласно статье 159 Конституции Украины законопроект о внесении изменений в Конституцию Украины рассматривается Верховной Радой Украины при наличии заключения Конституционного Суда Украины о соответствии законопроекта требованиям статей 157 и 158 настоящей Конституции.

Статьей 157 Основного Закона Украины установлено, что Конституция Украины не может быть изменена, если изменения предусматривают упразднение либо ограничение прав и свобод человека и гражданина или если они направлены на ликвидацию независимости либо на нарушение территориальной целостности Украины (часть первая). Конституция Украины не может быть изменена в условиях военного или чрезвычайного положения (часть вторая).

Согласно требованиям статьи 158 Конституции Украины законопроект о внесении изменений в Конституцию Украины, который рассматривался Верховной Радой Украины, и закон не был принят, может быть представлен в Верховную Раду Украины не ранее чем через год со дня принятия решения по этому законопроекту (часть первая). Верховная Рада Украины в течение срока своих полномочий не может дважды изменять одни и те же положения Конституции Украины (часть вторая).

3. Конституционный Суд Украины в Заключении от 10 декабря 2003 года № 3-в/2003 признал проект Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» (регистрационный № 4180, далее – Законопроект № 4180) отвечающим требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины. Вместе с тем в Заключении указывалось на наличие идентичности отдельных предписаний Законопроекта № 4180 положениям, содержащимся в проекте Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украи-

ны» (регистрационный № 4105, далее – Законопроект № 4105), который в Заключении Конституционного Суда Украины от 5 ноября 2003 года № 2-в/2003 был признан не противоречащим требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

Исследование Законопроекта № 4105, который 8 апреля 2004 года не был принят двумя третями от конституционного состава Верховной Рады Украины, и Законопроекта, который рассматривается Конституционным Судом Украины по обращению парламента на предмет его соответствия требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины, свидетельствует, что отдельные их предписания совпадают или идентичны соответствующим положениями действующей Конституции Украины.

Однако в Законопроекте содержатся положения, которые по смыслу отличаются от Законопроекта № 4105. Речь идет, в частности, о части первой статьи 77; части первой статьи 78; частях шестой, восьмой статьи 83; пунктах 12, 13, 16, 19–21, 26, 33 части первой статьи 85; статье 98; пунктах 8, 15, 22 части первой статьи 106; частях первой, третьей статьи 113; частях первой, третьей, четвертой статьи 115; пунктах 91–93 статьи 116. Существенным является и то, что законопроекты определяют разный механизм вступления в силу закона о внесении изменений в Конституцию Украины и устанавливают порядок обретения полномочий органами государственной власти в соответствии с предлагаемыми изменениями к Конституции Украины. Так, Законопроект № 4105 содержит дополнение Конституции Украины разделом XVI «Заключительные положения, касающиеся изменений к Конституции Украины», Законопроект – «Заключительные и переходные положения», которые с учетом мнения Конституционного Суда Украины (Заключение № 3-в/2003) определяют условия и порядок осуществления изменений к Конституции Украины.

Кроме того, в отличие от Законопроекта № 4105, ряд предписаний Законопроекта изложен в другой редакции.

Изложенное подтверждает, что по смыслу Законопроект № 4180 отличается от Законопроекта № 4105 и является самостоятельным целостным документом, который в соответствии со статьей 154 Конституции Украины был представлен в Верховную Раду Украины надлежащим субъектом и предварительно одобрен парламентом 23 июня 2004 года согласно Заклучению Конституционного Суда Украины № 3-в/2003, как того требуют положения статей 155, 159 Конституции Украины.

Исследование материалов дела свидетельствует, что в Верховной Раде Украины нынешнего созыва Законопроект не был предметом голосования для его принятия не менее чем двумя третями от конституционного состава Верховной Рады Украины (статья 155 Конституции Украины). Верховная Рада Украины этого созыва также не изменяла положения Конституции Украины, содержащиеся в Законопроекте.

Исходя из изложенного Конституционный Суд Украины считает, что требования статьи 158 Конституции Украины относительно Законопроекта соблюдены.

4. Конституционный Суд Украины в Заключении № 3-в/2003 признал проект Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» (регистрационный № 4180) отвечающим требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

В процессе доработки и предварительного одобрения Законопроекта большинством от конституционного состава Верховной Рады Украины 23 июня 2004 года в него были внесены отдельные изменения, в том числе дополнения, уточнения формулировок предписаний и редакционные правки. В результате анализа этих изменений Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что они не направлены на ликвидацию независимости либо на нарушение территориальной целостности Украины, то есть не противоречат положению части первой статьи 157 Основного Закона Украины.

5. Осуществляя проверку Законопроекта на предмет соблюдения требований части первой статьи 157 Конституции Украины о недопустимости внесения в Основной Закон Украины изменений, предусматривающих упразднение либо ограничение прав и свобод человека и гражданина, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

5.1. Анализ предлагаемых в Законопроекте положений частей третьей, четвертой статьи 76; части третьей статьи 78; части первой, пунктов 1–4 части второй статьи 81; частей первой–четвертой статьи 82; частей первой–четвертой статьи 83; пунктов 1–11, 14, 16–18, 22, 23, 27–31, 34–36 части первой статьи 85; части первой статьи 87; частей второй–пятой статьи 89; части первой статьи 90; части второй статьи 93; первого предложения части четвертой статьи 94; второго предложения части пятой статьи 103; части первой статьи 113; части пятой статьи 114; части третьей статьи 120 Конституции Украины свидетельствует об их идентичности соответствующим положениям статей 76, 78, 81, 82, 83, 85, 87, 89, 90, 93, 94, 103, 113, 114, 120 действующей Конституции Украины.

В Законопроекте положения пункта 34 части первой статьи 85, частей второй–пятой статьи 89 (с учетом мнения Конституционного Суда Украины, изложенного в Заключении № 3-в/2003) идентичны предписаниям пункта 34 части первой статьи 85, частям третьей–шестой статьи 89 действующей Конституции Украины. Речь идет о восстановлении положений действующей Конституции Украины, которых не было в Законопроекте № 4180 до его доработки и предварительного одобрения парламентом Украины.

Однако во время доработки Законопроекта № 4180 так и не была учтена оговорка Конституционного Суда Украины, сформулированная в упомянутом Заключении, согласно которой «лишение съезда судей Украины – высшего органа судейского самоуправления – участия в назначении судей Конституционного Суда Украины не предусматривает упразднение либо ограничение прав и свобод человека и гражданина. Однако, в сущности, это отстраняет судебную власть от формирования единственного органа конституционной юрисдикции, что не будет служить укреплению

основ конституционного судопроизводства в Украине» (абзац тринадцатый пункта 3 мотивировочной части).

5.2. Предлагаемые в Законопроекте дополнения (за исключением редакционных уточнений и правок) статьи 76 частью пятой; изменения к части третьей статьи 78; пункту 6 части второй статьи 81; частям пятой–девятой статьи 83; пунктам 15, 24, 25, 37 части первой статьи 85; статьи 87; части третьей статьи 88; пунктов 2, 3, 4 части второй, части третьей, четвертой статьи 90; части первой статьи 93; пунктам 8–12, пункта 14 (исключен), пунктам 15, 16, 22, 30 части первой, части четвертой статьи 106; статьи 112; частям первой–третьей статьи 113; частям первой, второй, четвертой, пятой статьи 114; частям первой, второй, первого предложения части третьей статьи 115; частям четвертой, девятой, десятой статьи 118; части третьей статьи 120; части первой статьи 122; пункта 2 части пятой статьи 126; части второй статьи 148 Конституции Украины уже рассматривались Конституционным Судом Украины и признаны им в Заключении № 3-в/2003 отвечающими требованиям статьи 157 Конституции Украины.

Дополнение пунктом 5 статьи 121 Основного Закона Украины Конституционный Суд Украины в Заключении от 30 октября 2003 года № 1-в/2003 признал не предусматривающим упразднение либо ограничение прав и свобод человека и гражданина, указав при этом, что «предложенное общее положение о надзоре за соблюдением прав и свобод человека и гражданина нуждается в законодательной конкретизации» (абзац третий подпункта 4.21 пункта 4 мотивировочной части).

5.3. С учетом предложений Конституционного Суда Украины, изложенных в Заключении № 3-в/2003, доработанный и предварительно одобренный Верховной Радой Украины Законопроект содержит изменения и дополнения.

Речь идет о содержательных изменениях отдельных положений, а именно: пункта 6 части второй статьи 81 (исключены слова «отсутствия его без уважительных причин на ста пленарных заседаниях Верховной Рады Украины в течение календарного года»); части шестой (исключены слова «и объединения», «и депутатских групп», «которая в соответствии с Конституцией Украины вносит предложения Президенту Украины о кандидатуре Премьер-министра Украины, формирует состав Кабинета Министров Украины и ответственна за его деятельность») статьи 83; пункта 12 (исключены слова «и Председателя Службы безопасности Украины»), дополнении пунктом 121 («назначение на должность и освобождение от должности по представлению Президента Украины Председателя Службы безопасности Украины»), пункта 37 (исключены слова «определение законом правовых основ имущества, принадлежащего Автономной Республике Крым») части первой статьи 85; части первой статьи 88 (слово «заместителей» заменено словом «заместителя», исключено предложение «Количество заместителей Председателя Верховной Рады Украины определяется Верховной Радой Украины»); пункта 15 (исключены слова «и законам

Украины, актам Президента Украины»), пункта 19 (дополнен словами «образованных в соответствии с законами Украины»); части первой, части четвертой (исключен пункт 8) статьи 106; статьи 116 (дополнена пунктами 91, 92, 93); части второй (слова «Министры, другие руководители центральных органов исполнительной власти могут совмещать свою служебную деятельность с представительным мандатом народного депутата Украины» заменены словами «Члены Кабинета Министров Украины могут совмещать свою должность с мандатом народного депутата Украины») статьи 120; в пункте 5 статьи 121 слова «органами государственной власти» заменены словами «органами исполнительной власти»; исключена часть четвертая статьи 126 и второе предложение части первой статьи 128 (относительно избрания судей «на десять лет»).

Также внесены изменения и редакционные уточнения в ряд положений, в частности: части седьмой (исключены слова «и депутатских групп»), части девятой (после слова «коалиции» дополнена словами «депутатских фракций в Верховной Раде Украины») статьи 83; пункта 12 (слова «прекращение полномочий» заменены словом «освобождение»), пунктов 19, 20, 21, 26 (после слова «назначение» дополнены словами «на должности и освобождение от должностей») части первой статьи 85; пункта 2 (изложен в другой редакции) части второй статьи 88; второго предложения части четвертой статьи 94 (дополнено словом «безотлагательно»); пункта 9 (исключены слова «и депутатских групп», «после соответствующих консультаций с их руководителями» и дополнен словами «в Верховной Раде Украины»), пункта 14 (исключен), пункта 22 (дополнен словами «на должности и освобождает от должностей») части первой статьи 106; статьи 118 (часть восьмая изложена в следующей редакции: «Решения председателей местных государственных администраций, противоречащие Конституции и законам Украины, иным актам законодательства Украины, могут быть в соответствии с законом отменены Президентом Украины, Кабинетом Министров Украины или председателем местной государственной администрации высшего уровня»); части первой (дополнена словами «или организации») статьи 120.

Редакционные правки внесены в: часть вторую статьи 76; часть первую, пункт 5 части второй, части третью, пятую статьи 81; пункт 32 части первой, часть вторую статьи 85; часть первую статьи 89; части вторую, третью статьи 90; пункт 8 части первой статьи 106; часть первую статьи 113; пункт 2 части пятой статьи 126 предлагаемых в Законопроекте изменений к Конституции Украины.

В результате исследования внесенных в Законопроект № 4180 указанных изменений Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что они не предусматривают упразднения либо ограничения прав и свобод человека и гражданина.

5.4. В Законопроекте содержатся также новые предписания относительно определения срока выборов народных депутатов Украины и Президента Украины, прав коалиции депутатских фракций в парламенте и до-

полнения, которые не были предметом рассмотрения Конституционным Судом Украины на их соответствие требованиям статьи 157 Конституции Украины.

Предлагается часть первую статьи 77 Конституции Украины изложить в редакции, согласно которой «очередные выборы в Верховную Раду Украины проводятся в последнее воскресенье последнего месяца пятого года полномочий Верховной Рады Украины».

Это положение определяет срок проведения выборов народных депутатов Украины, который в соответствии с предлагаемыми в Законопроекте изменениями к Конституции Украины связан с установлением пятилетнего срока полномочий Верховной Рады Украины (часть пятая статьи 76), а также находится во взаимосвязи с положениями Конституции Украины относительно условий, при которых новоизбранная Верховная Рада Украины является полномочной, и началом работы ее первой сессии (части вторая, третья статьи 82).

Конституционный Суд Украины считает, что указанные изменения не противоречат требованиям статьи 157 Основного Закона Украины.

В статье 83 Конституции Украины предложено изложить в следующей редакции:

– часть восьмую:

«Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины в соответствии с настоящей Конституцией вносит предложения Президенту Украины по кандидатуре Премьер-министра Украины, а также в соответствии с настоящей Конституцией вносит предложения по кандидатурам в состав Кабинета Министров Украины».

Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что это положение не предусматривает упразднения либо ограничения прав и свобод человека и гражданина;

– часть десятую:

«Депутатская фракция в Верховной Раде Украины, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины, имеет права коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, предусмотренные настоящей Конституцией».

Это предписание изложено с учетом мнения Конституционного Суда Украины, сформулированного в Заключении № 3-в/2003 (абзац четвертый пункта 3 мотивировочной части), и оно не противоречит требованиям статьи 157 Основного Закона Украины;

– пункты 13, 33 части первой статьи 85 Конституции Украины предлагается дополнить соответственно словами «и законом». Речь идет об определении полномочий Верховной Рады Украины по осуществлению контроля, в частности, за деятельностью Кабинета Министров Украины (пункт 13) и парламентского контроля (пункт 33) не только в соответствии или в рамках Конституции Украины, но и закона. То есть предусматривается, что полномочия парламента в указанной сфере могут быть установлены законами Украины. Вместе с тем в Законопроекте часть вто-

рая этой статьи изложена в редакции, согласно которой «Верховная Рада Украины осуществляет также иные полномочия, отнесенные в соответствии с Конституцией Украины к ее ведению».

Конституционный Суд Украины в Заключении № 1-в/2003 положение об определении полномочий Верховной Рады Украины также и законами Украины (изменения к части второй статьи 85) признал не предусматривающим упразднения либо ограничения прав и свобод человека и гражданина. Эта правовая позиция, считает Конституционный Суд Украины, распространяется и на предлагаемые в Законопроекте изменения к пунктам 13, 33 части первой статьи 85 Конституции Украины.

Вместе с тем в упомянутом Заключении Конституционный Суд Украины отметил, что «новеллизация Конституции Украины положением о возможности Верховной Рады Украины путем принятия законов определять собственные полномочия как единственного органа законодательной власти не отвечала бы закреплению в части первой статьи 6 Конституции Украины принципу разделения властей. Организация и осуществление государственной власти на основе ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную не являются самоцелью, а призваны обеспечивать права и свободы человека и гражданина» (абзац четвертый подпункта 4.6.2 пункта 4 мотивировочной части).

Предлагается изложить в следующей редакции:

– пункт 2 части второй статьи 88:

«2) организует работу Верховной Рады Украины, координирует деятельность ее органов».

Указанные полномочия Председателя Верховной Рады Украины, по мнению Конституционного Суда Украины, не предусматривают упразднения либо ограничения прав и свобод человека и гражданина;

– первое предложение части пятой статьи 103:

«Очередные выборы Президента Украины проводятся в последнее воскресенье последнего месяца пятого года полномочий Президента Украины».

Конституционный Суд Украины считает, что предлагаемые изменения не противоречат требованиям статьи 157 Основного Закона Украины;

– часть третью статьи 113:

«Кабинет Министров Украины в своей деятельности руководствуется настоящей Конституцией и законами Украины, а также указами Президента Украины и постановлениями Верховной Рады Украины, принятыми в соответствии с Конституцией и законами Украины».

Законопроектом устанавливается ответственность Кабинета Министров Украины перед Президентом Украины и Верховной Радой Украины, подконтрольность и подотчетность Верховной Раде Украины в пределах, определенных Конституцией Украины. Предлагаемая редакция части второй статьи 113 Конституции Украины обусловлена перераспределением полномочий между Верховной Радой Украины, Президентом Украины и Кабинетом Министров Украины.

Конституционный Суд Украины считает, что указанные изменения не предусматривают упразднения либо ограничения прав и свобод человека и гражданина;

– второе предложение части третьей статьи 115:

«В этих случаях Верховная Рада Украины осуществляет формирование нового состава Кабинета Министров Украины в сроки и в порядке, определенные настоящей Конституцией».

В соответствии с предлагаемыми в Законопроекте изменениями к Конституции Украины такими случаями являются отставка Премьер-министра Украины, принятие Верховной Радой Украины резолюции недоверия Кабинету Министров Украины. Предлагаемое изменение взаимосвязано с положениями законопроекта, согласно которым формирование персонального состава Кабинета Министров Украины осуществляется в течение шестидесяти дней после его отставки (изменения к пункту 2 части второй статьи 90), а также при участии Президента Украины (изменения к пункту 12 части первой статьи 85, пунктам 9, 10 части первой статьи 106 Конституции Украины) и Премьер-министра Украины (изменения к пункту 12 части первой статьи 85, части четвертой статьи 114 Основного Закона Украины).

Исходя из системной связи указанных положений Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что изменения к части третьей статьи 115 Основного Закона Украины не противоречат требованиям статьи 157 Конституции Украины;

– часть четвертую статьи 115:

«Кабинет Министров Украины, который сложил полномочия перед новоизбранной Верховной Радой Украины или отставка которого принята Верховной Радой Украины, продолжает осуществлять свои полномочия до начала работы вновь сформированного Кабинета Министров Украины».

Это положение связано с предлагаемыми в Законопроекте изменениями к пункту 2 части второй статьи 90 Конституции Украины, согласно которым Президент Украины имеет право досрочно прекратить полномочия Верховной Рады Украины, если «в течение шестидесяти дней после отставки Кабинета Министров Украины не сформирован персональный состав Кабинета Министров Украины».

Конституционный Суд Украины считает, что указанные изменения не предусматривают упразднения либо ограничения прав и свобод человека и гражданина;

– пункт 10 статьи 116:

«10) осуществляет иные полномочия, определенные Конституцией и законами Украины».

В отличие от положения «выполняет иные функции», содержащегося в пункте 10 статьи 116 действующей Конституции Украины, термин «полномочия» применяется ко всем органам государственной власти (статьи 6, 19). Речь идет, в частности, об определении полномочий Верховной Рады Украины (статья 85), Президента Украины (статья 106), Кабинета Министров Украины (статьи 115, 120).

Изменения к пункту 10 статьи 116 Основного Закона Украины, по мнению Конституционного Суда Украины, не противоречат требованиям статьи 157 Конституции Украины;

– часть первую статьи 141:

«В состав сельского, поселкового, городского, районного, областного совета входят депутаты, которые избираются жителями села, поселка, города, района, области на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права путем тайного голосования сроком на пять лет».

Конституционный Суд Украины считает, что установление срока полномочий депутатов органов местного самоуправления на пять лет вместо четырех не предусматривает упразднения либо ограничения прав и свобод человека и гражданина.

6. «Заключительные и переходные положения» Законопроекта (далее – Положения) определяют срок вступления в силу Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» (далее – Закон), а также механизм обретения полномочий органами государственной власти в соответствии с изменениями, внесенными в Конституцию Украины.

6.1. В соответствии с пунктом 1 Положения (во взаимосвязи с пунктом 4) Закон вступает в силу со дня вступления на пост Президента Украины, избранного на очередных выборах 2004 года. Предлагается также, что положения части пятой статьи 76, части первой статьи 77, части второй статьи 78, пункта 6 части второй, части шестой статьи 81, пункта 1 части второй статьи 90, части второй статьи 120, согласованные с пунктами 2, 3, 6 Положения, вступают в силу со дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году.

Пунктами 5, 9 Положения предусматривается порядок осуществления конституционных полномочий Кабинетом Министров Украины и членами Совета Национального банка Украины, назначенными Президентом Украины, после вступления в силу Закона и в соответствии с внесенными изменениями в Конституцию Украины, что обусловлено перераспределением полномочий между Президентом Украины и Кабинетом Министров Украины.

Исходя из анализа и взаимосвязи предлагаемых в Законопроекте изменений в Основной Закон Украины Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что предписания пунктов 1–6, 9 Положения не противоречат требованиям статьи 157 Конституции Украины.

6.2. В пункте 7 Положения определяется срок осуществления полномочий судьями Конституционного Суда Украины, назначенными съездом судей Украины, и порядок назначения Верховной Радой Украины и Президентом Украины новых судей Конституционного Суда Украины в соответствии с пунктом 26 части первой статьи 85 и пунктом 22 части первой статьи 106 Конституции Украины в редакции предлагаемых в Законопроекте изменений (абзац первый). Также отмечается, что Верховная Рада Украины в случаях, предусмотренных частью пятой статьи 126 Конститу-

ции Украины, может досрочно прекратить полномочия судей Конституционного Суда Украины, назначенных съездом судей Украины.

Осуществление этих полномочий Верховной Радой Украины и Президентом Украины предусмотрено предлагаемыми в Законопроекте изменениями в соответствии с пунктом 26 части первой статьи 85 и пунктом 22 части первой статьи 106 Конституции Украины. Указанные положения, считает Конституционный Суд Украины, не противоречат требованиям статьи 157 Основного Закона Украины.

Вместе с тем Конституционный Суд Украины усматривает определенную несогласованность абзаца второго пункта 7 Положения с частью пятой статьи 126 и статьей 149 действующей Конституции Украины.

6.3. Пунктом 8 Положения предусматривается, что действие предлагаемых в Законопроекте изменений в пункт 2 части пятой статьи 126 Конституции Украины – достижение судьями Конституционного Суда Украины и Верховного Суда Украины семидесяти лет – распространяется на судей, назначенных на должность после вступления настоящего Закона в силу.

Это положение, по мнению Конституционного Суда Украины, не предусматривает упразднение либо ограничение прав и свобод человека и гражданина.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 155, 157, 158, 159 Конституции Украины, статьями 51, 63, 66, 70 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

п р и ш е л к з а к л ю ч е н и ю :

1. Признать проект Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» (регистрационный № 4180), предварительно одобренный Верховной Радой Украины 23 июня 2004 года (Постановление Верховной Рады Украины от 23 июня 2004 года № 1844-IV), отвечающим требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины.

В Законопроекте предлагается:

«I. Внести в Конституцию Украины (Ведомости Верховной Рады Украины, 1996 г., № 30, ст. 141) следующие изменения:

1) статьи 76, 78, 81–83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112–115, 120 изложить в следующей редакции:

«Статья 76. Конституционный состав Верховной Рады Украины – четыреста пятьдесят народных депутатов Украины, которые избираются на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права путем тайного голосования.

Народным депутатом Украины может быть избран гражданин Украины, достигший на день выборов двадцати одного года, имеющий право голоса и проживающий в Украине в течение последних пяти лет.

Не может быть избран в Верховную Раду Украины гражданин, имеющий судимость за совершение умышленного преступления, если эта судимость не погашена и не снята в установленном законом порядке.

Полномочия народных депутатов Украины определяются Конституцией и законами Украины.

Срок полномочий Верховной Рады Украины составляет пять лет»;

«Статья 78. Народные депутаты Украины осуществляют свои полномочия на постоянной основе, кроме случаев, предусмотренных настоящей Конституцией.

Народные депутаты Украины не могут иметь другой представительский мандат, состоять на государственной службе, занимать иные оплачиваемые должности (кроме должностей членов Кабинета Министров Украины), заниматься иной оплачиваемой или предпринимательской деятельностью (кроме преподавательской, научной и творческой деятельности), входить в состав руководящего органа или наблюдательного совета предприятия либо организации, что имеет целью получение прибыли.

Требования о несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности устанавливаются законом.

В случае возникновения обстоятельств, которые нарушают требования о несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности, народный депутат Украины в двадцатидневный срок со дня возникновения таких обстоятельств прекращает такую деятельность или подает личное заявление о сложении полномочий народного депутата Украины»;

«Статья 81. Полномочия народных депутатов Украины прекращаются одновременно с прекращением полномочий Верховной Рады Украины.

Полномочия народного депутата Украины прекращаются досрочно в случае:

- 1) сложения полномочий по его личному заявлению;
- 2) вступления в законную силу обвинительного приговора в отношении его;
- 3) признания его судом недееспособным или безвестно отсутствующим;
- 4) прекращения его гражданства или его выезда на постоянное жительство за пределы Украины;
- 5) если в течение двадцати дней со дня возникновения обстоятельств, ведущих к нарушению требований о несовместимости депутатского мандата с иными видами деятельности, эти обстоятельства им не устранены;
- 6) невхождения народного депутата Украины, избранного от политической партии (избирательного блока политических партий), в состав депутатской фракции этой политической партии (избирательного блока политических партий) или выхода (исключения) народного депутата Украины из состава такой фракции;
- 7) его смерти.

Полномочия народного депутата Украины прекращаются досрочно также в случае досрочного прекращения в соответствии с Конституцией Украины полномочий Верховной Рады Украины – в день открытия первого заседания Верховной Рады Украины нового созыва.

Решение о досрочном прекращении полномочий народного депутата Украины в случаях, предусмотренных пунктами 1, 4 части второй настоя-

щей статьи, принимается Верховной Радой Украины, а в случае, предусмотренном пунктом 5 части второй настоящей статьи, – судом.

В случае вступления в законную силу обвинительного приговора суда в отношении народного депутата Украины, признания народного депутата Украины недееспособным или безвестно отсутствующим его полномочия прекращаются со дня вступления в законную силу решения суда, а в случае смерти народного депутата Украины – со дня смерти, удостоверенной свидетельством о смерти.

В случае невхождения народного депутата Украины, избранного от политической партии (избирательного блока политических партий), в состав депутатской фракции этой политической партии (избирательного блока политических партий) или выхода (исключения) народного депутата Украины из состава такой фракции его полномочия прекращаются досрочно на основании закона по решению высшего руководящего органа соответствующей политической партии (избирательного блока политических партий) со дня принятия такого решения.

Статья 82. Верховная Рада Украины работает сессионно.

Верховная Рада Украины является полномочной при условии избрания не менее двух третей от ее конституционного состава.

Верховная Рада Украины собирается на первую сессию не позднее чем на тридцатый день после официального объявления результатов выборов.

Первое заседание новоизбранной Верховной Рады Украины открывает старший по возрасту народный депутат Украины.

Статья 83. Очередные сессии Верховной Рады Украины начинаются в первый вторник февраля и первый вторник сентября каждого года.

Внеочередные сессии Верховной Рады Украины, с определением повестки дня, созываются Председателем Верховной Рады Украины по требованию Президента Украины или по требованию не менее трети народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

В случае оглашения указа Президента Украины о введении военного или чрезвычайного положения в Украине либо отдельных ее местностях Верховная Рада Украины собирается на заседание в двухдневный срок без созыва.

В случае окончания срока полномочий Верховной Рады Украины во время действия военного или чрезвычайного положения ее полномочия продолжают до дня первого заседания первой сессии Верховной Рады Украины, избранной после отмены военного или чрезвычайного положения.

Порядок работы Верховной Рады Украины устанавливается Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины.

В Верховной Раде Украины по результатам выборов и на основе согласования политических позиций формируется коалиция депутатских фракций, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины формируется в течение одного месяца со дня открытия первого заседания Верховной

Рады Украины, которое проводится после очередных или внеочередных выборов Верховной Рады Украины, или в течение месяца со дня прекращения деятельности коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины.

Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины в соответствии с настоящей Конституцией вносит предложения Президенту Украины по кандидатуре Премьер-министра Украины, а также в соответствии с настоящей Конституцией вносит предложения по кандидатурам в состав Кабинета Министров Украины.

Основы формирования, организации деятельности и прекращения деятельности коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины устанавливаются Конституцией Украины и Регламентом Верховной Рады Украины.

Депутатская фракция в Верховной Раде Украины, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины, имеет права коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, предусмотренные настоящей Конституцией»;

«Статья 85. К полномочиям Верховной Рады Украины относятся:

- 1) внесение изменений в Конституцию Украины в пределах и порядке, предусмотренных разделом XIII настоящей Конституции;
- 2) назначение всеукраинского референдума по вопросам, определенным статьей 73 настоящей Конституции;
- 3) принятие законов;
- 4) утверждение Государственного бюджета Украины и внесение изменений в него, контроль за исполнением Государственного бюджета Украины, принятие решения по отчету о его исполнении;
- 5) определение основ внутренней и внешней политики;
- 6) утверждение общегосударственных программ экономического, научно-технического, социального, национально-культурного развития, охраны окружающей среды;
- 7) назначение выборов Президента Украины в сроки, предусмотренные настоящей Конституцией;
- 8) заслушивание ежегодных и внеочередных посланий Президента Украины о внутреннем и внешнем положении Украины;
- 9) объявление по представлению Президента Украины состояния войны и заключение мира, одобрение решения Президента Украины об использовании Вооруженных Сил Украины и иных воинских формирований в случае вооруженной агрессии против Украины;
- 10) смещение Президента Украины с поста в порядке особой процедуры (импичмента), установленном статьей 111 настоящей Конституции;
- 11) рассмотрение и принятие решения по одобрению Программы деятельности Кабинета Министров Украины;
- 12) назначение по представлению Президента Украины Премьер-министра Украины, Министра обороны Украины, Министра иностранных дел Украины, назначение по представлению Премьер-министра Украины

других членов Кабинета Министров Украины, Председателя Антимонопольного комитета Украины, Председателя Государственного комитета телевидения и радиовещания Украины, Председателя Фонда государственного имущества Украины, освобождение указанных лиц от должностей, решение вопроса об отставке Премьер-министра Украины, членов Кабинета Министров Украины;

12¹) назначение на должность и освобождение от должности по представлению Президента Украины Председателя Службы безопасности Украины;

13) осуществление контроля за деятельностью Кабинета Министров Украины в соответствии с настоящей Конституцией и законом;

14) утверждение решений о предоставлении Украиной займов и экономической помощи иностранным государствам и международным организациям, а также о получении Украиной от иностранных государств, банков и международных финансовых организаций займов, не предусмотренных Государственным бюджетом Украины, осуществление контроля за их использованием;

15) принятие Регламента Верховной Рады Украины;

16) назначение на должности и освобождение от должностей Председателя и других членов Счетной палаты;

17) назначение на должность и освобождение от должности Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека; заслушивание его ежегодных докладов о состоянии соблюдения и защиты прав и свобод человека в Украине;

18) назначение на должность и освобождение от должности Председателя Национального банка Украины по представлению Президента Украины;

19) назначение на должности и освобождение от должностей половины состава Совета Национального банка Украины;

20) назначение на должности и освобождение от должностей половины состава Национального совета Украины по вопросам телевидения и радиовещания;

21) назначение на должности и освобождение от должностей членов Центральной избирательной комиссии по представлению Президента Украины;

22) утверждение общей структуры, численности, определение функций Вооруженных Сил Украины, Службы безопасности Украины, иных созданных в соответствии с законами Украины воинских формирований, а также Министерства внутренних дел Украины;

23) одобрение решения о предоставлении военной помощи другим государствам, о направлении подразделений Вооруженных Сил Украины в другое государство или о допуске подразделений вооруженных сил других государств на территорию Украины;

24) учреждение государственных символов Украины;

25) дача согласия на назначение на должность и освобождение от должности Президентом Украины Генерального прокурора Украины; выраже-

ние недоверия Генеральному прокурору Украины, что влечет его отставку с должности;

26) назначение на должности и освобождение от должностей половины состава Конституционного Суда Украины;

27) избрание судей бессрочно;

28) досрочное прекращение полномочий Верховной Рады Автономной Республики Крым при наличии заключения Конституционного Суда Украины о нарушении ею Конституции Украины или законов Украины; назначение внеочередных выборов в Верховную Раду Автономной Республики Крым;

29) образование и ликвидация районов, установление и изменение границ районов и городов, отнесение населенных пунктов к категории городов, наименование и переименование населенных пунктов и районов;

30) назначение очередных и внеочередных выборов в органы местного самоуправления;

31) утверждение в течение двух дней с момента обращения Президента Украины указов о введении военного или чрезвычайного положения в Украине либо в отдельных ее местностях, о всеобщей или частичной мобилизации, об объявлении отдельных местностей зонами чрезвычайной экологической ситуации;

32) дача законом согласия на обязательность международных договоров Украины и денонсация международных договоров Украины;

33) осуществление парламентского контроля в пределах, определенных настоящей Конституцией и законом;

34) принятие решения о направлении запроса к Президенту Украины по требованию народного депутата Украины, группы народных депутатов Украины или комитета Верховной Рады Украины, предварительно поддержанному не менее одной третью от конституционного состава Верховной Рады Украины;

35) назначение на должность и освобождение от должности руководителя аппарата Верховной Рады Украины; утверждение сметы Верховной Рады Украины и структуры ее аппарата;

36) утверждение перечня объектов права государственной собственности, не подлежащих приватизации, определение правовых основ изъятия объектов права частной собственности;

37) утверждение законом Конституции Автономной Республики Крым, изменений к ней.

Верховная Рада Украины осуществляет также иные полномочия, отнесенные в соответствии с Конституцией Украины к ее ведению»;

«Статья 87. Верховная Рада Украины по предложению Президента Украины или не менее одной трети народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины может рассмотреть вопрос об ответственности Кабинета Министров Украины и принять резолюцию о недоверии Кабинету Министров Украины большинством от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Вопрос об ответственности Кабинета Министров Украины не может рассматриваться Верховной Радой Украины более одного раза в течение одной очередной сессии, а также в течение года после одобрения Программы деятельности Кабинета Министров Украины или в течение последней сессии Верховной Рады Украины»;

«Статья 89. Верховная Рада Украины для осуществления законопроектной работы, подготовки и предварительного рассмотрения вопросов, отнесенных к ее полномочиям, исполнения контрольных функций в соответствии с Конституцией Украины создает из числа народных депутатов Украины комитеты Верховной Рады Украины и избирает председателей, первых заместителей, заместителей председателей и секретарей этих комитетов.

Верховная Рада Украины в пределах своих полномочий может создавать временные специальные комиссии для подготовки и предварительного рассмотрения вопросов.

Верховная Рада Украины для проведения расследования по вопросам, представляющим общественный интерес, создает временные следственные комиссии, если за это проголосовало не менее одной трети от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Заключения и предложения временных следственных комиссий не являются решающими для следствия и суда.

Организация и порядок деятельности комитетов Верховной Рады Украины, ее временных специальных и временных следственных комиссий устанавливаются законом.

Статья 90. Полномочия Верховной Рады Украины прекращаются в день открытия первого заседания Верховной Рады Украины нового созыва.

Президент Украины имеет право досрочно прекратить полномочия Верховной Рады Украины, если:

1) в течение одного месяца в Верховной Раде Украины не сформирована коалиция депутатских фракций в соответствии со статьей 83 настоящей Конституции;

2) в течение шестидесяти дней после отставки Кабинета Министров Украины не сформирован персональный состав Кабинета Министров Украины;

3) в течение тридцати дней одной очередной сессии пленарные заседания не могут начаться.

Решение о досрочном прекращении полномочий Верховной Рады Украины принимается Президентом Украины после консультаций с Председателем Верховной Рады Украины, его заместителями и председателями депутатских фракций в Верховной Раде Украины.

Полномочия Верховной Рады Украины не могут быть досрочно прекращены Президентом Украины в последние шесть месяцев срока полномочий Верховной Рады Украины и Президента Украины»;

«Статья 93. Право законодательной инициативы в Верховной Раде Украины принадлежит Президенту Украины, народным депутатам Украины и Кабинету Министров Украины.

Законопроекты, определенные Президентом Украины как неотложные, рассматриваются Верховной Радой Украины вне очереди»;

«Статья 98. Контроль от имени Верховной Рады Украины за поступлением средств в Государственный бюджет Украины и их использованием осуществляет Счетная палата»;

«Статья 112. В случае досрочного прекращения полномочий Президента Украины в соответствии со статьями 108, 109, 110, 111 настоящей Конституции исполнение обязанностей Президента Украины на период до избрания и вступления на пост нового Президента Украины возлагается на Председателя Верховной Рады Украины. Председатель Верховной Рады Украины в период исполнения им обязанностей Президента Украины не может осуществлять полномочия, предусмотренные пунктами 2, 6–8, 10–13, 22, 24, 25, 27, 28 статьи 106 Конституции Украины.

Раздел VI КАБИНЕТ МИНИСТРОВ УКРАИНЫ. ДРУГИЕ ОРГАНЫ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ

Статья 113. Кабинет Министров Украины является высшим органом в системе органов исполнительной власти.

Кабинет Министров Украины ответствен перед Президентом Украины и Верховной Радой Украины, подконтролен и подотчетен Верховной Раде Украины в пределах, предусмотренных настоящей Конституцией.

Кабинет Министров Украины в своей деятельности руководствуется настоящей Конституцией и законами Украины, а также указами Президента Украины и постановлениями Верховной Рады Украины, принятыми в соответствии с Конституцией и законами Украины.

Статья 114. В состав Кабинета Министров Украины входят Премьер-министр Украины, Первый вице-премьер-министр, вице-премьер-министры, министры.

Премьер-министр Украины назначается Верховной Радой Украины по представлению Президента Украины.

Кандидатуру для назначения на должность Премьер-министра Украины вносит Президент Украины по предложению коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, сформированной в соответствии со статьей 83 Конституции Украины, или депутатской фракции, в состав которой входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

Министр обороны Украины, Министр иностранных дел Украины назначаются Верховной Радой Украины по представлению Президента Украины, другие члены Кабинета Министров Украины назначаются Верховной Радой Украины по представлению Премьер-министра Украины.

Премьер-министр Украины руководит работой Кабинета Министров Украины, направляет ее на выполнение Программы деятельности Кабинета Министров Украины, одобренной Верховной Радой Украины.

Статья 115. Кабинет Министров Украины слагает полномочия перед новоизбранной Верховной Радой Украины.

Премьер-министр Украины, другие члены Кабинета Министров Украины имеют право заявить Верховной Раде Украины о своей отставке.

Отставка Премьер-министра Украины, принятие Верховной Радой Украины резолюции недоверия Кабинету Министров Украины влекут отставку всего состава Кабинета Министров Украины. В этих случаях Верховная Рада Украины осуществляет формирование нового состава Кабинета Министров Украины в сроки и в порядке, определенные настоящей Конституцией.

Кабинет Министров Украины, который сложил полномочия перед новоизбранной Верховной Радой Украины или отставка которого принята Верховной Радой Украины, продолжает осуществлять свои полномочия до начала работы вновь сформированного Кабинета Министров Украины»;

«Статья 120. Члены Кабинета Министров Украины, руководители центральных и местных органов исполнительной власти не вправе совмещать свою служебную деятельность с другой работой (кроме случаев, предусмотренных частью второй настоящей статьи, а также преподавательской, научной и творческой работы во внерабочее время), входить в состав руководящего органа или наблюдательного совета предприятия или организации, что имеет целью получение прибыли.

Члены Кабинета Министров Украины могут совмещать свою должность с мандатом народного депутата Украины.

Организация, полномочия и порядок деятельности Кабинета Министров Украины, других центральных и местных органов исполнительной власти определяются Конституцией и законами Украины»;

2) часть первую статьи 77 изложить в следующей редакции:

«Очередные выборы в Верховную Раду Украины проводятся в последнее воскресенье последнего месяца пятого года полномочий Верховной Рады Украины»;

3) в статье 88:

а) часть первую изложить в следующей редакции:

«Верховная Рада Украины избирает из своего состава Председателя Верховной Рады Украины, Первого заместителя и заместителя Председателя Верховной Рады Украины и отзывает их с этих должностей»;

б) пункт 2 части второй изложить в следующей редакции:

2) «организует работу Верховной Рады Украины, координирует деятельность ее органов»;

в) часть третью изложить в следующей редакции:

«Председатель Верховной Рады Украины осуществляет полномочия, предусмотренные настоящей Конституцией, в порядке, установленном Регламентом Верховной Рады Украины»;

4) часть четвертую статьи 94 изложить в следующей редакции:

«Если при повторном рассмотрении закон будет вновь принят Верховной Радой Украины не менее чем двумя третями от ее конституционного состава, Президент Украины обязан его подписать и официально обнародовать»;

довать в течение десяти дней. В случае если Президент Украины не подписал такой закон, он безотлагательно официально обнародуется Председателем Верховной Рады Украины за его подписью»;

5) в статье 103:

а) часть пятую изложить в следующей редакции:

«Очередные выборы Президента Украины проводятся в последнее воскресенье последнего месяца пятого года полномочий Президента Украины. В случае досрочного прекращения полномочий Президента Украины выборы Президента Украины проводятся в период девяноста дней со дня прекращения полномочий»;

6) в статье 106:

а) в части первой:

пункты 8–13 изложить в следующей редакции:

«8) прекращает полномочия Верховной Рады Украины в случаях, предусмотренных настоящей Конституцией;

9) вносит по предложению коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, сформированной в соответствии со статьей 83 Конституции Украины, представление о назначении Верховной Радой Украины Премьер-министра Украины в срок не позднее чем на пятнадцатый день после получения такого предложения;

10) вносит в Верховную Раду Украины представления о назначении Министра обороны Украины, Министра иностранных дел Украины;

11) назначает на должность и освобождает от должности с согласия Верховной Рады Украины Генерального прокурора Украины;

12) вносит в Верховную Раду Украины представление о назначении Председателя Службы безопасности Украины;

13) назначает на должности и освобождает от должностей половину состава Национального совета Украины по вопросам телевидения и радиовещания»;

пункт 14 исключить;

пункты 15, 16, 19, 22 и 30 изложить в следующей редакции:

«15) приостанавливает действие актов Кабинета Министров Украины по мотивам несоответствия настоящей Конституции с одновременным обращением в Конституционный Суд Украины относительно их конституционности;

16) отменяет акты Совета министров Автономной Республики Крым»;

«19) вносит в Верховную Раду Украины представление об объявлении состояния войны и в случае вооруженной агрессии против Украины принимает решение об использовании Вооруженных Сил Украины и иных созданных в соответствии с законами Украины воинских формирований»;

«22) назначает на должности и освобождает от должностей половину состава Конституционного Суда Украины»;

«30) имеет право вето относительно принятых Верховной Радой Украины законов (кроме законов о внесении изменений в Конституцию Украины) с последующим возвращением их на повторное рассмотрение Верховной Рады Украины»;

б) часть четвертую изложить в следующей редакции:

«Акты Президента Украины, изданные в пределах полномочий, предусмотренных пунктами 5, 18, 21, 23 настоящей статьи, скрепляются подписями Премьер-министра Украины и министра, ответственного за акт и его исполнение»;

7) в статье 116:

а) дополнить статью пунктами 9¹, 9² и 9³ следующего содержания:

«9¹) образует, реорганизует и ликвидирует в соответствии с законом министерства и другие центральные органы исполнительной власти, действуя в пределах средств, предусмотренных на содержание органов исполнительной власти ;

9²) назначает на должности и освобождает от должностей по представлению Премьер-министра Украины руководителей центральных органов исполнительной власти, которые не входят в состав Кабинета Министров Украины, председателей местных государственных администраций;

9³) назначает на должности и освобождает от должностей половину состава Совета Национального банка Украины»;

б) пункт 10 изложить в следующей редакции:

«10) осуществляет иные полномочия, определенные Конституцией и законами Украины»;

8) части четвертую, восьмую–десятую статьи 118 изложить в следующей редакции:

«Председатели местных государственных администраций назначаются на должность и освобождаются от должности Кабинетом Министров Украины по представлению Премьер-министра Украины»;

«Решения председателей местных государственных администраций, противоречащие Конституции и законам Украины, иным актам законодательства Украины, могут быть в соответствии с законом отменены Президентом Украины, Кабинетом Министров Украины или председателем местной государственной администрации высшего уровня.

Областной или районный совет может выразить недоверие председателю соответствующей местной государственной администрации, на основании чего Кабинет Министров Украины принимает решение и дает обоснованный ответ.

Если недоверие председателю районной или областной государственной администрации выразили две трети депутатов от состава соответствующего совета, Кабинет Министров Украины принимает решение об отставке председателя соответствующей местной государственной администрации»;

9) статью 121 дополнить пунктом 5 следующего содержания:

«5) надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина, соблюдением законов по этим вопросам органами исполнительной власти, органами местного самоуправления, их должностными и служебными лицами»;

10) часть первую статьи 122 изложить в следующей редакции:

«Прокуратуру возглавляет Генеральный прокурор Украины, который

назначается на должность и освобождается от должности с согласия Верховной Рады Украины Президентом Украины. Верховная Рада Украины может выразить недоверие Генеральному прокурору Украины, что влечет его отставку с должности»;

11) пункт 2 части пятой статьи 126 изложить в следующей редакции:

«2) достижения судьей шестидесяти пяти лет, а судьями Конституционного Суда Украины и Верховного Суда Украины – семидесяти лет»;

12) часть первую статьи 141 изложить в следующей редакции:

«В состав сельского, поселкового, городского, районного, областного совета входят депутаты, которые избираются жителями села, поселка, города, района, области на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права путем тайного голосования сроком на пять лет»;

13) часть вторую статьи 148 изложить в редакции:

«Президент Украины, Верховная Рада Украины назначают по девять судей Конституционного Суда Украины».

II. Заключительные и переходные положения

1. Настоящий Закон вступает в силу со дня вступления на пост Президента Украины, избранного на очередных выборах 2004 года, кроме части пятой статьи 76, части первой статьи 77, части второй статьи 78, пункта 6 части второй и части шестой статьи 81, пункта 1 части второй статьи 90, части второй статьи 120 Конституции Украины в редакции настоящего Закона, которые вступают в силу со дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году.

2. Верховная Рада Украины, избранная в 2002 году, продолжает осуществлять конституционные полномочия до дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году.

3. Конституционный состав Верховной Рады Украины в количестве 450 народных депутатов Украины избирается в 2006 году на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права путем тайного голосования на основе пропорциональной системы с избранием народных депутатов Украины в многомандатном общегосударственном избирательном округе по избирательным спискам кандидатов в депутаты от политических партий, избирательных блоков политических партий в соответствии с законом.

4. Очередные выборы Президента Украины проводятся в соответствии с Конституцией Украины в последнее воскресенье октября 2004 года.

5. Кабинет Министров Украины, сформированный до дня вступления на пост Президента Украины, избранного на очередных выборах в 2004 году, продолжает осуществлять конституционные полномочия после вступления в силу настоящего Закона.

При отставке Кабинета Министров Украины в случаях, предусмотренных Конституцией Украины, формирование нового состава Кабинета Министров Украины осуществляется в течение 60 дней начиная со дня отставки.

6. Коалиция депутатских фракций в Верховной Раде Украины, формирование которой предусмотрено статьей 83 Конституции Украины в редакции настоящего Закона, или депутатская фракция в Верховной Раде Украины, которая имеет права коалиции депутатских фракций в Верховной Раде Украины, может быть создана в течение одного месяца со дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной на пропорциональной основе в 2006 году в соответствии с пунктом 3 этого раздела.

В случае отставки Кабинета Министров Украины, сформированного до дня вступления на пост Президента Украины, избранного на очередных выборах в октябре 2004 года, до дня обретения полномочий Верховной Радой Украины, избранной в 2006 году, новый состав Кабинета Министров Украины формируется по предложению депутатских фракций (групп), в состав которых входит большинство народных депутатов Украины от конституционного состава Верховной Рады Украины.

7. Судьи Конституционного Суда Украины, назначенные съездом судей Украины, продолжают осуществлять свои полномочия до назначения Верховной Радой Украины и Президентом Украины новых судей Конституционного Суда Украины в соответствии с пунктом 26 статьи 85 и пунктом 22 статьи 106 Конституции Украины в редакции настоящего Закона.

Верховная Рада Украины в случаях, предусмотренных частью пятой статьи 126 Конституции Украины, может досрочно прекратить полномочия судей Конституционного Суда Украины, назначенных съездом судей Украины.

8. Действие пункта 2 части пятой статьи 126 Конституции Украины в редакции настоящего Закона распространяется на судей Конституционного Суда Украины и Верховного Суда Украины, назначенных на должность после вступления настоящего Закона в силу.

9. Члены Совета Национального банка Украины, назначенные Президентом Украины, продолжают осуществлять свои полномочия до назначения Кабинетом Министров Украины новых членов Совета Национального банка Украины в соответствии с пунктом 93 статьи 116 Конституции Украины».

2. Заключение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению, окончательным и не может быть обжаловано.

Заключение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в других официальных изданиях Украины.

- *Summary to the Opinion No. 2-v/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of October 12, 2004*

In accordance with the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 1844-IV «On the preliminary adoption of the draft-law on introducing amendments to the Constitution of Ukraine (file No. 4180)» as of June 23, 2004 the Verkhovna Rada of Ukraine applied to the Constitutional Court with the petition on providing an opinion concerning the conformity of the draft-law «On introducing amendments to the Constitution of Ukraine» (hereinafter the «draft-law») with the requirements of articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine.

The draft-law proposes to introduce the following amendments to the Constitution:

To revise: 76, 77.1, 78, 81-83, 85, 87, 88.1, 88.2.2, 88.3, 89, 90, 93, 94.4, 98, 103.5, 106.1.8, 106.1.9, 106.1.10, 106.1.11, 106.1.12, 106.1.13, 106.1.15, 106.1.16, 106.1.19, 106.1.22, 106.1.30, 106.4, 112-115, 116.10, 118.4, 118.8, 118.9, 118.10, 120, 122.1, 126.5.2, 141.1, 148.2, «Final and Transitional Provisions»; to eliminate article 106.1.14; to complement article 166 with clauses 91, 92, 93, to complement Article 121 with Clause 5.

Examination of the suggested provisions of Article 76.3, 76.4; Article 78.3; Article 81.1, 81.2.1, 81.2.2, 81.2.3, 81.2.4; Article 82.1, 82.2, 82.3, 82.4; Article 83.1, 83.2, 83.3, 83.4; Clauses 1-11, 14, 16-18, 22, 23, 27-31, 34-36 of Article 85.1; Article 87.1; Article 89.2, 89.3, 89.4, 89.5; Article 90.1; Article 93.2; the first sentence of Article 94.4; the second sentence of Article 103.5; Article 113.1; Article 114.5; Article 120.3 of the Constitution testifies to their identity to the respective provisions of Articles 76, 78, 81, 82, 83, 85, 87, 89, 90, 93, 94, 103, 113, 114, 120 of the Constitution which is currently in force.

Provisions of Article 85.1.34, Article 89.2, 89.3, 89.4, 89.5 of the draft-law (taking account of the Constitutional Court reservations laid down in its Opinion No. 3-v/2003) are identical to those of Article 85.1.34, Article 89.3, 89.4, 89.5, 89.6 of the Constitution currently in force. It goes about the restoration of the provisions of the Constitution in force which were absent in the draft-law No. 4180 before it was elaborated and preliminary adopted by the Parliament of Ukraine.

However, during the elaboration of the draft-law No.4180 the reservations of the Constitutional Court laid down in the mentioned Opinion which prescribed that «even though no human or civil right cancellation or limitation results from the fact that the Congress of Judges of Ukraine may no longer take part in the appointment of the judges of the Constitutional Court, the judiciary is in effect debarred from the formation of the sole body of constitutional jurisdiction, which will not favour strengthening the fundamentals of the constitutional jurisprudence in Ukraine» (paragraph 13, Clause 3 of the motivation part).

The proposed in the draft-law (the editorial improvements and amendments exclusive) addition of Part 5 to Article 76; amendments to Article 78.3; Article

81.2.6; Article 83.5, 83.6, 83.7, 83.8, 83.9; Clauses 15, 24, 25, 37 of Article 87; Article 88.3; Article 90.2.2, 90.2.3, 90.2.4, 90.3, 90.4; Article 93.1; Article 106.1.8, 106.1.9, 106.1.10, 106.1.11, 106.1.12, 106.1.14 (eliminated), 106.1.15, 106.1.16, 106.1.22, 106.1.30, 106.4; Article 112; Article 113.1, 113.2, 113.3; Article 114.1, 114.2, 114.4, 114.5; Article 115.1, 115.2, the first sentence of Article 115.3; Article 118.4; 118.9, 118.10; Article 120.3; Article 122.1; Article 126.5.2; Article 148.2 of the Constitution as proposed by the draft-law had been examined by the Constitutional Court and recognised as such that conform with the requirements of Article 157 of the Constitution in its Opinion No. 3-v/2003.

Taking into account the proposals of the Constitutional Court laid down in its Opinion No. 3-v/2003, the draft-law, revised and preliminary adopted by the Verkhovna Rada, contains changes and amendments which, upon their examination by the Constitutional Court, have not been found to imply abolishment or restriction of human and citizens' rights.

This, in particular, refers to the provisions of the following Constitution articles:

Article 77.1 – next elections to the Verkhovna Rada of Ukraine shall be held in the last week of the last month of the fifth year of the Verkhovna Rada's term.

Article 83.8 on the submission of proposals to the President of Ukraine by a deputy faction coalition concerning the candidature of the Prime Minister and those of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Article 83.10 – a Verkhovna Rada deputy faction comprising the majority of People's Deputies of Ukraine of the constitutional composition of the Verkhovna Rada shall have the rights of a deputy faction coalition at the Verkhovna Rada of Ukraine prescribed by the Constitution.

Article 88.2.2 on the authority of the Chairman of the Verkhovna Rada concerning the organization of activity of the Verkhovna Rada of Ukraine and coordination of the activity of its bodies.

Article 113.3 – the Cabinet of Ministers of Ukraine is guided in its activity by this Constitution, the Laws of Ukraine, Presidential Decrees and Verkhovna Rada Resolutions, adopted in accordance with the Constitution and the Laws of Ukraine.

The second sentence of Article 115.3 on the formation by the Verkhovna Rada of Ukraine of a new Cabinet of Ministers of Ukraine within the terms and in accordance with the procedure defined by the Constitution.

Article 115.4 – the Cabinet of Ministers that resigned before the newly elected Verkhovna Rada or which resignation was accepted by the Verkhovna Rada shall continue to carry out its duties until a newly-formed Cabinet of Ministers of Ukraine commences its activity.

Article 116.10 on exercising by Cabinet of Ministers of Ukraine of other powers prescribed by the Constitution and the Laws of Ukraine.

Article 141.1 on the establishment of the five-year term in office for the deputies of bodies of local self-government.

Amendments to Clauses 13, 33 of Article 85.1 of the Constitution by adding the words «and of the Law» and «and by the Law» respectively.

«Final and Transitional Provisions» of the draft-law (hereinafter the «Provisions») define the time period for the Law «On introducing amendments the Constitution of Ukraine» to take effect and the procedure for the assuming of powers by the state bodies in accordance with the amendments introduced to the Constitution.

According to the Clause 1 of the Provisions (and in relation to Clause 4), the Law takes effect from the day of taking the office by the President of Ukraine who shall be elected during 2004 elections. It is also proposed that Articles 76.5, 77.1, 78.2, 81.2.6, 81.6, 90.2.1 and 120.2 made consistent with Clauses 2, 3 and 6 of the Provisions shall take effect on the date of the assumption of powers by the Verkhovna Rada elected in 2006.

Clauses 5 and 9 of the Provision define the term of exercising of constitutional authorities by the Cabinet of Ministers of Ukraine and members of the Board of the National Bank of Ukraine appointed by the President of Ukraine after the Law takes effect and in accordance with the introduced amendments to the Constitution which is caused by the re-distribution of powers between the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Clause 7 of the Provisions establishes the term of office for the judges of the Constitutional Court appointed by the Congress of Judges of Ukraine and the procedure for the Verkhovna Rada and the President of Ukraine to appoint new judges of the Constitutional Court under Articles 85.1.26 and 106.1.22 of the Constitution as amended by the draft-law (paragraph 1). Moreover, it is established that the Verkhovna Rada may, in cases prescribed in Article 126.5 of the Constitution, terminate the powers of the judges of the Constitutional Court appointed by the Congress of Judges of Ukraine.

These powers of the Verkhovna Rada and the President of Ukraine are envisaged by the proposed amendments of the draft-law according to Articles 85.1.26 and 106.1.22 of the Constitution. At the same time, the Constitutional Court sees certain inconsistency of paragraph 2 Clause 7 of the Provisions with Article 126.5 and Article 149 of the Constitution currently in effect.

Clause 8 of the Provisions provides that amendments to Article 126.5.2 of the Constitution as to the reaching by the Constitutional Court and Supreme Court judges of the 70-year-old age shall concern judges appointed after this Law takes effect.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
Верховного Суду України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положень статті 69 Кримінального кодексу України
(справа про призначення судом більш м'якого покарання)**

м. Київ
2 листопада 2004 року
№ 15-рп/2004

Справа № 1-33/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Вознюка Володимира Денисовича – головуєчий, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича – суддя-доповідач, **Станік** Сюзанни Романівни, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Пилипчука Петра Пилиповича – Першого заступника Голови Верховного Суду України; представників Верховної Ради України: Кармазіна Юрія Анатолійовича – народного депутата України, голови підкомітету з питань законотворчості, систематизації законодавства України та узгодження його з міжнародним правом Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, а також залучених до участі в розгляді справи: Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представника Генеральної прокуратури України Лобача Віктора Петровича – заступника начальника управління підтримання державного обвинувачення в судах; представників Міністерства внутрішніх справ України: Зубчука Віктора Андрійовича – заступника Міністра внутрішніх справ України, Захарова Віктора Івановича – начальника Головного слідчого управління, Ростова Ігоря Олександровича – заступника начальника управління Головного слідчого управління; представника Міністер-

ства юстиції України Ємельянової Інни Іванівни – заступника Міністра юстиції України,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання Верховного Суду України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 83 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності положень статті 69 Кримінального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Скомороху В. Є., пояснення Пилипчука П. П., Кармазіна Ю. А., Селіванова А. О., Носова В. В., Лобача В. П., Ростова І. О., Ємельянової І. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Верховний Суд України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням вирішити питання щодо конституційності положень статті 69 Кримінального кодексу України (далі – Кодекс) в тій частині, яка унеможливує призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Зокрема, частина перша статті 69 Кодексу містить положення, згідно з яким за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може за особливо тяжкий, тяжкий злочин або злочин середньої тяжкості призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за цей злочин.

Посилаючись на статтю 24 Конституції України, автор клопотання зазначає, що всі особи, які вчинили злочини, мають рівні права й однакові обмеження у правах. Обсяг прав і обмежень осіб, які вчинили злочини, визначається законом і залежить насамперед від ступеня тяжкості вчинених злочинів (стаття 12 Кодексу). Проте, на відміну від осіб, які вчинили особливо тяжкий, тяжкий злочин або злочин середньої тяжкості і яким може бути призначено більш м'яке, ніж передбачено законом, покарання, особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, статтею 69 Кодексу такого права не передбачено.

Тому призначення покарання нижче від найнижчої межі на підставі статті 69 Кодексу лише за вчинення особливо тяжкого, тяжкого злочину або злочину середньої тяжкості є дискримінацією стосовно осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, оскільки вони перебувають у гіршому

становищі. Судова практика, наведена суб'єктом права на конституційне подання, свідчить, що положення статті 69 Кодексу застосовуються судами неоднозначно.

2. Президент України в листі до Конституційного Суду України зазначає, що стаття 69 Кодексу не відповідає статті 24, пункту 2 частини третьої статті 129 Конституції України в тій частині, яка унеможливає призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, особам, які винні у вчиненні злочинів невеликої тяжкості.

Голова Верховної Ради України у письмовому поясненні до Конституційного Суду України стверджує, що статтею 69 Кодексу особи, які вчинили злочини невеликої тяжкості, поставлені в гірші умови, ніж ті, які вчинили більш тяжкі злочини. Водночас він вважає, що правова позиція щодо конституційності положення статті 69 Кодексу в тій частині, яка унеможливає призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, не може бути використана у судовій практиці до прийняття Верховною Радою України закону, в якому має бути врегульовано питання щодо можливості призначення більш м'якого покарання особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості.

Фахівці, які дали відповіді на запит судді-доповідача, дотримуються різних позицій.

Так, науковці Київського юридичного інституту МВС України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національної академії внутрішніх справ України, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича дійшли висновку про неконституційність положень статті 69 Кодексу. Проте в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Львівському юридичному інституті МВС України, Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого дотримуються протилежного погляду: норми статті 69 Кодексу не суперечать Конституції України. Вчені Одеської національної юридичної академії вважають, що положення статті 69 Кодексу не відповідають закономірностям диференціації кримінальної відповідальності та принципу рівності у кримінальному праві.

3. На пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єкта права на конституційне подання та Президента України підтвердили точку зору щодо невідповідності Конституції України положень статті 69 Кодексу. Такої ж думки дотримувався і представник Міністерства внутрішніх справ України.

Позиція представників Верховної Ради України полягала у тому, що через тлумачення не можна заповнити прогалину та визнати неконституційними положення статті 69 Кодексу, яка не суперечить Конституції України. Цю проблему повинен розв'язати законодавець. Представники Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України вважали положення статті 69 Кодексу такими, що узгоджуються зі статтею 24 Конституції України.

4. Конституційний Суд України, вирішуючи порушене у конституційному поданні питання, виходить з такого.

4.1. Україна є правовою державою (стаття 1 Конституції України). Відповідно до Основного Закону України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті 3); права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21); кожен має право на повагу до його гідності (частина перша статті 28); права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша статті 55); однією з основних засад судочинства є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (пункт 2 частини третьої статті 129).

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню.

У сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення.

Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права – є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та

свобод людини і громадянина, зокрема права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Безпосереднім вираженням конституційних принципів додержання гуманізму, справедливості й законності є реалізована в нормах Кодексу можливість особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, бути звільненою від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (стаття 45), з примиренням винного з потерпілим та відшкодуванням завданих ним збитків або усуненням заподіяної шкоди (стаття 46), з передачею особи на поруки (стаття 47), зі зміною обстановки (стаття 48); особа може бути звільнена від покарання, якщо на час розгляду справи в суді її не можна вважати суспільно небезпечною (частина четверта статті 74) тощо.

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі статей 47, 48 Кодексу та звільнення від покарання згідно з частиною четвертою статті 74 Кодексу застосовується до осіб, які вчинили злочини невеликої або середньої тяжкості. Це є свідченням реалізації принципу юридичної рівності громадян у процесі диференціації кримінальної відповідальності.

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (частина перша статті 50 Кодексу). Суд індивідуалізує покарання, необхідне і достатнє для виправлення засуджених, а також для запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (частина друга статті 50 Кодексу).

Статтею 65 Кодексу встановлено загальні засади призначення покарання, відповідно до яких суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин; 2) відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (частина перша); підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу за вчинений злочин, визначаються статтею 69 цього Кодексу (частина третя).

Наведене свідчить, що загальні засади призначення покарання не містять винятків щодо неврахування ступеня тяжкості стосовно класифікації злочинів до злочинів невеликої тяжкості і поширюються на всі злочини незалежно від ступеня їх тяжкості.

Можливість застосування до осіб, які вчинили злочин невеликої тяжкості, інших норм, що передбачають правові підстави і порядок звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання (статті 44, 45, 46, 47, 48, 74 Кодексу), не може бути перепорою для індивідуалізації покарання, зокрема, шляхом призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Проте цього способу індивідуалізації покарання для осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, статтею 69 Кодексу не передбачено, хоча в ній ідеться про особливі підстави, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину для осіб, які вчинили особ-

ливо тяжкі, тяжкі і середньої тяжкості злочини. Тим самим норми зазначеної статті суперечать основоположному принципу правової держави – справедливості, оскільки особи, які вчинили злочини невеликої тяжкості, поставлені в гірші умови, ніж ті, які вчинили більш тяжкі злочини.

Правову позицію щодо дотримання справедливості Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора: «Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах».

Верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу.

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

Вимога додержувати справедливості при застосуванні кримінального покарання закріплена і в міжнародних документах з прав людини, зокрема у статті 10 Загальної декларації прав людини 1948 року (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року), статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Зазначені міжнародні акти згідно з частиною першою статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

Це кореспондується з рекомендаціями, які містяться в пунктах 2.1, 2.2, 2.3 прийнятих Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 45/110 від 14 грудня 1990 року Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила). Ці правила застосовуються до всіх осіб, щодо яких здійснюється судове переслідування, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, віку, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, місця народження чи іншого статусу (пункт 2.2). Поряд з іншими обставинами мають бути враховані, зокрема, характер і ступінь тяжкості правопорушення, дані про особу правопорушника, а також інтереси захисту суспільства тощо (пункт 2.3).

Міжнародними рекомендаціями щодо застосування такого виду покарання, як штраф, передбачено враховувати його адекватність матеріальному стану покараного та можливість заміни ув'язнення, де це можливо, штрафом.

Положення статті 69 Кодексу порушують один із основоположних принципів верховенства права – справедливості, оскільки позбавляють рівної можливості призначення основного покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини цього Кодексу, або переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за конкретний вид злочину, особам, які вчинили злочини

невеликої тяжкості, ступінь суспільної небезпечності яких значно нижчий, ніж особливо тяжких, тяжких злочинів та злочинів середньої тяжкості.

Закон не може ставити в більш несприятливе становище винних осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, порівняно з винними особами, які вчинили більш тяжкі злочини. Не маючи можливості призначити більш м'яке покарання, суд не зможе належно індивідуалізувати покарання і забезпечити його справедливості.

Принцип справедливості було дотримано у статті 44 Кримінального кодексу України 1960 року, яка передбачала, що суд, враховуючи виняткові обставини справи та особу винного і визнаючи необхідним призначити йому покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, або перейти до іншого, більш м'якого виду покарання, може допустити таке пом'якшення з обов'язковим зазначенням його мотивів. Призначення судом більш м'якого покарання здійснювалося щодо всіх осіб, які вчинили злочини, незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину.

4.2. Відповідно до положень Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Принцип рівності всіх громадян перед законом – конституційна гарантія правового статусу особи, що поширюється, зокрема, на призначення кримінального покарання. Притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності не лише означає рівність усіх осіб перед законом, а й передбачає встановлення в законі єдиних засад застосування такої відповідальності.

Проте в окремих випадках забезпечення рівності перед законом унеможливають норми статті 69 Кодексу. Так, суд не може призначити більш м'яке покарання особі, яка вчинила хуліганство, передбачене частиною першою статті 296 Кодексу, на відміну від особи, яка вчинила ті самі дії з групою осіб, що кваліфікуються за частиною другою статті 296 Кодексу.

Як свідчать надані Верховним Судом України матеріали правозастосовної практики, призначення судами покарання особам, які вчинили злочини, є надзвичайно важливою сферою, в якій реалізуються принципи верховенства права і справедливості. Санкції окремих статей Кодексу, якими встановлено кримінальну відповідальність за злочини невеликої тяжкості, не передбачають більш м'якого виду покарання – штрафу. Санкції інших статей Кодексу встановлюють штраф у розмірах, що перевищує мінімальний розмір (30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), у тому числі штрафи, мінімальний розмір яких становить або перевищує 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Однак правова держава, вважаючи покарання передусім виправним та превентивним засобом, має використовувати не надмірні, а лише необхідні і зумовлені метою заходи. Обмеження конституційних прав обвинуваченого повинно відповідати принципу пропорційності: інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям. Положення про незастосування статті 69 Кодексу до осіб, які вчинили злочини

невеликої тяжкості, таким цілям не відповідає. Надання суду права у виняткових випадках, за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання, та даних про особу обвинуваченого, застосовувати норму статті 69 Кодексу і до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, сприяло б забезпеченню пропорційності соціально виправданих цілей покарання.

Не може бути підставою для унеможливлення призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, особам, які вчинили злочин невеликої тяжкості, зокрема, відсутність кримінальної відповідальності за готування до злочину невеликої тяжкості (частина друга статті 14 Кодексу), за скоєння деяких діянь, які мають ознаки злочину невеликої тяжкості, для окремих категорій неповнолітніх (частина друга статті 22 Кодексу), невизнання вчиненим злочинною організацією злочину невеликої тяжкості (частина четверта статті 28 Кодексу).

Керуючись загальними засадами призначення покарання (стаття 65 Кодексу), суд має призначити покарання конкретній особі за конкретний злочин, максимально індивідуалізуючи покарання. Непритягнення до кримінальної відповідальності іншої особи за готування до злочину невеликої тяжкості або окремої категорії неповнолітніх тощо не виключає індивідуалізації покарання шляхом призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Відсутність цього способу індивідуалізації покарання особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, є порушенням конституційних положень щодо рівності громадян перед законом.

На реалізацію принципу, встановленого частиною другою статті 61 Конституції України, згідно з яким юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, спрямовані положення статті 65 Кодексу. Цей принцип, зокрема, конкретизовано у положеннях Загальної частини Кодексу щодо системи покарань, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування, в тому числі призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, тощо. Призначене судом покарання повинно відповідати ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення та враховувати особу винного, тобто бути справедливим. Про це свідчить пункт 3 частини першої статті 65 Кодексу, відповідно до якого суд призначає покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Згідно з принципом індивідуалізації юридичної відповідальності при призначенні покарання суд має враховувати обставини справи (як ті, що обтяжують, так і ті, що пом'якшують покарання) щодо всіх осіб незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину. Цей конституційний принцип не лише закріплено в положеннях Загальної частини Кодексу, його покладено в основу нормативного встановлення кримінальної відповідальності в законодавстві України.

Положення Конституції України щодо людини, її прав і свобод, а також частини другої статті 65, статті 66 Кодексу, частини другої статті 223, пункту 5 частини першої статті 324, частини першої статті 334 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України), спрямовані на

виявлення та врахування обставин, які обтяжують та пом'якшують покарання, свідчать про гуманістичну направленість Основного Закону України та кримінального і кримінально-процесуального законодавства України, про поширення загальних засад призначення покарання на всі вчинені злочини незалежно від ступеня їх тяжкості.

Вирішуючи питання про призначення покарання на підставі частини другої статті 65, частини першої статті 69, положень відповідних санкцій Особливої частини Кодексу, суди не в змозі реалізувати положення частини другої статті 61 Конституції України, зазначених вище статей КПК України до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості. Отже, положення частини першої статті 69 Кодексу обмежує дію конституційних принципів рівності громадян перед законом та індивідуалізації юридичної відповідальності. Тим самим не дотримуються принципи справедливості і рівності покарання, оскільки особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, унеможлиблюється призначення більш м'якого покарання.

5. Конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних. Кожен під час розгляду будь-якої справи, в тому числі кримінальної, щодо діяння, у вчиненні якого обвинувачується, має право на правосуддя, яке відповідало б вимогам справедливості.

Право на судовий захист конкретизовано статтею 6 Закону України «Про судоустрій України». Відповідно до частини першої статті 6 цього Закону всім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону. За частиною другою цієї статті для забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розгляду справ, законності судових рішень в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Право на судовий захист передбачає також можливість звернення всіх учасників судового провадження, у тому числі підсудного, до судів апеляційної та касаційної інстанцій.

Згідно з пунктом 5 частини першої статті 367, пунктом 3 частини першої статті 398 КПК України невідповідність призначеного судом покарання тяжкості злочину та особі засудженого є підставою для скасування або зміни вироку чи постанови суду при розгляді справ відповідно в судах апеляційної та касаційної інстанцій. Невідповідним ступеню тяжкості злочину та особі засудженого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею Кодексу, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим як внаслідок м'якості, так і суворості (стаття 372 КПК України). На підставі пункту 1 частини першої статті 373 КПК України апеляційний суд змінює вирок у випадку пом'якшення призначеного покарання, коли визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості злочину та особі засудженого.

Таким чином, навіть за наявності декількох пом'якшуючих обставин особи, які вчинили злочини невеликої тяжкості, обмежені в реалізації щодо них принципу справедливості покарання.

Істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону є такі порушення вимог КПК України, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову (частина перша статті 370 КПК України).

Конституційний Суд України вважає, що встановлення законодавцем недиференційованого покарання та неможливість його зниження не дозволяє застосовувати покарання до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, розміру заподіяних збитків, форми вини і мотивів злочину, майнового стану підсудного та інших істотних обставин, що є порушенням принципу справедливості покарання, його індивідуалізації та домірності.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що стаття 69 Кодексу не відповідає положенням Конституції України в частині, яка унеможливує призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за цей злочин, особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 69, 73, 83 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини першої статті 69 Кримінального кодексу України в частині, яка унеможливує призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

2. Положення частини першої статті 69 Кримінального кодексу України, визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести положення статті 69 Кримінального кодексу України у відповідність з Рішенням Конституційного Суду України.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии
Конституции Украины (конституционности)
положений статьи 69 Уголовного кодекса Украины
по конституционному представлению
Верховного Суда Украины
(дело о назначении судом более мягкого наказания)**

г. Киев
2 ноября 2004 года
№ 15-рп/2004

Дело № 1-33/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Вознюка Владимира Денисовича – председательствующий, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича – судья-докладчик, **Станик** Сюзанны Романовны, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны,

с участием представителя субъекта права на конституционное представление **Пилипчука** Петра Филипповича – Первого заместителя Председателя Верховного Суда Украины; представителей Верховной Рады Украины: **Кармазина** Юрия Анатольевича – народного депутата Украины, председателя подкомитета по вопросам законодательства, систематизации законодательства Украины и согласования его с международным правом Комитета Верховной Рады Украины по вопросам правовой политики, **Селиванова** Анатолия Александровича – Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины, а также привлеченных к участию в рассмотрении дела: **Носова** Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины; представителя Генеральной прокуратуры Украины **Лобача** Виктора Петровича – заместителя начальника управления поддержания государственного обвинения в судах; представителей Министерства внутренних дел Украины: **Зубчука** Виктора Андреевича – заместителя Министра внутренних дел Украины, **Захарова** Виктора Ивановича – начальника

Главного следственного управления, Ростова Игоря Александровича – заместителя начальника управления Главного следственного управления; представителя Министерства юстиции Украины Емельяновой Инны Ивановны – заместителя Министра юстиции Украины,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статьи 69 Уголовного кодекса Украины (Ведомости Верховной Рады Украины, 2001 г., № 25–26, ст. 131).

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление Верховного Суда Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьями 71, 83 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о конституционности положений статьи 69 Уголовного кодекса Украины.

Заслушав судью-докладчика Скомороху В. Е., объяснения Пилипчука П. Ф., Кармазина Ю. А., Селиванова А. А., Носова В. В., Лобача В. П., Ростова И. А., Емельяновой И. И. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – Верховный Суд Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством решить вопрос о конституционности положений статьи 69 Уголовного кодекса Украины (далее – Кодекс) в части, делающей невозможным назначение лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, более мягкого наказания, чем предусмотрено законом.

В частности, часть первая статьи 69 Кодекса содержит положение, согласно которому при наличии нескольких обстоятельств, смягчающих наказание и существенно снижающих степень тяжести совершенного преступления, с учетом личности виновного суд, мотивируя свое решение, может за особо тяжкое, тяжкое преступление или преступление средней тяжести назначить основное наказание ниже низшего предела, установленного в санкции статьи Особенной части этого Кодекса, или перейти к другому, более мягкому виду основного наказания, не указанному в санкции статьи за это преступление.

Ссылаясь на статью 24 Конституции Украины, автор ходатайства отмечает, что все лица, совершившие преступления, имеют равные права и одинаковые ограничения в правах. Объем прав и ограничений лиц, совершивших преступления, определяется законом и зависит прежде всего от степени тяжести совершенных преступлений (статья 12 Кодекса). Однако, в отличие от лиц, совершивших особо тяжкое, тяжкое преступление или преступление средней тяжести и которым может быть назначено более мягкое, чем предусмотрено законом, наказание, лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, статьей 69 Кодекса такое право не предусмотрено.

Поэтому назначение наказания ниже низшего предела на основании статьи 69 Кодекса только за совершение особо тяжкого, тяжкого преступления или преступления средней тяжести является дискриминацией в отношении лиц, совершивших преступления небольшой тяжести, поскольку они находятся в худшем положении. Судебная практика, приведенная субъектом права на конституционное представление, свидетельствует, что положения статьи 69 Кодекса применяются судами неоднозначно.

2. Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины отмечает, что статья 69 Кодекса не соответствует статье 24, пункту 2 части третьей статьи 129 Конституции Украины в части, делающей невозможным назначение более мягкого наказания, чем предусмотрено законом, лицам, виновным в совершении преступлений небольшой тяжести.

Председатель Верховной Рады Украины в письменном объяснении в Конституционный Суд Украины утверждает, что статьей 69 Кодекса лица, совершившие преступления небольшой тяжести, поставлены в худшие условия, чем совершившие более тяжкие преступления. В то же время он считает, что правовая позиция относительно конституционности положения статьи 69 Кодекса в части, делающей невозможным назначение более мягкого наказания, чем предусмотрено законом, лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, не может быть использована в судебной практике до принятия Верховной Радой Украины закона, в котором должен быть урегулирован вопрос о возможности назначения более мягкого наказания лицам, совершившим преступления небольшой тяжести.

Специалисты, давшие ответ на запрос судьи-докладчика, придерживаются разных позиций.

Так, научные работники Киевского юридического института МВД Украины, Львовского национального университета имени Ивана Франко, Национальной академии внутренних дел Украины, Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича пришли к выводу о неконституционности положений статьи 69 Кодекса. Однако в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко, Львовском юридическом институте МВД Украины, Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого придерживаются противоположного взгляда: нормы статьи 69 Кодекса не противоречат Конституции Украины. Ученые Одесской национальной юридической академии считают, что положения статьи 69 Кодекса не отвечают закономерностям дифференциации уголовной ответственности и принципу равенства в уголовном праве.

3. На пленарном заседании Конституционного Суда Украины представители субъекта права на конституционное представление и Президента Украины подтвердили точку зрения о несоответствии Конституции Украины положений статьи 69 Кодекса. Такого же мнения придерживался и представитель Министерства внутренних дел Украины.

Позиция представителей Верховной Рады Украины заключалась в том, что путем толкования нельзя заполнить пробел и признать неконституци-

онными положения статьи 69 Кодекса, которая не противоречит Конституции Украины. Эту проблему должен решить законодатель. Представители Генеральной прокуратуры Украины и Министерства юстиции Украины считают положения статьи 69 Кодекса согласующимися со статьей 24 Конституции Украины.

4. Конституционный Суд Украины, решая поставленный в конституционном представлении вопрос, исходит из следующего.

4.1. Украина является правовым государством (статья 1 Конституции Украины). В соответствии с Основным Законом Украины человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью (часть первая статьи 3); права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства (часть вторая статьи 3); права и свободы человека неотчуждаемы и нерушимы (статья 21); каждый имеет право на уважение его достоинства (часть первая статьи 28); права и свободы человека и гражданина защищаются судом (часть первая статьи 55); одним из основных принципов судопроизводства является равенство всех участников судебного процесса перед законом и судом (пункт 2 части третьей статьи 129).

В соответствии с частью первой статьи 8 Конституции Украины в Украине признается и действует принцип верховенства права. Верховенство права – это господство права в обществе. Верховенство права требует от государства его воплощения в правотворческую и правоприменительную деятельность, в частности в законы, которые по своему смыслу должны быть проникнуты прежде всего идеями социальной справедливости, свободы, равенства и т. п. Одним из проявлений верховенства права является то, что право не ограничивается только законодательством как одной из его форм, а включает и иные социальные регуляторы, в частности нормы морали, традиции, обычаи и т. п., легитимированные обществом и обусловленные исторически достигнутым культурным уровнем общества. Все эти элементы права объединяются качеством, соответствующим идеологии справедливости, идее права, которая в значительной мере получила отражение в Конституции Украины.

Такое понимание права не дает оснований для его отождествления с законом, который иногда может быть и несправедливым, в том числе ограничивать свободу и равенство личности. Справедливость – один из основных принципов права является решающей в определении его как регулятора общественных отношений, одним из общечеловеческих измерений права. Обычно справедливость рассматривают как свойство права, выраженное, в частности, в равном юридическом масштабе поведения и в пропорциональности юридической ответственности совершенному правонарушению.

В сфере реализации права справедливость проявляется, в частности, в равенстве всех перед законом, соответствии преступления и наказания, целях законодателя и средствах, избираемых для их достижения.

Отдельным проявлением справедливости является вопрос соответствия наказания совершенному преступлению; категория справедливости предусматривает, что наказание за преступление должно быть соразмерным преступлению. Справедливое применение норм права – есть прежде всего недискриминационный подход, беспристрастность. Это означает не только то, что предусмотренный законом состав преступления и рамки наказания будут соответствовать друг другу, а и то, что наказание должно находиться в справедливом соотношении с тяжестью и обстоятельствами совершенного и личностью виновного. Адекватность наказания степени тяжести преступления вытекает из принципа правового государства, из сути конституционных прав и свобод человека и гражданина, в частности права на свободу, которые не могут быть ограничены, кроме случаев, предусмотренных Конституцией Украины.

Непосредственным выражением конституционных принципов соблюдения гуманизма, справедливости и законности является реализованная в нормах Кодекса возможность лица, впервые совершившего преступление небольшой тяжести, быть освобожденным от уголовной ответственности в связи с действенным раскаянием (статья 45), с примирением виновного с пострадавшим и возмещением причиненного им ущерба или устранением причиненного вреда (статья 46), с передачей лица на поруки (статья 47), с изменением обстановки (статья 48); лицо может быть освобождено от наказания, если на время рассмотрения дела в суде его нельзя считать общественно опасным (часть четвертая статьи 74) и т. д.

Освобождение от уголовной ответственности на основании статей 47, 48 Кодекса и освобождение от наказания в соответствии с частью четвертой статьи 74 Кодекса применяется к лицам, совершившим преступления небольшой или средней тяжести. Это является свидетельством реализации принципа юридического равенства граждан в процессе дифференциации уголовной ответственности.

Наказание является мерой принуждения, применяемой от имени государства по приговору суда к лицу, признанному виновным в совершении преступления, и заключается в предусмотренном законом ограничении прав и свобод осужденного (часть первая статьи 50 Кодекса). Суд индивидуализирует наказание, необходимое и достаточное для исправления осужденных, а также для предупреждения совершения новых преступлений как осужденными, так и другими лицами (часть вторая статьи 50 Кодекса).

Статьей 65 Кодекса установлены общие принципы назначения наказания, в соответствии с которыми суд назначает наказание: 1) в пределах, установленных в санкции статьи Особенной части этого Кодекса, предусматривающей ответственность за совершенное преступление; 2) в соответствии с положениями Общей части этого Кодекса; 3) учитывая степень тяжести совершенного преступления, личность виновного и обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание (часть первая); основания для назначения более мягкого наказания, чем это предусмотрено соответству-

ющей статьей Особенной части этого Кодекса за совершенное преступление, определяются статьей 69 этого Кодекса (часть третья).

Приведенное свидетельствует, что общие принципы назначения наказания не содержат исключений, касающихся неучета степени тяжести по классификации преступлений как преступлений небольшой тяжести и распространяются на все преступления независимо от степени их тяжести.

Возможность применения к лицам, совершившим преступление небольшой тяжести, других норм, которые предусматривают правовые основания и порядок освобождения от уголовной ответственности и от наказания (статьи 44, 45, 46, 47, 48, 74 Кодекса), не может быть преградой для индивидуализации наказания, в частности, путем назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено законом.

Однако этот способ индивидуализации наказания для лиц, совершивших преступления небольшой тяжести, статьей 69 Кодекса не предусмотрен, хотя в ней идет речь об особых основаниях, смягчающих наказание и существенно снижающих степень тяжести совершенного преступления для лиц, совершивших особо тяжкие, тяжкие и средней тяжести преступления. Тем самым нормы указанной статьи противоречат основополагающему принципу правового государства – справедливости, поскольку лица, совершившие преступления небольшой тяжести, поставлены в худшие условия, чем совершившие более тяжкие преступления.

Правовую позицию относительно соблюдения справедливости Конституционный Суд Украины изложил в Решении от 30 января 2003 года № 3-рп/2003 по делу о рассмотрении судом отдельных постановлений следователя и прокурора: «Правосудие по своей сути признается таким только при условии, что оно отвечает требованиям справедливости и обеспечивает эффективное восстановление в правах».

Верховенство права, будучи одним из основных принципов демократического общества, предусматривает судебный контроль над вмешательством в право каждого человека на свободу.

Суд, осуществляя правосудие на принципах верховенства права, обеспечивает защиту гарантированных Конституцией и законами Украины прав и свобод человека и гражданина, прав и законных интересов юридических лиц, интересов общества и государства.

Требование соблюдать справедливость при применении уголовного наказания закреплено и в международных документах по правам человека, в частности в статье 10 Всеобщей декларации прав человека 1948 года (принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 года), статье 14 Международного пакта о гражданских и политических правах 1966 года, статье 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года. Указанные международные акты согласно части первой статьи 9 Конституции Украины являются частью национального законодательства Украины.

Это соответствует рекомендациям, содержащимся в пунктах 2.1, 2.2, 2.3 принятых Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 45/110 от 14 декабря 1990 года Минимальных стандартных правил Организации Объединенных Наций, касающихся мер, не связанных с тюремным заключением

(Токийские правила). Эти правила применяются ко всем лицам, в отношении которых осуществляется судебное преследование, без какой-либо дискриминации по признакам расы, цвета кожи, пола, возраста, языка, религии, политических или других убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, места рождения или иного статуса (пункт 2.2). Наряду с другими обстоятельствами должны быть учтены, в частности, характер и степень тяжести правонарушения, данные о личности правонарушителя, а также интересы защиты общества и т. п. (пункт 2.3).

Международными рекомендациями по применению такого вида наказания, как штраф, предусмотрено учитывать его адекватность материальному положению наказанного и возможность замены заключения, где это возможно, штрафом.

Положения статьи 69 Кодекса нарушают один из основополагающих принципов верховенства права – справедливость, поскольку лишают равной возможности назначения основного наказания ниже нижнего предела, установленного в санкции статьи Особенной части этого Кодекса, или перехода к другому, более мягкому виду основного наказания, не указанному в санкции статьи за конкретный вид преступления, лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, степень общественной опасности которых значительно ниже, чем особо тяжких, тяжких преступлений и преступлений средней тяжести.

Закон не может ставить в более неблагоприятное положение виновных лиц, совершивших преступления небольшой тяжести, по сравнению с виновными лицами, совершившими более тяжкие преступления. Не имея возможности назначить более мягкое наказание, суд не сможет надлежащим образом индивидуализировать наказание и обеспечить его справедливость.

Принцип справедливости был соблюден в статье 44 Уголовного кодекса Украины 1960 года, которая предусматривала, что суд, учитывая исключительные обстоятельства дела и личность виновного и признавая необходимым назначить ему наказание ниже нижнего предела, предусмотренного законом за данное преступление, или перейти к другому, более мягкому виду наказания, может допустить такое смягчение с обязательным указанием его мотивов. Назначение судом более мягкого наказания осуществлялось в отношении всех лиц, совершивших преступления, независимо от степени тяжести совершенного преступления.

4.2. В соответствии с положениями Конституции Украины граждане имеют равные конституционные права и свободы и равны перед законом. Принцип равенства всех граждан перед законом – конституционная гарантия правового статуса лица, которая распространяется, в частности, на назначение уголовного наказания. Привлечение лица, совершившего преступление, к уголовной ответственности не только означает равенство всех лиц перед законом, но и предусматривает установление в законе единых принципов применения такой ответственности.

Между тем в отдельных случаях обеспечение равенства перед законом делают невозможным нормы статьи 69 Кодекса. Так, суд не может назначить более мягкое наказание лицу, совершившему хулиганство, предусмотренное частью первой статьи 296 Кодекса, в отличие от лица, совершившего те же действия с группой лиц, которые квалифицируются по части второй статьи 296 Кодекса.

Как свидетельствуют предоставленные Верховным Судом Украины материалы правоприменительной практики, назначение судами наказания лицам, совершившим преступления, являются чрезвычайно важной сферой, в которой реализуются принципы верховенства права и справедливости. Санкции отдельных статей Кодекса, которыми установлена уголовная ответственность за преступления небольшой тяжести, не предусматривают более мягкого вида наказания – штрафа. Санкции других статей Кодекса устанавливают штраф в размерах, превышающих минимальный размер (30 не облагаемых налогом минимумов доходов граждан), в том числе штрафы, минимальный размер которых составляет или превышает 500 не облагаемых налогом минимумов доходов граждан.

Однако правовое государство, считая наказание прежде всего исправительным и превентивным средством, должно использовать не чрезмерные, а лишь необходимые и обусловленные целью меры. Ограничение конституционных прав обвиняемого должно отвечать принципу пропорциональности: интересы обеспечения охраны прав и свобод человека и гражданина, собственности, общественного порядка и безопасности и т. д. могут оправдать правовые ограничения прав и свобод только при адекватности социально обусловленным целям. Положение о неприменяемости статьи 69 Кодекса к лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, таким целям не отвечает. Предоставление суду права в исключительных случаях, при наличии нескольких обстоятельств, смягчающих наказание, и данных о личности обвиняемого, применять норму статьи 69 Кодекса и к лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, содействовало бы обеспечению пропорциональности социально оправданных целей наказания.

Не может быть основанием невозможности назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено законом, лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, в частности, отсутствие уголовной ответственности за приготовление к преступлению небольшой тяжести (часть вторая статьи 14 Кодекса), за совершение некоторых деяний, имеющих признаки преступления небольшой тяжести для отдельных категорий несовершеннолетних (часть вторая статьи 22 Кодекса), непризнание совершенным преступной организацией преступления небольшой тяжести (часть четвертая статьи 28 Кодекса).

Руководствуясь общими принципами назначения наказания (статья 65 Кодекса), суд может назначать наказание конкретному лицу за конкретное преступление, максимально индивидуализируя наказание. Непривлечение к уголовной ответственности другого лица за приготовление к преступлению небольшой тяжести или отдельной категории несовершеннолетних и

т. д. не исключает индивидуализации наказания путем назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено законом. Отсутствие этого способа индивидуализации наказания лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, является нарушением конституционных положений о равенстве граждан перед законом.

На реализацию принципа, установленного частью второй статьи 61 Конституции Украины, в силу которого юридическая ответственность лица имеет индивидуальный характер, направлены положения статьи 65 Кодекса. Этот принцип, в частности, конкретизирован в положениях Общей части Кодекса, касающихся системы наказаний, освобождения от уголовной ответственности, освобождения от наказания и его отбывания, в том числе назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено законом, и т. п. Назначенное судом наказание должно соответствовать степени общественной опасности преступления, обстоятельствам его совершения и учитывать личность виновного, то есть быть справедливым. Об этом свидетельствует пункт 3 части первой статьи 65 Кодекса, в соответствии с которым суд назначает наказание, учитывая степень тяжести совершенного преступления, личность виновного и обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание.

Согласно принципу индивидуализации юридической ответственности при назначении наказания суд обязан учитывать обстоятельства дела (как отягчающие, так и смягчающие наказание) в отношении всех лиц независимо от степени тяжести совершенного преступления. Этот конституционный принцип не только закреплен в положениях Общей части Кодекса, он положен в основу нормативного установления уголовной ответственности в законодательстве Украины.

Положения Конституции Украины относительно человека, его прав и свобод, а также части второй статьи 65, статьи 66 Кодекса, части второй статьи 223, пункта 5 части первой статьи 324, части первой статьи 334 Уголовно-процессуального кодекса Украины (далее – УПК Украины), направленные на выявление и учет обстоятельств, отягчающих и смягчающих наказание, свидетельствуют о гуманистической направленности Основного Закона Украины, уголовного и уголовно-процессуального законодательства Украины, о распространении общих принципов назначения наказания на все совершенные преступления независимо от степени их тяжести.

Решая вопрос о назначении наказания на основании части второй статьи 65, части первой статьи 69, положений соответствующих санкций Особенной части Кодекса, суды не в состоянии реализовать положения части второй статьи 61 Конституции Украины, указанных выше статей УПК Украины в отношении лиц, совершивших преступления небольшой тяжести. Следовательно, положение части первой статьи 69 Кодекса ограничивает действие конституционных принципов равенства граждан перед законом и индивидуализации юридической ответственности. Тем самым не соблюдаются принципы справедливости и равенства наказания, поскольку в отношении лиц, совершивших преступления небольшой тяжести, становится невозможным назначение более мягкого наказания.

5. Конституционное право на судебную защиту относится к неотчуждаемым и нерушимым. Каждый при рассмотрении какого-либо дела, в том числе уголовного, относительно деяния, в совершении которого обвиняется, имеет право на правосудие, которое отвечало бы требованиям справедливости.

Право на судебную защиту конкретизировано статьей 6 Закона Украины «О судостроительстве Украины». Согласно части первой статьи 6 этого Закона всем субъектам правоотношений гарантируется защита их прав, свобод и законных интересов независимым и непредвзятым судом, образованным в соответствии с законом. Согласно части второй этой статьи для обеспечения всестороннего, полного и объективного рассмотрения дел, законности судебных решений в Украине действуют суды первой, апелляционной и кассационной инстанций. Право на судебную защиту предусматривает также возможность обращения всех участников судебного производства, в том числе подсудимого, в суды апелляционной и кассационной инстанций.

Согласно пункту 5 части первой статьи 367, пункту 3 части первой статьи 398 УПК Украины несоответствие назначенного судом наказания тяжести преступления и личности осужденного является основанием для отмены либо изменения приговора или постановления суда при рассмотрении дел соответственно в судах апелляционной и кассационной инстанций. Не соответствующим степени тяжести преступления и личности осужденного признается такое наказание, которое хотя и не выходит за пределы, установленные соответствующей статьей Кодекса, но по своему виду или размеру является явно несправедливым как вследствие мягкости, так и суровости (статья 372 УПК Украины). На основании пункта 1 части первой статьи 373 УПК Украины апелляционный суд изменяет приговор в случае смягчения назначенного наказания, когда признает, что наказание по своей строгости не соответствует тяжести преступления и личности осужденного.

Таким образом, даже при наличии нескольких смягчающих обстоятельств лица, совершившие преступления небольшой тяжести, ограничены в реализации в отношении них принципа справедливости наказания.

Существенным нарушением требований уголовно-процессуального закона являются такие нарушения требований УПК Украины, которые воспрепятствовали или могли воспрепятствовать суду полно и всесторонне рассмотреть дело и постановить законный, обоснованный и справедливый приговор либо постановление (часть первая статьи 370 УПК Украины).

Конституционный Суд Украины считает, что установление законодателем недифференцированного наказания и невозможность его снижения не позволяет применять наказание к лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, с учетом степени тяжести совершенного преступления, размера причиненного ущерба, формы вины и мотивов преступления, имущественного состояния подсудимого и других важных обстоятельств, что является нарушением принципа справедливости наказания, его индивидуализации и соразмерности.

Исходя из приведенного Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что статья 69 Кодекса не отвечает положениям Конституции Украины в части, делающей невозможным назначение более мягкого наказания, чем предусмотрено законом, или переход к другому, более мягкому виду основного наказания, не указанному в санкции статьи за это преступление, лицам, совершившим преступления небольшой тяжести.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 69, 73, 83 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать не соответствующим Конституции Украины (неконституционным) положение части первой статьи 69 Уголовного кодекса Украины в части, делающей невозможным назначение лицам, совершившим преступления небольшой тяжести, более мягкого наказания, чем предусмотрено законом.

2. Положение части первой статьи 69 Уголовного кодекса Украины, признанное неконституционным, теряет силу со дня принятия Конституционным Судом Украины настоящего Решения.

3. Верховной Раде Украины привести положение статьи 69 Уголовного кодекса Украины в соответствие с Решением Конституционного Суда Украины.

4. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 15-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of November 2, 2004*

According to the Constitution, a person, his life and health, honour and dignity, personal inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social values (Article 3.1); human rights and freedoms and their guarantees determine the scope and the direction of the activity of the state (Article 3.2); human rights and freedoms are inalienable and inviolable

(Article 21); each person has the right to respect of his/her dignity (Article 28.1); human and citizen's rights and freedoms may be defended in court (Article 55.1); equality of all judicial process participants before the law and court is one of the fundamentals of the judiciary (Article 129.3.2).

According to Article 8.2 of the Constitution, Ukraine recognizes and applies the principle of the rule of law. The rule of law implies the supremacy of law in a society. The rule of law implies its accomplishment in the sphere of legislation and law enforcement, in particular, in a legislation which by its purpose has to be encouraged by the idea of social justice, freedom and equality. One implication of the rule of law is that law is not restricted to legislation as one of its forms, but rather comprises other social regulatory means such as ethical norms, traditions and customs legitimized on a certain cultural level of a society as they have been worked out during its historical development. Found in all of these elements is a characteristic consistent with the justice ideology and the idea of law largely reflected in the Constitution.

This interpretation of law by no means justifies identifying it with legislation. The latter may well be unjust, for example, by restricting the freedom and equality of the person. Justice is one of the fundamentals of the law and is crucial to determining its role as a social relations regulator and a general human measure of law. Justice is most often looked at as a property of law which, for example, is reflected in equivalent legal tariffs for similar types of offensive conduct and in a legal responsibility that is proportionate to the gravity of offence.

In the sphere of law enforcement, justice is reflected in equality of all individuals before the law, conformity of the offence and punishment, the legislator's purpose and the means chosen to achieve that purpose.

A separate implication of law includes the conformity of offence and punishment; the category of justice requires that the punishment for an offence is commensurate with that offence. A just approach implies equitability and the absence of discrimination. This not only means the *corpus delicti* of an offence and the limits of punishment must be consistent, but also that punishment must be proportionate to the gravity and circumstances of an offence and personal characteristics of the offender. The adequacy of punishment follows from the principle of a state ruled by law, the essence of the constitutional human and citizens' rights and freedoms including the right to freedom which may not be restricted except in cases established by the Constitution.

An immediate implication of the constitutional principles of respect for humanity, justice and legitimacy is provided by an opportunity implemented in the Criminal Code of Ukraine regulations. It allows for an offender who committed a minor offence for the first time to be exempt from criminal responsibility in case of true repentance (Article 45), the reconciliation between the offender and the victim and indemnification by the offender of the loss or damage incurred (Article 46), release on bail (Article 47) or change of circumstances (Article 48); the person may be exempt from punishment if by the time of trial no ground exists for considering him socially dangerous (part 4 of Article 70).

Exemption from punishment based on Articles 47 and 48 of the Code and in accordance with part 4 of Article 74 thereof applies to minor or medium offences. This illustrates the implication of the legal equality principle in the criminal responsibility differentiation.

Punishment is an act of coercion applied in the name of the state following the court ruling towards a person recognized guilty of a crime. It includes the legal restriction of rights and freedoms of the convict (Article 50.1 of the Code). The court will customize the punishment so that it is necessary and sufficient for correction while ensuring no further offences will be committed both by the convict and other persons (Article 50.2 thereof).

Article 65 of the Code establishes general principles for sentencing. Based on these, the court will sentence 1) within the limits of penalties under the Special Part of the Code provisions on the applicability of criminal responsibility; 2) in accordance with the provisions of the General Part of the Code; 3) taking into consideration the gravity of offence, the person of the offender and the mitigating and aggravating factors (Article 65.1); Article 69 of the Code defines the grounds for mitigating the punishment under relevant articles of the Special Part thereof (Article 65.3).

General sentencing principles do not refer to exemptions for minor offences as defined by the offence classification but rather apply to all offences regardless of their gravity.

Applicability to a minor crime of other regulations that provide legal grounds and establish procedures for exempting from criminal responsibility and punishment (Articles 44, 45, 46, 47, 48 and 74 of the Code) may not be an obstacle for the court to customize punishment, for example by using more lenient punishments than that established by law.

However, Article 69 does not provide for this kind of punishment customization for minor offences, even though it does refer to special circumstances that mitigate the penalty and considerably lower the degree of an offence for felonies and serious and medium crimes. Therefore, the provisions of the Article are inconsistent with the fundamental principle of justice of a ruled by law state since persons committing lesser crimes are disadvantaged compared to those committing bigger offences.

The rule of law, being a fundamental principle of a democratic society, implies strict control over the governmental intrusion in each person's right to freedom.

The court, being governed by the rule-of-law principle, ensures the protection of human and civil rights and freedoms guaranteed by the Constitution and Ukrainian legislation as well as the rights and freedoms of legal entities, social interests and those of the state. The requirement of adherence to justice when applying criminal punishment is also provided for in international human rights documents.

Article 69 of the Code violates the justice fundamental of the rule of law principle because it makes impossible either equal application of punishment that is lower than the lower limit under the above Special Part article or the application of another, more lenient principal punishment not specified in the

article as a punishment for a specific type of crime, to minor crimes whose degree of social hazard is much less than that of felonies, serious crimes and medium offences.

The law may not put persons committing lesser crimes in a more disadvantageous position than those committing graver crimes. Inability to apply a lighter punishment means the lack of opportunity for the court to implement the principle of justice by way of sentence customization.

The Constitution provides for equal constitutional rights and freedoms of the citizens and their equality before the law. This, in particular, includes the delivery of a criminal sentence among other constitutional guarantees of a legal status of the person. Bringing an offender to criminal responsibility is not only an evidence of legal equality; it requires the availability of equal prerequisites for the application of such responsibility.

Under the rule of law, interpretation of punishment as correction and prevention implies that it must be just sufficient and purpose-oriented rather than excessive. The restriction of the defendant's constitutional rights must be governed by the proportionality principle, i. e. the interests of safeguarding human and civil rights and freedoms, property and public order and safety only justify the legal restriction of rights and freedoms of a person if commensurate with the socially grounded purposes. The provisions of Article 69 concerning its inapplicability to minor offences are incommensurate with the said purposes. A better proportionality could be achieved if the court was allowed in exceptional cases to apply this article also to minor offences, provided that several mitigating evidences and the information concerning the defendant's profile are available.

Unacceptable grounds for applying a more lenient sentence include, for example, the lack of criminal responsibility for the preparation of a crime (Article 14.2 of the Code), for committing acts that possess the features of a minor offence by certain juvenile categories (Article 22.2 thereof).

While following the general sentencing principles (Article 65 of the Code), the punishment decisions for a specific person must be made on a case-by-case basis as much as possible by taking into consideration the specifics of a particular crime. Ability, under law, to hold a person involved in the preparation of a minor crime or a certain juvenile category criminally harmless must not exclude the opportunity to customize the punishment by delivering a more lenient sentence than that established by law. The unavailability of this sentencing approach violates constitutional provisions on legal equality.

Article 65 of the Code implements the principle established by Article 61.2 of the Constitution that all legal responsibility is case-dependent. This principle is laid out in detail in the General Part of the Code describing the punishment system, exemption from criminal responsibility, exemption from and service of a sentence and the use of a more lenient sentence. The delivered punishment must correspond to the degree of the social hazard of a crime, its circumstances and the personality of the offender, that is, be just. This is reflected in Article 65.1.3 of the Code under which the sentence being delivered must take

into account the gravity of offence as well as the personality of the offender and the mitigating and aggravating factors.

Under case-by-case sentencing principle, the court will consider the circumstances of the case (both mitigating and aggravating) when deciding on the degree of legal responsibility for all persons regardless of the gravity of the crime. Not only this constitutional principle is mentioned in the General Part of the Code, but it also is central to Ukraine's overall legal sentencing philosophy.

Constitutional provisions concerning the person, his rights and freedoms as well as Articles 65.2, 66, 223.2, 324.1.5 and 334.1 of the Ukrainian Code of Criminal Procedure that stipulate the aggravating or mitigating factors to be identified and taken into account, reflect the humanistic context of the Constitution and the criminal and procedural legislation in Ukraine and an increased sentencing consistency for all crimes regardless of their gravity.

When deciding a sentence under Articles 65.2, 69.1 and the provisions of the relevant sanctions of the Special Part of the Code, the courts may not implement the provisions of Article 61.2 of the Constitution and the above the Criminal Code articles. Article 6.19 therefore restricts the applicability of the constitutional principles of legal equality and customized sentencing. Without being able to deliver more lenient sentences for minor crimes, the justice and punishment consistency principles are violated.

The constitutional right to court defence belongs to inalienable and inviolable rights. Anyone charged with an offence including a criminal one has the right to court proceedings that meet the requirements of justice.

Articles 367.1.5 and 398.1.3 of the Code of Criminal Procedure stipulate the possibility of setting aside or changing a judgement or a court ruling if it is inconsistent with the gravity of the offence and personality of the offender for cases heard in both the courts of appeal or cassation. A punishment is considered inconsistent with the gravity of the offence or personality of the offender if such a punishment, although it may not exceed the limits under a relevant Code article, is by its type or severity (either too lenient or excessively severe) clearly unjust (Article 372). The latter stipulates that the court of appeal may under Article 373.1.1 of the Code of Criminal Procedure change the judgement to a more lenient one if the severity of punishment is found to be inconsistent with the gravity of offence or personality of offender.

The principle of a just punishment is therefore de facto inapplicable to minor offences even where more than one mitigating circumstance exist.

Substantial violation of the criminal procedure legislation includes all cases of the Code of Criminal Procedure infringement which have or may have prevented the court from a comprehensive consideration of the case and delivering a verdict or ruling that is legal, evidence-based and just (Article 370.1).

The lack of a legal opportunity for a customized or more lenient punishment therefore results in inability for a court to take account of the gravity of offence, the magnitude of damage incurred, the type of guilt or motive, the property status of the defendant and other critical circumstances when deciding on minor offences which violates the principle of a just, case-dependent and commensurate punishment.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним зверненням
Центральної спілки споживчих товариств України
про офіційне тлумачення положень пункту 1 статті 9,
пункту 1 статті 10 Закону України
«Про споживчу кооперацію»,
частини четвертої статті 37
Закону України «Про кооперацію»
(справа про захист права власності
організації споживчої кооперації)**

м. Київ
11 листопада 2004 року
№ 16-рп/2004

Справа № 1-30/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни – суддя-доповідач, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Станік** Сюзанни Романівни, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шановала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням Центральної спілки споживчих товариств України про офіційне тлумачення положень пункту 1 статті 9, пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію» від 10 квітня 1992 року № 2265-ХІІ (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 30, ст. 414), частини четвертої статті 37 Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-ІV (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 5, ст. 35).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення Центральної спілки споживчих товариств України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є неоднозначне застосування положень зазначених статей законів щодо захисту права власності організацій споживчої кооперації судами України, іншими органами державної влади, що призводить до порушення прав цих організацій.

Заслухавши суддю-доповідача Малинникову Л. Ф. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне звернення – Центральна спілка споживчих товариств України (далі – Укоопспілка) – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 1 статті 9, пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію», частини четвертої статті 37 Закону України «Про кооперацію».

Положення пункту 1 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію» передбачають, що «власність споживчої кооперації є однією з форм колективної власності. Вона складається з власності споживчих товариств, спілок, підпорядкованих їм підприємств і організацій та їх спільної власності. Кожний член споживчого товариства має свою частку в його майні, яка визначається розмірами обов'язкового пайового та інших внесків, а також нарахованих на них дивідендів.

Володіння, користування та розпорядження власністю споживчої кооперації здійснюють її органи відповідно до компетенції, визначеної статутами споживчих товариств та їх спілок».

Згідно з положеннями пункту 1 статті 10 цього Закону «власність споживчої кооперації є недоторканною, перебуває під захистом держави і охороняється законом нарівні з іншими формами власності. Забороняється відволікання майна споживчих товариств та їх спілок на цілі, не пов'язані з їх статутною діяльністю».

Частиною четвертою статті 37 Закону України «Про кооперацію» встановлено, що «власність кооперативних організацій є недоторканною, перебуває під захистом держави і охороняється законом».

На думку суб'єкта права на конституційне звернення, зазначені положення законів необхідно розуміти так, що споживча кооперація, зокрема, внаслідок безоплатної передачі їй державою майна на підставі раніше чинних законодавчих та інших нормативних актів набула права здійснення щодо переданого майна правочинностей власника (володіння, користування та розпорядження).

При цьому Укоопспілка обґрунтовує конституційне звернення такими обставинами.

Посилаючись на нормативні акти, видані до набуття Україною незалежності, – Постанову ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 14 квітня 1987 року № 124 «Про заходи по поліпшенню роботи колгоспних ринків», прийняту на виконання однойменної Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 лютого 1987 року № 265 (далі – Постанови), Укоопспілка зазначила, що колгоспні ринки були безоплатно передані у встановленому порядку у відання організацій споживчої кооперації.

Виходячи із змісту Постанов щодо характеру та умов передачі державного майна організаціям споживчої кооперації Укоопспілка вважає, що зміна форми власності з державної на кооперативну відповідає статті 91 Цивільного кодексу Української РСР незалежно від того, було передано майно за плату чи безоплатно.

Укоопспілка, посилаючись на те, що передані колгоспні ринки є власністю споживчої кооперації, звернулася з клопотанням до Конституційного Суду України витлумачити зазначені положення законів щодо набуття та захисту власності споживчої кооперації.

2. У листі Президента України на запит Конституційного Суду України зазначено, що суди загальної юрисдикції неоднозначно вирішують питання щодо права власності переданих організаціям споживчої кооперації колгоспних ринків, проте порушене в конституційному зверненні питання не належить до повноважень Конституційного Суду України, оскільки пов'язане із захистом права власності організацій споживчої кооперації, а ці питання мають розглядатися судами.

Голова Верховної Ради України у листі до Конституційного Суду України зауважив, що «аналіз чинного у 1987 році законодавства УРСР свідчить, що держава та її повноважні органи мали право передавати державне майно у власність недержавних (кооперативних, громадських) організацій як за плату, так і безоплатно». У листі підкреслюється, що організації споживчої кооперації мають право власності на колгоспні ринки, які були передані Укоопспілці одночасно з усією системою управління ринками.

Передача колгоспних ринків з відання державних органів була пов'язана з їх незадовільною роботою та продовольчою кризою, тому на організації споживчої кооперації покладалося завдання зміцнити матеріально-технічну базу, створити можливості для забезпечення роботи ринків та поліпшення постачання.

Комітет Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин на запит Конституційного Суду України зазначив, що оскільки «Конституція України не передбачає колективної форми власності», положення статей розділу IV Закону України «Про споживчу кооперацію», в якому містяться статті 9, 10, є такими, що не відповідають Основному Закону. На думку цього Комітету, правовий режим власності споживчих товариств, спілок, кооперативів є різним і потребує законодавчого врегулювання.

У відповіді Кабінету Міністрів України висловлено позицію щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 статті 9, пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію», якими, на його погляд, визначено, що «власність споживчої кооперації складається з власності споживчих товариств, спілок, підпорядкованих їм підприємств і організацій та їх спільної власності; є недоторканною, перебуває під захистом держави і охороняється законом нарівні з іншими формами власності. Забороняється відволікання майна споживчих товариств та їх спілок на цілі, не пов'язані з їх статутною діяльністю».

Крім того, зазначено, що стаття 37 Закону України «Про кооперацію» передбачає, що «держава гарантує додержання прав і законних інтересів кооперативних організацій та їх членів, максимально сприяє розвитку і зміцненню їх господарської самостійності. Власність кооперативних організацій є недоторканною, перебуває під захистом держави і охороняється».

ся законом. Забороняється використання майна кооперативних організацій на цілі, не пов'язані з їх статутною діяльністю».

Щодо інших питань, порушених у конституційному зверненні, то, на думку Кабінету Міністрів України, безоплатна у встановленому порядку передача колгоспних ринків у відання організацій споживчої кооперації не призвела до зміни форми власності колгоспних ринків. Проте витрати організаціями споживчої кооперації власних фінансових чи матеріально-технічних ресурсів на заходи з поліпшення роботи колгоспних ринків призвели до набуття організаціями споживчої кооперації права власності на відповідне майно.

Як зазначено у листі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, майно організацій споживчої кооперації, набуте за рахунок власних коштів, та майно, передане їм у власність іншими власниками, є власністю споживчої кооперації. Питання права власності на спірне майно можуть бути врегульовані в рамках чинного законодавства або в судовому порядку.

У відповіді Фонду державного майна України акцентовано на тому, що держава не відносить «майно, власником якого були організації споживчої кооперації, до державної власності». Колгоспні ринки не передавалися до відання Фонду державного майна України як державне майно, і Фонд ніколи «не здійснював управління цим майном», воно до того ж не вносилося до списків об'єктів, які підлягають приватизації, і не було включено до переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації.

Державний комітет статистики України повідомив, що відповідно до чинного законодавства ринки, у тому числі колгоспні, як суб'єкт господарювання створюються в будь-якій організаційно-правовій формі і за діючими класифікаціями не виділяються. Згідно з інформацією Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України щодо суб'єктів підприємницької діяльності, серед 1048 суб'єктів права власності на зазначені ринки до Укоопспілки належать 378 ринків, а до споживчих товариств – 43 ринки.

3. На запити Конституційного Суду України одержано висновки щодо офіційного тлумачення положень статей, про які йдеться у конституційному зверненні, від Академії правових наук України, Інституту держави і права імені В. М. Корецького, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії, Львівського національного університету імені Івана Франка.

Вчені Академії правових наук України на підставі аналізу раніше чинного та сучасного законодавства висловили думку стосовно тлумачення словосполучення «передача у відання», яке вжито у Постановах, наголосивши на тому, що «виявлення дійсної волі держави при передачі споживчій кооперації колгоспних ринків через її дії та фіксацію намірів і їх реалізацію в законодавстві України доводить, що держава передала своє майно у власність організацій споживчої кооперації». І тому в результаті

набуття права власності на майно організації споживчої кооперації як власники мають право на його захист.

У висновку, надісланому на запит Конституційного Суду України, науковці Інституту держави і права імені В. М. Корецького зазначили, що безоплатна передача колгоспних ринків організаціям споживчої кооперації на підставі Постанов відбулася у порядку, встановленому чинним на той час законодавством, і внаслідок такої передачі колгоспні ринки як цілісні майнові об'єкти стали власністю організацій споживчої кооперації.

При цьому, як підкреслено у висновку, при передачі державних колгоспних ринків у відання організацій споживчої кооперації відповідно до Постанов мало місце розпорядження державним майном із зміною державної форми власності на кооперативну. Кабінет Міністрів України як орган державної виконавчої влади, до функцій якого належить управління державною власністю, від імені держави визнав власність організацій споживчої кооперації на ринки законною (лист Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1995 року № 23-2507/2).

Науковці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого дійшли висновку, що Постанови були підставою для зміни форми власності на колгоспні ринки з державної на колгоспно-кооперативну, що відповідало положенням статті 91 Цивільного кодексу Української РСР, в якій йшлося про право держави розпоряджатися майном, визначати його юридичну долю, у тому числі передачу права власності на нього.

Правознавці Одеської національної юридичної академії акцентували на тому, що після передачі в 1987 році державою колгоспних ринків організаціям Укоопспілки, які за свій рахунок провели їх реконструкцію, фактично створюючи істотно змінені об'єкти, право власності на ці об'єкти нерухомого майна після 1991 року було оформлено на організації споживчої кооперації з проведенням відповідної державної реєстрації.

Фахівці Львівського національного університету імені Івана Франка зазначили, що організації Укоопспілки є власниками майна, переданого їм у 1987 році, тому згідно з положеннями пункту 1 статті 9, пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію», частини четвертої статті 37 Закону України «Про кооперацію» мають право на його захист. При цьому заперечується можливість відбирання майна колгоспних ринків на тій лише підставі, що воно було передано «у відання» (як зазначено у Постановах) Укоопспілки – організації, яка протягом тривалого часу, прийнявши в установленому порядку державне майно, істотно змінила майнові комплекси колгоспних ринків і зареєструвала право власності на це майно, проти чого держава не заперечувала, що підтверджується відповідними нормативними актами.

4. Розглядаючи порушене у конституційному зверненні питання щодо роз'яснення поняття власності споживчої кооперації, її складових, здійснення її органами права володіння, користування та розпорядження цією власністю, її недоторканності та захисту нарівні з іншими формами власності, Конституційний Суд України виходить з такого.

Правові, організаційні, економічні та соціальні основи об'єднання громадян у кооперативні організації (кооперативи чи кооперативні об'єднання), а також функціонування кооперативного руху в Україні визначаються Законом України «Про кооперацію». Відповідно до завдань та характеру діяльності кооперативних організацій цей Закон виділяє споживчі кооперативи як організації споживчої кооперації (частина друга статті 6).

Діяльність споживчої кооперації врегульовано Законом України «Про споживчу кооперацію», який визначає її правові, економічні та соціальні основи. Цим Законом встановлено правовий статус організацій споживчої кооперації, а також закріплено їх незалежність і самостійність.

Статтею 1 Закону України «Про споживчу кооперацію» встановлено, що споживча кооперація в Україні – це добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану (здійснення торговельної, заготівельної, виробничої та іншої діяльності, не забороненої чинним законодавством України, сприяння соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, участь у міжнародному кооперативному русі).

Згідно з частиною першою статті 111 Господарського кодексу України споживча кооперація є системою самоврядних організацій громадян (споживчих товариств, їх спілок, об'єднань), а також підприємств та установ цих організацій, самостійною організаційною формою кооперативного руху.

Власність споживчої кооперації складається з власності споживчих товариств, спілок, підпорядкованих їм підприємств і організацій та їх спільної власності (пункт 1 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію»).

Відповідно до пунктів 2, 3 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію» власність споживчих товариств утворюється з внесків їх членів, прибутків, одержуваних від реалізації товарів, продукції, послуг, цінних паперів та іншої діяльності, не забороненої чинним законодавством. Засоби виробництва, вироблена продукція та інше майно, що є необхідним для здійснення статутних завдань, є власністю споживчої кооперації. Крім того, до майна споживчої кооперації можуть належати будинки, споруди, устаткування, транспортні засоби, машини, товари, кошти та інше майно.

Як визначено у пункті 4 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію», власність спілок споживчих товариств утворюється з майна, переданого їх членами, коштів, одержаних від господарської діяльності підприємств і організацій спілки, реалізації цінних паперів та іншої діяльності.

Суб'єктами права власності споживчої кооперації є члени споживчого товариства, трудові колективи кооперативних підприємств і організацій, а також юридичні особи, частка яких у власності визначається відповідними статутами (пункт 6 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію»).

Здійснення права власності, тобто володіння, користування та розпорядження майном споживчої кооперації, покладено на її органи відповідно до установчих документів (статутів) споживчих товариств, їх спілок (об'єднань) (пункт 1 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію», частина п'ята статті 111 Господарського кодексу України).

5. Конституція України гарантує захист права власності. Відповідно до частини четвертої статті 13 Конституції України держава забезпечує, зокрема, захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання та рівність їх перед законом.

Конституція України прямо встановлює заборону протиправного позбавлення власника права власності (частина четверта статті 41). Непорушність цього права означає передусім невтручання будь-кого у здійснення власником своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження майном, заборону будь-яких порушень прав власника щодо його майна всупереч інтересам власника та його волі. Разом з тим використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (частина шоста статті 41 Конституції України).

Право власності в Україні охороняється законом. Держава забезпечує стабільність правовідносин власності. Власність в Україні існує в різних формах. Всі форми власності є рівноправними. Україна створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту (пункти 2, 4 та 5 статті 2 Закону України «Про власність»).

Принцип недоторканності власності кооперативних організацій закріплений у положеннях частини четвертої статті 37 Закону України «Про кооперацію», пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію», згідно з якими власність кооперативних організацій перебуває під захистом держави, охороняється законом нарівні з іншими формами власності, і передбачає, що відчуження власності може мати місце лише за умов і на підставах, визначених законом.

Якщо внаслідок видання державним органом акта, що не відповідає його компетенції або вимогам чинного законодавства, порушуються права споживчих товариств та їх спілок, останні мають право звернутися до судових органів із заявою про визнання такого акта недійсним.

Збитки, завдані споживчому товариству або спілці внаслідок виконання рішень державних органів, які порушили їх права, підлягають відшкодуванню у встановленому порядку.

Надання споживчим товариствам права безпосереднього володіння, користування і розпорядження належним їм майном виключає втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування у фінансово-господарську та іншу діяльність організацій споживчої кооперації, крім випадків, прямо передбачених законом (частина шоста статті 37 Закону України «Про кооперацію», пункт 7 статті 17 Закону України «Про споживчу кооперацію»).

Недоторканність власності споживчої кооперації є гарантією державного захисту від посягань на здійснення власником володіння, користування та розпорядження майном, заборони будь-яких порушень його права на своє майно, неприпустимості вчинення інших дій всупереч законним інтересам власника.

Захист права власності як система передбачених цивільним, земельним, адміністративним, кримінальним та іншим законодавством заходів, що застосовуються у випадках порушення цього права і відновлення відносин власності, покладається на державу та утворювані нею відповідні державні органи. Зокрема, пункт 3 статті 48 Закону України «Про власність» передбачає захист права власності в судовому порядку.

6. Конституція (Основний Закон) Української РСР 1978 року за політико-економічною природою та соціальною спрямованістю власність на засоби виробництва за суб'єктами права власності поділяла на державну (загальнонародну), власність колгоспів та інших кооперативних організацій, їх об'єднань, а також майно профспілкових та інших громадських організацій (статті 10, 11, частина перша статті 12, статті 14, 15). При цьому кооперативні організації були суб'єктами права власності на засоби виробництва та інше майно і мали право на власність, відокремлену від державної.

Аналіз чинного у 1987 році законодавства (Цивільного кодексу Української РСР, Постанови Ради Міністрів Української РСР «Про порядок передачі підприємств, об'єднань, організацій, установ, будинків і споруд» від 28 квітня 1980 року № 285, прийнятої на виконання Постанови Ради Міністрів СРСР від 16 жовтня 1979 року № 940, якою було затверджено однойменне положення) свідчить про те, що держава та її повноважні органи мали право передавати державне майно у власність недержавним (кооперативним і громадським) організаціям як за плату, так і безоплатно. Передача державного майна організаціям споживчої кооперації мала здійснюватися на той час на підставі та в порядку, визначеному чинним законодавством.

У зв'язку з передачею колгоспних ринків споживчій кооперації відповідно до Постанов у центральному апараті Міністерства торгівлі Української РСР було ліквідовано управління колгоспними ринками і плодоовочевої торгівлі, зменшено граничні асигнування на його утримання. Також були вилучені функції управління колгоспними ринками із положень про управління торгівлі виконавчих комітетів відповідних місцевих рад (пункт 2 Постанови Ради Міністрів УРСР від 3 травня 1988 року № 119).

Тобто колгоспні ринки передавалися не лише як майновий об'єкт, а разом з організаційною та функціональною структурами їх управління.

Отже, можна дійти висновку, що безоплатна передача колгоспних ринків організаціям споживчої кооперації не суперечила чинному на той час законодавству, внаслідок чого ці ринки як цілісні майнові об'єкти перейшли у володіння і користування організацій споживчої кооперації, які відповідно до положень Закону України «Про власність» набули права власності на передане їм майно на підставі правовстановлюючих документів.

Передача колгоспних ринків із залишенням їх у державній власності не породжувала б обов'язку кооператорів самостійно та за рахунок своїх

коштів безвідплатно відновлювати, реконструювати, оснащувати, розвивати колгоспні ринки, оскільки це призводило б до порушення конституційного принципу, згідно з яким державне керівництво економікою здійснювалося з активним використанням господарського розрахунку, прибутку, собівартості, інших економічних підойм і стимулів (частина друга статті 16 Конституції (Основного Закону) Української РСР 1978 року).

Примусове відчуження майнових ринкових комплексів може здійснюватися лише на загальних підставах, установлених частиною п'ятою статті 41 Конституції України.

Відповідно до пункту 3 статті 48 Закону України «Про власність» захист права власності здійснюється судом. Вирішення спорів, що виникають між організаціями споживчої кооперації та іншими підприємствами, установами, організаціями щодо права власності відповідних об'єктів майнових ринкових комплексів, є компетенцією судів загальної юрисдикції.

Таким чином, положення частини четвертої статті 37 Закону України «Про кооперацію», пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію» щодо недоторканності власності кооперації та споживчої кооперації слід розуміти як встановлення правових засобів захисту права власності відповідних кооперативних організацій від протиправних дій з боку будь-кого, зокрема юридичних чи фізичних осіб.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 66, 69, 94, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного звернення положення пункту 1 статті 9, пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію», частини четвертої статті 37 Закону України «Про кооперацію» в контексті частини четвертої статті 13, частини четвертої статті 41 Конституції України і в системному зв'язку із статтею 48 Закону України «Про власність», статтею 328 Цивільного кодексу України слід розуміти так, що:

– власністю споживчої кооперації є будь-яке майно, набуте у відповідності з цілями, які випливають зі статутної діяльності організацій споживчої кооперації, на підставі норм законодавства, чинного на час придбання цього майна;

– недоторканність власності споживчої кооперації передбачає забезпечення здійснення власником володіння, користування та розпорядження майном, заборони будь-яких порушень права на його майно, неприпустимості вчинення інших дій всупереч законним інтересам власника. Примусове відчуження об'єктів власності може бути застосоване лише за умов і в порядку, визначених Конституцією та законами України;

– гарантії недоторканності власності споживчої кооперації реалізуються шляхом державного захисту її права власності, передусім визначенням правових засобів захисту права власності від будь-яких протиправних

дій, зокрема, з боку фізичних чи юридичних осіб, забезпечення стабільності правовідносин власності, створення державою рівних умов для розвитку та захисту всіх форм власності;

– право власності споживчої кооперації, набуте незалежно від часу і на не заборонених законом підставах, охороняється законом і підлягає державному захисту нарівні з правами інших суб'єктів права власності.

Вирішення спорів, що виникають між організаціями споживчої кооперації та іншими підприємствами, установами, організаціями чи фізичними особами стосовно конкретних об'єктів власності, в тому числі майнових ринкових комплексів споживчої кооперації, є компетенцією судів загальної юрисдикції.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании
положений пункта 1 статьи 9, пункта 1 статьи 10
Закона Украины «О потребительской кооперации»,
части четвертой статьи 37 Закона Украины
«О кооперации» по конституционному обращению
Центрального союза потребительских обществ Украины
(дело о защите права собственности
организаций потребительской кооперации)**

г. Киев
11 ноября 2004 года
№ 16-рп/2004

Дело № 1-30/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны – судья-докладчик, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Станик** Сюзанны Романовны, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело по конституционному обращению Центрального союза потребительских обществ Украины об официальном толковании положений пункта 1 статьи 9, пункта 1 статьи 10 Закона Украины «О потребительской кооперации» от 10 апреля 1992 года № 2265-ХІІ (Ведомости Верховной Рады Украины, 1992 г., № 30, ст. 414), части четвертой статьи 37 Закона Украины «О кооперации» от 10 июля 2003 года № 1087-ІV (Ведомости Верховной Рады Украины, 2004 г., № 5, ст. 35).

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 42, 43 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное обращение Центрального союза потребительских обществ Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьей 94 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является неоднозначное применение положений указанных статей законов о защите права соб-

ственности организаций потребительской кооперации судами Украины, другими органами государственной власти, что приводит к нарушению прав этих организаций.

Заслушав судью-докладчика Малинникову Л. Ф. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное обращение – Центральный союз потребительских обществ Украины (далее – Укоопсоюз) – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование положений пункта 1 статьи 9, пункта 1 статьи 10 Закона Украины «О потребительской кооперации», части четвертой статьи 37 Закона Украины «О кооперации».

Положения пункта 1 статьи 9 Закона Украины «О потребительской кооперации» предусматривают, что «собственность потребительской кооперации является одной из форм коллективной собственности. Она состоит из собственности потребительских обществ, союзов, подчиненных им предприятий и организаций и их совместной собственности. Каждый член потребительского общества имеет свою долю в его имуществе, которая определяется размерами обязательного паевого и иных взносов, а также начисленных на них дивидендов.

Владение, пользование и распоряжение собственностью потребительской кооперации осуществляют ее органы в соответствии с компетенцией, определенной уставами потребительских обществ и их союзов.

В соответствии с положениями пункта 1 статьи 10 этого Закона «собственность потребительской кооперации является неприкосновенной, находится под защитой государства и охраняется законом наравне с другими формами собственности. Запрещается использование имущества потребительских обществ и их союзов на цели, не связанные с их уставной деятельностью».

Частью четвертой статьи 37 Закона Украины «О кооперации» установлено, что «собственность кооперативных организаций является неприкосновенной, находится под защитой государства и охраняется законом».

По мнению субъекта права на конституционное обращение, указанные положения законов необходимо понимать так, что потребительская кооперация, в частности, вследствие безвозмездной передачи ей государством имущества на основании ранее действующих законодательных и других нормативных актов получила право на осуществление в отношении переданного имущества правомочностей собственника (владения, пользования и распоряжения).

При этом Укоопсоюз обосновывает конституционное обращение следующими обстоятельствами.

Ссылаясь на нормативные акты, изданные до обретения Украиной независимости, – Постановление ЦК Компартии Украины и Совета Министров УССР от 14 апреля 1987 года № 124 «О мерах по улучшению ра-

боты колхозных рынков», принятое во исполнение одноименного Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 26 февраля 1987 года № 265 (далее – Постановления), Укоопсоюз отметил, что колхозные рынки были безвозмездно переданы в установленном порядке в ведение организаций потребительской кооперации.

Исходя из содержания Постановлений о характере и условиях передачи государственного имущества организациям потребительской кооперации Укоопсоюз считает, что изменение формы собственности с государственной на кооперативную отвечало статье 91 Гражданского кодекса Украинской ССР независимо от того, было передано имущество за плату или безвозмездно.

Укоопсоюз, ссылаясь на то, что переданные колхозные рынки являются собственностью потребительской кооперации, обратился с ходатайством в Конституционный Суд Украины дать толкование указанных положений законов, касающихся приобретения и защиты собственности потребительской кооперации.

2. В письме Президента Украины на запрос Конституционного Суда Украины отмечено, что суды общей юрисдикции неоднозначно решают вопросы о праве собственности переданных организациям потребительской кооперации колхозных рынков, однако затронутый в конституционном обращении вопрос не относится к полномочиям Конституционного Суда Украины, так как связан с защитой права собственности организаций потребительской кооперации, а эти вопросы должны рассматриваться судами.

Председатель Верховной Рады Украины в письме в Конституционный Суд Украины отметил, что «анализ действующего в 1987 году законодательства УССР свидетельствует, что государство и его полномочные органы имели право передавать государственное имущество в собственность негосударственных (кооперативных, общественных) организаций как за плату, так и безвозмездно». В письме подчеркивается, что организации потребительской кооперации имеют право собственности на колхозные рынки, которые были переданы Укоопсоюзу одновременно со всей системой управления рынками.

Передача колхозных рынков из ведения государственных органов была связана с их неудовлетворительной работой и продовольственным кризисом, поэтому на организации потребительской кооперации возлагалась задача укрепить материально-техническую базу, создать возможности для обеспечения работы рынков и улучшения снабжения.

Комитет Верховной Рады Украины по вопросам аграрной политики и земельных отношений на запрос Конституционного Суда Украины ответил, что поскольку «Конституция Украины не предусматривает коллективной формы собственности», положения статей раздела IV Закона Украины «О потребительской кооперации», в котором содержатся статьи 9, 10, не соответствуют Основному Закону. По мнению этого Комитета, право-

вой режим собственности потребительских обществ, союзов, кооперативов разный и требует законодательного урегулирования.

В ответе Кабинета Министров Украины выражена позиция по официальному толкованию положений пункта 1 статьи 9, пункта 1 статьи 10 Закона Украины «О потребительской кооперации», которыми, по его мнению, определено, что «собственность потребительской кооперации состоит из собственности потребительских обществ, союзов, подчиненных им предприятий и организаций и их совместной собственности; является неприкосновенной, находится под защитой государства и охраняется законом наравне с другими формами собственности. Запрещается использование имущества потребительских обществ и их союзов на цели, не связанные с их уставной деятельностью».

Кроме того, отмечается, что статья 37 Закона Украины «О кооперации» предусматривает, что «государство гарантирует соблюдение прав и законных интересов кооперативных организаций и их членов, максимально содействует развитию и укреплению их хозяйственной самостоятельности. Собственность кооперативных организаций является неприкосновенной, находится под защитой государства и охраняется законом. Запрещается использование имущества кооперативных организаций на цели, не связанные с их уставной деятельностью».

Что касается других вопросов, затронутых в конституционном обращении, то, по мнению Кабинета Министров Украины, безвозмездная передача в установленном порядке колхозных рынков в ведение организаций потребительской кооперации не привела к изменению формы собственности колхозных рынков. Однако затраты организациями потребительской кооперации собственных финансовых или материально-технических ресурсов на меры по улучшению работы колхозных рынков привели к приобретению организациями потребительской кооперации права собственности на соответствующее имущество.

Как отмечается в письме Министерства экономики и по вопросам европейской интеграции Украины, имущество организаций потребительской кооперации, приобретенное за счет собственных средств, и имущество, переданное им в собственность другими собственниками, является собственностью потребительской кооперации. Вопросы права собственности на спорное имущество могут быть урегулированы в рамках действующего законодательства или в судебном порядке.

В ответе Фонда государственного имущества Украины акцентируется на том, что государство не относит «имущество, собственником которого были организации потребительской кооперации, к государственной собственности». Колхозные рынки не передавались в ведение Фонда государственного имущества Украины как государственное имущество, и Фонд никогда «не осуществлял управление этим имуществом», оно к тому же не вносилось в списки объектов, подлежащих приватизации, и не было включено в перечень объектов права государственной собственности, не подлежащих приватизации.

Государственный комитет статистики Украины сообщил, что в соответствии с действующим законодательством рынки, в том числе колхозные, как субъект хозяйствования создаются в любой организационно-правовой форме и по действующим классификациям не выделяются. В соответствии с информацией Единого государственного реестра предприятий и организаций Украины о субъектах предпринимательской деятельности, среди 1048 субъектов права собственности на указанные рынки Укоопсоюзу принадлежат 378 рынков, а потребительским обществам – 43 рынка.

3. На запросы Конституционного Суда Украины получены заключения об официальном толковании положений статей, о которых идет речь в конституционном обращении, от Академии правовых наук Украины, Института государства и права имени В. М. Корецкого, Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого, Одесской национальной юридической академии, Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Ученые Академии правовых наук Украины на основе анализа ранее действующего и современного законодательства выразили мнение о толковании словосочетания «передача в ведение», употребленного в Постановлениях, подчеркнув, что «выражение действительной воли государства при передаче потребительской кооперации колхозных рынков через его действия и фиксацию намерений и их реализацию в законодательстве Украины доказывает, что государство передало свое имущество в собственность организаций потребительской кооперации». И поэтому в результате приобретения права собственности на имущество организации потребительской кооперации как собственники имеют право на его защиту.

В заключении, полученном на запрос Конституционного Суда Украины, научные сотрудники Института государства и права имени В. М. Корецкого отметили, что безвозмездная передача колхозных рынков организациям потребительской кооперации на основе Постановлений произошла в порядке, установленном действующим в то время законодательством, и вследствие такой передачи колхозные рынки как целостные имущественные объекты стали собственностью организаций потребительской кооперации.

При этом, как подчеркнуто в заключении, при передаче государственных колхозных рынков в ведение организаций потребительской кооперации в соответствии с Постановлениями имело место распоряжение государственным имуществом с изменением государственной формы собственности на кооперативную. Кабинет Министров Украины как орган государственной исполнительной власти, в функции которого входит управление государственной собственностью, от имени государства признал собственность организаций потребительской кооперации на рынки законной (письмо Кабинета Министров Украины от 15 сентября 1995 года № 23-2507/2).

Научные сотрудники Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого пришли к выводу, что Постановления были ос-

нованием для изменения формы собственности на колхозные рынки с государственной на колхозно-кооперативную, что отвечало положениям статьи 91 Гражданского кодекса Украинской ССР, в которой речь шла о праве государства распоряжаться имуществом, определять его юридическую судьбу, в том числе передачу права собственности на него.

Правоведы Одесской национальной юридической академии считают, что после передачи в 1987 году государством колхозных рынков организациям Укоопсоюза, которые за свой счет провели их реконструкцию, фактически создавая существенно измененные объекты, право собственности на эти объекты недвижимого имущества после 1991 года было оформлено на организации потребительской кооперации с проведением соответствующей государственной регистрации.

Специалисты Львовского национального университета имени Ивана Франко отметили, что организации Укоопсоюза являются собственниками имущества, переданного им в 1987 году, поэтому в соответствии с положениями пункта 1 статьи 9, пункта 1 статьи 10 Закона Украины «О потребительской кооперации», части четвертой статьи 37 Закона Украины «О кооперации» имеют право на его защиту. При этом отрицается возможность изъятия имущества колхозных рынков на том лишь основании, что оно было передано «в ведение» (как указано в Постановлениях) Укоопсоюза – организации, которая в течение длительного времени, приняв в установленном порядке государственное имущество, существенно изменила имущественные комплексы колхозных рынков и зарегистрировала право собственности на это имущество, против чего государство не возражало, что подтверждается соответствующими нормативными актами.

4. Рассматривая затронутый в конституционном обращении вопрос относительно разъяснения понятия собственности потребительской кооперации, ее составных, осуществления ее органами права владения, пользования и распоряжения этой собственностью, ее неприкосновенности и защиты наравне с другими формами собственности, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

Правовые, организационные, экономические и социальные основы объединения граждан в кооперативные организации (кооперативы или кооперативные объединения), а также функционирование кооперативного движения в Украине определяются Законом Украины «О кооперации». В соответствии с задачами и характером деятельности кооперативных организаций этот Закон выделяет потребительские кооперативы как организации потребительской кооперации (часть вторая статьи 6).

Деятельность потребительской кооперации урегулирована Законом Украины «О потребительской кооперации», определяющим ее правовые, экономические и социальные основы. Этим Законом установлен правовой статус организаций потребительской кооперации, а также закреплены их независимость и самостоятельность.

Статьей 1 Закона Украины «О потребительской кооперации» установлено, что потребительская кооперация в Украине – это добровольное объ-

единение граждан для совместного ведения хозяйственной деятельности с целью улучшения своего экономического и социального положения (осуществление торговой, заготовительной, производственной и иной деятельности, не запрещенной действующим законодательством Украины, содействие социальному и культурному развитию села, народных промыслов и ремесел, участие в международном кооперативном движении).

В соответствии с частью первой статьи 111 Хозяйственного кодекса Украины потребительская кооперация является системой самоуправляемых организаций граждан (потребительских обществ, их союзов, объединений), а также предприятий и учреждений этих организаций, самостоятельной организационной формой кооперативного движения.

Собственность потребительской кооперации состоит из собственности потребительских обществ, союзов, принадлежащих им предприятий и организаций и их совместной собственности (пункт 1 статьи 9 Закона Украины «О потребительской кооперации»).

В соответствии с пунктами 2, 3 статьи 9 Закона Украины «О потребительской кооперации» собственность потребительских обществ образуется из взносов их членов, прибыли, получаемой от реализации товаров, продукции, услуг, ценных бумаг и иной деятельности, не запрещенной действующим законодательством. Средства производства, произведенная продукция и другое имущество, необходимое для осуществления уставных задач, являются собственностью потребительской кооперации. Кроме того, к имуществу потребительской кооперации могут принадлежать дома, сооружения, оборудование, транспортные средства, машины, товары, денежные средства, другое имущество.

Как определено в пункте 4 статьи 9 Закона Украины «О потребительской кооперации», собственность союзов потребительских обществ образуется из имущества, переданного их членами, средств, полученных от хозяйственной деятельности предприятий и организаций союза, реализации ценных бумаг, иной деятельности.

Субъектами права собственности потребительской кооперации являются члены потребительского общества, трудовые коллективы кооперативных предприятий и организаций, а также юридические лица, доля которых в собственности определяется соответствующими уставами (пункт 6 статьи 9 Закона Украины «О потребительской кооперации»).

Осуществление права собственности, то есть владение, пользование и распоряжение имуществом потребительской кооперации, возложено на ее органы в соответствии с учредительными документами (уставами) потребительских обществ, их союзов (объединений) (пункт 1 статьи 9 Закона Украины «О потребительской кооперации», часть пятая статьи 111 Хозяйственного кодекса Украины).

5. Конституция Украины гарантирует защиту права собственности. В соответствии с частью четвертой статьи 13 Конституции Украины государство обеспечивает, в частности, защиту прав всех субъектов права собственности и хозяйствования и равенство их перед законом.

Конституція України прямо встановлює заборону протиправного позбавлення власника права власності (частина четверта статті 41). Незмінність цього права означає передусім невтручання когось у здійснення власником своїх прав відносно володіння, користування і розпорядження майном, заборону будь-яких порушень прав власника відносно його майна проти інтересів власника і його волі. Разом з тим використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршати екологічну ситуацію і природні якості землі (частина сьома статті 41 Конституції України).

Право власності в Україні захищено законом. Держава забезпечує стабільність правовідносин власності. Власність в Україні існує у різних формах. Всі форми власності є рівноправними. Україна створює рівні умови для розвитку всіх форм власності і їх захисту (пункти 2, 4 і 5 статті 2 Закону України «Про власність»).

Принцип неприкосновенності власності кооперативних організацій закріплений у положеннях частини четвертої статті 37 Закону України «Про кооперацію», пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживачу кооперацію», відповідно до яких власність кооперативних організацій знаходиться під захистом держави, захищується законом нарівні з іншими формами власності, і передбачає, що позбавлення власності може мати місце лише за умови і на основі, визначених законом.

Якщо внаслідок прийняття державним органом акту, не належного до його компетенції або вимогам діючого законодавства, порушуються права споживачих громад і їх союзів, останні мають право звернутися до судових органів з заявою про визнання такого акту недійсним.

Збитки, спричинені споживачу громад або союзу внаслідок виконання рішень державних органів, порушивших їх права, підлягають відшкодуванню у встановленому порядку.

Надання споживачим громадам права безпосереднього володіння, користування і розпорядження належним їм майном виключає втручання органів державної влади і органів місцевого самоврядування у фінансово-господарську і іншу діяльність організацій споживачу кооперації, крім випадків, прямо передбачених законом (частина шоста статті 37 Закону України «Про кооперацію», пункт 7 статті 17 Закону України «Про споживачу кооперацію»).

Неприкосновенність власності споживачу кооперації є гарантією державної захисту від посягань на здійснення власником володіння, користування і розпорядження майном, заборони будь-яких порушень його права на своє майно, недопустимості здійснення інших дій проти законних інтересів власника.

Защита права собственности как система предусмотренных гражданским, земельным, административным, уголовным и иным законодательством мер, применяемых в случаях нарушения этого права и восстановления отношений собственности, возлагается на государство и создаваемые им соответствующие государственные органы. В частности, пункт 3 статьи 48 Закона Украины «О собственности» предусматривает защиту права собственности в судебном порядке.

6. Конституция (Основной Закон) Украинской ССР 1978 года по политико-экономической природе и социальной направленности собственность на средства производства по субъектам права собственности разделяла на государственную (общенародную), собственность колхозов и других кооперативных организаций, их объединений, а также имущество профсоюзных и других общественных организаций (статьи 10, 11, часть первая статьи 12, статьи 14, 15). При этом кооперативные организации были субъектами права собственности на средства производства и другое имущество и имели право на собственность, отделенную от государственной.

Анализ действующего в 1987 году законодательства (Гражданского кодекса Украинской ССР, Постановления Совета Министров Украинской ССР «О порядке передачи предприятий, объединений, организаций, учреждений, зданий и сооружений» от 28 апреля 1980 года № 285, принятого во исполнение Постановления Совета Министров СССР от 16 октября 1979 года № 940, которым было утверждено одноименное положение) свидетельствует о том, что государство и его полномочные органы имели право передавать государственное имущество в собственность негосударственным (кооперативным и общественным) организациям как за плату, так и безвозмездно. Передача государственного имущества организациям потребительской кооперации должна была осуществляться в то время на основании и в порядке, определенном действующим законодательством.

В связи с передачей колхозных рынков потребительской кооперации в соответствии с Постановлениями в центральном аппарате Министерства торговли Украинской ССР было ликвидировано управление колхозными рынками и плодоовощной торговли, уменьшены предельные ассигнования на его содержание. Также были изъяты функции управления колхозными рынками из положений об управлениях торговли исполнительных комитетов соответствующих местных советов (пункт 2 Постановления Совета Министров УССР от 3 мая 1988 года № 119).

То есть колхозные рынки передавались не только как имущественный объект, а вместе с организационной и функциональной структурами их управления.

Таким образом, можно сделать вывод, что безвозмездная передача колхозных рынков организациям потребительской кооперации не противоречила действующему в то время законодательству, вследствие чего эти рынки как целостные имущественные объекты перешли во владение и пользование организаций потребительской кооперации, которые в соответствии с положениями Закона Украины «О собственности» получили пра-

во собственности на переданное им имущество на основании правоустанавливающих документов.

Передача колхозных рынков, при том, что они оставались бы государственной собственностью, не порождала бы обязанности кооператоров самостоятельно и за счет своих средств бесплатно восстанавливать, реконструировать, оснащать, развивать колхозные рынки, так как это приводило бы к нарушению конституционного принципа, согласно которому государственное руководство экономикой осуществлялось с активным использованием хозяйственного расчета, прибыли, себестоимости, других экономических рычагов и стимулов (часть вторая статьи 16 Конституции (Основного Закона) Украинской ССР 1978 года).

Принудительное отчуждение имущественных рыночных комплексов может производиться лишь на общих основаниях, установленных частью пятой статьи 41 Конституции Украины.

В соответствии с пунктом 3 статьи 48 Закона Украины «О собственности» защита права собственности осуществляется судом. Решение споров, возникающих между организациями потребительской кооперации и другими предприятиями, учреждениями, организациями относительно прав собственности соответствующих объектов имущественных рыночных комплексов, является компетенцией судов общей юрисдикции.

Таким образом, положения части четвертой статьи 37 Закона Украины «О кооперации», пункта 1 статьи 10 Закона Украины «О потребительской кооперации» о неприкосновенности собственности кооперации и потребительской кооперации следует понимать как установление правовых средств защиты права собственности соответствующих кооперативных организаций от противоправных действий со стороны кого-либо, в частности юридических или физических лиц.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 63, 65, 66, 69, 94, 95 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. В аспекте конституционного обращения положения пункта 1 статьи 9, пункта 1 статьи 10 Закона Украины «О потребительской кооперации», части четвертой статьи 37 Закона Украины «О кооперации» в контексте части четвертой статьи 13, части четвертой статьи 41 Конституции Украины и в системной связи со статьей 48 Закона Украины «О собственности», статьей 328 Гражданского кодекса Украины следует понимать как то, что:

– собственностью потребительской кооперации является любое имущество, приобретенное в соответствии с целями, вытекающими из уставной деятельности организаций потребительской кооперации, на основании норм законодательства, действующего на время приобретения этого имущества;

– неприкосновенность собственности потребительской кооперации предусматривает обеспечение осуществления собственником владения,

пользования и распоряжения имуществом, запрета каких-либо нарушений права на его имущество, недопустимости совершения иных действий, противоречащих законным интересам собственника. Принудительное отчуждение объектов собственности может быть применено лишь при условиях и в порядке, определенных Конституцией и законами Украины;

– гарантии неприкосновенности собственности потребительской кооперации реализуются путем государственной защиты ее права собственности, прежде всего определением правовых средств защиты права собственности от любых противоправных действий, в частности, со стороны физических или юридических лиц, обеспечения стабильности правоотношений собственности, создания государством равных условий для развития и защиты всех форм собственности;

– право собственности потребительской кооперации, приобретенное независимо от времени и на не запрещенных законом основаниях, охраняется законом и подлежит государственной защите наравне с правами других субъектов права собственности.

Решение споров, возникающих между организациями потребительской кооперации и другими предприятиями, учреждениями, организациями или физическими лицами относительно конкретных объектов собственности, в том числе имущественных рыночных комплексов потребительской кооперации, является компетенцией судов общей юрисдикции.

2. Решение Конституционного Суда Украины обязательно к исполнению на территории Украины, окончательно и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 16-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of November 11, 2004*

The case was initiated upon the Ukrainian Central Consumer Cooperative Societies Union (hereinafter «Ukrkoopspilka») constitutional appeal to the Constitutional Court for the official interpretation of Article 9.1 and 10.1 of the Law «On consumer cooperatives» and Article 37.4 of the Law «On cooperatives».

When considering the appeal to clarify the issues of consumer cooperative property, its scope and exercising ownership, use and disposal of rights as well

as ensuring equal inviolability and protection with other forms of property, the Constitutional Court proceeded from the following. The Law «On cooperatives» determines legal, organizational, economic and social prerequisites for joining in a cooperative organization (either a cooperative or a cooperative association) as well as legal aspects of cooperative activity in Ukraine. Depending on the objectives and scope of cooperative activity, the Law defines consumer cooperatives as consumer cooperative organizations (Article 6.2).

Activity of a consumer cooperative is governed by the Law «On consumer cooperatives» examining its legal, economic and social prerequisites. The Law establishes the legal status of consumer cooperative organizations while proclaiming them to be independent and self-sufficient institutions.

Article 1 of the Law «On consumer cooperatives» establishes that in Ukraine a consumer cooperative is a voluntary association of citizens for the purpose of jointly carrying out economic activities in order to improve their economic and social status (carrying out sales, stocking, production or other activity not prohibited by law currently in effect in Ukraine, facilitation of social and cultural development in the rural and crafts sector and participation in the international cooperative movement).

According to Article 111.1 of the Economic Code, consumer cooperation is a system of self-governing organizations of citizens (consumer societies, their unions and associations) and of entities and institutions comprising such organizations. Consumer cooperation is a separate form of cooperative movement.

Property owned by a consumer cooperative comprises property owned by consumer societies, unions, their affiliated entities and organizations and their jointly owned property (Article 9.1 of the Law «On consumer cooperatives»).

According to Article 9.2 and 9.3 of the Law «On consumer cooperatives», property of a consumer society includes contributions of its members, profits from sales of goods, products, services and securities or from other legitimate activity. Production means, products manufactured and other property required to achieve association objectives comprise the property of a consumer cooperative.

Article 9.4 of the Law «On consumer cooperatives» establishes that property of a consumer society consists of the property contributed by its members and of profits generated from economic activity of member businesses and organizations, sales of securities or other transactions.

The holders of consumer cooperative property rights include its member, employees of cooperative enterprises and organizations and legal entities whose shares in the cooperative are defined in the articles of association (Article 9.6 «On consumer cooperatives»).

Exercise of the property rights, that is, owning, using and disposing of cooperative property is granted to its bodies in accordance with its association documents (articles of association) of a consumer society or its union (association) (Article 9.1 of the Law «On consumer cooperatives», Article 111.5 of the Economic Code).

The Constitution provides guarantees for the protection of property rights. According to Article 13.4 of the Constitution, the state ensures protections of rights of all property and subjects of economic activity and their equality before the law.

Illegal deprivation of the owner's property rights is directly prohibited by the Constitution (Article 41.4). At the same time, disposing of one's property may not infringe the rights, freedoms or dignity of other persons or the interests of the society or harm environment or the natural qualities of land (Article 41.7 of the Constitution).

The cooperative property inviolability principle established by the provisions of Article 37.4 of the Law «On cooperatives» and Article 10.1 of the Law «On consumer cooperatives» under which cooperative property is under state and legal protection in the same manner as other types of property. Alienation of property may not take place other than in accordance with the terms and procedure defined by law.

The Ukrainian SSR 1978 Constitution by its political and economic nature and social focus classified production means by property rights holder into state property (possessed by the nation as a whole), that owned by collective farms and other cooperative organizations or their associations, and that of trade unions and other non-profit organizations (Article 10, 11, 12.1, 14 and 15). Therefore, cooperative organizations were recognized as property right holders for various property including production means and were entitled to possess property independently from the state.

A close look at the legislation in effect in 1987 (the Ukrainian SSR Civil Code, the Council of Ministers Resolution No. 285 «On the procedure for the transfer of entities, associations, organizations, institutions, buildings and facilities» as of April 28, 1980 adopted for the application of the USSR Council of Ministers Resolution of the same title) suggests that the state and its authorities had the right to transfer state property to non-governmental (cooperative or non-profit) organizations free or for a payment. The transfer of property to consumer cooperative organizations was subject to legal regulations in effect at the time.

Several resolutions were adopted by the central office of the Ukrainian SSR Ministry of Trade which entailed the transfer of collective farm markets to consumer cooperatives. This in turn resulted in the collective farm market and horticultural trade administration being dissolved and allotment limits reduced. Collective farm administration was eliminated from the trade management regulations of respective local councils' executive committees (Clause 2 of the Ukrainian SSR Council of Ministers Resolution No. 119 of May 3, 1988).

Thus, free of charge transfer of collective farm markets did not infringe the legislation then in effect. As a result, the markets in their entirety became exploitable property of consumer cooperative organizations which, under the provisions of the Law «On property», acquired property rights for the property transferred to them by virtue of documents of title.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням
58 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
Постанови Верховної Ради України
«Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України
з питань моніторингу реалізації законодавства
про вибори Президента України»
(справа про Тимчасову спеціальну комісію
Верховної Ради України)**

м. Київ
18 листопада 2004 року
№ 17-рп/2004

Справа № 1-35/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича – суддя-доповідач, **Станік** Сюзанни Романівни, **Тихого** Володимира Павловича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

за участю представників Верховної Ради України: Ключковського Юрія Богдановича – народного депутата України, заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, **Теплюка** Михайла Олексійовича – заступника Керівника Апарату Верховної Ради України – керівника Головного юридичного управління, **Константо** Олександра Володимировича – головного наукового консультанта Відділу зв'язків з органами правосуддя Апарату Верховної Ради України; представника Президента України **Носова** Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представника Центральної виборчої комісії **Ставніччук** Марини Іванівни – члена Центральної виборчої комісії, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції Укра-

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

їни (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» від 7 вересня 2004 року № 1982-IV (Голос України, 2004 р., 15 вересня).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 58 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначеної Постанови Верховної Ради України.

Заслухавши суддю-доповідача Савенка М. Д., пояснення Ключковського Ю. Б., Теплюка М. О., Константого О. В., Носова В. В., Ставнійчук М. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 58 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), Постанову Верховної Ради України «Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» від 7 вересня 2004 року № 1982-IV (далі – Постанова).

Народні депутати України стверджують, що, приймаючи цю Постанову, Верховна Рада України вийшла за межі своїх повноважень, чим порушила норми частини другої статті 6 та частини другої статті 19 Конституції України. Питання організації та контролю за виборчим процесом належать до компетенції Центральної виборчої комісії. Участь у їх вирішенні будь-яких інших органів, у тому числі парламенту, буде прямим втручанням у діяльність органів, які за Конституцією і законами України проводять виборчу кампанію. До компетенції Верховної Ради України щодо проведення виборів Президента України відповідно до пункту 7 частини першої статті 85 Конституції України віднесено лише призначення виборів Президента України.

Визначені пунктом 2 Постанови основні завдання Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України (далі – Комісія), на думку суб'єкта права на конституційне подання, порушують норму частини третьої статті 89 Конституції України, за якою Верховна Рада України може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань лише у межах своїх повноважень.

Неприпустимим, вважають автори подання, є залучення до роботи в Комісії органів виконавчої влади, зокрема Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, а також Прокуратури України.

2. Голова Верховної Ради України у письмовому поясненні до Конституційного Суду України зазначає, що Верховна Рада України утворила Комісію в межах повноважень, визначених пунктом 33 частини першої статті 85 Конституції України. Комісія утворена для підготовки і попереднього розгляду питань щодо подальшого розвитку законодавчого регулювання суспільних відносин, пов'язаних з виборами Президента України, внесення пропозицій стосовно вдосконалення відповідного законодавства, а також для інформування парламенту про перебіг виборчої кампанії, тобто уможливлення реалізації контрольних функцій парламенту. Таке право народних депутатів України впливає з повноважень, передбачених статтею 89 Конституції України, статтею 4.6.1 Регламенту Верховної Ради України, який діє в частині, що не суперечить Конституції України, Законом України «Про комітети Верховної Ради України». Залучені ж до роботи Комісії посадові особи відповідних державних органів запрошуються на кожне засідання Комісії листами Голови Верховної Ради України, а їхня участь ґрунтується на добровільних засадах.

Президент України у листі до Конституційного Суду України наголошує, що Верховна Рада України, прийнявши Постанову, утворила, по суті, парламентський орган з самостійними, значною мірою контрольними повноваженнями, зміст та спосіб здійснення яких не визначаються Конституцією, законами України, іншими актами законодавства, зазначеною Постановою. Верховна Рада України також не має конституційних повноважень залучати в імперативному порядку до роботи Комісії, як і до інших аналогічних парламентських органів, посадових осіб міністерств, державних комітетів, судів, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України, Центральної виборчої комісії. Тому, на думку Президента України, положення абзацу четвертого пункту 1, а також абзацу другого пункту 2 Постанови в частині покладення на Комісію необмежених повноважень і невизначення способу їх здійснення та залучення до роботи Комісії зазначених посадових осіб є неконституційними.

У листах до Конституційного Суду України Центральна виборча комісія, Генеральна прокуратура України, Верховний Суд України повідомляють, що залучення їх представників до роботи в Комісії суперечить Конституції України і законам України «Про Центральну виборчу комісію», «Про прокуратуру», «Про статус суддів».

Міністерство юстиції України підкреслює, що обов'язкове залучення його посадових осіб до роботи Комісії має здійснюватись з урахуванням принципу поділу державної влади в Україні, закріпленого в статті 6 Конституції України, та меж компетенції Міністерства.

Позиція Служби безпеки України полягає в тому, що за відсутності окремого закону, який встановлював би організацію і порядок діяльності тимчасових спеціальних комісій Верховної Ради України, залучення до роботи Комісії представника Служби безпеки України не відповідає Конституції України.

Міністерство внутрішніх справ України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України вважають, що проведення виборів Президента України, узагальнення практики застосування законодавства з цих питань та внесення пропозицій щодо його вдосконалення до їх компетенції не належить. Держкомтелерадіо України узагальнює лише практику застосування законодавства з питань, віднесених до його компетенції.

Представники Верховної Ради України, Президента України, Центральної виборчої комісії у своїх виступах на пленарному засіданні Конституційного Суду України підтримали позиції, викладені в листах відповідних органів до Конституційного Суду України.

3. Розглядаючи питання щодо конституційності Постанови, Конституційний Суд України виходить із такого.

Згідно з частиною третьою статті 89 Конституції України Верховна Рада України в межах своїх повноважень для підготовки і попереднього розгляду питань може створювати тимчасові спеціальні комісії, організація і порядок діяльності яких встановлюються законом. Зазначені положення дозволяють парламенту створювати такі комісії для підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених Конституцією України до його повноважень.

Відповідно до пункту 2 Постанови завданням Комісії є здійснення моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України. Моніторинг проводиться з метою вивчення практики застосування законодавства, що регулює правовідносини, які виникають під час виборчого процесу, узагальнення його результатів, підготовки пропозицій Верховній Раді України щодо вдосконалення законодавства про вибори Президента України, виявлення та заповнення прогалин, усунення неузгодженості у правовому регулюванні виборчого процесу. При здійсненні такого моніторингу Комісія не має права втручатися у виборчий процес, у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування з питань реалізації законодавства про вибори Президента України. Можливість такого втручання з Постанови не випливає.

Покладене на Комісію завдання вносити пропозиції органам державної влади та органам місцевого самоврядування щодо реалізації законодавства про вибори Президента України не можна розглядати як втручання у виборчий процес, у діяльність зазначених органів. Її пропозиції мають рекомендаційний характер і не є обов'язковими до виконання. Проте Комісія не може вносити пропозиції з питань, які розглядаються відповідними органами за скаргами учасників виборчого процесу.

Створення та діяльність Комісії може розглядатися як етап підготовки питання про вдосконалення виборчого законодавства, зокрема Закону України «Про вибори Президента України», для обговорення його парламентом з метою сприяння належній реалізації конституційних прав громадян.

Згідно з пунктом 20 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються організація і порядок проведення виборів. Конституційним обов'язком парламенту є створення законодавчої бази для проведення демократичних, загальних, рівних, вільних виборів шляхом таємного голосування. Порядок проведення виборів Президента України також встановлюється законом (частина шоста статті 103 Конституції України).

Таким чином, Верховна Рада України, створюючи Комісію для підготовки і попереднього розгляду питань, пов'язаних з удосконаленням законодавства про вибори Президента України, діяла в межах своїх повноважень.

4. Здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову означає, передусім, самостійне виконання кожним органом державної влади своїх функцій і повноважень. Це не виключає взаємодії органів державної влади, в тому числі надання необхідної інформації, участь у підготовці або розгляді певного питання тощо. Однак така взаємодія має здійснюватися з урахуванням вимог статей 6, 19 Конституції України, відповідно до яких органи державної влади зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

За змістом зазначених конституційних положень в аспекті питання, що розглядається, у випадках, не передбачених Конституцією і законами України, залучення до роботи тимчасових спеціальних комісій органів державної влади (їх представників) має здійснюватися за погодженням з цими органами.

Із тексту Постанови не вбачається, що державні органи давали згоду на участь своїх представників, яких було залучено до роботи Комісії. До того ж викладені у Постанові положення щодо залучення зазначених представників мають обов'язковий (імперативний) характер.

Таким чином, положення пункту 1 Постанови в частині залучення до роботи Комісії представників від Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, Служби безпеки України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України та Центральної виборчої комісії без згоди цих органів не відповідає частині другій статті 6, частині другій статті 19 Конституції України.

Інші положення Постанови не суперечать Конституції України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення пункту 1 Постанови Верховної Ради України «Про

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» від 7 вересня 2004 року № 1982-IV в частині залучення до роботи Тимчасової спеціальної комісії представників від Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, Служби безпеки України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України та Центральної виборчої комісії без згоди цих органів.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии
Конституции Украины (конституционности)
Постановления Верховной Рады Украины
«О Временной специальной комиссии
Верховной Рады Украины по вопросам мониторинга
реализации законодательства
о выборах Президента Украины»
по конституционному представлению
58 народных депутатов Украины
(дело о Временной специальной комиссии
Верховной Рады Украины)**

г. Киев
18 ноября 2004 года
№ 17-рп/2004

Дело № 1-35/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича – судья-докладчик, **Станик** Сюзанны Романовны, **Тихого** Владимира Павловича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителей Верховной Рады Украины: Ключковского Юрия Богдановича – народного депутата Украины, заместителя Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам государственного строительства и местного самоуправления, Теплюка Михаила Алексеевича – заместителя Руководителя Аппарата Верховной Рады Украины – руководителя Главного юридического управления, Константого Александра Владимировича – главного научного консультанта Отдела связей с органами правосудия Аппарата Верховной Рады Украины; представителя Президента Украины Носова Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины; представителя Центральной избирательной комиссии Ставнийчук Марины Ивановны – члена Центральной избирательной комиссии,

рассмотрел в пленарном заседании дело по конституционному представлению 58 народных депутатов Украины о соответствии Конституции Украины (конституционности) Постановления Верховной Рады Украины «О Временной специальной комиссии Верховной Рады Украины по вопросам мониторинга реализации законодательства о выборах Президента Украины» от 7 сентября 2004 года № 1982-IV (Голос Украины, 2004 г., 15 сентября).

Поводом к рассмотрению дела в соответствии со статьями 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 58 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно статьям 71, 75 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о конституционности указанного Постановления Верховной Рады Украины.

Заслушав судью-докладчика Савенко Н. Д., объяснения Ключковско-го Ю. Б., Теплюка М. А., Константого А. В., Носова В. В., Ставний-чук М. И. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 58 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством признать не соответствующим Конституции Украины (неконституционным) Постановление Верховной Рады Украины «О Временной специальной комиссии Верховной Рады Украины по вопросам мониторинга реализации законодательства о выборах Президента Украины» от 7 сентября 2004 года № 1982-IV (далее – Постановление).

Народные депутаты Украины утверждают, что, принимая это Постановление, Верховная Рада Украины вышла за пределы своих полномочий, чем нарушила нормы части второй статьи 6 и части второй статьи 19 Конституции Украины. Вопросы организации и контроля за избирательным процессом относятся к компетенции Центральной избирательной комиссии. Участие в их решении любых других органов, в том числе парламента, будет прямым вмешательством в деятельность органов, которые по Конституции и законам Украины проводят избирательную кампанию. К компетенции Верховной Рады Украины по проведению выборов Президента Украины в соответствии с пунктом 7 части первой статьи 85 Конституции Украины относится лишь назначение выборов Президента Украины.

Определенные пунктом 2 Постановления основные задачи Временной специальной комиссии Верховной Рады Украины по вопросам мониторинга реализации законодательства о выборах Президента Украины (далее – Комиссия), по мнению субъекта права на конституционное представление, нарушают норму части третьей статьи 89 Конституции Украины, по которой Верховная Рада Украины может создавать временные специальные комиссии для подготовки и предварительного рассмотрения вопросов лишь в пределах своих полномочий.

Недопустимым, считают авторы представления, является привлечение к работе в Комиссии органов исполнительной власти, в частности Минис-

терства внутренних дел Украины, Службы безопасности Украины, а также Прокуратуры Украины.

2. Председатель Верховной Рады Украины в письменном объяснении Конституционному Суду Украины отмечает, что Верховная Рада Украины создала Комиссию в пределах полномочий, определенных пунктом 33 части первой статьи 85 Конституции Украины. Комиссия создана для подготовки и предварительного рассмотрения вопросов по дальнейшему развитию законодательного регулирования общественных отношений, связанных с выборами Президента Украины, внесению предложений по усовершенствованию соответствующего законодательства, а также для информирования парламента о ходе избирательной кампании, то есть обеспечения возможности реализации контрольных функций парламента. Такое право народных депутатов Украины вытекает из полномочий, предусмотренных статьей 89 Конституции Украины, статьей 4.6.1 Регламента Верховной Рады Украины, действующего в части, не противоречащей Конституции Украины, Законом Украины «О комитетах Верховной Рады Украины». Привлеченные же к работе Комиссии должностные лица соответствующих государственных органов приглашаются на каждое заседание Комиссии письмами Председателя Верховной Рады Украины, а их участие основывается на добровольных началах.

Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины подчеркивает, что Верховная Рада Украины, приняв Постановление, создала, в сущности, парламентский орган с самостоятельными, преимущественно контрольными полномочиями, содержание и способ осуществления которых не определяются Конституцией, законами Украины, другими актами законодательства, указанным Постановлением. Верховная Рада Украины также не имеет конституционных полномочий привлекать в императивном порядке к работе Комиссии, как и в другие аналогичные парламентские органы, должностных лиц министерств, государственных комитетов, судов, Службы безопасности Украины, Генеральной прокуратуры Украины, Центральной избирательной комиссии. Поэтому, по мнению Президента Украины, положения абзаца четвертого пункта 1, а также абзаца второго пункта 2 Постановления в части возложения на Комиссию неограниченных полномочий и неопределенность способа их осуществления и привлечения к работе Комиссии указанных должностных лиц являются неконституционными.

В письмах в Конституционный Суд Украины Центральная избирательная комиссия, Генеральная прокуратура Украины, Верховный Суд Украины сообщают, что привлечение их представителей к работе в Комиссии противоречит Конституции Украины и законам Украины «О Центральной избирательной комиссии», «О прокуратуре», «О статусе судей».

Министерство юстиции Украины подчеркивает, что обязательное привлечение его должностных лиц к работе Комиссии может осуществляться с учетом принципа разделения государственной власти в Украине, закрепленного в статье 6 Конституции Украины, и пределов компетенции Министерства.

Позиция Службы безопасности Украины заключается в том, что из-за отсутствия отдельного закона, который устанавливал бы организацию и порядок деятельности временных специальных комиссий Верховной Рады Украины, привлечение к работе Комиссии представителя Службы безопасности Украины не соответствует Конституции Украины.

Министерство внутренних дел Украины, Государственный комитет телевидения и радиовещания Украины считают, что проведение выборов Президента Украины, обобщение практики применения законодательства по этим вопросам и внесение предложений по его усовершенствованию к их компетенции не относится. Госкомтелерадио Украины обобщает лишь практику применения законодательства по вопросам, отнесенным к его компетенции.

Представители Верховной Рады Украины, Президента Украины, Центральной избирательной комиссии в своих выступлениях на пленарном заседании Конституционного Суда Украины поддержали позиции, изложенные в письмах соответствующих органов в Конституционный Суд Украины.

3. Рассматривая вопрос о конституционности Постановления, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

Согласно части третьей статьи 89 Конституции Украины Верховная Рада Украины в пределах своих полномочий для подготовки и предварительного рассмотрения вопросов может создавать временные специальные комиссии, организация и порядок деятельности которых устанавливаются законом. Указанные положения разрешают парламенту создавать такие комиссии для подготовки и предварительного рассмотрения вопросов, отнесенных Конституцией Украины к его полномочиям.

В соответствии с пунктом 2 Постановления задачей Комиссии является осуществление мониторинга реализации законодательства о выборах Президента Украины. Мониторинг проводится с целью изучения практики применения законодательства, регулирующего правоотношения, возникающие во время избирательного процесса, обобщения его результатов, подготовки предложений Верховной Раде Украины по усовершенствованию законодательства о выборах Президента Украины, выявления и заполнения пробелов, устранения несогласованности в правовом регулировании избирательного процесса. При осуществлении такого мониторинга Комиссия не имеет права вмешиваться в избирательный процесс, в деятельность органов государственной власти и местного самоуправления по вопросам реализации законодательства о выборах Президента Украины. Возможность такого вмешательства из Постановления не вытекает.

Возложенную на Комиссию задачу вносить предложения органам государственной власти и органам местного самоуправления по реализации законодательства о выборах Президента Украины нельзя рассматривать как вмешательство в избирательный процесс, в деятельность указанных органов. Ее предложения имеют рекомендательный характер и не являются обязательными к исполнению. Однако Комиссия не может вносить предложения по вопросам, которые рассматриваются соответствующими органами по жалобам участников избирательного процесса.

Создание и деятельность Комиссии может рассматриваться как этап подготовки вопроса об усовершенствовании избирательного законодательства, в частности Закона Украины «О выборах Президента Украины», для обсуждения его парламентом с целью содействия надлежащей реализации конституционных прав граждан.

Согласно пункту 20 части первой статьи 92 Конституции Украины исключительно законами Украины определяются организация и порядок проведения выборов. Конституционной обязанностью парламента является создание законодательной базы для проведения демократических, всеобщих, равных, свободных выборов путем тайного голосования. Порядок проведения выборов Президента Украины также устанавливается законом (часть шестая статьи 103 Конституции Украины).

Таким образом, Верховная Рада Украины, создавая Комиссию для подготовки и предварительного рассмотрения вопросов, связанных с усовершенствованием законодательства о выборах Президента Украины, действовала в пределах своих полномочий.

4. Осуществление государственной власти по принципу ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную означает, прежде всего, самостоятельное исполнение каждым органом государственной власти своих функций и полномочий. Это не исключает взаимодействия органов государственной власти, в том числе предоставления необходимой информации, участия в подготовке или рассмотрении определенного вопроса и т. п. Однако такое взаимодействие должно осуществляться с учетом требований статей 6, 19 Конституции Украины, в соответствии с которыми органы государственной власти обязаны действовать на основании, в пределах полномочий и способом, которые предусмотрены Конституцией и законами Украины.

По содержанию указанных конституционных положений в аспекте рассматриваемого вопроса в случаях, не предусмотренных Конституцией и законами Украины, привлечение к работе временных специальных комиссий органов государственной власти (их представителей) может осуществляться по согласованию с этими органами.

Из текста Постановления не усматривается, что государственные органы давали согласие на участие своих представителей, привлеченных к работе Комиссии. К тому же изложенные в Постановлении положения о привлечении указанных представителей имеют обязательный (императивный) характер.

Таким образом, положение пункта 1 Постановления в части привлечения к работе Комиссии представителей от Министерства внутренних дел Украины, Министерства юстиции Украины, Генеральной прокуратуры Украины, Верховного Суда Украины, Службы безопасности Украины, Государственного комитета телевидения и радиовещания Украины и Центральной избирательной комиссии без согласия этих органов не соответствует части второй статьи 6, части второй статьи 19 Конституции Украины.

Другие положения Постановления не противоречат Конституции Украины.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Учитывая изложенное и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 65, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать не соответствующим Конституции Украины (неконституционным) положение пункта 1 Постановления Верховной Рады Украины «О Временной специальной комиссии Верховной Рады Украины по вопросам мониторинга реализации законодательства о выборах Президента Украины» от 7 сентября 2004 года № 1982-IV в части привлечения к работе Временной специальной комиссии представителей от Министерства внутренних дел Украины, Министерства юстиции Украины, Генеральной прокуратуры Украины, Верховного Суда Украины, Службы безопасности Украины, Государственного комитета телевидения и радиовещания Украины и Центральной избирательной комиссии без согласия этих органов.

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

• *Resume to the Decision No. 17-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of November 18, 2004*

According to Article 89.3 of the Constitution, the Verkhovna Rada within the limits of its powers may establish and operate special temporary ad-hoc commissions for the preparation and preliminary consideration of questions. Procedures for their organization and operation are defined by applicable legal provisions which allow the establishment within the parliamentary framework of commissions involved in the preparation and examination of issues that according to the Constitution fall within the powers of the Parliament.

According to Clause 2 of the Verkhovna Rada Decree «On the Verkhovna Rada temporary ad-hoc commission for monitoring presidential election legislation implementation» No. 1982-IV as of September 7, 2004 (hereinafter the «Decree») the commission's task is to monitor the implementation of the presidential election legislation in Ukraine. The purpose of the monitoring is to look at practices implementing legislation that regulates legal relations during the electoral process, election results evaluation, Verkhovna Rada proposals

preparation on the upgrading of electoral legislation, revealing and eliminating legislative faults and straightening out inconsistencies in the electoral legislative framework. While carrying out the monitoring, the Commission may not interfere with the electoral process or activity of central or local government bodies involved in implementing electoral legislation. The Decree gives rise to no such interference.

The task of putting motions to the government and local government bodies involved in implementing electoral legislation that is vested into the Commission may not be considered as interference with either the electoral process or the government bodies involved. The Commission proposals are recommendatory rather than binding. However, the Commission may not put forward motions on questions being heard in relation to claims of election participants.

The establishment of the Commission and its work can be viewed as a development phase in the process of improvement of electoral legislation including the Law of Ukraine «On presidential elections in Ukraine». This work creates grounds for parliamentary discussion of the question, therefore facilitating the proper implementation of the constitutional rights of citizens.

According to Article 92.1.20 of the Constitution, Ukrainian legislation is the sole source that regulated the way elections are organized and held. Creating legal framework to support democratic, general, equal and free, secret ballot election is the Parliament's constitutional duty. Legislation furthermore defines the procedure according to which the election is to be held (Article 103.6 of the Constitution). The Verkhovna Rada therefore did not go beyond its powers by establishing a commission which is vested with the functions of preliminary preparation and discussion of questions of advancing Ukrainian presidential election regulations.

Splitting the state power between the legislation, executive and judiciary means the powers and functions are independently executed by each branch. This does not imply that these may not cooperate, for example, by providing information or contribution to the preparation or discussion of questions. Such cooperation, however, must be in line with the requirements laid out in Articles 6 and 19 of the Constitution according to which the governmental bodies must act in compliance with, within the limits of powers of and in a manner established by the Ukrainian Constitution and legislation.

Where a case in hand is not determined by the Constitution or legislation, governmental bodies (their representatives) involvement with temporary ad-hoc commissions is subject to the consent from the latter.

The text of the Decree does not allow an interpretation that the governmental bodies authorized the involvement of their representatives in with the Commission. Besides, the Decree provisions concerning the involvement of the said representatives are binding.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення
окремих положень частини першої статті 4
Цивільного процесуального кодексу України
(справа про охоронюваний законом інтерес)**

м. Київ
1 грудня 2004 року
№ 18-рп/2004

Справа № 1-10/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Івашенка** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Мироненка** Олександра Миколайовича – суддя-доповідач, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Бондаренка Володимира Дмитровича – народного депутата України; представників Верховної Ради України: Добкіна Михайла Марковича – народного депутата України, Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України Носова Владислава Васильовича, представника Кабінету Міністрів України Ємельянової Інни Іванівни – заступника Міністра юстиції України,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 50 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність в офіційній інтерпретації окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Мироненка О. М., пояснення Бондаренка В. Д., Добкіна М. М., Селіванова А. О., Носова В. В., Ємельянової І. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – народні депутати України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається у частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України у контексті припису: «Усяка заінтересована особа вправі в порядку, встановленому законом, звернутись до суду за захистом порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу», а також роз'яснення, «чи стосується це поняття інтересу фізичної особи – акціонера акціонерного товариства, що звертається до суду за захистом порушених прав акціонерного товариства, акціонером якого він є, враховуючи ту обставину, що внаслідок порушених прав акціонерного товариства порушуються також права акціонера цього товариства, закріплені у чинному законодавстві України та/або статуті товариства».

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні поняття «охоронюваний законом інтерес» та відповіді на поставлене питання народні депутати України обґрунтовують тим, що аналогічний припис міститься в частині першій статті 1 Господарського процесуального кодексу України, вживанням у законодавстві поняття «законний інтерес», яке, по суті, є тотожним поняттю «охоронюваний законом інтерес», а також тим, що права фізичних та юридичних осіб прямо зазначені у Конституції України, законах України або безпосередньо впливають зі змісту правових норм, тоді як поняття «охоронюваний законом інтерес», за захистом якого зацікавлена особа теж вправі звернутись до суду, не визначено у законодавстві. Це, на думку народних депутатів України, спричиняє неоднозначне його застосування судами України при вирішенні справ, ініційованих заінтересованими особами на захист своїх законних інтересів. У поданні наводяться приклади неоднозначного застосування судами загальної юрисдикції положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України, зокрема, при розгляді спорів за позовами учасників господарських товариств до органів державної влади, «якими прийняті рішення, що порушують права господарських товариств». При цьому суб'єкт права на конституційне подання вважає, що звернення учасника господарського товариства до суду з вимогою визнання недійсним акта органу державної влади, яким порушуються надані законом права господарського товариства, має на меті захист законних інтересів учасника, хоча органом державної влади і не були порушені суб'єктивні права учасника товариства, оскільки «в такому випадку законний інтерес учасника обумовлений метою створення господарського товариства та обґрунтовується тісним юридичним зв'язком між учасником та господарським товариством».

Уже після надходження клопотання народних депутатів України і початку конституційного провадження Верховна Рада України доповнила

частину першу статті 4 Цивільного процесуального кодексу України словами «а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням» (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності» від 22 травня 2003 року № 850-IV). За твердженням представника суб'єкта права на конституційне подання, це доповнення на зміст і правове обґрунтування останнього не впливає.

2. В одержаних на запити Конституційного Суду України відповідях Президента України, Голови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Верховного Суду України, ряду міністерств та відомств, наукових і освітніх закладів обґрунтовуються правові позиції цих органів і установ щодо розглядуваного питання.

2.1. У листі Президента України до Конституційного Суду України і виступі Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України робиться висновок, що в аспекті порушеного у конституційному поданні питання поняття «охоронюваний законом інтерес» не включає до себе інтересу акціонера, який не має належним чином оформленого повноваження представляти інтереси товариства, членом якого він є, звертатися до суду за захистом порушених прав акціонерного товариства, крім випадків, коли можливість такого звернення передбачено законом або коли обов'язок задовольнити за конкретних обставин певний інтерес акціонера покладено законом на той чи інший суб'єкт відносин, пов'язаних з діяльністю акціонерного товариства.

2.2. Правову позицію Голови Верховної Ради України викладено у його власних поясненнях, надісланих до Конституційного Суду України, та у виступах представників Верховної Ради України. Така позиція ґрунтується на тому, що практична необхідність в офіційному тлумаченні терміна «охоронюваний законом інтерес» є очевидною. Голова Верховної Ради України акцентує на етимологічному значенні поняття «інтерес», правовому змісті похідного від нього терміна «законний інтерес», відмінності останнього від суб'єктивного права і на цій підставі робить висновок про те, що «поняття «охоронюваний законом інтерес» у частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України вживається у розумінні прагнення, потреби, вигоди особи, задоволення яких передбачено або безпосередньо впливає з положень закону». Стосовно іншого питання, поставленого народними депутатами України, Голова Верховної Ради України на підставі аналізу законодавства вважає, що воно не передбачає можливості вирішення певних питань діяльності акціонерного товариства окремим акціонером за його власною ініціативою без відповідного уповноваження на це від органів управління товариством, у тому числі й тоді, коли при обмеженні прав акціонерного товариства порушуються його інтереси як учасника товариства. Таким чином, на думку Голови Верховної Ради України, поняття «охоронюваний законом інтерес» не може включати безпосереднього інтересу фізичної особи – акціонера акціонерного товариства у разі, коли акціонер звертається до суду за захистом порушених

прав акціонерного товариства, маючи на це представницькі повноваження від відповідного акціонерного товариства.

Деяко іншої правової позиції дотримується Комітет Верховної Ради України з питань правової політики. У його поясненнях Конституційному Суду України стверджується, що законодавець дійсно не надав поняттю «охоронюваний законом інтерес» юридично-змістової характеристики, що призводить до різного його тлумачення у судовій практиці. При цьому підкреслюється, що Основний Закон України не визнає різниці між порушенням прав людини і громадянина та їх законних інтересів і цим самим закріплює загально визнаний принцип невід'ємності цих категорій та встановлює правило, за яким права і свободи не є вичерпними і можуть законодавчо розширюватися, та наводяться додаткові правові аргументи на підтримку обґрунтування 50 народних депутатів України – авторів конституційного подання. Зокрема, стверджується, що жоден закон не вправі обмежувати доступ до правосуддя особі, інтереси якої ущемлені, що суди зобов'язані приймати від громадян заяви до розгляду навіть у випадку відсутності у законі спеціального положення про судовий захист, щоб не порушувати вимоги статей 22, 64 Конституції України.

2.3. У листі Кабінету Міністрів України до Конституційного Суду України і виступі його представника підкреслюється, що законні інтереси впливають з певних встановлених прав, при цьому критерієм розмежування має бути ставлення (зацікавленість) особи до цих прав (правовідносин), законних інтересів. Такі твердження Кабінету Міністрів України обґрунтовуються посиланнями на теоретичні положення цивільного процесуального права. Особлива увага при цьому звертається на непрямі (похідні) позови, сама назва яких відображає характер інтересів, що захищаються не прямо, а опосередковано, зокрема у випадку шкоди, спричиненої юридичній особі (господарському товариству), яка й стає прямим вигододержувачем. Загальний висновок Кабінету Міністрів України полягає у тому, що розглядати учасників господарських товариств, які порушують справу в суді, як позивачів можливо тільки за умови законодавчого визначення такого права та порядку його реалізації.

Аналогічної позиції дотримується і Міністерство юстиції України.

2.4. Фактично тотожними вважає вжиті в статті 4 Цивільного процесуального кодексу України поняття «права» і «охоронювані законом інтереси» Верховний Суд України, підкреслюючи при цьому, що охоронювані законом інтереси – це інтереси певної особи (або групи осіб), які спираються на закон або впливають з інших правових норм і охороняються державою нарівні з правами. Стосовно вирішення питання захисту порушених прав та законних інтересів акціонерів Верховний Суд України виходить з природи акціонерного товариства, закріпленої у Законі України «Про господарські товариства», та доходить висновку, що у разі порушення прав та інтересів акціонера акціонерного товариства самим товариством, інтереси яких не збігаються, акціонер має право звернутися до місцевого загального суду, якщо позивач є фізичною особою, або до господарського суду, якщо позивач є юридичною особою. Водночас Верховний

Суд України вважає, що будь-який акціонер має право звернутися до суду за захистом своїх прав та інтересів у разі їх порушення посадовими особами шляхом здійснення діяльності, яка суперечить установчим документам, чиниться з перевищенням повноважень, без погодження із радою товариства, всупереч рішенням загальних зборів та з іншими порушеннями чинного законодавства. Але у цьому випадку, на думку Верховного Суду України, акціонери повинні звертатися до суду через уповноважені органи (загальні збори товариства або правління), «а не самостійно, як фізична особа, оскільки будь-яка особа може відстоювати інтереси, які суперечитимуть інтересам інших акціонерів».

2.5. Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, акцентуючи на відсутності у законодавстві України чіткої дефініції поняття «охоронюваний законом інтерес», вважає, що останній впливає безпосередньо зі змісту права, визначеного законом для кожного випадку, є невід'ємним від конкретних прав суб'єктів правовідносин, що мають звертатися до судових органів за захистом охоронюваних законом інтересів лише як «безпосередні учасники спірних правовідносин, тобто суб'єкти правовідносин (заінтересовані особи), чії безпосередні права та пов'язані з ними інтереси порушені у справі».

Фонд державного майна України акцентує на тому, що інтереси акціонерів певного акціонерного товариства можуть суттєво відрізнитися, що зумовлюється різними цілями їх діяльності, політичними, економічними, соціальними та іншими факторами, а інтерес акціонерного товариства як юридичної особи визначається виходячи із статутних документів цього товариства та формулюється у протоколах, рішеннях, наказах, розпорядженнях, інших актах органів управління товариством, що приймаються (за окремими винятками) трьома четвертими або простою більшістю голосів акціонерів, які беруть участь у виборах. На думку Фонду, чіткий перелік охоронюваних законом інтересів акціонерів законодавцем не визначено, такі інтереси існують «за межами суб'єктивного цивільного права», будучи нерозривно пов'язані з ним.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку визначає як головні інтереси акціонера, які він реалізує через надані йому права, стабільність та прибутковість діяльності підприємства, високу ліквідність акцій акціонерного товариства – емітента. Додаткові інтереси, як впливає з листа Комісії, мають акціонери, що володіють більше ніж 10 відсотками голосів, а тому законодавство України наділяє їх і додатковими правами. Представницькі функції від імені акціонерного товариства у суді (господарському суді), на думку Комісії, мають здійснюватися виключно виконавчим органом цього товариства, а не окремими його акціонерами. Власники акцій можуть захищати інтереси акціонерного товариства у цілому в суді (господарському суді) лише на підставі довіреності, оформленої відповідно до вимог чинного законодавства. Як йдеться у листі, Конституційному Суду України доцільно буде надати офіційне тлумачення поняття «охоронюваний законом інтерес», ні в якому разі не ототожнюючи поняття «інтерес окремого акціонера» та «інтерес акціонерного товариства»,

оскільки юридичним оформленням останнього може бути тільки рішення загальних зборів товариства як економічний інструмент його учасників для реалізації їх законних інтересів щодо отримання певних прибутків.

2.6. Конституційний Суд України при вирішенні справи проаналізував також позиції науковців Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Інституту економіко-правових досліджень НАН України, Інституту соціології НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого і Центру європейського та порівняльного права.

3. Конституційний Суд України, розглянувши питання щодо офіційного тлумачення поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається у частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України, виходить з такого.

3.1. Етимологічний зміст слова «інтерес» включає: а) увагу до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; цікавість, захоплення; б) вагу; значення; в) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийось думок і турбот; г) прагнення, потреби; д) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийсь прагненням, потребам; вигоду, користь, зиск. У загальносоціологічному значенні категорія «інтерес» розуміється як об'єктивно існуюча і суб'єктивно усвідомлена соціальна потреба, як мотив, стимул, збудник, спонукання до дії; у психології – як ставлення особистості до предмета, як до чогось для неї цінного, такого, що притягує. В юридичних актах термін «інтерес», враховуючи його як етимологічне, так і загальносоціологічне, психологічне значення, вживається у широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними заходами.

3.2. Прикладом застосування поняття «інтерес» у широкому сенсі є Конституція України, статті 18, 32, 34, 35, 36, 39, 41, 44, 79, 89, 104, 121, 127, 140 якої наголошують на національних інтересах, інтересах національної безпеки, економічного добробуту, територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я і моральності населення, політичних, економічних, соціальних, культурних інтересах, інтересах суспільства, інтересах усіх співвітчизників, інтересах громадянина, інтересах держави, спільних інтересах територіальних громад сіл, селищ та міст тощо. Вказуючи на наявність таких інтересів, Конституція України підкреслює необхідність їх забезпечення (стаття 18), задоволення (стаття 36) чи захисту (статті 44, 127). Зміст інтересів у широкому розумінні Конституція України не розкриває. Проте у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964–IV дається як визначення терміна «національні інтереси» (стаття 1), так і вичерпний перелік їх пріоритетів (стаття 6).

3.3. Конституційний Суд України, виходячи зі змісту конституційного подання, вважає за необхідне здійснити інтерпретацію поняття «інтерес»

у вузькому розумінні цього слова, оскільки у клопотанні народних депутатів України йдеться саме про такий різновид інтересу у словосполученні «охоронюваний законом інтерес», тобто інтерес, який, на відміну від інтересу в широкому розумінні, перебуває виключно у логічно-смысловому зв'язку із суб'єктивними правами, але прямо ними не опосередковується, тобто виходить за межі останніх. У такому значенні слово «інтерес» застосовується в Конституції України, у частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України, окремі положення якого підлягають офіційному тлумаченню, і в багатьох законах та інших нормативно-правових актах.

Так, у частині третій статті 36 Конституції України міститься припис: «Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів», а в частині першій статті 54 Конституції України наголошується: «Громадянам гарантується... захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів...».

Системний аналіз вживання поняття «охоронюваний законом інтерес» у зв'язку з суб'єктивними правами свідчить, що саме такий спосіб застосовується не тільки у статті 4, а й у статтях 5, 14, 151, 79, 101, 103, 111, 243¹⁷ Цивільного процесуального кодексу України, у статтях 1, 2, 5, 21, 22, 78, 123 Господарського процесуального кодексу України та інших.

3.4. Виходячи зі змісту частини першої статті 8 Конституції України охоронюваний законом інтерес перебуває під захистом не тільки закону, а й об'єктивного права у цілому, що панує у суспільстві, зокрема справедливості, оскільки інтерес у вузькому розумінні зумовлюється загальним змістом такого права і є його складовою. «Одним з проявів верховенства права, – підкреслюється у підпункті 4.1 Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, – є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим... Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права...»

Більше того, види і зміст охоронюваних законом інтересів, що перебувають у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «право», як правило, не визначаються у статтях закону, а тому фактично є правоохоронюваними.

3.5. У випадках, коли інтерес не підлягає охороні ані законом, ані правом, законодавець завжди прямо про це зазначає. Так, у Цивільному кодексі України містяться поняття інтересу, який може суперечити загаль-

ним засадам цивільного законодавства (стаття 15), інтересам інших (стаття 64), та інтересу, який не суперечить закону (стаття 980), чим підкреслюється, що у тих чи інших правовідносинах, з одного боку, існують інтереси, які не підлягають охороні законом, оскільки вони йому суперечать, а з другого – може виникнути конфлікт інтересів. Частина третя статті 16 названого Кодексу застерігає, що суд може відмовити у захисті інтересів особи, якщо при реалізації останніх вона не утримується від дій, які могли б порушувати права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині, має намір завдати шкоди іншій особі або зловживати правом в інших формах, не додержується моральних засад суспільства, неправомірно обмежує конкуренцію, вдається до недобросовісної конкуренції, зловживає монопольним становищем на ринку.

Цивільний кодекс України (частина друга статті 16) встановлює способи захисту інтересів, зокрема: визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Такий перелік способів захисту інтересів у Цивільному кодексі України не є вичерпним, оскільки ця стаття вміщує ще й припис про те, що «суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом».

Отже, інтерес може бути як охоронюваним законом, правоохоронюваним, законним, так і незаконним, тобто таким, що не захищається ні законом, ні правом, не повинен задовольнятися чи забезпечуватися ними, оскільки такий інтерес спрямований на ущемлення прав і свобод інших фізичних і юридичних осіб, обмежує захищені Конституцією та законами України інтереси суспільства, держави чи «всіх співвітчизників» або не відповідає Конституції чи законам України, загальноновизнаним принципам права. Наголос на «охоронюваності законом» чи законності того чи іншого інтересу законодавець робить не завжди, зважаючи на те, що згадані у законах інтереси не суперечать Конституції України або впливають з її змісту. Таке акцентування, про що, у першу чергу, свідчать Цивільний процесуальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, застосовується лише у разі, коли не виключена можливість шляхом зловживання інтересами, прагненнями, використовуючи ті чи інші юридичні норми, забезпечити реалізацію незаконних інтересів. Саме на запобігання таким можливостям спрямоване положення статті 4 Цивільного процесуального кодексу України: заінтересована особа вправі звертатись до суду за захистом не будь-якого, а виключно охоронюваного законом інтересу, законного інтересу.

Для правильного розуміння поняття «охоронюваний законом інтерес» важливо враховувати й те, що конфлікт інтересів притаманний не тільки правовим і неправовим інтересам, а й конгломерату власне законних, охоронюваних законом і правом інтересів. Йдеться про виключно легітимні, але конкуруючі інтереси покупця і продавця, боржника і кредитора, наймача і наймодавця, споживача і товаровиробника, прокурора і адвоката, слідчого і підозрюваного тощо. Певною конфліктністю характеризуються і охоронювані законом та правом інтереси громадянина і держави, особи і суспільства, акціонера і акціонерного товариства, національні і загальнолюдські, приватні і публічні тощо.

3.6. Для вирішення питань, порушених народними депутатами України у конституційному поданні, особливого значення набуває чітке розмежування понять «інтерес» (у вузькому розумінні) і «суб'єктивне право», логічно-смысловий зв'язок між якими є очевидним: і те, й інше опосередковується об'єктивним правом, гарантується і охороняється державою тощо.

Зокрема, і суб'єктивне право, і пов'язаний з ним інтерес є дозволами. Але перше є особливим дозволом, тобто дозволом, що відображається у відомій формулі: «Дозволено все, що передбачено у законі», а друге – простим дозволом, тобто дозволом, до якого можна застосовувати не менш відоме правило: «Дозволено все, що не забороняється законом». Інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони. Законний інтерес відбиває лише легітимне прагнення свого носія до того, що не заборонено законом, тобто тільки його бажання, мрію, потяг до нього, а отже – й не юридичну, а фактичну (соціальну) можливість. Це прагнення у межах сфери правового регулювання до користування якимсь конкретним матеріальним або нематеріальним благом. Відмінність такого блага від блага, яке охоплюється змістом суб'єктивного права, полягає в тому, що користування благом, на яке особа має право, визначається можливістю в рамках закону, а до якого має законний інтерес, – без вимог певних дій від інших осіб або чітко встановлених меж поведінки.

Отже, поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається у частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу та інших законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права» (інтерес у вузькому розумінні цього слова), означає правовий феномен, який: а) виходить за межі змісту суб'єктивного права; б) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони; в) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб; г) не може суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, загальноновизнаним принципам права; д) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом; е) розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом. Охоронюваний законом інтерес регулює ту сферу відносин, заглиблення в яку для суб'єктивного права законодавець вважає неможливим або недоцільним.

Системний аналіз, який провів Конституційний Суд України, свідчить, що поняття «охоронюваний законом інтерес» у всіх випадках вживання його у законах України у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «права» має один і той же зміст.

4. Конституційний Суд України, визначивши зміст поняття «охоронюваний законом інтерес», констатує, що відповідь на запитання народних депутатів України, «чи стосується це поняття інтересу акціонера акціонерного товариства, що звертається до суду за захистом порушених прав акціонерного товариства, акціонером якого він є, враховуючи ту обставину, що внаслідок порушених прав акціонерного товариства порушуються права акціонера цього товариства, закріплені у чинному законодавстві України та/або статуті товариства», теж потребує системного аналізу низки статей не тільки Цивільного процесуального кодексу України, а й інших законів України, насамперед для з'ясування співвідношення і взаємозв'язку понять «охоронюваний законом інтерес акціонера» та «охоронюваний законом інтерес акціонерного товариства».

4.1. Дослідження, проведене Конституційним Судом України, свідчить, що легітимний інтерес акціонерного товариства не є простою сукупністю законних інтересів його акціонерів. Індивідуальні інтереси останніх, як правило, відрізняються суперечливістю, а нерідко й конфліктністю, оскільки спрямовуються на пошук і використання або створення шляхів і засобів для задоволення різних за обсягом і змістом потреб та відрізняються різними мотивами у таких бажаннях і прагненнях. Не можуть бути завжди тотожними інтереси власника однієї акції та інтереси держателя контрольного пакета акцій, лабільні інтереси міноритарного (дрібного) акціонера, стратегічні інтереси акціонерного товариства у цілому тощо.

Про це свідчить низка положень законів України, зокрема Закону України «Про господарські товариства», який встановлює різний рівень майнової відповідальності акціонерів за зобов'язаннями акціонерного товариства, виходячи з кількості належних їм акцій (частина друга статті 24), різний обсяг прав акціонерів, які володіють у сукупності більш як 10 відсотками голосів (частина четверта статті 41, частина друга статті 43, частина четверта статті 45), та інших учасників акціонерного товариства. Суттєвою є відмінність інтересів власників іменних акцій, акцій на пред'явника, привілейованих акцій, простих акцій за змістом статей 4, 5 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу». Цими та іншими приписами законів України відкривається шлях для законного закріплення нерівності, а отже, і різноманітності легітимних інтересів акціонерів з різною кількістю, видами акцій у статутах акціонерних товариств.

4.2. Конституція України та чинне законодавство не перешкоджають акціонеру – фізичній особі – захищати свої безпосередні законні інтереси шляхом звернення як до судів загальної юрисдикції, так і до господарських судів на підставі статей 8, 55 Конституції України, статті 1 Господарського процесуального кодексу України, статті 4 Цивільного процесуального кодексу України, статті 6 Закону України «Про судоустрій Украї-

ни» та інших. Але такий позов відповідно до законодавства (статті 10, 41, 43, 45, 46, 48, 49 Закону України «Про господарські товариства», стаття 5 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу», статті 9, 23 Закону України «Про аудиторську діяльність» та інші), як правило, подається у випадку порушення прав та інтересів акціонера самим товариством, учасником якого він є, наприклад, у разі невизнання чи оспорювання цих індивідуальних інтересів з боку керівництва акціонерного товариства, особами, які володіють «значними пакетами акцій», «переважними правами» тощо.

Законодавство України (статті 110, 112, 113 Цивільного процесуального кодексу України, стаття 28 Господарського процесуального кодексу України та інші) не виключає й можливості звернення акціонера до суду за захистом охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, учасником якого він є, але за належно оформленим уповноваженням цього товариства або якщо таке право надається йому статутом останнього.

У більшості випадків легітимні інтереси акціонерного товариства (стаття 41 Закону України «Про господарські товариства») формулюються його вищими органами і захищаються в суді не окремим акціонером, індивідуальні інтереси якого можуть суперечити як інтересам інших акціонерів, так і законним інтересам усього товариства, а правлінням чи іншими спеціально уповноваженими на це виконавчими органами останнього (статті 1, 23, 41, 46, 48 та інші Закону України «Про господарські товариства», статті 1, 21, 28 Господарського процесуального кодексу України, стаття 110 Цивільного процесуального кодексу України). На такі органи, особливо на спостережні ради акціонерних товариств (стаття 46 Закону України «Про господарські товариства»), а також на Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку (відповідні статті законів України «Про цінні папери і фондову біржу», «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні»), покладається і захист індивідуальних інтересів акціонерів. Додаткові засоби забезпечення інтересів акціонерів, які володіють більше ніж 10 відсотками акцій, передбачено в статтях 41, 43, 45, 49 та інших Закону України «Про господарські товариства».

4.3. Дослідження Конституційним Судом України матеріалів справи свідчить, що проблема правового захисту індивідуальних інтересів, особливо міноритарних акціонерів, як і виключення можливості зловживання такими інтересами, у сучасному законодавстві України ефективно не вирішена. В результаті акціонери, які мають незначний пакет акцій, взагалі не можуть впливати на діяльність товариства, їхні голоси фактично не враховуються на загальних зборах під час прийняття рішень, тобто законодавець свідомо допускає абсолютний пріоритет більшості голосуючих акцій, якими володіють кілька або навіть один акціонер, над меншістю голосуючих акцій, що належать переважній більшості учасників товариства – міноритарним акціонерам, і цим самим відбувається повне погашення законних індивідуальних інтересів останніх інтересами акціонерного товари-

ства, формулювання яких залишається, як правило, прерогативою меншості учасників товариства.

4.4. Виходячи з викладеного відповідь на питання суб'єкта конституційного подання, чи стосується поняття «охоронюваний законом інтерес» інтересу фізичної особи – акціонера акціонерного товариства, що звертається до суду за захистом порушених прав акціонерного товариства, акціонером якого він є, не повинна виходити за межі повноважень Конституційного Суду України і саме тому формулюється так: акціонер може захищати свої безпосередні права чи охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорування чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства; порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі третіми особами, прав чи охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом.

Такий висновок підтверджується положеннями чинних законів: статті 4 Цивільного процесуального кодексу України, в якій наголошено, що звертатись до суду за захистом порушеного або оспоруваного права чи охоронюваного законом інтересу заінтересована особа вправі лише у порядку, встановленому законом; статті 5 цього Кодексу, якою встановлено, що суд приступає до розгляду цивільної справи за заявою особи, яка звертається за захистом тільки своїх прав або охоронюваних законом інтересів; статей 151, 40 цього Кодексу, що застерігають позивачів, які звертаються за захистом до суду, від порушення охоронюваних законом інтересів (законних інтересів) інших осіб; статті 152 Цивільного кодексу України, в якій зазначено, що гарантії захисту майнових прав акціонерів встановлюються законом; статті 980 цього Кодексу, в якій вживається поняття «інтереси, які не суперечать закону»; статті 16 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», в якій підкреслено, що спори, які виникають у ході застосування цього Закону, вирішуються судом або господарським судом у встановленому порядку; тощо.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 93, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається в частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України та інших законах України у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб,

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам.

2. В аспекті поставленого у конституційному поданні питання положення частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України треба розуміти так, що акціонер може захищати свої права та охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства.

Порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі й третіми особами, прав та охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании
отдельных положений части первой статьи 4
Гражданского процессуального кодекса Украины
по конституционному представлению
50 народных депутатов Украины
(дело об охраняемом законом интересе)**

г. Киев
1 декабря 2004 года
№ 18-рп/2004

Дело № 1-10/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Ивашенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Мироненко** Александра Николаевича – судья-докладчик, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителя субъекта права на конституционное представление **Бондаренко** Владимира Дмитриевича – народного депутата Украины; представителей Верховной Рады Украины: **Добкина** Михаила Марковича – народного депутата Украины, Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины **Селиванова** Анатолия Александровича, Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины **Носова** Владислава Васильевича, представителя Кабинета Министров Украины **Емельяновой** Инны Ивановны – заместителя Министра юстиции Украины,

рассмотрел в пленарном заседании дело по конституционному представлению 50 народных депутатов Украины об официальном толковании отдельных положений части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 41 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 50 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии с частью первой статьи 93 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является практическая необходимость в официальной интерпретации отдельных положений части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины.

Заслушав судью-докладчика Мироненко А. Н., объяснения Бондаренко В. Д., Добкина М. М., Селиванова А. А., Носова В. В., Емельяновой И. И. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – народные депутаты Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование понятия «охраняемый законом интерес», которое употребляется в части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины в контексте предписания: «Всякое заинтересованное лицо вправе в порядке, установленном законом, обратиться в суд за защитой нарушенного или оспариваемого права либо охраняемого законом интереса», а также разъяснение, «касается ли это понятие интереса физического лица – акционера акционерного общества, обратившегося в суд за защитой нарушенных прав акционерного общества, акционером которого он является, учитывая то обстоятельство, что вследствие нарушенных прав акционерного общества нарушаются также права акционера этого общества, закрепленные в действующем законодательстве Украины и/или уставе общества».

Практическую необходимость в официальном толковании понятия «охраняемый законом интерес» и ответе на поставленный вопрос народные депутаты Украины обосновывают тем, что аналогичное предписание содержится в части первой статьи 1 Хозяйственного процессуального кодекса Украины, употреблением в законодательстве понятия «законный интерес», которое, в сущности, тождественно понятию «охраняемый законом интерес», а также тем, что права физических и юридических лиц прямо указаны в Конституции Украины, законах Украины либо непосредственно вытекают из содержания правовых норм, тогда как понятие «охраняемый законом интерес», за защитой которого заинтересованное лицо тоже вправе обратиться в суд, не определено в законодательстве. Это, по мнению народных депутатов Украины, приводит к неоднозначному его применению судами Украины при решении дел, инициированных заинтересованными лицами в защиту своих законных интересов. В представлении приводятся примеры неоднозначного применения судами общей юрисдикции положений части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины, в частности, при рассмотрении споров по искам участников хозяйственных обществ к органам государственной власти, «которыми приняты решения, нарушающие права хозяйственных обществ». При этом субъект права на конституционное представление считает, что обращение участника хозяйственного общества в суд с требо-

ванием признания недействительным акта органа государственной власти, которым нарушаются предоставленные законом права хозяйственного общества, имеет целью защиту законных интересов участника, хотя органом государственной власти и не были нарушены субъективные права участника общества, поскольку «в таком случае законный интерес участника обусловлен целью создания хозяйственного общества и обосновывается тесной юридической связью между участником и хозяйственным обществом».

Уже после поступления ходатайства народных депутатов Украины и начала конституционного производства Верховная Рада Украины дополнила часть первую статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины словами «а также для принятия предусмотренных настоящим Кодексом мер, направленных на предупреждение правонарушений» (Закон Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины о правовой охране интеллектуальной собственности» от 22 мая 2003 года № 850-IV). По утверждению представителя субъекта права на конституционное представление, это дополнение на смысл и правовое обоснование последнего не влияет.

2. В полученных на запросы Конституционного Суда Украины ответах Президента Украины, Председателя Верховной Рады Украины, Кабинета Министров Украины, Верховного Суда Украины, ряда министерств и ведомств, научных и образовательных учреждений обосновываются правовые позиции этих органов и учреждений по рассматриваемому вопросу.

2.1. В письме Президента Украины в Конституционный Суд Украины и выступлении Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины делается вывод, что в аспекте поставленного в конституционном представлении вопроса понятие «охраняемый законом интерес» не включает в себя интерес акционера, не имеющего надлежащим образом оформленного полномочия представлять интересы общества, членом которого он является, обращаться в суд за защитой нарушенных прав акционерного общества, кроме случаев, когда возможность такого обращения предусмотрена законом или когда обязанность удовлетворить при конкретных обстоятельствах определенный интерес акционера возложен законом на того или иного субъекта отношений, связанных с деятельностью акционерного общества.

2.2. Правовая позиция Председателя Верховной Рады Украины изложена в его собственных объяснениях, присланных в Конституционный Суд Украины, и в выступлениях представителей Верховной Рады Украины. Такая позиция основывается на том, что практическая необходимость в официальном толковании термина «охраняемый законом интерес» очевидна. Председатель Верховной Рады Украины акцентирует на этимологическом значении понятия «интерес», правовом содержании производного от него термина «законный интерес», отличии последнего от субъективного права и на этом основании делает вывод о том, что «понятие «охраняемый законом интерес» в части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины употребляется в смысле стремления,

потребности, выгоды лица, удовлетворение которых предусмотрено или непосредственно вытекает из положений закона». Относительно второго вопроса, поставленного народными депутатами Украины, Председатель Верховной Рады Украины на основании анализа законодательства считает, что оно не предусматривает возможности решения определенных вопросов деятельности акционерного общества отдельным акционером по его собственной инициативе без соответствующего полномочия на это от органов управления обществом, в том числе и тогда, когда при ограничении прав акционерного общества нарушаются его интересы как участника общества. Таким образом, по мнению Председателя Верховной Рады Украины, понятие «охраняемый законом интерес» не может включать непосредственный интерес физического лица – акционера акционерного общества в случае, когда акционер обращается в суд за защитой нарушенных прав акционерного общества, имея на это представительские полномочия от соответствующего акционерного общества.

Несколько иной правовой позиции придерживается Комитет Верховной Рады Украины по вопросам правовой политики. В его объяснениях Конституционному Суду Украины утверждается, что законодатель действительно не дал понятию «охраняемый законом интерес» юридически-смысловой характеристики, что приводит к разному его толкованию в судебной практике. При этом подчеркивается, что Основной Закон Украины не признает разницы между нарушением прав человека и гражданина и их законных интересов и тем самым закрепляет общепризнанный принцип неотъемлемости этих категорий и устанавливает правило, в силу которого права и свободы не являются исчерпывающими и могут законодательно расширяться, и приводятся дополнительные правовые аргументы в поддержку обоснования 50 народных депутатов Украины – авторов конституционного представления. В частности, утверждается, что ни один закон не вправе ограничивать доступ к правосудию лицу, интересы которого ущемлены, что суды обязаны принимать от граждан заявления к рассмотрению даже при отсутствии в законе специального положения о судебной защите, чтобы не нарушать требования статей 22, 64 Конституции Украины.

2.3. В письме Кабинета Министров Украины в Конституционный Суд Украины и выступлении его представителя подчеркивается, что законные интересы вытекают из определенных установленных прав, при этом критерием разграничения должно быть отношение (заинтересованность) лица к этим правам (правоотношениям), законным интересам. Такие утверждения Кабинета Министров Украины обосновываются ссылками на теоретические положения гражданского процессуального права. Особое внимание при этом обращается на косвенные (производные) иски, само название которых отражает характер интересов, защищаемых не прямо, а опосредованно, в частности в случае ущерба, причиненного юридическому лицу (хозяйственному обществу), которое и становится прямым выгодополучателем. Общий вывод Кабинета Министров Украины состоит в том, что рассматривать участников хозяйственных обществ, которые возбуждают дело в суде, как истцов можно только при условии законодательного определения такого права и порядка его реализации.

Аналогичной позиции придерживается и Министерство юстиции Украины.

2.4. Фактически тождественными считает употребленные в статье 4 Гражданского процессуального кодекса Украины понятия «права» и «охраняемые законом интересы» Верховный Суд Украины, подчеркивая при этом, что охраняемые законом интересы – это интересы определенного лица (или группы лиц), которые опираются на закон или вытекают из других правовых норм и охраняются государством наравне с правами. При разрешении вопроса защиты нарушенных прав и законных интересов акционеров Верховный Суд Украины исходит из природы акционерного общества, закрепленной в Законе Украины «О хозяйственных обществах», и делает вывод, что при нарушении прав и интересов акционера акционерного общества самим обществом, интересы которых не совпадают, акционер имеет право обратиться в местный общий суд, если истец является физическим лицом, или в хозяйственный суд, если истец является юридическим лицом. Вместе с тем Верховный Суд Украины считает, что любой акционер имеет право обратиться в суд за защитой своих прав и интересов в случае их нарушения должностными лицами путем осуществления деятельности, противоречащей учредительным документам, совершаемой с превышением полномочий, без согласования с советом общества, вопреки решениям общего собрания и с другими нарушениями действующего законодательства. Но в этом случае, по мнению Верховного Суда Украины, акционеры должны обращаться в суд через уполномоченные органы (общее собрание общества или правления), «а не самостоятельно, как физическое лицо, поскольку любое лицо может отстаивать интересы, которые будут противоречить интересам других акционеров».

2.5. Министерство экономики и по вопросам европейской интеграции Украины, акцентируя на отсутствии в законодательстве Украины четкой дефиниции понятия «охраняемый законом интерес», считает, что последний вытекает непосредственно из содержания права, определенного законом для каждого случая, является неотъемлемым от конкретных прав субъектов правоотношений, которые должны обращаться в судебные органы за защитой охраняемых законом интересов только как «непосредственные участники спорных правоотношений, то есть субъекты правоотношений (заинтересованные лица), чьи непосредственные права и связанные с ними интересы нарушены по делу».

Фонд государственного имущества Украины делает ударение на том, что интересы акционеров определенного акционерного общества могут существенно отличаться, что обуславливается разными целями их деятельности, политическими, экономическими, социальными и другими факторами, а интерес акционерного общества как юридического лица определяется исходя из уставных документов этого общества и формулируется в протоколах, решениях, приказах, распоряжениях, других актах органов управления обществом, которые принимаются (за отдельными исключениями) тремя четвертыми или простым большинством голосов акционеров, принимающих участие в выборах. По мнению Фонда, четкий пере-

чень охраняемых законом интересов акционеров законодателем не определен, такие интересы существуют «за пределами субъективного гражданского права», будучи неразрывно связанными с ним.

Государственная комиссия по ценным бумагам и фондовому рынку определяет как главные интересы акционера, которые он реализует посредством предоставления ему права, стабильность и прибыльность деятельности предприятия, высокую ликвидность акций акционерного общества – эмитента. Дополнительные интересы, как следует из письма Комиссии, имеют акционеры, владеющие более чем 10 процентами голосов, а потому законодательство Украины наделяет их и дополнительными правами. Представительские функции от имени акционерного общества в суде (хозяйственном суде), по мнению Комиссии, могут осуществляться исключительно исполнительным органом этого общества, а не отдельными его акционерами. Владельцы акций могут защищать интересы акционерного общества в целом в суде (хозяйственном суде) только на основании доверенности, оформленной в соответствии с требованиями действующего законодательства. Как отмечается в письме, Конституционному Суду Украины целесообразно будет дать официальное толкование понятия «охраняемый законом интерес», ни в коем случае не отождествляя понятия «интерес отдельного акционера» и «интерес акционерного общества», поскольку юридическим оформлением последнего может быть только решение общего собрания общества как экономический инструмент его участников для реализации их законных интересов в получении определенных прибылей.

2.6. Конституционный Суд Украины при разрешении дела проанализировал также позиции научных работников Института государства и права имени В. М. Корецкого НАН Украины, Института философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины, Института экономико-правовых исследований НАН Украины, Института социологии НАН Украины, Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого и Центра европейского и сравнительного права.

3. Конституционный Суд Украины, рассмотрев вопрос об официальном толковании понятия «охраняемый законом интерес», которое употребляется в части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины, исходит из следующего.

3.1. Этимологическое содержание слова «интерес» включает: а) внимание к кому-, чему-либо, заинтересованность кем-то, чем-то; любопытство, увлечение; б) важность; значение; в) то, что больше всего интересует кого-нибудь, что составляет содержание чьих-то мыслей и забот; г) стремления, нужды; д) то, что идет на пользу кому-, чему-либо, отвечает чьим-то стремлениям, потребностям; выгоду, пользу, корысть. В общесоциологическом значении категория «интерес» понимается как объективно существующая и субъективно осознанная социальная потребность, как мотив, стимул, возбудитель, побуждение к действию; в психологии – как отноше-

ние личности к предмету, как к чему-то для нее ценному, притягивающему. В юридических актах термин «интерес», учитывая его как этимологическое, так и общесоциологическое, психологическое значения, употребляется в широком или узком смысле как самостоятельный объект правоотношений, реализация которого осуществляется или блокируется нормативными средствами.

3.2. Примером применения понятия «интерес» в широком смысле является Конституция Украины, статьи 18, 32, 34, 35, 36, 39, 41, 44, 79, 89, 104, 121, 127, 140 которой делают акцент на национальных интересах, интересах национальной безопасности, экономического благосостояния, территориальной целостности, общественного порядка, здоровья и нравственности населения, политических, экономических, социальных, культурных интересах, интересах общества, интересах всех соотечественников, интересах гражданина, интересах государства, общих интересах территориальных громад сел, поселков и городов и т. п. Указывая на наличие таких интересов, Конституция Украины подчеркивает необходимость их обеспечения (статья 18), удовлетворения (статья 36) или защиты (статья 44, 127). Содержание интересов в широком смысле Конституция Украины не раскрывает. Однако в Законе Украины «Об основах национальной безопасности Украины» от 19 июня 2003 года № 964-IV дается как определение термина «национальные интересы» (статья 1), так и исчерпывающий перечень их приоритетов (статья 6).

3.3. Конституционный Суд Украины, исходя из содержания конституционного представления, считает необходимым осуществить интерпретацию понятия «интерес» в узком понимании этого слова, поскольку в ходатайстве народных депутатов Украины речь идет именно о такой разновидности интереса в словосочетании «охраняемый законом интерес», то есть интерес, который, в отличие от интереса в широком понимании, находится исключительно в логически-смысловой связи с субъективными правами, но прямо ими не опосредуется, то есть выходит за пределы последних. В таком значении слово «интерес» применяется в Конституции Украины, в части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины, отдельные положения которого подлежат официальному толкованию, и во многих законах и иных нормативно-правовых актах.

Так, в части третьей статьи 36 Конституции Украины содержится предписание: «Граждане имеют право на участие в профессиональных союзах с целью защиты своих трудовых и социально-экономических прав и интересов», а в части первой статьи 54 Конституции Украины подчеркивается: «Гражданам гарантируется... защита интеллектуальной собственности, их авторских прав, моральных и материальных интересов...».

Системный анализ употребления понятия «охраняемый законом интерес» в связи с субъективными правами свидетельствует, что именно такой способ применяется не только в статье 4, а и в статьях 5, 14, 151, 79, 101, 103, 111, 24317 Гражданского процессуального кодекса Украины, в статьях 1, 2, 5, 21, 22, 78, 123 Хозяйственного процессуального кодекса Украины и других.

3.4. Исходя из содержания части первой статьи 8 Конституции Украины охраняемый законом интерес находится под защитой не только закона, но и объективного права в целом, господствующего в обществе, в частности справедливости, поскольку интерес в узком понимании обуславливается общим содержанием такого права и является его составляющей. «Одним из проявлений верховенства права, – подчеркивается в подпункте 4.1 Решения Конституционного Суда Украины в деле о назначении судом более мягкого наказания от 2 ноября 2004 года № 15-рп/2004, – является то, что право не ограничивается только законодательством как одной из его форм, а включает и иные социальные регуляторы, в частности нормы морали, традиции, обычаи и т. п., легитимированные обществом и обусловленные исторически достигнутым культурным уровнем общества. Все эти элементы права объединяются качеством, отвечающим идеологии справедливости, идее права, которая в значительной мере получила отражение в Конституции Украины.

Такое понимание права не дает оснований для его отождествления с законом, который иногда может быть и несправедлив... Справедливость – один из основных принципов права, является решающей в определении его как регулятора общественных отношений, одним из общечеловеческих измерений права. Обычно справедливость рассматривают как свойство права...».

Больше того, виды и содержание охраняемых законом интересов, находящихся в логически-смысловой связи с понятием права, как правило, не определяются в статьях закона, а потому фактически являются правоохраняемыми.

3.5. В случаях, когда интерес не подлежит охране ни законом, ни правом, законодатель всегда прямо об этом указывает. Так, в Гражданском кодексе Украины содержатся понятия интереса, который может противоречить другим началам гражданского законодательства (статья 15), интересам других (статья 64), и интереса, который не противоречит закону (статья 980), чем подчеркивается, что в тех или иных правоотношениях, с одной стороны, существуют интересы, не подлежащие охране законом, поскольку они ему противоречат, а с другой – может возникнуть конфликт интересов. Часть третья статьи 16 названного Кодекса содержит оговорку, что суд может отказать в защите интересов лица, если при реализации последних оно не воздержится от действий, которые могли бы нарушать права других лиц, причинить ущерб окружающей среде или культурному наследию, намеревается причинить вред другому лицу или злоупотреблять правом в иных формах, не соблюдает нравственных устоев общества, неправомерно ограничивает конкуренцию, прибегает к недобросовестной конкуренции, злоупотребляет монопольным положением на рынке.

Гражданский кодекс Украины (часть вторая статьи 16) устанавливает способы защиты интересов, в частности: признание договора (соглашения) недействительным; пресечение действия, нарушающего право; восстановление положения, существовавшего до нарушения; принудительное

исполнение обязательства в натуре; изменение правоотношения; прекращение правоотношения; возмещение убытков и другие способы возмещения имущественного ущерба; возмещение морального (неимущественного) ущерба; признание незаконными решения, действий либо бездействия органа государственной власти, органа власти Автономной Республики Крым или органа местного самоуправления, их должностных и служебных лиц. Такой перечень способов защиты интересов в Гражданском кодексе Украины не является исчерпывающим, поскольку эта статья содержит еще и предписание о том, что «суд может защитить гражданское право или интерес иным способом, установленным договором или законом».

Следовательно, интерес может быть как охраняемым законом, правоохраняемым, законным, так и незаконным, то есть таким, который не защищается ни законом, ни правом, не должен удовлетворяться либо обеспечиваться ими, поскольку такой интерес направлен на ущемление прав и свобод других физических и юридических лиц, ограничивает защищенные Конституцией и законами Украины интересы общества, государства или «всех соотечественников» либо не отвечает Конституции или законам Украины, общепризнанным принципам права. «Охраняемость законом» либо законность того или иного интереса законодатель подчеркивает не всегда, учитывая то, что упоминавшиеся в законах интересы не противоречат Конституции Украины или вытекают из ее содержания. Такое акцентирование, о чем, в первую очередь, свидетельствуют Гражданский процессуальный кодекс Украины, Уголовно-процессуальный кодекс Украины, Хозяйственный процессуальный кодекс Украины, применяется только в случае, когда не исключена возможность путем злоупотребления интересами, стремлениями, используя те или иные юридические нормы, обеспечить реализацию незаконных интересов. Именно на предупреждение таких возможностей направлено положение статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины: заинтересованное лицо вправе обращаться в суд за защитой не какого-либо, а исключительно охраняемого законом интереса, законного интереса.

Для правильного понимания понятия «охраняемый законом интерес» важно учитывать и то, что конфликт интересов присущ не только правовым и неправовым интересам, но и конгломерату собственно законных, охраняемых законом и правом интересов. Речь идет об исключительно легитимных, но конкурирующих интересах покупателя и продавца, должника и кредитора, нанимателя и наймодателя, потребителя и товаропроизводителя, прокурора и адвоката, следователя и подозреваемого и т. д. Определенной конфликтностью характеризуются и охраняемые законом и правом интересы гражданина и государства, личности и общества, акционера и акционерного общества, национальные и общечеловеческие, частные и публичные и т. п.

3.6. Для разрешения вопросов, поставленных народными депутатами Украины в конституционном представлении, особое значение приобретает четкое разграничение понятий «интерес» (в узком понимании) и «субъективное право», логически-смысловая связь между которыми очевидна:

и то, и другое опосредуется объективным правом, гарантируется и охраняется государством и т. д.

В частности, и субъективное право, и связанный с ним интерес являются разрешениями. Но первое является особым разрешением, то есть разрешением, которое отражается в известной формуле: «Разрешено все, что предусмотрено в законе», а второе – простым разрешением, то есть разрешением, к которому можно применить не менее известное правило: «Разрешено все, что не запрещается законом». Интерес, даже находясь под охраной закона или права, в отличие от субъективного права, не имеет такой правовой возможности, как последнее, поскольку не обеспечивается юридической обязанностью другой стороны. Законный интерес отражает лишь легитимное стремление своего носителя к тому, что не запрещено законом, то есть только его желание, мечту, стремление к нему, а следовательно – и не юридическую, а фактическую (социальную) возможность. Это стремление в пределах сферы правового регулирования к пользованию каким-то конкретным материальным или нематериальным благом. Отличие такого блага от блага, которое охватывается содержанием субъективного права, состоит в том, что пользование благом, на которое лицо имеет право, определяется возможностью в рамках закона, а к которому имеет законный интерес, – без требований определенных действий от других лиц или четко установленных границ поведения.

Итак, понятие «охраняемый законом интерес», которое употребляется в части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса и других законах Украины в логически-смысловой связи с понятием права (интерес в узком понимании этого слова), означает правовой феномен, который: а) выходит за пределы содержания субъективного права; б) является самостоятельным объектом судебной защиты и других средств правовой охраны; в) имеет целью удовлетворение осознанных индивидуальных и коллективных потребностей; г) не может противоречить Конституции и законам Украины, общественным интересам, общепризнанным принципам права; д) означает стремление (не юридическую возможность) к пользованию в пределах правового регулирования конкретным материальным и/или нематериальным благом; е) рассматривается как простое легитимное разрешение, то есть не запрещен законом. Охраняемый законом интерес регулирует ту сферу отношений, углубление в которую для субъективного права законодатель считает невозможным или нецелесообразным.

Системный анализ, проведенный Конституционным Судом Украины, свидетельствует, что понятие «охраняемый законом интерес» во всех случаях употребления его в законах Украины в логически-смысловой связи с понятием права имеет одно и то же содержание.

4. Конституционный Суд Украины, определив содержание понятия «охраняемый законом интерес», констатирует, что ответ на вопрос народных депутатов Украины, «касается ли это понятие интереса акционера акционерного общества, обратившегося в суд за защитой нарушенных прав акционерного общества, акционером которого он является, учитывая то

обстоятельство, что вследствие нарушенных прав акционерного общества нарушаются права акционера этого общества, закрепленные в действующем законодательстве Украины и/или уставе общества», также требует системного анализа ряда статей не только Гражданского процессуального кодекса Украины, но и других законов Украины, прежде всего для выяснения соотношения и взаимосвязи понятий «охраняемый законом интерес акционера» и «охраняемый законом интерес акционерного общества».

4.1. Исследование, проведенное Конституционным Судом Украины, свидетельствует, что легитимный интерес акционерного общества не является простой совокупностью законных интересов его акционеров. Индивидуальные интересы последних, как правило, отличаются противоречивостью, а нередко и конфликтностью, поскольку направляются на поиск и использование либо создание путей и средств для удовлетворения разных по объему и содержанию потребностей и отличаются разными мотивами в таких желаниях и стремлениях. Не могут быть всегда тождественными интересы собственника одной акции и интересы держателя контрольного пакета акций, лабильные интересы миноритарного (мелкого) акционера, стратегические интересы акционерного общества в целом и т. д.

Об этом свидетельствует ряд положений законов Украины, в частности Закона Украины «О хозяйственных обществах», который устанавливает разный уровень имущественной ответственности акционеров по обязательствам акционерного общества, исходя из количества принадлежащих им акций (часть вторая статьи 24), разный объем прав акционеров, владеющих в совокупности более чем 10 процентами голосов (часть четвертая статьи 41, часть вторая статьи 43, часть четвертая статьи 45), и других участников акционерного общества. Существенным является отличие интересов держателей именных акций, акций на предъявителя, привилегированных акций, простых акций по смыслу статей 4, 5 Закона Украины «О ценных бумагах и фондовой бирже». Этими и другими предписаниями законов Украины открывается путь для законного закрепления неравенства, а следовательно, и разнообразия легитимных интересов акционеров с разным количеством, видами акций в уставах акционерных обществ.

4.2. Конституция Украины и действующее законодательство не препятствуют акционеру – физическому лицу – защищать свои непосредственные законные интересы путем обращения как в суды общей юрисдикции, так и в хозяйственные суды на основании статей 8, 55 Конституции Украины, статьи 1 Хозяйственного процессуального кодекса Украины, статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины, статьи 6 Закона Украины «О судоустройстве Украины» и др. Но такой иск в соответствии с законодательством (статьи 10, 41, 43, 45, 46, 48, 49 Закона Украины «О хозяйственных обществах», статья 5 Закона Украины «О ценных бумагах и фондовой бирже», статьи 9, 23 Закона Украины «Об аудиторской деятельности» и др.), как правило, подается в случае нарушения прав и интересов акционера самим обществом, участником которого он является, например в случае непризнания или оспаривания этих индивидуальных интересов со

стороны руководства акционерного общества, лицами, которые владеют «значительными пакетами акций», «преобладающими правами» и т. д.

Законодательство Украины (статьи 110, 112, 113 Гражданского процессуального кодекса Украины, статья 28 Хозяйственного процессуального кодекса Украины и др.) не исключает и возможности обращения акционера в суд за защитой охраняемых законом интересов акционерного общества, участником которого он является, но в соответствии с надлежаще оформленным полномочием этого общества или если такое право предоставляется ему уставом последнего.

В большинстве случаев легитимные интересы акционерного общества (статья 41 Закона Украины «О хозяйственных обществах») формулируются его высшестоящими органами и защищаются в суде не отдельным акционером, индивидуальные интересы которого могут противоречить как интересам других акционеров, так и законным интересам всего общества, а правлением либо иными специально уполномоченными на это исполнительными органами последнего (статьи 1, 23, 41, 46, 48 и др. Закона Украины «О хозяйственных обществах», статьи 1, 21, 28 Хозяйственного процессуального кодекса Украины, статья 110 Гражданского процессуального кодекса Украины). На такие органы, особенно на наблюдательные советы акционерных обществ (статья 46 Закона Украины «О хозяйственных обществах»), а также на Государственную комиссию по ценным бумагам и фондовому рынку (соответствующие статьи законов Украины «О ценных бумагах и фондовой бирже», «О Национальной депозитарной системе и особенностях электронного оборота ценных бумаг в Украине»), возлагается и защита индивидуальных интересов акционеров. Дополнительные средства обеспечения интересов акционеров, владеющих более чем 10 процентами акций, предусмотрены в статьях 41, 43, 45, 49 и др. Закона Украины «О хозяйственных обществах».

4.3. Исследование Конституционным Судом Украины материалов дела свидетельствует, что проблема правовой защиты индивидуальных интересов, в особенности миноритарных акционеров, как и исключение возможности злоупотребления такими интересами, в современном законодательстве Украины эффективно не решена. В результате акционеры, имеющие незначительный пакет акций, вообще не могут влиять на деятельность общества, их голоса фактически не учитываются на общем собрании при принятии решений, то есть законодатель сознательно допускает абсолютный приоритет большинства голосующих акций, которыми владеют несколько или даже один акционер, над меньшинством голосующих акций, принадлежащих подавляющему большинству участников общества – миноритарным акционерам, вследствие чего происходит полное погашение законных индивидуальных интересов последних интересами акционерного общества, формулирование которых остается, как правило, прерогативой меньшинства участников общества.

4.4. Исходя из изложенного ответ на вопрос субъекта конституционного представления, касается ли понятие «охраняемый законом интерес» интереса физического лица – акционера акционерного общества, обратив-

шегося в суд за защитой нарушенных прав акционерного общества, акционером которого он является, не должен выходить за пределы полномочий Конституционного Суда Украины и именно поэтому формулируется так: акционер может защищать свои непосредственные права или охраняемые законом интересы путем обращения в суд в случае их нарушения, оспаривания или непризнания самим акционерным обществом, участником которого он является, органами или другими акционерами этого общества; порядок судебной защиты нарушенных кем-либо, в том числе третьими лицами, прав или охраняемых законом интересов акционерного общества, которые не могут считаться тождественными простой совокупности индивидуальных охраняемых законом интересов его акционеров, определяется законом.

Такой вывод подтверждается положениями действующих законов: статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины, в которой подчеркивается, что обращаться в суд за защитой нарушенного или оспариваемого права либо охраняемого законом интереса заинтересованное лицо вправе только в порядке, установленном законом; статьи 5 этого Кодекса, которой установлено, что суд приступает к рассмотрению гражданского дела по заявлению лица, обращающегося за защитой только своих прав или охраняемых законом интересов; статей 151, 40 этого Кодекса, которые предупреждают истцов, обращающихся за защитой в суд, от нарушения охраняемых законом интересов (законных интересов) других лиц; статьи 152 Гражданского кодекса Украины, где указано, что гарантии защиты имущественных прав акционеров устанавливаются законом; статьи 980 этого Кодекса, в которой употребляется понятие «интересы, не противоречащие закону»; статьи 16 Закона Украины «О государственном регулировании рынка ценных бумаг в Украине», где подчеркнуто, что споры, возникающие в ходе применения этого Закона, разрешаются судом или хозяйственным судом в установленном порядке; и т. п.

Исходя из изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 93, 95 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Понятие «охраняемый законом интерес», которое употребляется в части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины и других законах Украины в логически-смысловой связи с понятием права, надо понимать как стремление к пользованию конкретным материальным и/или нематериальным благом, как обусловленное общим смыслом объективного и прямо не опосредованное в субъективном праве простое легитимное разрешение, являющееся самостоятельным объектом судебной защиты и других средств правовой охраны с целью удовлетворения индивидуальных и коллективных потребностей, не противоречащих Конституции и законам Украины, общественным интересам, справедливости, добросовестности, разумности и другим общеправовым принципам.

2. В аспекте поставленного в конституционном представлении вопроса положения части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины следует понимать так, что акционер может защищать свои права и охраняемые законом интересы путем обращения в суд в случае их нарушения, оспаривания или непризнания самим акционерным обществом, участником которого он является, органами или другими акционерами этого общества.

Порядок судебной защиты нарушенных кем-либо, в том числе и третьими лицами, прав и охраняемых законом интересов акционерного общества, которые не могут считаться тождественными простой совокупности индивидуальных охраняемых законом интересов его акционеров, определяется законом.

3. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 18-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of December 1, 2004*

A subject of the right to constitutional petition – People’s Deputies of Ukraine – applied to the Constitutional Court with an appeal to provide the official interpretation of the term «a legally protected interest» as used in part 1 Article 4 of the Code of Civil Procedure in the context of the following provision: «Any interested person whose rights or legally protected interests have been infringed or challenged, may, by following the procedure defined by law, refer these to a court of law for defence». Explanation of the following was also requested: «Does this refer to the notion of interests of an individual, i.e. a joint stock enterprise shareholder resorting to legal action for the protection of infringed rights of a joint stock enterprise of which he is a member, given that the infringement of rights of an enterprise entails the infringement of its shareholders’ rights established the Ukrainian legislation currently in effect and/or the articles of association of the enterprise?»

In addressing the issue of the official interpretation of «a legally protected interest» as used in part 1 Article 4 of the Code of Civil Procedure, the Constitutional Court comes out of the following.

Etymologically, the meaning of the word «interest» includes: a) caring for or being concerned with someone or something; interest or enthusiasm; b) significance, importance; c) something one is concerned with or focused on the most; d) pursuits, needs; e) something that is beneficial to someone, answers his needs; a benefit, utility or profit. Sociologically, the category of interest is understood as an objectively existing and subjectively realized social need, an appeal, stimulus, or drive for action. Psychologically, this is one's perception of an object as something that appeals or is of value to him. In the acts of law, the term «interest», given its etymological, general sociological and psychological meanings, is used in either broad or narrow sense as an independent object of legal relations which can be either advanced or blocked by regulatory means.

The Constitution provides an example of the broader meaning of «interest». Articles 18, 32, 34, 35, 36, 39, 41, 44, 79, 89, 104, 121, 127 and 140 stress on national interests and the interests of national security, economic welfare, territorial integrity, civil order and physical and moral health and on political, economic, social and cultural interests, interests of the nation, citizens as a whole and each citizen in particular, interests of a state and common interests of rural, settlement or urban communities. While establishing that such interests exist, the Constitution stresses on the need for them to be secured (Article 18), satisfied (Article 36) and protected (Articles 44 and 127). No interpretation of interests in a broad sense is given.

Given the meaning of part 1 Article 8 of the Constitution, a legally protected interest is protected by law as well as dominating law in general including protection by justice since interest in its narrow sense arises from and is an integral part of the general sense of such law. The types and content of legally protected interests which are logically and semantically linked to the notion of «law» are not defined in legal provisions and therefore are in effect subject to protection by law.

Wherever an interest is not protectable either legally or by law, the legislator explicitly indicates so. For example, the Civil Code contains the notions of an interest that may conflict with the general principles of civil provision (Article 15), the interests of others (Article 64) or a not illegal interest (Article 980), thus stressing that interests may arise out of legal relations that are illegal and therefore not legally protectable, but also that there may exist a conflict of interests.

An interest can be legally protected, protected by law, legal. Alternatively, it can be illegal, that is, not protectable by either legislation or law and therefore not subject to being secured or satisfied by either, given that it aims to infringe upon the rights and freedoms of other individuals or legal entities, restricts the interests of the society, state or nation protected by the Ukrainian Constitution and legislation or conflicts the latter or the universally accepted principles of law.

In order to answer the questions raised in the constitutional appeal by People's Deputies, it is important to clearly distinguish between the notion of «interest» (in a narrow sense) and that of «right». The logical and semantic connection between the two is evident: both are mediated by law and guaranteed and protected by the state.

Thus, the notion of a «legally protected interest» found in part 1 article 4 of the Code of Civil Procedure and other Ukrainian legal acts by its logical and semantic relation to the notion of «law» (interest in a narrow sense) means a legal phenomenon that a) extends beyond the limits of right; b) is a separate object of judicial and other protective means; c) aims to satisfy perceived individual and collective needs; d) may not be in conflict with the Ukrainian Constitution and legislation, public interests or universally accepted principles of law; e) means a pursuit (not the legal possibility), within a regulatory framework, of a certain tangible and/or intangible benefit; and f) is considered as a simple legitimate permission, that is, one that is not legally prohibited. A legally protected interest safeguards a sphere of legal relations that the legislator considers inappropriate or impossible to go into in detail to make it a right.

The systemic analysis thus performed by the Constitutional Court suggests that the notion of a «legally protected interest» whenever it is used throughout the Ukrainian legislation in connection with the notion of «law» has the same meaning.

The results of the Constitutional Court examination show that a legitimate interest of a joint stock company may not be simply looked upon as cumulative legal interests of its shareholders. Individual interests of the latter are generally contradictory and often conflicting since they are aimed at acquiring and using or creating the ways and means to satisfy the needs that may differ by both scope and content as well as driving motivations. The interests of those who own a single share and a controlling stake, the changing interests of a minor shareholder and the strategic interests of a business as a whole are all naturally different.

Neither the Constitution nor applicable legislation prevent an individual shareholder from defending his immediate legal interests in courts of general jurisdiction or economic courts under articles 8 and 55 of the Constitution, Article 1 of the Code of Economic Procedure, Article 4 of the Code of Civil Procedure, Article 6 of the Law «On the judiciary» and others. However, according to legal provisions (Articles 10, 41, 43, 45, 46 and 48 of the Law «On businesses», Article 5 of the Law «On securities», Articles 9 and 23 of the Law «On audit» etc.) such a lawsuit is normally filed if the shareholder's rights and interests are infringed upon by the business itself of which he/she is a member.

Neither does the Ukrainian legislation (Articles 110, 122 and 113 of the Code of Civil Procedure, Article 28 of the Code of Economic Procedure and others) exclude the possibility for a shareholder to resort to legal action to defend legally protected interests of the business of which he/she is a member, provided however that he/she either holds a duly made power of attorney certificate or such powers are granted to him/her by the Articles of Association.

In most cases, legitimate interests of a joint stock business (Article 41 of the Law «On businesses») are formulated by its management and are defended in court by the Board or its specially authorized bodies rather than by an individual shareholder whose interests may contradict both that of the rest of members and of the business as a whole (Articles 1, 23, 41, 46, 48 etc of the Law «On businesses», Articles 1, 21 and 28 of the Code of Economic Procedure, Article 110 of the Code of Civil Procedure). Shareholders' individual interests are the responsibility of such bodies, particularly the supervisory boards (Article 46 of the Law «On businesses»), along with the Securities and Stock Market State Commission (relevant articles of the Laws of Ukraine «On securities and the stock market» and «On the national depository system and the electronic stock exchange in Ukraine»). Additional means of protecting interests of the shareholders that own more than 10 percent of the stock are provided by Articles 41, 43, 45, 49 and other of the Law «On businesses».

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
Верховного Суду України
про офіційне тлумачення положень
частин першої, другої статті 126 Конституції України
та частини другої статті 13
Закону України «Про статус суддів»
(справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу)**

м. Київ
1 грудня 2004 року
№ 19-рп/2004

Справа № 1-1/2004

**Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:**

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича – суддя-доповідач, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Малинникової** Людмили Федорівни, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Кривенка Віктора Васильовича – судді Верховного Суду України, голови Ради суддів України; залучених до участі у розгляді справи: Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Полтавця Юрія Павловича, Варфоломєєвої Тетяни Вікторівни – членів Вищої ради юстиції, Островської Марії Анатоліївни – начальника юридичного відділу секретаріату Вищої ради юстиції; представників: Кабінету Міністрів України – Горбунової Лідії Миколаївни, заступника Міністра юстиції України; Державної судової адміністрації України – Костицького Василя Васильовича, Першого заступника Голови Державної судової адміністрації України; Міністерства юстиції України – Смельянової Інни Іванівни, директора департаменту законодавства про правосуддя, кримінального і процесуального права та про адміністративну відповідальність (посади учасників конституційного провадження зазначено на час усного розгляду справи),

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року № 2862-XII (Відомості Верховної Ради України, 1993, № 8, ст. 56) в редакції Закону України «Про внесення зміни до статті 13 Закону України «Про статус суддів» від 8 жовтня 1999 року № 1145-XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999, № 50, ст. 434) щодо гарантій незалежності і недоторканності суддів.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання Верховного Суду України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації зазначених положень Конституції України та Закону України «Про статус суддів».

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П. Б., пояснення Кривенка В. В., Селіванова А. О., Полтавця Ю. П., Варфоломєєвої Т. В., Островської М. А., Носова В. В., Горбунової Л. М., Костицького В. В., Ємельянової І. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Верховний Суд України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (далі – Закон) в редакції Закону України «Про внесення зміни до статті 13 Закону України «Про статус суддів» від 8 жовтня 1999 року (далі – Закон 1999 року) щодо гарантій незалежності та недоторканності суддів.

Верховний Суд України вважає, що прийняттям нової редакції частини другої статті 13 Закону, положення якої не узгоджуються з положеннями частин першої, другої статті 126 Конституції України, «Верховна Рада України фактично проігнорувала основоположний принцип правосуддя – незалежність суддів, що значно звужує існуючі гарантії їхньої недоторканності й водночас розширює можливості стороннього впливу на них».

У конституційному поданні зазначається, що діяльність суддів пов'язана з перевіркою правильності рішень, прийнятих органами виконавчої влади, правоохоронними органами, до компетенції яких належить вирішення питань про кримінальну або адміністративну відповідальність громадян. Притягнення суддів до такої відповідальності у загальному порядку без урахування їхнього статусу й важливості виконуваних ними державних функцій може завдати великої шкоди інтересам суспільства.

Незалежність і недоторканність суддів, підкреслюється в конституційному поданні, не є їхнім особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер і спрямована передусім на безперешкодне виконання суддею своїх професійних обов'язків у здійсненні правосуддя.

2. У листі до Конституційного Суду України Президент України зазначив, що нова редакція частини другої статті 13 Закону дослівно відтворює положення частини третьої статті 126 Конституції України, за яким суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. Виходячи з цього частина друга статті 13 Закону, на думку Президента України, не суперечить Конституції України.

Глава держави наводить перелік встановлених Основним Законом України гарантій незалежності суддів як носіїв судової влади (статті 126, 127, 129, 130, 131). Ці конституційні принципи дістали розвиток у законах України, зокрема «Про статус суддів» (стаття 11), «Про судоустрій України» (стаття 14). При цьому недоторканність суддів він визначає як один із засобів забезпечення їхньої незалежності.

Президент України не погоджується з позицією Верховного Суду України щодо особливостей розгляду кримінальних справ стосовно суддів та притягнення їх до адміністративної відповідальності, посилаючись відповідно на положення частини п'ятої статті 13 Закону і Рішення Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 7-рп/2003 (справа про гарантії діяльності народного депутата України).

У поясненні Голови Верховної Ради України Конституційному Суду України наголошується, що важливою гарантією незалежності суддів є закріплення в законах України особливого порядку притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Крім того, на його думку, законодавець має додаткові можливості врегулювання питань, які стосуються незалежності та недоторканності суддів при здійсненні правосуддя.

За висновком Вищої ради юстиції, незалежність суддів – фундаментальний принцип функціонування судової влади, зміст якого «є універсальним і практично не змінюється під впливом тієї чи іншої національної правової системи». Поряд із загальними конституційними гарантіями права кожної людини на особисту недоторканність, підкреслюється у висновку, національне законодавство надає суддям додатковий імунітет, що зумовлено здійсненням ними публічних функцій – насамперед щодо захисту прав, свобод та законних інтересів людини.

Міністерство юстиції України стверджує, що зміст поняття недоторканності розкривається в частині третій статті 126 Конституції України, а також частині другій статті 13 Закону 1999 року, де передбачено, що суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. До того ж Конституція України не встановлює повноважень Верховної Ради України щодо надання згоди на притягнення судді до кримінальної відповідальності та застосування заходів адміністративного впливу, що накладаються в судовому порядку.

Окремі вчені Академії правових наук України вирізняють організаційну (інституціональну) та функціональну незалежність суддів. Перша по-

лягає в тому, що судді не повинні підкорятися ні законодавчій, ні виконавчій владі і мають бути неупередженими, а визнаний Україною принцип верховенства права, вважають вони, забороняє «приймати законодавчі акти, що анулюють з ефектом зворотної сили рішення суду»; друга – у підкоренні суддів при здійсненні правосуддя тільки Конституції і законам України. Однією з функціональних гарантій, зазначають вони, є передбачена законом процедура здійснення правосуддя.

Істотною конституційною гарантією незалежності суддів, наголошують науковці, є безстроковість обрання їх на посаду та недоторканність.

3. У процесі розгляду справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України представник суб'єкта права на конституційне подання підтримав позицію Верховного Суду України щодо незалежності та недоторканності суддів і звернув особливу увагу на відсутність з боку законодавчої та виконавчої влади належного фінансування й матеріального забезпечення функціонування судів та діяльності суддів, що негативно впливає на здійснення ними правосуддя.

Інші учасники конституційного провадження, підтримуючи позицію державних органів, які вони представляли, у своїх виступах навели додаткові аргументи для з'ясування понять незалежності та недоторканності суддів.

Селіванов А. О. підкреслив, що Основний Закон України визначає засадничі підходи до забезпечення незалежності та недоторканності суддів, а отже, ставить їх на конституційний рівень, чого не було раніше. Законами України, вважає він, може бути розширений обсяг незалежності та недоторканності суддів, який повинен бути достатнім для здійснення судом неупередженого та об'єктивного судочинства.

На думку Носова В.В., недоторканність як елемент незалежності суддів виокремлено в Конституції України, а тому тільки вона визначає обсяг і зміст недоторканності суддів (частина третя статті 126). Стосовно інших гарантій незалежності суддів, то, крім Конституції України, вони можуть бути встановлені й законами.

На переконання Горбунової Л. М., незалежність суддів полягає в їхньому праві при здійсненні правосуддя бути вільними від будь-якого обмеження, впливу, тиску, погроз, втручань, зокрема, з боку посадових осіб органів державної влади.

Смельянова І. І. зазначила, що чинне законодавство розкриває зміст поняття незалежності суддів, а внесення змін до частини другої статті 13 Закону зумовлено не стільки приведенням її у відповідність до частини третьої статті 126 Конституції України, скільки неузгодженістю зі статтею 85, якою визначено повноваження Верховної Ради України. Зокрема, до повноважень парламенту не віднесено надання згоди на притягнення суддів до кримінальної відповідальності та на застосування до них адміністративних стягнень, що накладаються в судовому порядку. Разом з

тим, як зауважила Ємельянова І.І., згідно з частиною першою статті 126 Конституції України законами України можуть бути встановлені додаткові гарантії недоторканності як складової незалежності суддів.

Державна судова адміністрація України, наголосив у своєму виступі Костицький В.В., підтримує позицію Верховного Суду України, викладену в конституційному поданні. На його думку, нова редакція частини другої статті 13 Закону звужила гарантії незалежності суддів у порівнянні з попередньою, а тому Закон 1999 року має бути визнаний неконституційним.

4. Конституційний Суд України, розглядаючи порушені у конституційному поданні Верховного Суду України питання, виходить з такого.

4.1. Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів. Незалежність суддів полягає передусім у їхній самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею.

Гарантована Конституцією України незалежність суддів насамперед забезпечується особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади (пункт 27 частини першої статті 85, частини четверта, п'ята статті 126, частини третя, четверта статті 127, стаття 128, пункт 1 частини першої статті 131); заборонаю впливу на них у будь-який спосіб (частина друга статті 126); захистом професійних інтересів (частина шоста статті 127); підкоренням суддів при здійсненні правосуддя лише закону (частина перша статті 129); особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (пункт 3 частини першої статті 131); гарантуванням державою фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів (частина перша статті 130); заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (частина друга статті 127); притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду і судді (частина п'ята статті 129); забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей (частина шоста статті 126); здійсненням суддівського самоврядування (частина друга статті 130).

Відповідно до частини першої статті 126 Конституції України гарантії незалежності суддів можуть встановлюватися і законами. Такі гарантії закріплено, зокрема: у статтях 3, 11, 12, 13, 14, 15, 31, 42, 44, 45 Закону; статтях 14, 15, 16, 17, 118, 119, 120, 121, 122, 123 Закону України «Про судоустрій України»; статтях 376, 377, 378, 379 Кримінального кодексу України.

Питання гарантій незалежності суддів і судів уже були предметом розгляду Конституційного Суду України. Так, у Рішенні від 24 червня 1999 року № 6-рп/99 (справа про фінансування судів) Конституційний Суд України за-

значив, що однією з конституційних гарантій незалежності суддів є особливий порядок фінансування судів, а важливим механізмом їх забезпечення є встановлений частиною першою статті 130 Конституції України обов'язок держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів (абзац третій пункту 2 мотивувальної частини).

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 (справа про запити народних депутатів України) звернення народного депутата України з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів саме з питань здійснення правосуддя у тих чи інших конкретних справах є неприпустимим (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини).

Зазначений підхід щодо забезпечення незалежності суддів закріплено у Конвенції про захист прав людини та основних свобод (4 листопада 1950 року), ратифікованій Верховною Радою України 17 липня 1997 року, та в низці інших міжнародних документів, а саме: «Основні принципи незалежності судових органів», ухвалені резолюціями 40/32 від 29 листопада 1985 року та 40/146 від 13 грудня 1985 року Генеральної Асамблеї ООН, «Процедури ефективного здійснення Основних принципів незалежності судових органів», затверджені 24 травня 1989 року Резолюцією 1989/60 Економічної і Соціальної Ради ООН, Європейська хартія «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року, Рекомендації № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13 жовтня 1994 року та інших. Цей підхід також підтверджується практикою Європейського суду з прав людини.

Визначені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів як необхідні умови здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом мають бути реально забезпечені. Тому, на думку Конституційного Суду України, зниження рівня гарантій незалежності суддів у разі прийняття нових законів чи внесення змін до чинних законів є неприпустимим.

4.2. Складовою незалежності суддів є їхня недоторканність, призначення якої – забезпечити здійснення правосуддя.

У Рішенні Конституційного Суду України від 23 грудня 1997 року № 7-зп (справа про Рахункову палату) зазначено, що «встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання у їх діяльність» (абзац чотирнадцятий пункту 1 мотивувальної частини).

Затвердження Конституцією України гарантій недоторканності суддів зумовлено їхньою професійною діяльністю у відправленні правосуддя.

За Основним Законом України недоторканність судді в разі порушення щодо нього кримінальної справи полягає у тому, що суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом (частина третя статті 126). Разом з

тим відповідно до положення частини першої цієї статті Конституції України недоторканність суддів як гарантія їхньої незалежності у виконанні професійних обов'язків може не обмежуватися обсягом, визначеним у частині третій статті 126 Конституції України.

Додаткові гарантії недоторканності суддів можуть встановлюватися також законами. Зокрема, статтею 13 Закону передбачено: недоторканність судді поширюється на його житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, належне йому майно і документи (частина перша); проникнення в житло чи службове приміщення судді, в його особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитись тільки за вмотивованим рішенням суду, а також за згодою судді у разі прийняття головою відповідного суду рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки (частина четверта) та інші гарантії недоторканності суддів, ухвалені цим Законом.

4.3. Конкретний обсяг гарантій недоторканності суддів визначався, зокрема, в частині другій статті 13 Закону України «Про статус суддів» у редакції від 15 грудня 1992 року, якою передбачалося, що «судді не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності і взяті під варту без згоди Верховної Ради України. Вони не можуть бути піддані заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без згоди органу, який обрав суддю на посаду».

Законом України 1999 року ці положення було вилучено, а частину другу статті 13 Закону викладено в редакції, згідно з якою «суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом», що, на думку Верховного Суду України, призвело до звуження обсягу недоторканності суддів і зниження рівня гарантій їхньої незалежності.

Із стенограми пленарного засідання Верховної Ради України від 8 жовтня 1999 року вбачається, що під час обговорення проекту Закону України «Про внесення зміни до статті 13 Закону України «Про статус суддів» мотивом його прийняття було приведення частини другої статті 13 Закону в редакції від 15 грудня 1992 року у відповідність до частини третьої статті 126 Конституції України.

Системний аналіз наведених положень свідчить, що в ухваленому Законі 1999 року не дістали відображення положення частин першої, другої статті 126, інші положення Конституції України, а також законів, якими закріплено гарантії незалежності суддів.

Згідно з положенням частини другої статті 22 Конституції України конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Це стосується і визначеного статтею 55 Конституції України права на судовий захист. На думку Конституційного Суду України, зниження рівня гарантій незалежності суддів опосередковано може призвести до обмеження можливостей реалізації права на судовий захист.

4.4. Одну з найважливіших гарантій незалежності суддів закріплено в положенні частини другої статті 126 Конституції України, за яким вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Це означає заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб з метою перешкодити виконанню судьями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

Заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 93, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Положення частини першої статті 126 Конституції України «незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України» у взаємозв'язку з іншими положеннями розділу VIII Основного Закону України треба розуміти так.

1.1. Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням.

1.2. Недоторканність суддів – один із елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом.

Відповідно до положення частини першої статті 126 Конституції України зміст недоторканності суддів як умови виконання ними професійних обов'язків не обмежується визначеною у частині третій цієї статті гарантією, згідно з якою суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

1.3. Додаткові гарантії незалежності і недоторканності суддів, крім уже передбачених Конституцією України, можуть встановлюватися також за-

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

конами. Такі гарантії визначені, зокрема, статтею 13 Закону України «Про статус суддів».

Не допускається зниження рівня гарантій незалежності і недоторканості суддів в разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів.

2. Положення частини другої статті 126 Конституції України «вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу об официальном толковании положений
частей первой, второй статьи 126 Конституции Украины
и части второй статьи 13 Закона Украины
«О статусе судей»
по конституционному представлению
Верховного Суда Украины
(дело о независимости судей как составной их статуса)**

г. Киев
1 декабря 2004 года
№ 19-рп/2004

Дело № 1-1/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича – судья-докладчик, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скорохи** Виктора Егоровича, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителя субъекта права на конституционное представление Кривенко Виктора Васильевича – судьи Верховного Суда Украины, председателя Совета судей Украины, привлеченных к участию в рассмотрении дела: Носова Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины, Селиванова Анатолия Александровича – Постоянного представителя Верховной Рады Украины в Конституционном Суде Украины, Полтавца Юрия Павловича, Варфоломеевой Татьяны Викторовны – членов Высшего совета юстиции, Островской Марии Анатольевны – начальника юридического отдела секретариата Высшего совета юстиции; представителей: Кабинета Министров Украины – Горбуновой Лидии Николаевны, заместителя Министра юстиции Украины; Государственной судебной администрации Украины – Костицкого Василия Васильевича, Первого заместителя Председателя Государственной судебной администрации Украины; Министерства юстиции Украины – Емельяновой Инны Ивановны, директора департамента законодательства о правосудии, криминального и процессуального права и об административной ответственности (должности участников конституционного производства указаны на время устного рассмотрения дела),

рассмотрел в пленарном заседании дело об официальном толковании положений частей первой, второй статьи 126 Конституции Украины и части второй статьи 13 Закона Украины «О статусе судей» от 15 декабря 1992 года № 2862-ХІІ (Ведомости Верховной Рады Украины, 1993, № 8, ст. 56) в редакции Закона Украины «О внесении изменения в статью 13 Закона Украины «О статусе судей» от 8 октября 1999 года № 1145-ХІ (Ведомости Верховной Рады Украины, 1999, № 50, ст. 434) относительно гарантий независимости и неприкосновенности судей.

Поводом к рассмотрению дела в соответствии со статьями 39, 41 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление Верховного Суда Украины.

Основанием к рассмотрению дела согласно части первой статьи 93 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является практическая необходимость в официальной интерпретации указанных положений Конституции Украины и Закона Украины «О статусе судей».

Заслушав судью-докладчика Евграфова П. Б., объяснения Кривенко В. В., Селиванова А. А., Полтавца Ю. П., Варфоломеевой Т. В., Островской М. А., Носова В. В., Горбуновой Л. Н., Костицкого В. В., Емельяновой И. И. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – Верховный Суд Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством дать официальное толкование положений частей первой, второй статьи 126 Конституции Украины и части второй статьи 13 Закона Украины «О статусе судей» (далее – Закон) в редакции Закона Украины «О внесении изменения в статью 13 Закона Украины «О статусе судей» от 8 октября 1999 года (далее – Закон 1999 года) относительно гарантий независимости и неприкосновенности судей.

Верховный Суд Украины считает, что принятием новой редакции части второй статьи 13 Закона, положения которой не согласовываются с положениями частей первой, второй статьи 126 Конституции Украины, «Верховная Рада Украины фактически проигнорировала основоположный принцип правосудия – независимость судей, что значительно сужает существующие гарантии их неприкосновенности и одновременно расширяет возможности постороннего влияния на них».

В конституционном представлении отмечается, что деятельность судей связана с проверкой правильности решений, принятых органами исполнительной власти, правоохранительными органами, к компетенции которых принадлежит решение вопросов уголовной или административной ответственности граждан. Привлечение судей к такой ответственности в общем порядке без учета их статуса и важности выполняемых ими государственных функций может нанести большой вред интересам общества.

Независимость и неприкосновенность судей, подчеркивается в конституционном представлении, не является их личной привилегией, а имеет публично-правовой характер и направлена прежде всего на беспрепят-

ственное выполнение судьей своих профессиональных обязанностей в осуществлении правосудия.

2. В письме в Конституционный Суд Украины Президент Украины отметил, что новая редакция части второй статьи 13 Закона дословно воссоздает положение части третьей статьи 126 Конституции Украины, по которому судья не может быть без согласия Верховной Рады Украины задержан или арестован до вынесения обвинительного приговора судом. Исходя из этого часть вторая статьи 13 Закона, по мнению Президента Украины, не противоречит Конституции Украины.

Глава государства приводит перечень установленных Основным Законом Украины гарантий независимости судей как носителей судебной власти (статьи 126, 127, 129, 130, 131). Эти конституционные принципы получили развитие в законах Украины, в частности «О статусе судей» (статья 11), «О судоустройстве Украины» (статья 14). При этом неприкосновенность судей он определяет как одно из средств обеспечения их независимости.

Президент Украины не согласен с позицией Верховного Суда Украины, касающейся особенностей рассмотрения уголовных дел относительно судей и привлечения их к административной ответственности, ссылаясь соответственно на положение части пятой статьи 13 Закона и Решения Конституционного Суда Украины от 10 апреля 2003 года № 7-рп/2003 (дело о гарантиях деятельности народного депутата Украины).

В объяснении Председателя Верховной Рады Украины Конституционному Суду Украины подчеркивается, что важной гарантией независимости судей является закрепление в законах Украины особого порядка привлечения судьи к дисциплинарной ответственности. Кроме того, по его мнению, законодатель имеет дополнительные возможности урегулирования вопросов, касающихся независимости и неприкосновенности судей при осуществлении правосудия.

По заключению Высшего совета юстиции, независимость судей – фундаментальный принцип функционирования судебной власти, содержание которого «является универсальным и практически не изменяется под влиянием той или иной национальной правовой системы». Наряду с общими конституционными гарантиями права каждого человека на личную неприкосновенность, подчеркивается в заключении, национальное законодательство предоставляет судьям дополнительный иммунитет, что обусловлено осуществлением ими публичных функций – прежде всего относительно защиты прав, свобод и законных интересов человека.

Министерство юстиции Украины утверждает, что содержание понятия неприкосновенности раскрывается в части третьей статьи 126 Конституции Украины, а также части второй статьи 13 Закона 1999 года, где предусмотрено, что судья не может быть без согласия Верховной Рады Украины задержан или арестован до вынесения обвинительного приговора судом. К тому же Конституция Украины не устанавливает полномочий Верховной Рады Украины по предоставлению согласия на привлечение судьи

к уголовной ответственности и применение мер административного воздействия, которые предъявляются в судебном порядке.

Отдельные ученые Академии правовых наук Украины отличают организационную (институциональную) и функциональную независимость судей. Первая состоит в том, что судьи не должны подчиняться ни законодательной, ни исполнительной власти и должны быть неподвластными, а признанный Украиной принцип верховенства права, считают они, запрещает «принимать законодательные акты, которые аннулируют с эффектом обратной силы решения суда»; вторая – в подчинении судей при осуществлении правосудия только Конституции и законам Украины. Одной из функциональных гарантий, отмечают они, является предусмотренная законом процедура осуществления правосудия.

Существенной конституционной гарантией независимости судей, подчеркивают ученые, является бессрочность избрания их на должность и неприкосновенность.

3. В процессе рассмотрения дела в открытом пленарном заседании Конституционного Суда Украины представитель субъекта права на конституционное представление поддержал позицию Верховного Суда Украины относительно независимости и неприкосновенности судей и обратил особое внимание на отсутствие со стороны законодательной и исполнительной власти надлежащего финансирования и материального обеспечения функционирования судов и деятельности судей, что отрицательно влияет на осуществление ими правосудия.

Другие участники конституционного производства, поддерживая позицию государственных органов, которые они представляли, в своих выступлениях привели дополнительные аргументы для выяснения понятий независимости и неприкосновенности судей.

Селиванов А. А. подчеркнул, что Основной Закон Украины определяет основополагающие подходы к обеспечению независимости и неприкосновенности судей, а следовательно, ставит их на конституционный уровень, чего не было раньше. Законами Украины, считает он, может быть расширен объем независимости и неприкосновенности судей, который должен быть достаточным для осуществления судом неподвластного и объективного судопроизводства.

По мнению Носова В. В., неприкосновенность как элемент независимости судей выделена в Конституции Украины, а поэтому только она определяет объем и содержание неприкосновенности судей (часть третья статьи 126). Относительно иных гарантий независимости судей, то, кроме Конституции Украины, они могут быть установлены и законами.

По убеждению Горбуновой Л. Н., независимость судей состоит в их праве при осуществлении правосудия быть свободными от какого-либо ограничения, влияния, давления, угроз, вмешательств, в частности, со стороны должностных лиц органов государственной власти.

Емельянова И. И. отметила, что действующее законодательство раскрывает содержание понятия независимости судей, а внесение изменений

в часть вторую статьи 13 Закона обусловлено не столько приведением ее в соответствие с частью третьей статьи 126 Конституции Украины, сколько несогласованностью со статьей 85, которой определены полномочия Верховной Рады Украины. В частности, к полномочиям парламента не отнесена дача согласия на привлечение судей к уголовной ответственности и на применение к ним административных взысканий, которые налагаются в судебном порядке. Вместе с тем, как заметила Ємельянова И. И., в соответствии с частью первой статьи 126 Конституции Украины законами Украины могут быть установлены дополнительные гарантии неприкосновенности как составной независимости судей.

Государственная судебная администрация Украины, подчеркнул в своем выступлении Костицкий В. В., поддерживает позицию Верховного Суда Украины, изложенную в конституционном представлении. По его мнению, новая редакция части второй статьи 13 Закона сузила гарантии независимости судей по сравнению с предшествующей, а поэтому Закон 1999 года должен быть признан неконституционным.

4. Конституционный Суд Украины, рассматривая поставленные в конституционном представлении Верховного Суда Украины вопросы, исходит из следующего.

4.1. Независимость судей является неотъемлемой составной их статуса, конституционным принципом организации и функционирования судов и профессиональной деятельности судей. Независимость судей состоит прежде всего в их самостоятельности, несвязанности при осуществлении правосудия никакими обстоятельствами, а также иной, кроме закона, волей.

Гарантированная Конституцией Украины независимость судей прежде всего обеспечивается особым порядком избрания или назначения их на должность и освобождения от должности (пункт 27 части первой статьи 85, части четвертой, пятой статьи 126, части третьей, четвертой статьи 127, статья 128, пункт 1 части первой статьи 131); запретом влияния на них любым способом (часть вторая статьи 126); защитой профессиональных интересов (часть шестая статьи 127); подчинением судей при осуществлении правосудия лишь закону (часть первая статьи 129); особым порядком привлечения их к дисциплинарной ответственности (пункт 3 части первой статьи 131); гарантированием государством финансирования и надлежащих условий для функционирования судов и деятельности судей (часть первая статьи 130); запретом судьям состоять в политических партиях и профсоюзах, принимать участие в любой политической деятельности, иметь представительский мандат, занимать иные оплачиваемые должности, выполнять иную оплачиваемую работу, кроме научной, преподавательской и творческой (часть вторая статьи 127); привлечением к юридической ответственности виновных лиц за неуважение к суду и судье (часть пятая статьи 129); обеспечением государством личной безопасности судей и их семей (часть седьмая статьи 126); осуществлением судейского самоуправления (часть вторая статьи 130).

В соответствии с частью первой статьи 126 Конституции Украины гарантии независимости судей могут устанавливаться и законами. Такие гарантии закреплены, в частности: в статьях 3, 11, 12, 13, 14, 15, 31, 42, 44, 45 Закона; статьях 14, 15, 16, 17, 118, 119, 120, 121, 122, 123 Закона Украины «О судоустройстве Украины»; статьях 376, 377, 378, 379 Уголовного кодекса Украины.

Вопросы гарантий независимости судей и судов уже были предметом рассмотрения Конституционного Суда Украины. Так, в Решении от 24 июня 1999 года № 6-рп/99 (дело о финансировании судов) Конституционный Суд Украины отметил, что одной из конституционных гарантий независимости судей является особый порядок финансирования судов, а важным механизмом их обеспечения является установленная частью первой статьи 130 Конституции Украины обязанность государства обеспечивать финансирование и надлежащие условия функционирования судов и деятельности судей (абзац третий пункта 2 мотивировочной части).

В соответствии с Решением Конституционного Суда Украины от 19 мая 1999 года № 4-рп/99 (дело о запросах народных депутатов Украины) обращение народного депутата Украины с требованием или предложением к судам, председателям судов или непосредственно к судьям именно по вопросам осуществления правосудия по тем или иным конкретным делам является недопустимым (абзац пятый пункта 3 мотивировочной части).

Указанный подход к обеспечению независимости судей закреплен в Конвенции о защите прав человека и основных свобод (4 ноября 1950 года), ратифицированной Верховной Радой Украины 17 июля 1997 года, и в ряде других международных документов, а именно: «Основные принципы независимости судебных органов», утвержденные резолюциями 40/32 от 29 ноября 1985 года и 40/146 от 13 декабря 1985 года Генеральной Ассамблеи ООН, «Процедуры эффективного осуществления Основных принципов независимости судебных органов», утвержденные 24 мая 1989 года Резолюцией 1989/60 Экономического и Социального Совета ООН, Европейская хартия «О статусе судей» от 10 июля 1998 года, Рекомендации № (94) 12 Комитета Министров Совета Европы «Независимость, действенность и роль судей» от 13 октября 1994 года и других. Этот подход также подтверждается практикой Европейского суда по правам человека.

Определенные Конституцией и законами Украины гарантии независимости судей как необходимые условия осуществления правосудия непредвзятым, беспристрастным и справедливым судом должны быть реально обеспечены. Поэтому, по мнению Конституционного Суда Украины, снижение уровня гарантий независимости судей в случае принятия новых законов или внесения изменений в действующие законы является недопустимым.

4.2. Составной независимости судей является их неприкосновенность, назначение которой – обеспечить осуществление правосудия.

В Решении Конституционного Суда Украины от 23 декабря 1997 года № 7-зп (дело о Счетной палате) указано, что «установление дополнитель-

ных по сравнению с неприкосновенностью личности гарантий неприкосновенности для отдельных категорий государственных должностных лиц имеет целью создание надлежащих условий для выполнения возложенных на них государством обязанностей и защиту от незаконного вмешательства в их деятельность» (абзац четырнадцатый пункта 1 мотивировочной части).

Утверждение Конституцией Украины гарантий неприкосновенности судей обусловлено их профессиональной деятельностью в отправлении правосудия.

По Основному Закону Украины неприкосновенность судьи в случае возбуждения против него уголовного дела состоит в том, что судья не может быть без согласия Верховной Рады Украины задержан или арестован до вынесения обвинительного приговора судом (часть третья статьи 126). Вместе с тем в соответствии с положением части первой этой статьи Конституции Украины неприкосновенность судей как гарантия их независимости при выполнении профессиональных обязанностей может не ограничиваться объемом, определенным частью третьей статьи 126 Конституции Украины.

Дополнительные гарантии неприкосновенности судей могут устанавливаться также законами. В частности, статьей 13 Закона предусмотрено: неприкосновенность судьи распространяется на его жилье, служебное помещение, транспорт и средства связи, корреспонденцию, принадлежащее ему имущество и документы (часть первая); проникновение в жилье или служебное помещение судьи, в его личный или служебный транспорт, проведение там осмотра, обыска или выемки, прослушивание его телефонных разговоров, личный обыск судьи, как и осмотр, выемка его корреспонденции, вещей и документов могут вестись лишь по мотивированному решению суда, а также с согласия судьи в случае принятия председателем соответствующего суда решения о применении специальных мер обеспечения безопасности (часть четвертая) и иные гарантии неприкосновенности судей, утвержденные этим Законом.

4.3. Конкретный объем гарантий неприкосновенности судей определялся, в частности, частью второй статьи 13 Закона Украины «О статусе судей» в редакции от 15 декабря 1992 года, которой предусматривалось, что «судьи не могут быть привлечены к уголовной ответственности и взяты под стражу без согласия Верховной Рады Украины. Они не могут быть подвергнуты мерам административного взыскания, которые налагаются в судебном порядке, без согласия органа, избравшего судью на должность».

Законом Украины 1999 года эти положения были изъяты, а часть вторая статьи 13 Закона изложена в редакции, в соответствии с которой «судья не может быть без согласия Верховной Рады Украины задержан или арестован до вынесения обвинительного приговора судом», что, по мнению Верховного Суда Украины, привело к сужению объема неприкосновенности судей и снижению уровня гарантий их независимости.

Из стенограммы пленарного заседания Верховной Рады Украины от 8 октября 1999 года усматривается, что при обсуждении проекта Закона

Украины «О внесении изменения в статью 13 Закона Украины «О статусе судей» мотивом его принятия было приведение части второй статьи 13 Закона в редакции от 15 декабря 1992 года в соответствие с частью третьей статьи 126 Конституции Украины.

Системный анализ приведенных положений свидетельствует, что в принятом Законе 1999 года не получили отражения положения частей первой, второй статьи 126, иные положения Конституции Украины, а также законов, которыми закреплены гарантии независимости судей.

В соответствии с положением части второй статьи 22 Конституции Украины конституционные права и свободы гарантируются и не могут быть упразднены. Это касается и определенной статьей 55 Конституции Украины права на судебную защиту. По мнению Конституционного Суда Украины, снижение уровня гарантий независимости судей опосредствованно может привести к ограничению возможностей реализации права на судебную защиту.

4.4. Одна из важнейших гарантий независимости судей закреплена в положении части второй статьи 126 Конституции Украины, по которому влияние на судей каким-либо способом запрещается. Это означает запрет относительно судей каких бы то ни было действий независимо от формы их проявления со стороны государственных органов, учреждений и организаций, органов местного самоуправления, их должностных и служебных лиц, граждан и их объединений, юридических лиц с целью воспрепятствовать выполнению судьями профессиональных обязанностей или склонить их к вынесению неправоудного решения и т. д.

Запрет влияния на судей каким бы то ни было способом распространяется на все время пребывания их на должности судьи.

На основании изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 65, 93, 95 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Положение части первой статьи 126 Конституции Украины «независимость и неприкосновенность судей гарантируются Конституцией и законами Украины» во взаимосвязи с другими положениями раздела VIII Основного Закона Украины следует понимать так.

1.1. Независимость судей – неотъемлемая составная их статуса. Она является конституционным принципом организации и функционирования судов, а также профессиональной деятельности судей, которые при осуществлении правосудия подчиняются только закону. Независимость судей обеспечивается прежде всего особым порядком их избрания или назначения на должность и отстранения от должности; запретом какого-либо влияния на судей; защитой их профессиональных интересов; особым порядком привлечения судей к дисциплинарной ответственности; обеспечением государством личной безопасности судей и их семей; гарантированием финансирования и надлежащих условий для функционирования

судов и деятельности судей, их правовой и социальной защиты; запретом судьям состоять в политических партиях и профсоюзах, принимать участие в какой либо политической деятельности, иметь представительский мандат, заниматься по совместительству определенными видами деятельности; привлечением к юридической ответственности виновных лиц за неуважение к судьям и суду; судьейским самоуправлением.

1.2. Неприкосновенность судей – один из элементов их статуса. Она не является личной привилегией, а имеет публично-правовое назначение – обеспечить осуществление правосудия непредвзятым, беспристрастным и справедливым судом.

В соответствии с положением части первой статьи 126 Конституции Украины содержание неприкосновенности судей как условия выполнения ими профессиональных обязанностей не ограничивается определенной в части третьей этой статьи гарантией, согласно которой судья не может быть без согласия Верховной Рады Украины задержан или арестован до вынесения обвинительного приговора судом.

1.3. Дополнительные гарантии независимости и неприкосновенности судей, кроме уже предусмотренных Конституцией Украины, могут устанавливаться также законами. Такие гарантии определены, в частности, статьей 13 Закона Украины «О статусе судей».

Не допускается снижения уровня гарантий независимости и неприкосновенности судей в случае принятия новых законов или внесения изменений в действующие законы.

2. Положения части второй статьи 126 Конституции Украины «влияние на судей каким бы то ни было способом запрещается» следует понимать как обеспечение независимости судей в связи с осуществлением ими правосудия, а также как запрет относительно судей каких бы то ни было действий независимо от формы их проявления со стороны государственных органов, учреждений и организаций, органов местного самоуправления, их должностных и служебных лиц, физических и юридических лиц с целью воспрепятствовать выполнению судьями профессиональных обязанностей или склонить их к вынесению неправосудного решения и т. д.

3. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

- *Summary to the Decision No. 19-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of December 1, 2004*

A subject of the right to constitutional petition – the Supreme Court of Ukraine – submitted a petition to the Constitutional Court to provide the official interpretation of the provisions of Article 126.1 and 126.2 of the Constitution and Article 13.2 of the Law of Ukraine «On the status of judges» (hereinafter the «Law») as amended by the Law of Ukraine «On amending Article 13 of the Law of Ukraine «On the status of judges» as of October 8, 1999» (hereinafter the «Law 1999») concerning the guarantees of independence and immunity of judges.

The petition states that the functions of judges include legal assessment of the decisions made by government authorities and law enforcement agencies whose competence includes deciding criminal and civil liability matters. Imposing such general liability on judges without taking into account their status and the importance of the public functions they serve may damage public interests. It is further stressed that judicial independence and immunity do not constitute a special judicial benefit but rather have a public and legal purpose of ensuring that justice is administered in an unhampered way.

The grounds for the Constitutional Court in deciding this matter included the following. Judicial independence is an integral part of the judicial status, a constitutional principle according to which courts are organized and function and judges serve their professional duties. Judicial independence means their ability to function autonomously without being dependent on any circumstances or governed by any will other than the will of law.

Judicial independence as guaranteed by the Constitution is provided by the special practices that define the way they are elected or recruited and dismissed (Article 85.1.27, 126.4-5, 127.3-4, 128 and 131.1.1); by prohibiting any kind of influence imposed upon them (Article 126.2); by protecting their professional interests (127.6); by the way they are bound by the sole governance of law in serving their duties (Article 129.1); by special provisions that regulate the way they are held disciplinarily liable (Article 131.1.3); by ensuring the availability of financing and the necessary operational conditions and legal and social protection required for both judges and courts to function properly (Article 130.1); by prohibiting them from becoming members of political parties and trade unions, taking part in any political activity, becoming deputies, simultaneously holding other paid posts or doing any paid work other than research, teaching or creative work (Article 127.2); by prosecuting contemners (Article 129.5); by ensuring state protection of their personal safety and the safety of their families (Article 126.7); and by judicial self-governance (Article 130.2).

Article 126.1 of the Constitution establishes the possibility of providing additional guarantees of judicial independence by means of relevant legal regulations. Such guarantees are, for example, established by Article 3, 11, 12, 13, 14, 15, 31, 42, 44 and 45 of the Law; Article 14, 15, 16, 17, 118, 119, 120,

121, 122 and 123 of the Law «On the judiciary» Article 376, 377, 378 and 379 of the Criminal Code of Ukraine.

The constitutional guarantees of the judicial independence as necessary prerequisites for the judges for an impartial, unbiased and independent justice need to be secured by certain tangible safeguards. The Constitutional Court therefore views as unacceptable any regression in relation to the level of such safeguards.

Judicial independence includes judicial immunity which role is to ensure unhampered justice.

In its Decision No. 7-zp as of December 23, 1997 (the Chamber of Accounts case) the Constitutional Court stressed that «the purpose of establishing additional on top of ordinary immunity guarantees for selected categories of public servants is to create appropriate environment that would enable the duties placed on them by the state while protecting them from illegal interference» (paragraph 14 Clause 1 of the motivation part).

The fact that such guarantees are granted to judges by the Constitution lays in their role as justice providers.

According to the Ukrainian Constitution, immunity of a judge, whenever a criminal case is initiated against him, means that he may not be detained or jailed before a verdict of guilty is delivered unless this is sanctioned by the Verkhovna Rada (Article 126.3). At the same time, according to the provisions of part one of the this article, judicial immunity as a guarantee that judicial service is delivered in an independent way may extend beyond the scope defined by Article 126.3.

Additional immunity guarantees may be provided by legislation. Article 13 of the Law establishes that immunity of a judge applies to his home and office, transport and communication means, correspondence, property and documents (13.1); no entrance or search of or seizure from his home or office, personal or business vehicle, telephone tapping, personal search of a judge as well as seizure of his correspondence, belongings and documents is allowed save where so authorized by court on due grounds or with the consent of the judge should a decision to resort to special protection measures be made by the head of the relevant court (Article 13.4) and other guarantees of judicial immunity adopted by the Law.

In particular, the scope of immunity guarantees was specified by Article 13.2 of the Law «On the status of judges» as amended on December 15, 1992 establishing that «no judge may be criminally prosecuted or detained without the Verkhovna Rada's authorization. No judge may be subject to administrative sanctions imposed upon him by court other than with the authorization of a body that elected the judge for the position».

These provisions were eliminated by the Law 1999, and Article 13.2 of the Law was changed to read as follows: «no judge may be detained or jailed before a verdict of guilty is delivered unless this is sanctioned by the Verkhovna Rada», which in the view of the Constitutional Court resulted in a more restricted immunity and the lower level of independence guarantees.

According to the provisions of Article 22.2 of the Constitution, the constitutional rights and freedoms are guaranteed and may not be abolished. This, in particular, concerns the right to court defence as defined by Article 55 of the Constitution. In the view of the Constitutional Court, decreased level of judicial independence guarantees may indirectly result in restricted possibilities of implementing the right to court defence.

Article 126.2 establishes an important judicial independence guarantee that prohibits any attempts to influence the judge. This means the prohibition of any acts towards the judge on behalf of public authorities, institutions and organizations, local governments, the public servants and officials of the latter, individuals and their associations or businesses where the purpose of such acts irrespective of their form is to prevent the judge from carrying out his professional duties or make him biased in order to produce an unjust decision. The prohibition of any influence applies to the judge's full term in office.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням
54 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положень статей 44, 47, 78, 80 Закону України
«Про Державний бюджет України на 2004 рік»
та конституційним поданням Верховного Суду України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положень частин другої, третьої, четвертої
статті 78 Закону України
«Про Державний бюджет України на 2004 рік»
(справа про зупинення дії або обмеження пільг,
компенсацій і гарантій)

м. Київ
1 грудня 2004 року
№ 20-рп/2004

Справа № 1-27/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, Євграфова Павла Борисовича, Іващенко Володимира Івановича – суддя-доповідач, Костицько Михайла Васильовича, Малинникової Людмили Федорівни, Мироненка Олександра Миколайовича, Німченка Василя Івановича, Пшеничного Валерія Григоровича, Савенка Миколи Дмитровича, Скоморохи Віктора Єгоровича, Станік Сюзанни Романівни, Ткачука Павла Миколайовича, Чубар Людмили Пантеліївни, Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представників суб'єктів права на конституційне подання: Гуренка Станіслава Івановича – народного депутата України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій, Крючкова Георгія Корнійовича – народного депутата України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, Косарева Валентина Івановича – судді Верховного Суду України, а також Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

України, представника Кабінету Міністрів України Стрекалової Ольги Степанівни – директора Департаменту фінансового законодавства Міністерства юстиції України,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 44, 47, 78, 80 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 78 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» від 27 листопада 2003 року № 1344-IV (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 17–18, ст. 250).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали конституційні подання 54 народних депутатів України та Верховного Суду України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статей 71, 82 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначених положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік».

Заслухавши суддю-доповідача Івашенка В. І., пояснення Крючкова Г. К., Гуренка С. І., Косарева В. І., Селіванова А. О., Носова В. В., Стрекалової О. С. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 54 народних депутати України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 44, 47, 78, 80 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» (далі – Закон).

Як зазначено у конституційному поданні, підставою для звернення до Конституційного Суду України є наявність спору щодо відповідності окремих статей Закону вимогам Конституції України та практична необхідність в офіційній інтерпретації його положень у зв'язку із зверненнями громадян стосовно надання їм встановлених законами України пільг, компенсацій і гарантій.

На думку народних депутатів України, прийняття Верховною Радою України статей 44, 47, 78, 80 Закону призведе до серйозного погіршення матеріального стану громадян, які користуються законодавчо встановленими для них пільгами, компенсаціями і гарантіями, та членів їхніх сімей. Крім того, як стверджується у клопотанні, в Законі проігноровано вимоги статті 2 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо пільг для ветеранів війни і членів їхніх сімей, встановлених раніше законодавством України і колишнього Союзу РСР, які не можуть бути скасовані без рівноцінної заміни.

Народні депутати України також наголошують, що Верховна Рада України, зупиняючи Законом дію положень окремих законодавчих актів

України у частині надання пільг, компенсацій і гарантій, які фінансуються з бюджетів усіх рівнів, перевищила надані їй Конституцією України повноваження та порушила вимоги статей 19, 22, 46, 48, 64, 85, 92 Основного Закону України.

Суб'єкт права на конституційне подання – Верховний Суд України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частин другої, третьої, четвертої статті 78 Закону. На його думку, приймаючи зазначені норми Закону, Верховна Рада України діяла всупереч вимогам Конституції України та Закону України «Про статус суддів», які гарантують незалежність суддів, забороняють у будь-який спосіб впливати на них при здійсненні правосуддя та встановлюють обов'язок держави забезпечувати фінансування і належні умови для функціонування судів і діяльності суддів шляхом визначення у Державному бюджеті України окремо видатків на утримання судів.

2. Конституційний Суд України, зважаючи на те, що конституційні подання стосуються того самого питання, Ухвалою від 7 липня 2004 року об'єднав їх в одне конституційне провадження у справі.

3. Щодо питань, порушених у конституційних поданнях, Президент України у листі до Конституційного Суду України повідомляє таке.

Розміри соціальних виплат і допомоги встановлюються з урахуванням фінансових можливостей держави (стаття 22 Загальної декларації прав людини, пункт 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 19 червня 2001 року № 9-рп/2001 у справі щодо стажу наукової роботи). Верховна Рада України, приймаючи Закон, збільшила у поточному році розміри щорічної разової допомоги порівняно з тими, що виплачувалися у минулі роки. Тому, на думку Президента України, немає підстав для твердження, що прийняття статті 44 Закону призведе до серйозного погіршення матеріального стану громадян, яким виплачується така допомога, та членів їхніх сімей, як це зазначено у конституційному поданні народних депутатів України.

Отже, Президент України вважає, що положення статті 44 Закону не суперечать Конституції України (є конституційними), та наголошує, що у народних депутатів України також немає підстав для твердження про неконституційність положень статті 47 Закону. Норми цієї статті визначають лише порядок діяльності органів державної влади щодо стягнення коштів з рахунків, на яких обліковуються кошти Державного бюджету України, і не зачіпають соціальних прав громадян.

Що стосується положень частин першої, третьої, четвертої статті 78 Закону, то Президент України обґрунтовує їхню невідповідність Конституції України. Зокрема, зі змісту частини першої статті 78 Закону випливає, що керівники бюджетних установ фактично зобов'язані визначати чисельність особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, що суперечить пункту 22 частини першої статті 85 Конститу-

ції України, оскільки це питання належить до повноважень Верховної Ради України. Не викликає сумніву у Президента України і неконституційність положень частин третьої, четвертої цієї статті, тому що ці норми за юридичним змістом відтворюють норми частин третьої, четвертої статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік», які Конституційний Суд України визнав неконституційними (Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004 у справі про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів).

Водночас Президент України стверджує, що положення частини другої статті 78 Закону відповідають Конституції України (є конституційними), бо лише відтворюють зміст частини другої статті 95 Конституції України стосовно конкретного переліку витрат на безоплатне або пільгове матеріальне, побутове забезпечення, на яке згідно з законами України мають право окремі категорії працівників бюджетних установ, і не встановлюють розміру відповідних витрат чи їх обмежень.

Крім цього, Президент України зазначає, що у конституційному поданні не вказано, які саме положення і яких саме законів, названих у статті 80 Закону, не відповідають Конституції України, та не наведено правового обґрунтування їх неконституційності, що унеможливило вичерпну правову оцінку питання, порушеного народними депутатами України. Що стосується клопотання про визнання неконституційною всієї статті 80 Закону, то конституційне подання в цій частині не відповідає вимогам пункту 4 частини другої статті 39 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Голова Верховної Ради України у письмовому поясненні Конституційному Суду України підтримує позицію Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 47 Закону та невідповідності Конституції України (неконституційності) положень частин третьої, четвертої статті 78 Закону. Разом з тим вважає, що положення статті 44 Закону суперечать нормам Конституції України про визнання України соціальною державою (стаття 1) і недопустимість звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів (частина третя статті 22), оскільки зменшують розмір щорічної разової допомоги ветеранам війни, яка їм надається згідно з Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Тому їх можна визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

У цьому поясненні також зазначається, що положення статті 80 Закону стосуються багатьох сфер правового регулювання, а предметом оцінки Конституційним Судом України на відповідність вимогам статей 19, 22, 46, 48, 64 Конституції України можуть бути тільки правила пунктів 5, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 24, 29, 40 частини першої, а також частини другої статті 80 Закону як такі, що поширюють свою дію на працівників освіти, науки, охорони здоров'я, культури, військовослужбовців та членів їхніх сімей.

При вирішенні питання, як стверджує Голова Верховної Ради України, щодо конституційності вказаних положень статті 80 Закону слід врахува-

вати рівень середньомісячних доходів зазначених категорій населення (заробітної плати, інших матеріальних виплат, стипендій тощо). Якщо він нижчий від встановленого законодавством України прожиткового мінімуму, то ці положення можна вважати такими, що не відповідають Конституції України.

У листі Кабінету Міністрів України до Конституційного Суду України з питань, порушених у конституційних поданнях, зокрема, зазначено таке.

Відповідно до статті 95 Конституції України будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір та їх цільове спрямування визначаються виключно законом про Державний бюджет України. Згідно з частиною другою статті 4 Бюджетного кодексу України «при здійсненні бюджетного процесу в Україні положення нормативно-правових актів застосовуються лише в частині, в якій вони не суперечать положенням Конституції України, цього Кодексу та закону про Державний бюджет України».

Кабінет Міністрів України зазначає, що при підготовці проекту Закону було дотримано принципів збалансованості та обґрунтованості формування показників Державного бюджету України, що відповідає вимогам статті 7 Бюджетного кодексу України. Це дало можливість у повному обсязі та у встановлений законодавством термін забезпечити виплату щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни, забезпечити соціальну справедливість при наданні пільг працівникам бюджетних установ.

Крім цього, у листі Кабінету Міністрів України наголошується, що Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» внесено зміни до статті 80 Закону щодо відновлення надання пільг в частині безоплатного користування квартирою з опаленням та освітлення медичним, фармацевтичним, педагогічним працівникам, працівникам культури та пенсіонерам у сільській місцевості.

Отже, Кабінет Міністрів вважає, що положення статей 44, 47, 78, 80 Закону є такими, що відповідають Конституції України (є конституційними).

4. На пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єктів права на конституційні подання, Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України у своїх виступах підтримали обґрунтування відповідних позицій з питань, порушених у конституційних поданнях.

5. Вирішуючи питання щодо конституційності наведених у конституційних поданнях норм Закону, Конституційний Суд України виходить з такого.

Суб'єктами права на конституційне подання порушено клопотання про визнання такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремих положень Закону, якими встановлено розміри виплати щорічної разової допомоги ветеранам війни (стаття 44), порядок стягнення Державним казначейством України бюджетних коштів (стаття 47), порядок надання та розміри пільг, компенсацій і гарантій, на які згідно з законами України мають право окремі категорії працівників бюджетних

установ (стаття 78), зупинено на 2004 рік дію положень деяких законодавчих актів України, а також визначено розмір і порядок реалізації норм окремих законів України (стаття 80).

У період підготовки матеріалів справи до розгляду Конституційним Судом України Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» від 17 червня 2004 року № 1801-IV (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 43–44, ст. 493), яким внесено зміни до статей 47, 78, 80 Закону.

Конституційний Суд України, розглянувши ці зміни, дійшов висновку, що в цілому положення Закону, які оспоруються на предмет їх відповідності Конституції України, в аспекті питань, порушених у конституційних поданнях, не змінилися. Далі положення статей 47, 78, 80 Закону розглядаються Конституційним Судом України в редакції Закону України від 17 червня 2004 року, за винятком положень частини сьомої статті 47, частини п'ятої статті 78, пунктів 37¹, 60 частини першої, частин третьої, четвертої статті 80 Закону, про які у конституційному поданні не йшлося.

Крім цього, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» з тексту Закону вилучено пункти 37, 42 частини першої статті 80, тобто ці положення втратили чинність.

6. Статтею 44 Закону встановлено, що у 2004 році виплата щорічної разової допомоги відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» здійснюється у таких розмірах: інвалідам війни I групи – 195 гривень, інвалідам війни II групи – 160 гривень, інвалідам війни III групи – 130 гривень, учасникам бойових дій – 120 гривень, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, – 195 гривень, членам сімей загиблих та дружинам (чоловікам) померлих учасників бойових дій і учасників війни, визнаних за життя інвалідами, – 65 гривень.

Статтею 78 Закону встановлено:

– витрати на безоплатне або пільгове матеріальне і побутове забезпечення, на яке згідно з законами України мають право окремі категорії працівників, здійснюються за рахунок і в межах бюджетних асигнувань на утримання цих бюджетних установ. До таких витрат належать: забезпечення форменим одягом, речовим майном, службовим обмундируванням; забезпечення безоплатною медичною допомогою; надання санаторно-курортного лікування та відпочинку для оздоровлення; надання жилого приміщення або виплата грошової компенсації за піднайом (найом) жилого приміщення; знижка плати за користування житлом (квартирної плати), паливом, телефоном та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична та теплова енергія); безоплатний проїзд і перевезення багажу; безоплатне встановлення квартирної охоронної сигналізації і користування нею (частина друга);

– пільги, компенсації і гарантії, на які згідно з законами України мають право окремі категорії працівників бюджетних установ, щодо знижки плати за користування житлом (квартирної плати), паливом, телефоном та

плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична та теплова енергія), безоплатний проїзд всіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі) та автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів, надаються у разі якщо грошові доходи цих працівників менше величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб (частина третя);

– розмір наданих пільг у грошовому еквіваленті разом з грошовими доходами зазначених працівників не повинен перевищувати величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб (частина четверта).

Згідно з Конституцією України Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (стаття 1); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті 3); кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (частина перша статті 43); кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (стаття 48).

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, оскільки для значної кількості громадян України пільги, компенсації і гарантії, право на які передбачено чинним законодавством, є додатком до основних джерел існування, необхідною складовою конституційного права на забезпечення достатнього життєвого рівня (стаття 48 Конституції України), який принаймні не може бути нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом (частина третя статті 46 Конституції України), то звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України не допускається. Зупинення його дії можливе за умови введення відповідно до пункту 31 частини першої статті 85, пункту 19 частини першої статті 92 Конституції України надзвичайного стану (стаття 64 Конституції України) (Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій).

Однак практика ревізування пільг, компенсацій і гарантій триває.

Зокрема, на підставі частини п'ятої статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щорічно, до 5 травня, інвалідам війни повинна виплачуватися разова грошова допомога у розмірах: інвалідам I групи – десять мінімальних пенсій за віком; II групи – вісім мінімальних пенсій за віком; III групи – сім мінімальних пенсій за віком. Проте статтею 44 Закону розміри такої допомоги зменшено.

Це суперечить вимогам статті 2 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», згідно з якою права та пільги для ветеранів війни і членів їх сімей, встановлені раніше законодавством України і законодавством колишнього Союзу РСР, не можуть бути скасовані без їх рівноцінної заміни (частина друга); нормативні акти органів дер-

жавної влади та органів місцевого самоврядування, які обмежують права і пільги ветеранів війни, передбачені цим Законом, є недійсними (частина третя).

За Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав (частина перша статті 4).

Розділ II цього Закону визначає поняття і зміст статусу ветеранів війни (учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни) та осіб, на яких поширюється дія його положень. Це колишні військовослужбовці та особи вільнонайманого складу військових формувань, працівники правоохоронних органів, які безпосередньо брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань усіх видів і родів військ діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час, виконували інші обов'язки військової служби та тилового забезпечення, пов'язані з необхідністю захисту Батьківщини, у тому числі з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, ядерних аварій, ядерних випробувань, з участю у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, іншим ураженням ядерними матеріалами. В окремих випадках дія зазначеного Закону поширюється на членів сімей перелічених осіб.

Зважаючи на викладене та враховуючи, що згідно з Конституцією України захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України (частина перша статті 65), Конституційний Суд України дійшов висновку, що на осіб, які за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» належать до ветеранів війни, повинні поширюватися гарантії державного соціального захисту відповідно до положень частини п'ятої статті 17 Конституції України.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав питання щодо конституційності положень законів України про Державний бюджет України в частині обмеження пільг, компенсацій і гарантій, на які відповідно до чинного законодавства мають право окремі категорії працівників бюджетних установ. Відповідно до Бюджетного кодексу України до таких установ належать орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа чи організація, створена у встановленому порядку органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим чи органами місцевого самоврядування, яка повністю утримується за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевих бюджетів (пункт 6 статті 2).

Правова позиція Конституційного Суду України з питань обмеження пільг, компенсацій і гарантій військовослужбовців та працівників правоохоронних органів полягає в тому, що комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення їх соціального захисту та їхніх сімей (у тому числі забезпечення форменим одягом, речовим майном, службовим обмундируванням; забезпечення безоплатною медичною допомогою; надання санаторно-курортного лікування та відпочинку для оздоровлення; надання жилого приміщення або виплата грошо-

вої компенсації за піднайом (найом) жилого приміщення; знижка плати за користування житлом (квартирної плати), паливом, телефоном та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична та тепла енергія); безоплатний проїзд і перевезення багажу; безоплатне встановлення квартирної охоронної сигналізації і користування нею), зумовлений не втраченою працездатності, безробіттям або відсутністю достатніх засобів для існування (стаття 46 Конституції України), а особливістю професійних обов'язків, пов'язаних з ризиком для життя та здоров'я, певним обмеженням конституційних прав і свобод, у тому числі права заробляти матеріальні блага для забезпечення собі і своїй сім'ї рівня життя, вищого за прожитковий мінімум. Здійснення таких заходів не залежить від розміру їх доходів чи наявності фінансування із бюджету, а має безумовний характер (рішення Конституційного Суду України від 6 липня 1999 року № 8-рп/99 у справі щодо права на пільги; від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій; від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004 у справі про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів).

Водночас згідно з частинами третьою, четвертою статті 78 Закону пільги, передбачені частиною першою цієї статті, надаються лише у разі якщо грошові доходи військовослужбовців, працівників правоохоронних органів менше величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб (частина третя), а розмір наданих пільг у грошовому еквіваленті разом з грошовими доходами не повинен перевищувати величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб (частина четверта). Як зазначено в Рішенні Конституційного Суду України від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів), це означає фактичне зупинення дії передбачених законами України пільг для військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, що є порушенням гарантованого державою права на їх соціальний захист та членів їхніх сімей.

7. Конституція України закріплює обов'язок держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів (частина перша статті 130) як складову конституційних гарантій їх незалежності і недоторканності (частина перша статті 126). Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України зменшення видатків Державного бюджету України на фінансування судів і суддів не забезпечує повного і належного здійснення правосуддя, нормального функціонування судової системи, що може призвести до зниження довіри громадян до державної влади, загрози реалізації гарантованого Конституцією України права людини і громадянина на судовий захист (Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій).

Тобто норми про матеріальне і побутове забезпечення суддів, їх соціальний захист, встановлені статтями 44, 45 Закону України «Про статус суддів», не можуть бути скасовані чи знижені без відповідної компенсації.

Надання суддям передбачених цим Законом пільг, компенсацій і гарантій не може ставитися у залежність від грошових доходів суддів та від бюджетного фінансування.

Отже, положення статті 44, частин другої, третьої, четвертої статті 78 Закону є такими, що суперечать конституційному припису, згідно з яким при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя статті 22), та не відповідають вимогам частини п'ятої статті 17, статей 126, 130 Конституції України (є неконституційними).

8. Вирішуючи питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 47, частини першої статті 78, статті 80 Закону, Конституційний Суд України виходить з такого.

Положеннями статті 47 Закону визначено порядок виконання Державним казначейством України рішень, які приймаються органами державної влади, що відповідно до закону мають право на їх застосування, про стягнення коштів з рахунків, на яких обліковуються кошти державного бюджету.

За частиною першою статті 78 Закону керівники бюджетних установ утримують чисельність працівників, військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, органів і установ виконання покарань, податкової міліції та здійснюють фактичні видатки на заробітну плату (грошове забезпечення), включаючи видатки на премії та інші види заохочень чи винагород, матеріальну допомогу, лише в межах фонду заробітної плати (грошового забезпечення), затвердженого для бюджетних установ у кошторисах.

Відповідно до положень частини першої статті 80 Закону з метою покриття ризиків втрат бюджету, пов'язаних з проведенням податкової реформи, та досягнення реальності і збалансованості державного та місцевих бюджетів зупиняється на 2004 рік дія низки положень законодавчих актів.

Частиною другою статті 80 Закону встановлено, що в 2004 році положення і норми, визначені окремими законами України, реалізуються у розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України, в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2004 рік.

Народні депутати України стверджують, що прийняття Верховною Радою України наведених положень Закону призведе до суттєвого погіршення матеріального становища громадян, які користуються пільгами, компенсаціями і гарантіями, встановленими законами України.

Однак у більшості положень вказаних статей Закону йдеться не про надання пільг, компенсацій і гарантій громадянам та членам їхніх сімей, а про врегулювання інших правовідносин.

До того ж суб'єкт права на конституційне подання не навів правового обґрунтування неконституційності положень статті 47, частини першої статті 78, статті 80 Закону, наявність якого є обов'язковою відповідно до пункту 4 частини другої статті 39 Закону України «Про Конституційний Суд України», а також аргументів щодо їх зв'язку з обмеженням соціаль-

них прав громадян, з чим де-факто погодився представник народних депутатів України на пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Конституційне подання не містить також правового обґрунтування твердження народних депутатів України про те, що Верховна Рада України, зупиняючи відповідно до частини першої статті 80 Закону дію положень зазначених законодавчих актів України, перевищила надані їй Конституцією України повноваження та порушила вимоги положень статей 19, 22, 46, 48, 64, 85, 92 Конституції України.

Отже, конституційне провадження у справі в частині перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) положень статті 47, частини першої статті 78, статті 80 Закону підлягає припиненню на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» – невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, пунктом 2 статті 45, статтями 51, 61, 63, 65, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), такі положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік»:

1) статті 44, якими встановлено, що у 2004 році виплата щорічної разової допомоги відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» здійснюється у таких розмірах: інвалідам війни I групи – 195 гривень, інвалідам війни II групи – 160 гривень, інвалідам війни III групи – 130 гривень, учасникам бойових дій – 120 гривень, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, – 195 гривень, членам сімей загиблих та дружинам (чоловікам) померлих учасників бойових дій і учасників війни, визнаних за життя інвалідами, – 65 гривень;

2) частин другої, третьої, четвертої статті 78, відповідно до яких:

– витрати на безоплатне або пільгове матеріальне і побутове забезпечення, на яке згідно з законами України мають право окремі категорії працівників, здійснюються за рахунок і в межах бюджетних асигнувань на утримання цих бюджетних установ. До таких витрат належать: забезпечення форменим одягом, речовим майном, службовим обмундируванням; забезпечення безоплатною медичною допомогою; надання санаторно-курортного лікування та відпочинку для оздоровлення; надання жилого приміщення або виплата грошової компенсації за піднайом (найом) жилого приміщення; знижка плати за користування житлом (квартирної плати), паливом, телефоном та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична та тепла енергія); безоплатний проїзд і перевезення багажу; безоплатне встановлення квартирної охоронної сигналізації і користування нею;

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

– пільги, компенсації і гарантії, на які згідно з законами України мають право окремі категорії працівників бюджетних установ, щодо знижки плати за користування житлом (квартирної плати), паливом, телефоном та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електричну та теплову енергію), безоплатного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі) та автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів надаються у разі, якщо грошові доходи цих працівників менше величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб;

– розмір наданих пільг у грошовому еквіваленті разом з грошовими доходами зазначених працівників не повинен перевищувати величини прожиткового мінімуму, встановленої для працездатних осіб.

2. Припинити конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 47, частини першої статті 78, статті 80 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік».

3. Положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік», визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

по делу о соответствии
Конституции Украины (конституционности)
положений статей 44, 47, 78, 80 Закона Украины
«О Государственном бюджете Украины на 2004 год»,
а также о соответствии
Конституции Украины (конституционности)
положений частей второй, третьей, четвертой статьи 78
Закона Украины
«О Государственном бюджете Украины на 2004 год»
по конституционным представлениям
54 народных депутатов Украины и Верховного Суда Украины
(дело о приостановлении действия или ограничении
льгот, компенсаций и гарантий)

г. Киев
1 декабря 2004 года
№ 20-рп/2004

Дело № 1-27/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Евграфова** Павла Борисовича, **Ивашенко** Владимира Ивановича – судья-докладчик, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Малинниковой** Людмилы Федоровны, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Станик** Сюзанны Романовны, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителей субъектов права на конституционное представление: Гуренко Станислава Ивановича – народного депутата Украины, Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам экономической политики, управления народным хозяйством, собственности и инвестиций, Крючкова Георгия Корнеевича – народного депутата Украины, Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам национальной безопасности и обороны, Косарева Валентина Ивановича – судьи Верховного Суда Украины, а также Селиванова Анатолия Александровича – Постоянного представителя Верховной Рады Украины в

Конституционном Суде Украины, Носова Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины, представителя Кабинета Министров Украины Стрекаловой Ольги Степановны – директора Департамента финансового законодательства Министерства юстиции Украины,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статей 44, 47, 78, 80 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год», а также о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений частей второй, третьей, четвертой статьи 78 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год» от 27 ноября 2003 года № 1344-IV (Ведомости Верховной Рады Украины, 2004 г., № 17–18, ст. 250) по конституционным представлениям 54 народных депутатов Украины и Верховного Суда Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стали конституционные представления 54 народных депутатов Украины и Верховного Суда Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьями 71, 82 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о конституционности указанных положений Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год».

Заслушав судью-докладчика Иващенко В. И., объяснения Крючкова Г. К., Гуренко С. И., Косарева В. И., Селиванова А. А., Носова В. В., Стрекаловой О. С. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 54 народных депутата Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством рассмотреть вопрос о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статей 44, 47, 78, 80 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год» (далее – Закон).

Как отмечено в конституционном представлении, основанием для обращения в Конституционный Суд Украины является наличие спора о соответствии отдельных статей Закона требованиям Конституции Украины и практическая необходимость в официальной интерпретации его положений в связи с обращениями граждан относительно предоставления им установленных законами Украины льгот, компенсаций и гарантий.

По мнению народных депутатов Украины, принятие Верховной Радой Украины статей 44, 47, 78, 80 Закона приведет к серьезному ухудшению материального положения граждан, пользующихся законодательно установленными для них льготами, компенсациями и гарантиями, и членов их семей. Кроме того, как утверждается в ходатайстве, в Законе проигнорированы требования статьи 2 Закона Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты» относительно льгот для ветеранов вой-

ны и членов их семей, установленных ранее законодательством Украины и бывшего Союза ССР, которые не могут быть упразднены без равноценной замены.

Народные депутаты Украины также подчеркивают, что Верховная Рада Украины, останавливая Законом действие положений отдельных законодательных актов Украины в части предоставления льгот, компенсаций и гарантий, финансирующихся из бюджетов всех уровней, превысила предоставленные ей Конституцией Украины полномочия и нарушила требования статей 19, 22, 46, 48, 64, 85, 92 Основного Закона Украины.

Субъект права на конституционное представление – Верховный Суд Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством признать не соответствующими Конституции Украины (неконституционными) положения частей второй, третьей, четвертой статьи 78 Закона. По его мнению, принимая указанные нормы Закона, Верховная Рада Украины действовала вопреки требованиям Конституции Украины и Закона Украины «О статусе судей», гарантирующим независимость судей, запрещающим каким бы то ни было способом влиять на них при осуществлении правосудия и устанавливающим обязанность государства обеспечивать финансирование и надлежащие условия для функционирования судов и деятельности судей путем определения в Государственном бюджете Украины отдельно расходов на содержание судов.

2. Конституционный Суд Украины, учитывая, что конституционные представления касаются одного и того же вопроса, Определением от 7 июля 2004 года объединил их в одно конституционное производство по делу.

3. Относительно вопросов, поставленных в конституционных представлениях, Президент Украины в письме в Конституционный Суд Украины сообщает следующее.

Размеры социальных выплат и помощи устанавливаются с учетом финансовых возможностей государства (статья 22 Всеобщей декларации прав человека, пункт 3 мотивировочной части Решения Конституционного Суда Украины от 19 июня 2001 года № 9-рп/2001 по делу о стаже научной работы). Верховная Рада Украины, принимая Закон, увеличила в текущем году размеры ежегодной разовой помощи по сравнению с теми, которые выплачивались в предыдущие годы. Поэтому, по мнению Президента Украины, нет оснований для утверждения, что принятие статьи 44 Закона приведет к серьезному ухудшению материального положения граждан, которым выплачивается такая помощь, и членов их семей, как это отмечено в конституционном представлении народных депутатов Украины.

Таким образом, Президент Украины считает, что положения статьи 44 Закона не противоречат Конституции Украины (являются конституционными), и подчеркивает, что у народных депутатов Украины также отсутствуют основания для утверждения о неконституционности положений статьи 47 Закона. Нормы этой статьи определяют лишь порядок деятель-

ности органов государственной власти по взысканию средств со счетов, на которых учитываются средства Государственного бюджета Украины, и не затрагивают социальных прав граждан.

Что касается положений частей первой, третьей, четвертой статьи 78 Закона, то Президент Украины обосновывает их несоответствие Конституции Украины. В частности, из содержания части первой статьи 78 Закона вытекает, что руководители бюджетных учреждений фактически обязаны определять численность личного состава Вооруженных Сил Украины и других воинских формирований, что противоречит пункту 22 части первой статьи 85 Конституции Украины, поскольку этот вопрос относится к полномочиям Верховной Рады Украины. Не вызывает сомнения у Президента Украины и неконституционность положений частей третьей, четвертой этой статьи, так как эти нормы по юридическому содержанию воссоздают нормы частей третьей, четвертой статьи 59 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2003 год», которые Конституционный Суд Украины признал неконституционными (Решение Конституционного Суда Украины от 17 марта 2004 года № 7-рп/2004 по делу о социальной защите военнослужащих и работников правоохранительных органов).

Вместе с тем Президент Украины утверждает, что положения части второй статьи 78 Закона отвечают Конституции Украины (являются конституционными), так как лишь воспроизводят содержание части второй статьи 95 Конституции Украины относительно конкретного перечня затрат на безвозмездное либо льготное материальное, бытовое обеспечение, на которое в соответствии с законами Украины имеют право отдельные категории работников бюджетных учреждений, и не устанавливают размера соответствующих затрат либо их ограничений.

Кроме этого, Президент Украины отмечает, что в конституционном представлении не указано, какие именно положения и каких именно законов, названных в статье 80 Закона, не соответствуют Конституции Украины, и не приведено правовое обоснование их неконституционности, что делает невозможной исчерпывающую правовую оценку вопроса, поставленного народными депутатами Украины. Что касается ходатайства о признании неконституционной всей статьи 80 Закона, то конституционное представление в этой части не отвечает требованиям пункта 4 части второй статьи 39 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины».

Председатель Верховной Рады Украины в письменном объяснении Конституционному Суду Украины поддерживает позицию Президента Украины относительно соответствия Конституции Украины (конституционности) положений статьи 47 Закона и несоответствия Конституции Украины (неконституционности) положений частей третьей, четвертой статьи 78 Закона. Вместе с тем считает, что положения статьи 44 Закона противоречат нормам Конституции Украины о признании Украины социальным государством (статья 1) и недопустимости сужения содержания и объема существующих прав и свобод при принятии новых законов или

внесении изменений в действующие законы (часть третья статьи 22), поскольку уменьшают размер ежегодной разовой помощи ветеранам войны, которая им предоставляется в соответствии с Законом Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты». Поэтому их можно признать не соответствующими Конституции Украины (неконституционными).

В этом объяснении также отмечается, что положения статьи 80 Закона касаются многих сфер правового регулирования, а предметом оценки Конституционным Судом Украины на соответствие требованиям статей 19, 22, 46, 48, 64 Конституции Украины могут быть только правила пунктов 5, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 24, 29, 40 части первой, а также части второй статьи 80 Закона как распространяющие свое действие на работников образования, науки, здравоохранения, культуры, военнослужащих и членов их семей.

При решении вопроса, как утверждает Председатель Верховной Рады Украины, о конституционности указанных положений статьи 80 Закона следует учитывать уровень среднемесячных доходов указанных категорий населения (заработной платы, иных материальных выплат, стипендий и т. п.). Если он ниже установленного законодательством Украины прожиточного минимума, то эти положения можно считать не соответствующими Конституции Украины.

В письме Кабинета Министров Украины в Конституционный Суд Украины относительно вопросов, поставленных в конституционных представлениях, в частности, указано следующее.

В соответствии со статьей 95 Конституции Украины все расходы государства на общественные нужды, размер и их целевая направленность определяются исключительно законом о Государственном бюджете Украины. Согласно части второй статьи 4 Бюджетного кодекса Украины «при осуществлении бюджетного процесса в Украине положения нормативно-правовых актов применяются лишь в части, в которой они не противоречат положениям Конституции Украины, этого Кодекса и закона о Государственном бюджете Украины».

Кабинет Министров Украины отмечает, что при подготовке проекта Закона были соблюдены принципы сбалансированности и обоснованности формирования показателей Государственного бюджета Украины, что отвечает требованиям статьи 7 Бюджетного кодекса Украины. Это дало возможность в полном объеме и в установленный законодательством срок обеспечить выплату ежегодной разовой денежной помощи ветеранам войны, обеспечить социальную справедливость при предоставлении льгот работникам бюджетных учреждений.

Кроме этого, в письме Кабинета Министров Украины подчеркивается, что Законом Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год» внесены изменения в статью 80 Закона, касающиеся возобновления предоставления льгот в части бесплатного пользования квартирой с отоплением и освещением меди-

цинским, фармацевтическим, педагогическим работникам, работникам культуры и пенсионерам в сельской местности.

Таким образом, Кабинет Министров считает, что положения статей 44, 47, 78, 80 Закона отвечают Конституции Украины (являются конституционными).

4. На пленарном заседании Конституционного Суда Украины представители субъектов права на конституционные представления, Верховной Рады Украины, Президента Украины, Кабинета Министров Украины в своих выступлениях поддержали обоснование соответствующих позиций по вопросам, поднятым в конституционных представлениях.

5. Решая вопрос о конституционности указанных в конституционных представлениях норм Закона, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

Субъектами права на конституционное представление представлено ходатайство о признании не соответствующими Конституции Украины (неконституционными), отдельных положений Закона, которыми установлены размеры выплаты ежегодной разовой помощи ветеранам войны (статья 44), порядок взыскания Государственным казначейством Украины бюджетных средств (статья 47), порядок предоставления и размеры льгот, компенсаций и гарантий, на которые в соответствии с законами Украины имеют право отдельные категории работников бюджетных учреждений (статья 78), приостановлено на 2004 год действие положений некоторых законодательных актов Украины, а также определены размер и порядок реализации норм отдельных законов Украины (статья 80).

В период подготовки материалов дела к рассмотрению Конституционным Судом Украины Верховная Рада Украины приняла Закон Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год» от 17 июня 2004 года № 1801-IV (Ведомости Верховной Рады Украины, 2004 г., № 43–44, ст. 493), которым внесены изменения в статьи 47, 78, 80 Закона.

Конституционный Суд Украины, рассмотрев эти изменения, пришел к выводу, что в целом оспариваемые на предмет соответствия Конституции Украины положения Закона в аспекте вопросов, затронутых в конституционных представлениях, не изменились. Далее положения статей 47, 78, 80 Закона рассматриваются Конституционным Судом Украины в редакции Закона Украины от 17 июня 2004 года, за исключением положений части седьмой статьи 47, части пятой статьи 78, пунктов 37¹, 60 части первой, частей третьей, четвертой статьи 80 Закона, о которых в конституционном представлении не шла речь.

Кроме этого, в соответствии с Законом Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год» из текста Закона изъяты пункты 37, 42 части первой статьи 80, то есть эти положения утратили силу.

6. Статьей 44 Закона установлено, что в 2004 году выплата ежегодной разовой помощи в соответствии с Законом Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты» осуществляется в следующих размерах: инвалидам войны I группы – 195 гривень, инвалидам войны II группы – 160 гривень, инвалидам войны III группы – 130 гривень, участникам боевых действий – 120 гривень, лицам, имеющим особые заслуги перед Родиной, – 195 гривень, членам семей погибших и женам (мужьям) умерших участников боевых действий и участников войны, признанных при жизни инвалидами, – 65 гривень.

Статьей 78 Закона установлено:

– расходы на бесплатное или льготное материальное и бытовое обеспечение, на которое согласно законам Украины имеют право отдельные категории работников, осуществляются за счет и в пределах бюджетных ассигнований на содержание этих бюджетных учреждений. К таким расходам относятся: обеспечение форменной одеждой, вещевым имуществом, служебным обмундированием; обеспечение бесплатной медицинской помощью; предоставление санаторно-курортного лечения и отдыха для оздоровления; предоставление жилого помещения или выплата денежной компенсации за поднаем (наем) жилого помещения; скидка платы за пользование жильем (квартирной платы), топливом, телефоном и платы за коммунальные услуги (водоснабжение, газ, электрическая и тепловая энергия); бесплатный проезд и перевозка багажа; бесплатная установка квартирной охранной сигнализации и пользование ею (часть вторая);

– льготы, компенсации и гарантии, на которые согласно законам Украины имеют право отдельные категории работников бюджетных учреждений, относительно скидки платы за пользование жильем (квартирной платы), топливом, телефоном и платы за коммунальные услуги (водоснабжение, газ, электрическая и тепловая энергия), бесплатный проезд всеми видами городского пассажирского транспорта (за исключением такси) и автомобильным транспортом общего пользования в сельской местности, а также железнодорожным и водным транспортом пригородного сообщения и автобусами пригородных маршрутов, предоставляются в случае если денежные доходы этих работников меньше величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц (часть третья);

– размер предоставленных льгот в денежном эквиваленте вместе с денежными доходами указанных работников не должен превышать величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц (часть четвертая).

В соответствии с Конституцией Украины Украина является суверенным и независимым, демократическим, социальным, правовым государством (статья 1); права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства (часть вторая статьи 3); каждый имеет право на труд, что включает возможность зарабатывать себе на жизнь трудом, который он свободно избирает или на который свободно соглашается (часть первая статьи 43); каждый имеет право на достаточный

жизненный уровень для себя и своей семьи, включающий достаточное питание, одежду, жилище (статья 48).

Согласно правовой позиции Конституционного Суда Украины, поскольку для значительного количества граждан Украины льготы, компенсации и гарантии, право на которые предусмотрены действующим законодательством, являются дополнением к основным источникам существования, необходимой составной частью конституционного права на обеспечение достаточного жизненного уровня (статья 48 Конституции Украины), который по крайней мере не может быть ниже прожиточного минимума, установленного законом (часть третья статьи 46 Конституции Украины), то сужение содержания и объема этого права путем принятия новых законов или внесения изменений в действующие законы в соответствии со статьей 22 Конституции Украины не допускается. Приостановление его действия возможно при условии введения согласно пункту 31 части первой статьи 85, пункту 19 части первой статьи 92 Конституции Украины чрезвычайного положения (статья 64 Конституции Украины) (Решение Конституционного Суда Украины от 20 марта 2002 года № 5-рп/2002 по делу о льготах, компенсациях и гарантиях).

Однако практика ревизии льгот, компенсаций и гарантий продолжается.

В частности, на основании части пятой статьи 13 Закона Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты» ежегодно, до 5 мая, инвалидам войны должна выплачиваться разовая денежная помощь в размерах: инвалидам I группы – десять минимальных пенсий по возрасту; II группы – восемь минимальных пенсий по возрасту; III группы – семь минимальных пенсий по возрасту. Тем не менее статьей 44 Закона размеры такой помощи уменьшены.

Это противоречит требованиям статьи 2 Закона Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты», согласно которой права и льготы для ветеранов войны и членов их семей, установленные ранее законодательством Украины и законодательством бывшего Союза ССР, не могут быть упразднены без их равноценной замены (часть вторая); нормативные акты органов государственной власти и органов местного самоуправления, ограничивающие права и льготы ветеранов войны, предусмотренные этим Законом, являются недействительными (часть третья).

Согласно Закону Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты» ветеранами войны являются лица, принимавшие участие в защите Родины или в боевых действиях на территории других государств (часть первая статьи 4).

Раздел II этого Закона определяет понятие и содержание статуса ветеранов войны (участники боевых действий, инвалиды войны, участники войны) и лиц, на которых распространяется действие его положений. Это бывшие военнослужащие и лица вольнонаемного состава воинских формирований, работники правоохранительных органов, непосредственно принимавшие участие в выполнении боевых заданий по защите Родины в составе воинских подразделений, соединений, объединений всех видов и родов войск действующей армии (флота), в партизанских отрядах и под-

полье и других формированиях как в военное, так и в мирное время, исполняли другие обязанности воинской службы и тылового обеспечения, связанные с необходимостью защиты Родины, в том числе с ликвидацией последствий Чернобыльской катастрофы, ядерных аварий, ядерных испытаний, с участием в военных учениях с применением ядерного оружия, иным поражением ядерными материалами. В отдельных случаях действие указанного Закона распространяется на членов семей перечисленных лиц.

Принимая во внимание изложенное и учитывая, что в соответствии с Конституцией Украины защита Отчизны, независимости и территориальной целостности Украины является обязанностью граждан Украины (часть первая статьи 65), Конституционный Суд Украины пришел к выводу, что на лиц, которые по Закону Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты», являются ветеранами войны, должны распространяться гарантии государственной социальной защиты согласно положениям части пятой статьи 17 Конституции Украины.

Конституционный Суд Украины неоднократно рассматривал вопрос о конституционности положений законов Украины о Государственном бюджете Украины в части ограничения льгот, компенсаций и гарантий, на которые согласно действующему законодательству имеют право отдельные категории работников бюджетных учреждений. В соответствии с Бюджетным кодексом Украины к таким учреждениям принадлежат орган, учреждение или организация, определенная Конституцией Украины, а также учреждение или организация, созданная в установленном порядке органами государственной власти, органами власти Автономной Республики Крым или органами местного самоуправления, которая полностью содержится за счет соответственного государственного бюджета либо местных бюджетов (пункт 6 статьи 2).

Правовая позиция Конституционного Суда Украины по вопросам ограничения льгот, компенсаций и гарантий военнослужащих и работников правоохранительных органов состоит в том, что комплекс организационно-правовых и экономических мер, направленных на обеспечение социальной защиты их и их семей (в том числе обеспечение форменной одеждой, вещевым имуществом, служебным обмундированием; обеспечение бесплатной медицинской помощью предоставление санаторно-курортного лечения и отдыха для оздоровления; предоставление жилого помещения или выплата денежной компенсации за поднаем (наем) жилого помещения; скидка платы за пользование жильем (квартирной платы), топливом, телефоном и платы за коммунальные услуги (водоснабжение, газ, электрическая и тепловая энергия); бесплатный проезд и перевозка багажа; бесплатная установка квартирной охранной сигнализации и пользование ею), обусловлен не потерей трудоспособности, безработицей или отсутствием достаточных средств для существования (статья 46 Конституции Украины), а особенностью профессиональных обязанностей, связанных с риском для жизни и здоровья, определенным ограничением конституционных прав и свобод, в том числе права зарабатывать материальные блага для обеспечения себе и своей семье уровня жизни выше прожиточ-

ного минимума. Осуществление таких мероприятий не зависит от размера их доходов или наличия финансирования из бюджета, а носит безусловный характер (Решение Конституционного Суда Украины от 6 июля 1999 года № 8-рп/99 по делу о правах на льготы; от 20 марта 2002 года № 5-рп/2002 по делу о льготах, компенсациях и гарантиях; от 17 марта 2004 года № 7-рп/2004 по делу о социальной защите военнослужащих и работников правоохранительных органов).

Вместе с тем в соответствии с частями третьей, четвертой статьи 78 Закона льготы, предусмотренные частью первой этой статьи, предоставляются лишь в случае если денежные доходы военнослужащих, работников правоохранительных органов меньше величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц (часть третья), а размер предоставленных льгот в денежном эквиваленте вместе с денежными доходами не должен превышать величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц (часть четвертая). Как отмечено в Решении Конституционного Суда Украины от 17 марта 2004 года № 7-рп/2004 (дело о социальной защите военнослужащих и работников правоохранительных органов), это означает фактическую остановку действия предусмотренных законами Украины льгот для военнослужащих и работников правоохранительных органов, что является нарушением гарантированного государством права на социальную защиту их и членов их семей.

7. Конституция Украины закрепляет обязанность государства обеспечивать финансирование и надлежащие условия для функционирования судов и деятельности судей (часть первая статьи 130) как составную конституционных гарантий их независимости и неприкосновенности (часть первая статьи 126). Согласно правовой позиции Конституционного Суда Украины уменьшение расходов Государственного бюджета Украины на финансирование судов и судей не обеспечивает полного и надлежащего осуществления правосудия, нормального функционирования судебной системы, что может повлечь снижение доверия граждан к государственной власти, угрозу реализации гарантированного Конституцией Украины права человека и гражданина на судебную защиту (Решение Конституционного Суда Украины от 20 марта 2002 года № 5-рп/2002 по делу о льготах, компенсациях и гарантиях).

То есть нормы о материальном и бытовом обеспечении судей, их социальной защите, установленные статьями 44, 45 Закона Украины «О статусе судей», не могут быть отменены или снижены без соответствующей компенсации. Предоставление судьям предусмотренных этим Законом льгот, компенсаций и гарантий не может зависеть от денежных доходов судей и от бюджетного финансирования.

Следовательно, положения статьи 44, частей второй, третьей, четвертой статьи 78 Закона противоречат конституционному предписанию, согласно которому при принятии новых законов либо внесении изменений в действующие законы не допускается сужение содержания и объема существующих прав и свобод (часть третья статьи 22), и не отвечают требованиям

части пятої статті 17, статей 126, 130 Конституції України (являються неконституційними).

8. Решая вопрос о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статьи 47, части первой статьи 78, статьи 80 Закона, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

Положениями статьи 47 Закона определен порядок выполнения Государственным казначейством Украины решений, принимающихся органами государственной власти, которые согласно закону имеют право на их применение, о взыскании средств со счетов, на которых учитываются средства государственного бюджета.

Согласно части первой статьи 78 Закона руководители бюджетных учреждений содержат численность работников, военнослужащих, лиц рядового и начальствующего состава органов внутренних дел, органов и учреждений исполнения наказаний, налоговой милиции и осуществляют фактические расходы на заработную плату (денежное обеспечение), включая расходы на премии и иные виды поощрений или вознаграждений, материальную помощь, лишь в пределах фонда заработной платы (денежного обеспечения), утвержденного для бюджетных учреждений в сметах.

Согласно положениям части первой статьи 80 Закона с целью покрытия рисков потерь бюджета, связанных с проведением налоговой реформы, и достижения реальности и сбалансированности государственного и местных бюджетов приостанавливается на 2004 год действие ряда положений законодательных актов.

Частью второй статьи 80 Закона установлено, что в 2004 году положения и нормы, определенные отдельными законами Украины, реализуются в размерах и порядке, определенных Кабинетом Министров Украины, в пределах расходов, учтенных в расчетах к Государственному бюджету Украины и местным бюджетам на 2004 год.

Народные депутаты Украины утверждают, что принятие Верховной Радой Украины указанных положений Закона приведет к существенному ухудшению материального положения граждан, пользующихся льготами, компенсациями и гарантиями, установленными законами Украины.

Однако в большинстве положений указанных статей Закона речь идет не о предоставлении льгот, компенсаций и гарантий гражданам и членам их семей, а об урегулировании других правоотношений.

К тому же субъект права на конституционное представление не дал правового обоснования неконституционности положений статьи 47, части первой статьи 78, статьи 80 Закона, наличие которого является обязательным в соответствии с пунктом 4 части второй статьи 39 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», а также аргументов относительно их связи с ограничением социальных прав граждан, с чем де-факто согласился представитель народных депутатов Украины на пленарном заседании Конституционного Суда Украины.

Конституционное представление не содержит также правового обоснования утверждения народных депутатов Украины о том, что Верховная

Рада Украины, приостанавливая согласно части первой статьи 80 Закона действие положений указанных законодательных актов Украины, превысила предоставленные ей Конституцией Украины полномочия и нарушила требования положений статей 19, 22, 46, 48, 64, 85, 92 Конституции Украины.

Следовательно, конституционное производство по делу в части проверки на соответствие Конституции Украины (конституционность) положений статьи 47, части первой статьи 78, статьи 80 Закона подлежит прекращению на основании пункта 2 статьи 45 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» – несоответствие конституционного представления требованиям, предусмотренным Конституцией Украины, Законом Украины «О Конституционном Суде Украины».

Исходя из изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, пунктом 2 статьи 45, статьями 51, 61, 63, 65, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», § 51 Регламента Конституционного Суда Украины, Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать не соответствующими Конституции Украины (неконституционными) следующие положения Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год»:

1) статьи 44, которыми установлено, что в 2004 году выплата ежегодной разовой помощи согласно Закону Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты» осуществляется в следующих размерах: инвалидам войны I группы – 195 гривень, инвалидам войны II группы – 160 гривень, инвалидам войны III группы – 130 гривень, участникам боевых действий – 120 гривень, лицам, имеющим особые заслуги перед Родиной, – 195 гривень, членам семей погибших и женам (мужьям) умерших участников боевых действий и участников войны, признанных при жизни инвалидами, – 65 гривень;

2) частей второй, третьей, четвертой статьи 78, соответственно которым:

– затраты на безвозмездное или льготное материальное и бытовое обеспечение, на которое в соответствии с законами Украины имеют право отдельные категории работников, осуществляются за счет и в пределах бюджетных ассигнований на содержание этих бюджетных учреждений. К таким расходам относятся: обеспечение форменной одеждой, вещевым имуществом, служебным обмундированием; обеспечение бесплатной медицинской помощью; предоставление санаторно-курортного лечения и отдыха для оздоровления; предоставление жилого помещения или выплата денежной компенсации за поднаем (наем) жилого помещения; скидка платы за пользование жильем (квартирной платы), топливом, телефоном и платы за коммунальные услуги (водоснабжение, газ, электрическая и тепловая энергия); бесплатный проезд и перевозка багажа; бесплатная установка квартирной охранной сигнализации и пользование ею;

– льготы, компенсации и гарантии, на которые согласно законам Украины имеют право отдельные категории работников бюджетных учреждений, относительно скидки платы за пользование жильем (квартирной платы), топливом, телефоном и платы за коммунальные услуги (водоснабжение, газ, электрическая и тепловая энергия), бесплатный проезд всеми видами городского пассажирского транспорта (за исключением такси) и автомобильным транспортом общего пользования в сельской местности, а также железнодорожным и водным транспортом пригородного сообщения и автобусами пригородных маршрутов предоставляются в случае, если денежные доходы этих работников меньше величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц;

– размер предоставленных льгот в денежном эквиваленте вместе с денежными доходами указанных работников не должен превышать величины прожиточного минимума, установленной для трудоспособных лиц.

2. Прекратить конституционное производство по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статьи 47, части первой статьи 78, статьи 80 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год».

3. Положения Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год», признанные неконституционными, теряют силу со дня принятия Конституционным Судом Украины этого Решения.

4. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 20-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of December 1, 2004*

The case was initiated upon the constitutional petition of 54 People's Deputies of Ukraine concerning the conformity with the Constitution (constitutionality) of Articles 44, 47, 78 and 80 of the Law «On Ukraine's 2004 State Budget» and the constitutional petition of the Supreme Court concerning the conformity with the Constitution (constitutionality) of Articles 78.2, 78.3 and 78.4 of the Law «On Ukraine's 2004 State Budget» (hereinafter the «Law»).

When deciding the matter in respect to the above petitions, the following considerations were taken into account.

The subjects of the right to constitutional petition submitted the petition as to recognizing certain provisions of the Law inconsistent with the Constitution (unconstitutional). The provisions in question establish the amounts of annual one-time aid to war veterans (Article 44), the procedure for budget funds collection by the National Treasury (Article 47), the allocation procedure and amounts of benefits, compensations and guarantees to some employee categories of state-funded enterprises (Article 78); some of the provisions of certain Ukrainian legislative acts were suspended for 2004 and the scope and the procedure for applying some of the legal provisions was determined (Article 80).

According to the legal position of the Constitutional Court, since benefits, compensations and guarantees provide an essential financial source to a considerable part of Ukrainian citizens in addition to the regular sources available to them and since these are an essential part of the constitutional right to access to adequate standards of living (Article 48 of the Constitution) which in any case may not be less than the living wages established by Law (Article 46.3 of the Constitution), no restricting of the scope or meaning of this right by either adopting new or amending existing legal acts is therefore acceptable under Article 22 of the Constitution. Such right could only be abolished provided that the state of emergency provision were included in Articles 85.1.31 and 92.1.19 of the Constitution, respectively.

Based on the fact that under the Constitution, defending the Motherland and Ukraine's territorial integrity is every citizen's duty (Article 65.1), the Constitutional Court concludes that the state social protection guarantees under Article 17.5 of the Constitution must apply to individuals who under the Law «On the status of war veterans and the guarantees of their social protection» fall into the category of war veterans.

The legal view held by the Constitutional Court with respect to the restriction of benefits, compensations and guarantees provided to military servicemen and law enforcers is that the reason for providing a system of organizational, legal and economic measures in order to ensure social protection to them and their families lies in the specific characteristics of their professional responsibilities rather than disability, loss of employment or lack of sufficient means to support their living (Article 46 of the Constitution). These responsibilities entail hazards to their life and health, certain restriction of constitutional rights and freedoms including the right to earn material goods to ensure the standard of living for them and their families above the level of living wages. Such measures are unconventionally implemented regardless of the amount of income they make or the availability of budget funding.

However, the benefits mentioned in part one of the Law are under its Articles 78.3 and 78.4 only provided if the monetary income of a military serviceman or law enforcer is less than the level of living wages established fit for work individuals (Article 78.3). As has been noted in the Constitutional Court Resolution No. 7-rp/2004 of March 17, 2004 «social protection of

military servicemen and law enforcers case), this in effect means impaired applicability of the legal benefits for military servicemen and law enforcers and is therefore a breach of their state-guaranteed right to social protection.

Under the Constitution, the state is obliged to provide the funding and to maintain the environment necessary to ensure the proper functioning of the judiciary (Article 130.1) as integral elements of the constitutional guarantees of their independence and immunity (Article 126.1). According to the legal position of the Constitutional Court, reduced State Budget allocations are not sufficient to ensure a proper and comprehensive judicial proceedings and the normal functioning of the judicial system. As a result, the popular confidence in the state power may be undermined with the possible hazard that the constitutionally guaranteed human and citizen's right to court defence may not be implemented as appropriate.

Thus, the norms on providing judges with material and welfare means and their social protection as established by Articles 44 and 45 of the Law «On the status of judges» are not subject to abolishment if an adequate compensation has not being secured. Availability of benefits under the Law may not be dependent on the amount of income they make or availability of budget funding.

Constitutional proceedings with regard to examining Articles 47, 78.1 and 80 of the Law of Ukraine «On Ukraine's 2004 State Budget» from the point of view of their consistency with the Constitution (constitutionality) are to be terminated on the grounds of Article 45.2 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine» – inconsistency of a constitutional petition with the requirements of the Constitution and the Law «On the Constitutional Court of Ukraine».

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
49 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення частини першої статті 73
Кодексу торговельного мореплавства України
(справа про морський порт як державне підприємство)**

м. Київ
15 грудня 2004 року
№ 21-рп/2004

Справа № 1-17/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича, **Євграфова** Павла Борисовича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Мироненка** Олександра Миколайовича – суддя-доповідач, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Станік** Сюзанни Романівни, **Ткачука** Павла Миколайовича, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 73 Кодексу торговельного мореплавства України (далі – Кодекс) стосовно визначення морського порту державним підприємством.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» є конституційне подання 49 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначеного положення Кодексу.

Заслухавши суддю-доповідача Мироненка О. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. У конституційному поданні стверджується, що визначення у частині першій статті 73 Кодексу морського порту тільки державним підприємством порушує свободу підприємницької діяльності та свободу вибору споживачів, призводить до ущемлення інтересів суб'єктів господарювання недержавної форми власності, спричиняє неправомірне обмеження конкуренції у сфері торговельного мореплавства.

У зв'язку з цим автори конституційного подання звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням визнати положення частини першої статті 73 Кодексу про визначення морського порту лише державним підприємством таким, що не відповідає приписам частин першої, третьої статті 42 Конституції України.

2. В одержаних на запити Конституційного Суду України відповідях Президента України, Голови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства транспорту України, Фонду державного майна України, Антимонопольного комітету України, Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Одеської обласної державної адміністрації констатується, що оспорюване положення частини першої статті 73 Кодексу не суперечить ні частинам першій, третій статті 42, ні іншим статтям Конституції України.

На обґрунтування зазначеної у листах позиції наведено такі основні аргументи: а) поєднання державного регулювання діяльності морського порту як суб'єкта природних монополій з визнанням на території порту можливості господарювання підприємств та організацій всіх форм власності забезпечує баланс інтересів суспільства, всіх суб'єктів господарської діяльності та споживачів послуг у сфері торговельного мореплавства; б) специфічні функції державного порту не належать до підприємницької діяльності, а є обов'язковими державними послугами відповідно до зобов'язань України за міжнародними договорами; в) визначення морського порту як державного підприємства є гарантією реалізації обов'язку держави щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, екологічної і економічної безпеки, безпеки мореплавства; г) згідно з Конституцією України суспільні відносини у сфері підприємництва, в тому числі й обмеження права на підприємницьку діяльність, можуть бути врегульовані законодавством, а правовий статус морських портів визначається законами України.

Президент Українського союзу промисловців і підприємців підтримав точку зору суб'єкта права на конституційне подання та наведену ним аргументацію.

3. Дослідивши поставлене в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України зазначає таке.

3.1. Частина перша статті 42 Конституції України, про яку йдеться у клопотанні, гарантує кожному «право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом».

Реалізація конституційного припису «яка не заборонена законом» не обмежується положеннями Закону України «Про підприємництво», на який посилаються народні депутати України при обґрунтуванні своєї позиції. Обмеження підприємницької діяльності може встановлюватися й іншими законами, зокрема Кодексом.

Визначаючи морський порт державним підприємством, Кодекс водночас (частини третя, четверта статті 73) не виключає можливості господарської діяльності на його території підприємств та організацій будь-яких форм власності з метою обслуговування суден, пасажирів і вантажів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, і забороняє порту втручатися в таку діяльність та перешкоджати їй, за винятком випадків, передбачених законодавством України, установчими документами цих підприємств і організацій. Ці положення означають, що конституційне право кожного на підприємницьку діяльність на території державного транспортного підприємства, яким є морський порт, державою не забороняється.

Отже, визначення морського порту державним підприємством не суперечить частині першій статті 42 Конституції України.

3.2. Висновок такого ж змісту можна зробити і щодо відповідності оспорюваного положення Кодексу частині третій статті 42 Конституції України. У ній йдеться про обов'язок держави забезпечувати захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускати зловживання монополією на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію.

Аналіз частин третьої, четвертої статті 73, статті 76 Кодексу свідчить, що визначені законодавцем засади підприємницької діяльності не тільки не обмежуються, а й захищаються державою. Що ж стосується встановлення статусу морського порту як державного транспортного підприємства, якщо навіть вважати це різновидом монополії, то таке повноваження законодавця закріплюється приписом тієї ж частини третьої статті 42 Конституції України: види і межі монополії визначаються законом. Тобто це регулюється не лише Законом України «Про природні монополії», на який посилається суб'єкт права на конституційне подання, а й іншими законами України.

Встановлення статусу морського порту як державного транспортного підприємства відповідає також положенням пунктів 7, 8 частини першої статті 92 Конституції України про визначення виключно законами України правового режиму власності, правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), положення частини першої статті 73 Кодексу торговельного мореплавства України про визначення морського порту державним підприємством.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии
Конституции Украины (конституционности)
положения части первой статьи 73
Кодекса торгового мореходства Украины
по конституционному представлению
49 народных депутатов Украины
(дело о морском порте как государственном предприятии)**

г. Киев
15 декабря 2004 года
№ 21-рп/2004

Дело № 1-17/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича, **Евграфова** Павла Борисовича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Мироненко** Александра Николаевича – судья-докладчик, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Станик** Сюзанны Романовны, **Ткачука** Павла Николаевича, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения части первой статьи 73 Кодекса торгового мореходства Украины (далее – Кодекс) об определении морского порта государственным предприятием по конституционному представлению 49 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является конституционное представление 49 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьей 71 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о конституционности указанного положения Кодекса.

Заслушав судью-докладчика Мироненко А. Н. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

установил:

1. В конституционном представлении утверждается, что определение в части первой статьи 73 Кодекса морского порта только государственным предприятием нарушает свободу предпринимательской деятельности и свободу выбора потребителей, приводит к ущемлению интересов субъектов хозяйствования негосударственной формы собственности, порождает неправомерное ограничение конкуренции в сфере торгового мореходства.

В связи с этим авторы конституционного представления обратились в Конституционный Суд Украины с ходатайством признать положение части первой статьи 73 Кодекса об определении морского порта лишь государственным предприятием не соответствующим предписаниям частей первой, третьей статьи 42 Конституции Украины.

2. В полученных на запросы Конституционного Суда Украины ответах Президента Украины, Председателя Верховной Рады Украины, Кабинета Министров Украины, Министерства транспорта Украины, Фонда государственного имущества Украины, Антимонопольного комитета Украины, Государственного комитета Украины по вопросам регуляторной политики и предпринимательства, Одесской областной государственной администрации констатируется, что оспариваемое положение части первой статьи 73 Кодекса не противоречит ни частям первой, третьей статьи 42, ни иным статьям Конституции Украины.

На обоснование указанной в письмах позиции приведены такие основные аргументы: а) сочетание государственного регулирования деятельности морского порта как субъекта естественных монополий с признанием на территории порта возможности хозяйствования предприятий и организаций всех форм собственности обеспечивает баланс интересов общества, всех субъектов хозяйственной деятельности и потребителей услуг в сфере торгового мореходства; б) специфические функции государственного порта не относятся к предпринимательской деятельности, а являются обязательными государственными услугами в соответствии с обязательствами Украины по международным договорам; в) определение морского порта как государственного предприятия является гарантией реализации обязанности государства относительно обеспечения прав и свобод человека и гражданина, экологической и экономической безопасности, безопасности мореходства; г) в соответствии с Конституцией Украины общественные отношения в сфере предпринимательства, в том числе и ограничение права на предпринимательскую деятельность, могут быть урегулированы законодательством, а правовой статус морских портов определяется законами Украины.

Президент Украинского союза промышленников и предпринимателей поддержал мнение субъекта права на конституционное представление и приведенную им аргументацию.

3. Исследовав поставленный в конституционном представлении вопрос, Конституционный Суд Украины отмечает следующее.

3.1. Часть первая статьи 42 Конституции Украины, о которой идет речь в ходатайстве, гарантирует каждому «право на предпринимательскую деятельность, не запрещенную законом».

Реализация конституционного предписания «которая не запрещена законом» не ограничивается положениями Закона Украины «О предпринимательстве», на который ссылаются народные депутаты Украины при обосновании своей позиции. Ограничения предпринимательской деятельности может устанавливаться и иными законами, в частности Кодексом.

Определяя морской порт государственным предприятием, Кодекс одновременно (части третья, четвертая статьи 73) не исключает возможности хозяйственной деятельности на его территории предприятий и организаций любых форм собственности с целью обслуживания судов, пассажиров и грузов в порядке, установленном Кабинетом Министров Украины, и запрещает порту вмешиваться в такую деятельность и препятствовать ей, кроме случаев, предусмотренных законодательством Украины, учредительными документами этих предприятий и организаций. Эти положения означают, что конституционное право каждого на предпринимательскую деятельность на территории государственного транспортного предприятия, которым является морской порт, государством не запрещается.

Следовательно, определение морского порта государственным предприятием не противоречит части первой статьи 42 Конституции Украины.

3.2. Заключение такого же содержания можно сделать и относительно соответствия оспариваемого положения Кодекса части третьей статьи 42 Конституции Украины. В ней речь идет об обязанности государства обеспечивать защиту конкуренции предпринимательской деятельности, не допускать злоупотребления монопольным положением на рынке, неправомочное ограничение конкуренции и недобросовестную конкуренцию.

Анализ частей третьей, четвертой статьи 73, статьи 76 Кодекса свидетельствует, что определенные законодателем основы предпринимательской деятельности не только не ограничиваются, но и защищаются государством. Что касается установления статуса морского порта как государственного транспортного предприятия, если даже считать это разновидностью монополии, то такое полномочие законодателя закрепляется предписанием той же части третьей статьи 42 Конституции Украины: виды и границы монополии определяются законом. То есть это регулируется не только Законом Украины «О естественных монополиях», на который ссылается субъект права на конституционное представление, а и другими законами Украины.

Установление статуса морского порта как государственного транспортного предприятия соответствует также положениям пунктов 7, 8 части первой статьи 92 Конституции Украины об определении исключительно законами Украины правового режима собственности, правовых основ и гарантий предпринимательства, правил конкуренции и норм антимонопольного регулирования.

Исходя из изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 65, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать соответствующим Конституции Украины (конституционным), положение части первой статьи 73 Кодекса торгового мореходства Украины об определении морского порта государственным предприятием.

2. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 21-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of December 15, 2004*

The subject of the right to constitutional petition – Peoples' Deputies of Ukraine – appealed to the Constitutional Court of Ukraine for the recognition of Article 73.1 of the Commercial Shipping Code of Ukraine on determination of a seaport as a public enterprise only as non-compliant with the requirements of Articles 42.1 and 42.3 of the Constitution.

When considering the issue raised in the constitutional petition, the Constitutional Court of Ukraine points out the following.

When determining a seaport as a public enterprise, the Code at the same time (Articles 73.1, 73.3 and 73.4) does not rule out the possibility of business activities to be performed within the port's territory by enterprises and organizations of any forms of ownership for servicing vessels, passengers and cargo under the procedure, established by the Cabinet of Ministers of Ukraine, and prohibits a port from interfering into such activities and impeding thereof, except for cases provided for by the legislation of Ukraine and statutory instruments of such enterprises and organization. These provisions mean that the state does not restrict the constitutional right of an entity to run business on the territory of such public transport enterprise as a seaport.

Therefore, the determination of a seaport as a public enterprise does not conflict with Article 42.1 of the Constitution of Ukraine.

The same applies to the consistency of the disputed provision of the Code with Article 42.3 of the Constitution. It deals with the state's responsibilities for the protection of competition in entrepreneurial activity, prevention of any abuse of a monopolistic position in the market, unlawful restriction of competition, and unfair competition.

Examination of Articles 73.3, 73.4, 76 of the Code shows that the state not only refrains from imposing any restrictions on, but also supports legal principles of the entrepreneurial activity. As to the status of a seaport as a public transport enterprise (even if treated as a type of monopoly), it is clear that the legislator may determine such status in accordance with Article 42.3 of the Constitution saying, «types and limits of monopolies shall be determined by law». So it is regulated not only by the Law of Ukraine On Natural Monopolies being referred to by the subject of the constitutional petition, but also by other laws of Ukraine.

Determination of the status of a seaport as a public transport enterprise also complies with provisions of Articles 92.1.7 and 92.1.8 of the Constitution establishing that legal regime of property, legal principles and guarantees of entrepreneurship, rules of competition and norms of antimonopoly regulation shall be determined by the laws of Ukraine only.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням
46 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
Закону України «Про особливості застосування
Закону України «Про вибори Президента України»
при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року»
(справа про особливості застосування Закону України
«Про вибори Президента України»)

м. Київ
24 грудня 2004 року
№ 22-рп/2004

Справа № 1-45/2004

Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий, **Вознюка** Володимира Денисовича – суддя-доповідач, **Євграфова** Павла Борисовича, **Іващенко** Володимира Івановича, **Костицького** Михайла Васильовича, **Мироненка** Олександра Миколайовича, **Німченка** Василя Івановича, **Пшеничного** Валерія Григоровича, **Савенка** Миколи Дмитровича, **Скоморохи** Віктора Єгоровича, **Станік** Сюзанни Романівни, **Чубар** Людмили Пантеліївни, **Шаповала** Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Коновалюка Валерія Іллєча – народного депутата України, першого заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань бюджету; залучених до участі у розгляді справи: представників Верховної Ради України Зварича Романа Михайловича – народного депутата України, заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції, Ключковського Юрія Богдановича – народного депутата України, заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, Константого Олександра Володимировича – головного наукового консультанта Відділу зв'язків з органами правосуддя Апарату Верховної Ради України; представника Президента України Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Карпачової Ніни Іванівни;

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

представника Центральної виборчої комісії Ставнійчук Марини Іванівни – заступника Голови Центральної виборчої комісії,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» від 8 грудня 2004 року № 2221-IV (Голос України, 2004 р., 8 грудня).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 46 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначеного Закону.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В. Д., пояснення Коновалюка В. І., Ключковського Ю. Б., Зварича Р. М., Константого О. В., Носова В. В., Ставнійчук М. І., Карпачової Н. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 46 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» від 8 грудня 2004 року № 2221-IV (далі – Закон).

Своє клопотання народні депутати України обґрунтовують тим, що Закон порушує конституційні права і свободи громадян, а саме «суттєво тимчасово» звужує права виборців у порівнянні з тими, що встановлені Законом України «Про вибори Президента України» в редакції від 18 березня 2004 року, а також порушує основоположні конституційні приписи щодо засад конституційного ладу, зокрема принципу поділу державної влади, та не відповідає чинним міжнародним договорам України, які є частиною національного законодавства.

Запровадження Законом обмежень щодо використання відкріпних посвідчень, голосування поза межами приміщень для голосування, кількості виборчих бюлетенів, які мають бути виготовлені для проведення повторного голосування (статті 3, 4, 5, 6, 9), суттєво ускладнює, а в багатьох випадках практично унеможливує реалізацію конституційного виборчого права значною кількістю громадян України. Це, на думку народних депутатів України, всупереч статтям 22, 24, 33, 64, 69 Конституції України створює перешкоди для здійснення реального народного волевиявлення, звужує зміст і обсяг існуючих прав громадян, порушує принцип їх рівності перед законом та гарантовану Конституцією України свободу пересування.

2. Представник суб'єкта права на конституційне подання у своєму виступі у відкритій частині пленарного засідання Конституційного Суду України підтримав конституційне подання народних депутатів України.

Позиція представників Верховної Ради України зводилася до того, що Закон є конституційним і прийнятий єдиним органом законодавчої влади у межах його повноважень.

Представник Центральної виборчої комісії вважала, що положення частини першої статті 6 Закону мають ознаки неконституційності, оскільки звужують коло виборців, які можуть голосувати за межами приміщення для голосування, і забороняють голосувати за таких умов іншим категоріям виборців, які через свій фізичний стан не можуть самостійно з'явитися на виборчу дільницю.

Постійний представник Президента України в Конституційному Суді України зазначив, що частина перша статті 6 Закону є дискримінаційною, оскільки обмежує можливість голосувати за межами приміщення особам, які через фізичні вади не можуть самостійно прибути на виборчу дільницю.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини наголосила, що положення частини першої статті 6 Закону обмежують конституційне виборче право інших громадян, які хоч і не є інвалідами першої групи, але за станом здоров'я не можуть проголосувати на виборчій дільниці. Усунення виборців з фізичними вадами від процесу голосування може спотворити результати народного волевиявлення і стати причиною нелегітимності виборів.

У листі Голови Центральної виборчої комісії до Конституційного Суду України стверджується, що Закон відповідає Конституції України.

3. Вирішуючи питання щодо конституційності Закону, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (стаття 75 Конституції України). До повноважень Верховної Ради України належить прийняття законів (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України). Відповідно до пункту 20 частини першої статті 92 Конституції України організація і порядок проведення виборів визначаються виключно законами України.

Верховна Рада України 18 березня 2004 року прийняла Закон України «Про вибори Президента України» в новій редакції, а 8 грудня 2004 року з метою забезпечення реалізації громадянами України їх конституційних виборчих прав, дотримання засад загальних, рівних, вільних і справедливих виборів, законності, прозорості та відкритості виборчого процесу як основних принципів виборчого права, встановлених Конституцією України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, прийняла Закон, яким уточнила окремі положення Закону України «Про вибори Президента України» щодо організації і порядку проведення виборів Президента України при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року.

Таким чином, Верховна Рада України, ухваливши Закон, діяла в передбачених Конституцією України межах і не порушила принципу поділу державної влади, як на це посилається суб'єкт права на конституційне подання.

3.2. Конституційний Суд України, перевіряючи на відповідність Конституції України (конституційність) положення Закону, виявив ознаки неконституційності частини першої статті 6, згідно з якою голосування за межами приміщення для голосування може здійснюватися лише виборцями, які є інвалідами першої групи і не здатні пересуватися самостійно. Власноручно написана таким виборцем заява з проханням забезпечити йому голосування за межами приміщення для голосування має бути подана до дільничної виборчої комісії разом із засвідченою у встановленому законом порядку копією його пенсійного посвідчення або виданої йому довідки медико-соціальної експертної комісії не пізніше 12 години дня, що передує дню голосування.

Передбачена можливість голосування за межами приміщення для голосування має на меті забезпечити реалізацію конституційного права – права обирати до органів державної влади та органів місцевого самоврядування тими громадянами, які не здатні прийти в день голосування до виборчої дільниці. До таких громадян належать не лише виборці, які є інвалідами першої групи, а й інваліди інших груп, а також громадяни, які за станом здоров'я, віком та з інших обставин не спроможні пересуватися самостійно.

Однак частиною першою статті 6 Закону можливість голосувати в такому порядку надається лише інвалідам першої групи. За межами Закону залишилися інші виборці, які за станом здоров'я та інших обставин не можуть прийти до приміщення для голосування звичайної виборчої дільниці, де вони включені до списку виборців, а також виборці, які включені до списку виборців на спеціальній виборчій дільниці, утвореній у стаціонарному лікувальному закладі, і через постільний режим не можуть прийти до приміщення для голосування. Тим самим унеможливується голосування за межами приміщення для голосування інших виборців, які з тих же підстав, що й інваліди першої групи, не можуть самостійно прийти до виборчої дільниці. Тобто різні групи однієї категорії виборців поставлені в нерівні умови щодо здійснення виборчого права. Виділення з усієї категорії громадян, які не здатні пересуватися самостійно, лише інвалідів першої групи та надання їм переваги щодо голосування за межами виборчої дільниці, на думку Конституційного Суду України, порушує принцип рівності громадян перед законом, визначений частиною першою статті 24 Конституції України.

Відповідно до частини другої статті 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення прав і свобод, крім усього іншого, потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод.

Частиною першою статті 6 Закону також визначено порядок, за яким факт нездатності пересуватися самостійно виборець має підтвердити виключно завіреною у встановленому законом порядку, тобто нотаріусом або посадовою особою виконавчого органу місцевої ради населеного пункту, де немає нотаріуса, копією його пенсійного посвідчення або виданої йому довідки медико-санітарної експертної комісії. Зазначені копії можуть бути засвідчені також органом, який видав посвідчення або довідку. Вказані документи разом з заявою мають бути подані до дільничної виборчої комісії не пізніше 12 години дня, що передує дню голосування. Такі вимоги, на думку Конституційного Суду України, не сприяють реалізації виборчого права громадян, а, навпаки, ускладнюють його здійснення.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частини першої статті 6 Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року», що унеможливають голосування за межами приміщення для голосування всім іншим, крім інвалідів першої групи, виборцям, які не здатні пересуватися самостійно.

2. Положення Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року», визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Центральній виборчій комісії вжити заходів щодо реалізації цього Рішення Конституційного Суду України, зокрема доведення його до територіальних та дільничних виборчих комісій.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

**РЕШЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ**

**по делу о соответствии
Конституции Украины (конституционности)
Закона Украины «Об особенностях применения
Закона Украины «О выборах Президента Украины»
при повторном голосовании 26 декабря 2004 года»
по конституционному представлению
46 народных депутатов Украины
(дело об особенностях применения Закона Украины
«О выборах Президента Украины»)**

г. Киев
24 декабря 2004 года
№ 22-рп/2004

Дело № 1-45/2004

**Конституционный Суд Украины
в составе судей Конституционного Суда Украины:**

Селивона Николая Федосовича – председательствующий, **Вознюка** Владимира Денисовича – судья-докладчик, **Евграфова** Павла Борисовича, **Иващенко** Владимира Ивановича, **Костицкого** Михаила Васильевича, **Мироненко** Александра Николаевича, **Нимченко** Василия Ивановича, **Пшеничного** Валерия Григорьевича, **Савенко** Николая Дмитриевича, **Скоморохи** Виктора Егоровича, **Станик** Сюзанны Романовны, **Чубарь** Людмилы Пантелеевны, **Шаповала** Владимира Николаевича,

с участием представителя субъекта права на конституционное представление Коновалука Валерия Ильича – народного депутата Украины, первого заместителя Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам бюджета; привлеченных к участию в рассмотрении дела: представителей Верховной Рады Украины Зварича Романа Михайловича – народного депутата Украины, заместителя Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам Европейской интеграции, Ключковского Юрия Богдановича – народного депутата Украины, заместителя Председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам государственного строительства и местного самоуправления, Константого Александра Владимировича – главного научного консультанта Отдела связей с органами правосудия Аппарата Верховной Рады Украины; представителя Президента Украины Носова Владислава Васильевича – Постоянного представителя Президента Украины в Конституционном Суде Украины;

Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека Карпачевой Нины Ивановны; представителя Центральной избирательной комиссии Ставнийчук Марины Ивановны – заместителя Председателя Центральной избирательной комиссии,

рассмотрел в пленарном заседании дело о соответствии Конституции Украины (конституционности) Закона Украины «Об особенностях применения Закона Украины «О выборах Президента Украины» при повторном голосовании 26 декабря 2004 года» от 8 декабря 2004 года № 2221-І (Голос Украины, 2004 г., 8 декабря) по конституционному представлению 46 народных депутатов Украины.

Поводом к рассмотрению дела согласно статьям 39, 40 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» стало конституционное представление 46 народных депутатов Украины.

Основанием к рассмотрению дела в соответствии со статьями 71, 75 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» является наличие спора о конституционности указанного Закона.

Заслушав судью-докладчика Вознюка В. Д., объяснения Коновалюка В. И., Ключковского Ю. Б., Зварича Р. М., Константого А. В., Носова В. В., Ставнийчук М. И., Карпачовой Н. И. и исследовав материалы дела, Конституционный Суд Украины

у с т а н о в и л :

1. Субъект права на конституционное представление – 46 народных депутатов Украины – обратился в Конституционный Суд Украины с ходатайством рассмотреть вопрос о соответствии Конституции Украины (конституционности) Закона Украины «Об особенностях применения Закона Украины «О выборах Президента Украины» при повторном голосовании 26 декабря 2004 года» от 8 декабря 2004 года № 2221-І (далее – Закон).

Свое ходатайство народные депутаты Украины обосновывают тем, что Закон нарушает конституционные права и свободы граждан, а именно «существенно временно» сужает права избирателей по сравнению с установленными Законом Украины «О выборах Президента Украины» в редакции от 18 марта 2004 года, а также нарушает основоположные конституционные предписания об основах конституционного порядка, в частности принципа разделения государственной власти, и не отвечает действующим международным договорам Украины, являющимся частью национального законодательства.

Установление Законом ограничений относительно использования открепительных удостоверений, голосования вне помещений для голосования, количества избирательных бюллетеней, которые должны быть изготовлены для проведения повторного голосования (статьи 3, 4, 5, 6, 9), существенно усложняет, а в многих случаях практически делает невозможной реализацию конституционного избирательного права значительным количеством граждан Украины. Это, по мнению народных депутатов

Украины, вопреки статьям 22, 24, 33, 64, 69 Конституции Украины создает препятствия для осуществления реального народного волеизъявления, сужает содержание и объем существующих прав граждан, нарушает принцип их равенства перед законом и гарантированную Конституцией Украины свободу передвижения.

2. Представитель субъекта права на конституционное представление в своем выступлении в открытой части пленарного заседания Конституционного Суда Украины поддержал конституционное представление народных депутатов Украины.

Позиция представителей Верховной Рады Украины сводилась к тому, что Закон является конституционным и принят единым органом законодательной власти в пределах его полномочий.

Представитель Центральной избирательной комиссии считала, что положения части первой статьи 6 Закона носят признаки неконституционности, поскольку сужают круг избирателей, которые могут голосовать за пределами помещения для голосования, и запрещают голосовать в таких условиях другим категориям избирателей, которые из-за своего физического состояния не могут самостоятельно явиться на избирательный участок.

Постоянный представитель Президента Украины в Конституционном Суде Украины отметил, что часть первая статьи 6 Закона является дискриминационной, поскольку ограничивает возможность голосовать за пределами помещения лицам, которые из-за физических недостатков не могут самостоятельно прибыть на избирательный участок.

Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека подчеркнула, что положения части первой статьи 6 Закона ограничивают конституционное избирательное право других граждан, которые хотя и не являются инвалидами первой группы, но по состоянию здоровья не могут проголосовать на избирательном участке. Устранение избирателей с физическими недостатками от процесса голосования может исказить результаты народного волеизъявления и стать причиной нелегитимности выборов.

В письме Председателя Центральной избирательной комиссии в Конституционный Суд Украины утверждается, что Закон соответствует Конституции Украины.

3. Решая вопрос о конституционности Закона, Конституционный Суд Украины исходит из следующего.

3.1. Единым органом законодательной власти в Украине является парламент – Верховная Рада Украины (статья 75 Конституции Украины). К полномочиям Верховной Рады Украины принадлежит принятие законов (пункт 3 части первой статьи 85 Конституции Украины). Согласно пункту 20 части первой статьи 92 Конституции Украины организация и порядок проведения выборов определяются исключительно законами Украины.

Верховная Рада Украины 18 марта 2004 года приняла Закон Украины «О выборах Президента Украины» в новой редакции, а 8 декабря 2004 го-

да с целью обеспечения реализации гражданами Украины их конституционных избирательных прав, соблюдения основ общих, равных, свободных и справедливых выборов, законности, прозрачности и открытости избирательного процесса как основных принципов избирательного права, установленных Конституцией Украины и международными договорами, согласие на обязательность которых дана Верховной Радой Украины, приняла Закон, которым уточнила отдельные положения Закона Украины «О выборах Президента Украины» относительно организации и порядка проведения выборов Президента Украины при повторном голосовании 26 декабря 2004 года.

Таким образом, Верховная Рада Украины, утвердив Закон, действовала в предусмотренных Конституцией Украины пределах и не нарушила принцип разделения государственной власти, как на это ссылается субъект права на конституционное представление.

3.2. Конституционный Суд Украины, проверив на соответствие Конституции Украины (конституционность) положения Закона, обнаружил признаки неконституционности части первой статьи 6, в соответствии с которой голосование за пределами помещения для голосования может осуществляться лишь избирателями, являющимися инвалидами первой группы и не способными передвигаться самостоятельно. Собственноручно написанное таким избирателем заявление с просьбой обеспечить ему голосование за пределами помещения для голосования может быть представлено в участковую избирательную комиссию вместе с удостоверенной в установленном законом порядке копией его пенсионного удостоверения или выданной ему справки медико-социальной экспертной комиссии не позднее 12 часов дня, предшествующего дню голосования.

Предусмотренная возможность голосования за пределами помещения для голосования имеет целью обеспечить реализацию конституционного права – права избирать в органы государственной власти и органы местного самоуправления гражданами, не способными прибыть в день голосования на избирательный участок. К таким гражданам принадлежат не только избиратели, являющиеся инвалидами первой группы, а и инвалиды других групп, а также граждане, которые по состоянию здоровья, возрасту и по другим обстоятельствам не способны передвигаться самостоятельно.

Однако частью первой статьи 6 Закона возможность голосовать в таком порядке предоставляется лишь инвалидам первой группы. За пределами Закона остались другие избиратели, которые по состоянию здоровья и другим обстоятельствам не могут прибыть в помещение для голосования обычного избирательного участка, где они включены в список избирателей, а также избиратели, включенные в список избирателей на специальном избирательном участке, образованном в стационарном лечебном учреждении, и в связи с постельным режимом не могут прибыть в помещение для голосования. Тем самым становится невозможным голосование за пределами помещения для голосования других избирателей, которые по тем же основаниям, что и инвалиды первой группы, не могут самостоятельно прибыть на избирательный участок. То есть разные груп-

пы одной категории избирателей поставлены в неравные условия относительно реализации избирательного права. Выделение из всей категории граждан, не способных передвигаться самостоятельно, лишь инвалидов первой группы и предоставление им преимущества относительно голосования за пределами избирательного участка, по мнению Конституционного Суда Украины, нарушает принцип равенства граждан перед законом, определенный частью первой статьи 24 Конституции Украины.

Согласно части второй статьи 3 Конституции Украины главной обязанностью государства является утверждение и обеспечение прав и свобод человека. Обеспечение прав и свобод, кроме всего, требует, в частности, законодательного закрепления механизмов (процедур), создающих реальные возможности для осуществления каждым гражданином прав и свобод.

Частью первой статьи 6 Закона также определен порядок, согласно которому факт неспособности передвигаться самостоятельно избиратель может подтвердить исключительно заверенной в установленном законом порядке, то есть нотариусом или должностным лицом исполнительного органа местного совета населенного пункта, где нет нотариуса, копией его пенсионного удостоверения или выданной ему справки медико-санитарной экспертной комиссии. Указанные копии могут быть удостоверены также органом, выдавшим удостоверение или справку. Эти документы вместе с заявлением должны быть представлены в участковую избирательную комиссию не позднее 12 часа дня, предшествующего дню голосования. Такие требования, по мнению Конституционного Суда Украины, не содействуют реализации избирательного права граждан, а, наоборот, усложняют его осуществление.

Исходя из изложенного и руководствуясь статьями 147, 150 Конституции Украины, статьями 51, 61, 63, 73 Закона Украины «О Конституционном Суде Украины», Конституционный Суд Украины

р е ш и л :

1. Признать не соответствующими Конституции Украины (неконституционными), положения части первой статьи 6 Закона Украины «Об особенностях применения Закона Украины «О выборах Президента Украины» при повторном голосовании 26 декабря 2004 года», которые делают невозможным голосование за пределами помещения для голосования всем другим, кроме инвалидов первой группы, избирателям, которые не способны передвигаться самостоятельно.

2. Положения Закона Украины «Об особенностях применения Закона Украины «О выборах Президента Украины» при повторном голосовании 26 декабря 2004 года», признанные неконституционными, теряют силу со дня принятия Конституционным Судом Украины этого Решения.

3. Центральной избирательной комиссии принять меры относительно реализации этого Решения Конституционного Суда Украины, в частно-

сти доведения его до территориальных и участковых избирательных комиссий.

4. Решение Конституционного Суда Украины является обязательным к исполнению на территории Украины, окончательным и не может быть обжаловано.

Решение Конституционного Суда Украины подлежит опубликованию в «Віснику Конституційного Суду України» и в иных официальных изданиях Украины.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД УКРАИНЫ

- *Summary to the Decision No. 22-rp/2004 of the Constitutional Court of Ukraine as of December 24, 2004*

The subject of the right to constitutional petition – 46 People’s Deputies of Ukraine – appealed to the Constitutional Court of Ukraine as to the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine on Specific Application of the Law on the Elections of the President of Ukraine during the Repeat Ballot on December 26, 2004 as of December 8, 2004 No. 2221-IV (hereinafter referred to as the Law).

When considering the issue raised in the constitutional petition, the Constitutional Court of Ukraine proceeds from the following.

The sole body of the legislative power in Ukraine is the Parliament – the Verkhovna Rada of Ukraine (Article 75 of the Constitution). The authority of the Verkhovna Rada of Ukraine comprises adopting laws (Article 85.3 of the Constitution). According to Article 92.1.20 of the Constitution, only the laws of Ukraine shall determine organization and the procedure of elections.

On March 18, 2004, the Verkhovna Rada passed the Law of Ukraine On the Elections of the President of Ukraine in the new wording; on December 8, 2004, it passed the Law on the Clarification of Separate Provisions of the Law of Ukraine On the Elections of the President of Ukraine in the part of organization and holding of the presidential elections in Ukraine during the repeat ballot on December 26, 2004 in order to secure the realization of constitutional suffrage rights by the citizens of Ukraine, adherence to the principles of universal, equal, free and fair election, transparency and openness of the electoral process as the fundamental principles of the elections legislation established by the Constitution of Ukraine and international legal acts, the binding nature of which has been recognized by the Verkhovna Rada of Ukraine.

Thus, when adopting the Law, the Verkhovna Rada acted within the legal field provided for by the Constitution and did not infringe the principle of the

division of power as being asserted by the subject authorized by the law to submit constitutional petitions.

The Constitutional Court, having examined the provisions of the Law as to their conformity with the Constitution (constitutionality), established that the provisions of Article 6.1 saying that only disabled individuals of the first disability group who may not move on their own may vote outside the premises for voting, fail to comply with the Constitution. A hand-written application for providing a voter with a possibility to vote outside the premises for voting shall be filed with a polling station commission together with a copy of a disabled individual's pension certificate certified in accordance with the established procedure or a certificate of an expert medical commission no later than at 12 a.m. of the day before the polling day.

The established possibility for voting outside the premises for voting should secure the execution of the constitutional right to elect officers of public authorities and bodies of local self-government by citizens, who may not come to a polling station on the polling day. Such category of voters comprises not only disabled individuals of the first disability group, but also disabled individuals of other groups and citizens, who may not move on their own for health, age and other reasons.

The Law has failed to cover other voters, who may not arrive at premises for voting of ordinary polling stations where they were put on electoral registers for health and other reasons, and voters having been put on electoral registers at special polling stations, created at in-patient hospitals, who may not arrive at premises for voting because of their confinement to bed. Thus, other voters having the same reasons as disabled individuals of the first disability group for not arriving at polling stations on their own, are prevented from casting their votes outside the premises for voting. It means that different categories of voters have been discriminated in execution of their suffrage rights. Singling out disabled individuals of the first disability group only from the whole category of citizens, who may not move on their own, and providing them with a privilege in voting outside polling stations infringe the principle of equality before the law, established by Article 24.1 of the Constitution of Ukraine.

According to Article 3.2 of the Constitution, to affirm and ensure human rights and freedoms is the main duty of the State. However, assurance of rights and freedoms, among others, requires the legal mechanisms (procedures) giving real opportunities for execution of citizens' rights and freedoms.

Article 6.1 of the Law also established a procedure, when a voter has to confirm his/her disability with a copy of his/her pension certificate or a certificate of an expert medical commission issued to him/her, being duly certified under the established procedure by a notary or an official of an executive body of the local council in a settlement, where a notary is absent. The said copy may be also certified by a body, which has issued a certificate. These documents shall be filed with a polling station commission together with an application no later than at 12 a.m. of the day before the polling day. Such requirements failed to assure execution of suffrage rights of citizens; on the contrary, they have complicated it.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ПРЕДИСЛОВИЕ	5

ВИСНОВКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

1) у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про законопроект № 4105 з внесеними до нього поправками)	102
---	-----

по делу о даче заключения о соответствии законопроекта «О внесении изменений в Конституцию Украины» требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины по обращению Верховной Рады Украины (дело о законопроекте № 4105 с внесенными в него поправками)	118
---	-----

2) у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про Законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками)	240
--	-----

по делу о даче заключения о соответствии проекта Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» требованиям статей 157 и 158 Конституции Украины по обращению Верховной Рады Украины (дело о Законопроекте № 4180 с внесенными в него поправками)	273
--	-----

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

1) у справі за конституційним зверненням Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Кіровоградській області про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (справа про відшкодування моральної шкоди Фондом соціального страхування)	7
---	---

по делу об официальном толковании положения части третьей статьи 34 Закона Украины «Об всеобщем обязательном государственном социальном страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекших утрату трудоспособности» по конституционному обращению Управления исполнительной дирекции Фонда социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний Украины в Кировоградской области (дело о возмещении морального ущерба Фондом социального страхования)	16
2) у справі за конституційним поданням Світязької сільської ради Шацького району Волинської області про офіційне тлумачення терміна «передача», який вживається у підпункті 5.1.17 пункту 5.1 статті 5 Закону України «Про податок на додану вартість» (справа про тлумачення терміна «передача земельних ділянок»).	27
по делу об официальном толковании термина «передача», употребляемого в подпункте 5.1.17 пункта 5.1 статьи 5 Закона Украины «О налоге на добавленную стоимость» по конституционному представлению Свитязского сельского совета Шацкого района Волынской области (дело о толковании термина «передача земельных участков»)	32
3) у справі за конституційним зверненням спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» про офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» (справа про виконання рішень третейських судів)	38
по делу об официальном толковании положения пункта 10 статьи 3 Закона Украины «Об исполнительном производстве» по конституционному обращению совместного предприятия «Мукачевский плодоовощной консервный завод» (дело о выполнении решений третейских судов)	44
4) у справі за конституційним зверненням Ярового Сергія Івановича та інших громадян про офіційне тлумачення положень пункту 2 статті 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» та за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статей 1, 10 цього Закону (справа про права співвласників на допоміжні приміщення багатоквартирних будинків)	52
по делу об официальном толковании положений пункта 2 статьи 10 Закона Украины «О приватизации государственного жилищного фонда» по конституционным обращениям Ярового Сергея Ивановича и других граждан и об официальном толковании положений статей 1, 10 этого Закона по конституционному представлению 60 народных депутатов Украины (дело о правах совладельцев на вспомогательные помещения многоквартирных домов)	59

5) у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти)	67
по делу об официальном толковании положений части третьей статьи 53 Конституции Украины «государство обеспечивает доступность и бесплатность дошкольного, полного общего среднего, профессионально-технического, высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях» по конституционному представлению 50 народных депутатов Украины (дело о доступности и бесплатности образования)	77
6) у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 9 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (справа про друковані періодичні видання)	89
по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения части второй статьи 9 Закона Украины «О государственной поддержке средств массовой информации и социальной защите журналистов» по конституционному представлению 46 народных депутатов Украины (дело о печатных периодических изданиях)	95
7) у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, четвертої статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів)	137
по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений частей третьей, четвертой статьи 59 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2003 год» по конституционному представлению 45 народных депутатов Украины (дело о социальной защите военнослужащих и работников правоохранительных органов)	144
8) у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про заходи щодо запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів» (справа про запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом окремих видів продукції)	153

по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) Указа Президента Украины «О мероприятиях по внедрению государственной монополии в сфере контроля за производством и обращением спирта, алкогольных напитков и табачных изделий» по конституционному представлению 50 народных депутатов Украины (дело о внедрении государственной монополии в сфере контроля за производством отдельных видов продукции)	158
9) у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту «а» пункту 2 статті 5, статті 8, абзаців першого, другого пункту 2 статті 23 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», указів Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» та «Про підвищення ефективності діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» (справа про Координаційний комітет).	164
по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений подпункта «а» пункта 2 статьи 5, статьи 8, абзацев первого, второго пункта 2 статьи 23 Закона Украины «Об организационно-правовых основах борьбы с организованной преступностью», указов Президента Украины «О Координационном комитете по борьбе с коррупцией и организованной преступностью» и «О повышении эффективности деятельности Координационного комитета по борьбе с коррупцией и организованной преступностью» по конституционному представлению 56 народных депутатов Украины (дело о Координационном комитете)	171
10) у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 6, 9 Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» (справа про визначення мінімальної ціни на цукор).	179
по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статей 6, 9 Закона Украины «О государственном регулировании производства и реализации сахара» по конституционному представлению 45 народных депутатов Украины (дело об определении минимальной цены на сахар)	184
11) у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України (справа про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України)	191

по делу об официальном толковании положений части второй статьи 90, пункта 8 части первой статьи 106 Конституции Украины по конституционному представлению Президента Украины (дело об условиях досрочного прекращения полномочий Верховной Рады Украины) 198

12) у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини четвертої статті 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим (справа щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим) 207

по делу об официальном толковании положения части четвертой статьи 12 Закона Украины «О местном самоуправлении в Украине» о совмещении должности сельского, поселкового, городского головы с мандатом депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым по конституционному представлению 50 народных депутатов Украины (дело о совмещении должности сельского, поселкового, городского головы с мандатом депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым) 211

13) у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 16 Дисциплінарного статуту прокуратури України, затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» (справа про Дисциплінарний статут прокуратури) 216

по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения части второй статьи 16 Дисциплинарного устава прокуратуры Украины, утвержденного Постановлением Верховной Рады Украины «Об утверждении Дисциплинарного устава прокуратуры Украины» по конституционному представлению 45 народных депутатов Украины (дело о Дисциплинарном уставе прокуратуры) . . . 220

14) у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) 225

по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения абзаца второй части первой статьи 39 Закона Украины «О высшем образовании» по конституционному представлению 56 народных депутатов Украины (дело о предельном возрасте кандидата на должность руководителя высшего учебного заведения) . . . 231

15) у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання)	311
по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статьи 69 Уголовного кодекса Украины по конституционному представлению Верховного Суда Украины (дело о назначении судом более мягкого наказания)	321
16) у справі за конституційним зверненням Центральної спілки споживчих товариств України про офіційне тлумачення положень пункту 1 статті 9, пункту 1 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію», частини четвертої статті 37 Закону України «Про кооперацію» (справа про захист права власності організацій споживчої кооперації)	336
по делу об официальном толковании положений пункта 1 статьи 9, пункта 1 статьи 10 Закона Украины «О потребительской кооперации», части четвертой статьи 37 Закона Украины «О кооперации» по конституционному обращению Центрального союза потребительских обществ Украины (дело о защите права собственности организаций потребительской кооперации)	346
17) у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» (справа про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України)	359
по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) Постановления Верховной Рады Украины «О Временной специальной комиссии Верховной Рады Украины по вопросам мониторинга реализации законодательства о выборах Президента Украины» по конституционному представлению 58 народных депутатов Украины (дело о Временной специальной комиссии Верховной Рады Украины)	365
18) у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес)	372
по делу об официальном толковании отдельных положений части первой статьи 4 Гражданского процессуального кодекса Украины по конституционному представлению 50 народных депутатов Украины (дело об охраняемом законом интересе)	385

19) у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу)	402
по делу об официальном толковании положений частей первой, второй статьи 126 Конституции Украины и части второй статьи 13 Закона Украины «О статусе судей» по конституционному представлению Верховного Суда Украины (дело о независимости судей как составной их статуса)	411
20) у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 44, 47, 78, 80 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» та конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 78 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій)	423
по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений статей 44, 47, 78, 80 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год», а также о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений частей второй, третьей, четвертой статьи 78 Закона Украины «О Государственном бюджете Украины на 2004 год» по конституционным представлениям 54 народных депутатов Украины и Верховного Суда Украины (дело о приостановлении действия или ограничении льгот, компенсаций и гарантий)	435
21) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 73 Кодексу торговельного мореплавства України (справа про морський порт як державне підприємство)	450
по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положения части первой статьи 73 Кодекса торгового мореходства Украины по конституционному представлению 49 народных депутатов Украины (дело о морском порте как государственном предприятии)	454
22) у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України»)	459

по делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) Закона Украины «Об особенностях применения Закона Украины «О выборах Президента Украины» при повторном голосовании 26 декабря 2004 года» по конституционному представлению 46 народных депутатов Украины (дело об особенностях применения Закона Украины «О выборах Президента Украины») 464

Документальне наукове видання

Конституційний Суд України

**РІШЕННЯ
ВИСНОВКИ**

Книга V

Юрінком Інтер

Шеф-редактор

В. С. Ковальський,

кандидат юридичних наук

Завідуюча редакцією ***Л. П. Ляшко***

Відповідальний секретар ***В. М. Зарецька***

Комп'ютерна верстка ***С. Л. Каравасв***

Художнє оформлення ***М. П. Черненко***

Підписано до друку 29.08.2005 р. Формат 60x90/16.
Папір офсетний № 1. Гарн. Таймс. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 30,0. Обл.-вид. арк. 30,5.
Тираж 1000 прим. Зам. №

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром видавництва
«Юрінком Інтер» (свідоцтво про внесення до державного
реєстру видавців серія ДК № 19 від 20.03.2000)
04209, м. Київ-209, вул. Героїв Дніпра, 31-б
Віддруковано на ЗАТ «ВПІОЛ», ДК № 15
03151, м. Київ, вул. Волинська, 60. Зам.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серія ДК № 787 від 28.01.2001 р.